LUND UNIVERSITY

Hermeneutik och grammatik

Fenomenologiska undersökningar av språket som tal och teknik

Widoff, Andreas

2018

Document Version:
Förlagets slutgiltiga version

Link to publication

Citation for published version (APA):
Widoff, A. (2018). *Hermeneutik och grammatik: Fenomenologiska undersökningar av språket som tal och teknik*. [Doktorsavhandling (monografi), Språk- och litteraturcentrum].

Total number of authors:
1

General rights
Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:
Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.
• Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
• You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
• You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: https://creativecommons.org/licenses/

Take down policy
If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

Download date: 20. Dec. 2025

En stor del av språkvetenskapen har under lång tid förlitat sig på distinktioner som delar upp språket i två huvudsakliga sidor. Till sådana distinktioner hör *langue* och *parole*, som föreslogs av Saussure, *sprogbygning* och *sprogbrug*, som föreslogs av Hjelmslev, och *competence* och *performance*, som föreslogs av Chomsky.

I den här avhandlingen undersöks två sådana sidor av språket: språket som *tal* och språket som *teknik*. Dessa två begrepp, som introduceras och utvecklas i avhandlingen, är till skillnad från många liknande begrepp formulerade med ett helhetsbegrepp om språket i åtanke. Syftet är inte att privilegiera ena sidan av språket, utan att visa hur tal och teknik är två språkliga funktionssätt i samverkan, vilka förutsätter varandra inom den språkliga helheten. Begreppen är därtill fenomenologiskt grundade och kommer härmed att förbindas med två olika inställningar till språket: *den hermeneutiska inställningen* och *den grammatiska inställningen*. Begreppet om språket som tal och teknik vilar alltså på den evidens som står att finna i den språkliga erfarenheten.

Undersökningarna av språket som tal och teknik rör sig över ett stort område och täcker in frågor som traditionellt behandlas inom hermeneutik, grammatik, semantik och pragmatik. Särskild vikt läggs på de olika sorters mening och struktur som finns inom språket och som bör hållas isär för att man ska kunna undersöka språket som helhet på ett systematiskt sätt. Resultaten av undersökningarna sammanfattas till sist i ett helhetsbegrepp om språket.

LUNDS UNIVERSITET

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP A 77
Språk- och litteratucentrum
ISBN 978-91-88473-57-8
ISSN 0347-8971

Hermeneutik och grammatik

ANDREAS WIDOFF

Andreas Widoff

Hermeneutik och grammatik

FENOMENOLOGISKA UNDERSÖKNINGAR AV SPRÅKET SOM TAL OCH TEKNIK

77

LUNDASTUDIER I NORDISK SPRÅKVETENSKAP A 77

Hermeneutik och grammatik

Hermeneutik och grammatik

Fenomenologiska undersökningar av språket som tal och teknik

Andreas Widoff

LUNDS UNIVERSITET

© Andreas Widoff

Humanistiska och teologiska fakulteterna
Språk- och litteraturcentrum

ISBN (tryck) 978-91-88473-57-8
ISBN (pdf) 978-91-88473-58-5
ISSN 0347-8971

Tryckt i Sverige av Media-Tryck, Lunds universitet
Lund 2018

Förord

Jag ska börja med en förklaring. När man ser på detta arbete kan man undra om det inte hade varit bättre att hålla sig till en av dess beståndsdelar: tal *eller* teknik. Det hade onekligen gjort saken lättare. Men det trängande problemet har varit tal *och* teknik. Därför har det fått bli som det blivit, med två ämnen, som var för sig gott kunde ha utvecklats till en avhandling i sig. Men detta är nästan alltid villkoret för den som tar sig an ett allmänt problem: den röda tråden måste ligga i undersökningen av de övergripande förhållandena medan utredningarna av alla enskildheter får stå tillbaka. Så vinner man något, men förlorar något annat.

Några kommentarer om formalia behöver göras. Kursiv stil i citat är om inte annat anges originalets emfas. En del titlar är i noterna angivna i kortform och alla titlar är angivna utan årtal. De bör ändå vara lätta hitta i litteraturlistan. Asterisk (*) framför språkexempel anger avvikelse utan åtskillnad mellan olika sorters avvikelser.

Under arbetet med avhandlingen har jag alltid trivts på min institution, Språk- och litteraturcentrum vid Lunds universitet. Somliga verkar inte så glada över detta komplex, som huserar allehanda språkforskare, semiotiker och humanister, men för egen del kunde jag inte tänka mig en bättre miljö. Särskild glädje har jag förstås haft av mitt eget ämne, nordiska språk, men också av kognitiv semiotik, som har hållit många spännande seminarier. Mina handledare Jan Svensson och Göran Sonesson har var för sig, med sina olika bakgrunder och infallsvinklar, starkt bidragit till att arbetet nu kan läggas fram i en skarpare och stramare form än vad som annars hade varit fallet. Jordan Zlatev vill jag tacka för att han åtog sig uppgiften som skuggopponent och hjälpte mig att få syn på ett och annat som behövde rättas till. En annan viktig person har varit Johan Blomberg, som inte bara varit en god vän, utan också en läsare av mina manuskript, som uppmuntrat och föreslagit förbättringar. Det stärker att veta att man har en meningsfrände. Till sist vill jag tacka alla på nordiska språk, som i administration, undervisning och forskning har hjälpt till, stöttat och inspirerat. Det har också varit trevligt att dricka kaffe tillsammans.

Lund i januari 2018
Andreas Widoff

Innehåll

1 Språket som tal och teknik 15
1.1 Ämne och metod 17
1.2 Tal och teknik 21
1.3 Talets och teknikens rätt 24
1.4 Hermeneutik och grammatik 29
1.4.1 Den hermeneutiska inställningen 31
1.4.2 Den grammatiska inställningen 37
1.5 Föremål och metod 40

2 Språket och medvetandet 47
2.1 Språkets vara 48
2.2 Språkmedvetandet 57
2.3 Fenomenologins idé 60
2.4 Fenomenologiska förfaranden 67
2.5 Fenomenologiska intressen 73
2.6 Språkvetenskapen och fenomenologin 78

3 Språkets alla sidor 83
3.1 Saussure – langue framför allt 84
3.2 Bühler – språket som verk och aktivitet 89
3.3 Hjelmslev – strukturen sui generis 94
3.4 Gardiner – vardagens språk 102
3.5 Coseriu – språket från talets synpunkt 106
3.6 Humboldt – oändligt bruk av ändliga medel 114
3.7 Enligt, med hjälp av och utöver en teknik 118
3.7.1 Ren teknik och talad teknik 120
3.7.2 Stil 123
3.7.3 Talet som innebörd och tekniken som ren teknik 129
3.7.4 Teknikens inverkan på talet och vice versa 131

3.7.5 Avgränsningar inom språkets problematik 133

4 Talet 135

4.1 Den hermeneutiska traditionen 136
4.2 En språkvetenskaplig hermeneutik 143
4.3 Förståelse och tolkning 147
4.3.1 Hermeneutisk och grammatisk förståelse 150
4.3.2 Förståelsens språklighet 155
4.3.3 Talets omedelbarhet 157
4.4 Talets struktur 158
4.5 Talets moment 159
4.5.1 Konnotativa moment 163
4.5.2 Tecken och gest 166
4.6 Talets gränssnitt 171
4.6.1 Involveringen 172
4.6.2 Samvaron 179
4.6.3 Gällandet 184
4.7 Talets dimensioner 193
4.7.1 Utsägandet 193
4.7.2 Texten 197
4.7.3 Innebörden 200

5 Tekniken 205

5.1 Intagandet av den grammatiska inställningen 206
5.2 Renodlingen av den grammatiska inställningen 213
5.2.1 Tre principer för en rengrammatisk abstraktion 214
5.2.2 Den rena teknikens rätt 221
5.3 Teknikens struktur 228
5.4 Solidariteten mellan innehåll och uttryck 238
5.5 Deduktion och induktion 242
5.6 Betydelsearter 245
5.7 Betydelseförhållanden 252
5.8 Artikulatorisk abstraktion 255
5.8.1 Kommutation 255

5.8.2 Synkretism och kommutation 257
5.8.3 Artikulationen vid flertydighet och liktydighet 259
5.8.4 Likvärdighetens outtryckbarhet 262
5.8.5 Fullbordan av den grammatiska inställningen 265
5.9 Förenhetligande abstraktion 266
5.9.1 Utifrån likvärdigheter 267
5.9.2 Utifrån flervärdigheter 276
5.10 De grammatiska abstraktionerna steg för steg 281
5.11 Abstraktion eller konkretion 283
5.12 Betydelser och icke-språklig erfarenhet 290
5.13 Den grammatiska meningen 301

6 Språket självt 305

Summary 315

Litteratur 323

Figurer

Figur 1.1 Forskningsföremål efter inställning och generalitetsnivå 42
Figur 3.1 Langue, parole och langage enligt Saussure 84
Figur 3.2 Langue enligt Saussure 85
Figur 3.3 Sprechhandling, Sprechakt, Sprachwerk och Sprachgebilde enligt Bühler 90
Figur 3.4 Konnotationsspråk enligt Hjelmslev 98
Figur 3.5 Metaspråk enligt Hjelmslev 99
Figur 3.6 Substansens övergång i form enligt Hjelmslev 100
Figur 3.7 Language, speech, thing-meant och thing enligt Gardiner 104
Figur 3.8 Språkliga nivåer och synpunkter enligt Coseriu 108
Figur 3.9 Tal, teknik och språket självt 118
Figur 3.10 Statisk och genetisk bildning av ren och talad teknik 121
Figur 4.1 Tecken, gest och mäle 161
Figur 4.2 Utvidgat mäle 166
Figur 4.3 Utläggning 180
Figur 4.4 Genläggning 181
Figur 4.5 Utläggning av gesten och genläggning av tecknet 182
Figur 4.6 Utläggning, genläggning och föregripande 183
Figur 4.7 Översikt över talets mening och struktur 203
Figur 5.1 Enkel, artikulatorisk och förenhetligande solidaritet 240
Figur 5.2 Enhetlig språklig funktion och likvärdighetsförhållanden enligt Coseriu 246
Figur 5.3 Betydelser, hänvisningsrelationer och föremålsliga korrelat hos Husserl, Coseriu och Widoff 248
Figur 5.4 Betydelseförhållanden inom och mellan betydelsearter samt inom och mellan tecken 253
Figur 5.5 Kommutation enligt Hjelmslev 256
Figur 5.6 Flertydigt uttryck 260

Figur 5.7 Liktydiga uttryck 261
Figur 5.8 Scener där bollen är under bordet 292
Figur 5.9 Scener där bollen inte är under bordet 295

KAPITEL 1

Språket som tal och teknik

Mot tanken att språket består av en enda ordning av fenomen som uttömmande låter sig beskrivas som ett system av ideala enheter, eller omvänt som ett flöde av levande tal, kan man göra följande iakttagelse. Under den språkliga erfarenhetens växlingar visar sig språket ömsom som en fixpunkt för talets variationer, ömsom som en skapande verksamhet för sig, nämligen som en aspekt av det mänskliga livet och som en gestaltning av världen i vilken detta liv äger rum. Språket träder inte fram som ett enhetligt monument över människans särart och inte som produkten av någon likformig princip. Språket företer en genomgripande dubbelhet. Dels visar det sig som *tal*. Dels visar det sig som *teknik*.

En första enkel bestämning av denna dubbelhet kan formuleras i termer av konkret–abstrakt, variant–invariant, individuell–generell och aktuell–potentiell. Talet är konkret, tekniken är abstrakt, talet är variant, tekniken är invariant osv. Uppställningen placerar dubbelheten i flera besläktade, men åtskilda dimensioner. Även om uppställningen är riktig och tilltalande, säger den lite om vad som är speciellt för språket som tal och språket som teknik. För även om det är sant att dubbelheten spänner över dessa formella dimensioner, klargör det i sig föga, om vi inte närmare känner de speciella språkliga egenskaper som språket har inom dessa dimensioner. Bättre är ett begreppspar såsom *form* och *substans* som har en speciell formulering med språket i åtanke, men även dessa begrepp blir lätt alltför schematiska.[1] De formella begreppen är i grunden inte

[1] Tydligast är detta hos Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 72f, som antar en rekursiv hierarki av form och substans. Vad som är substans på en nivå kan bli form för en ny substans på en annan nivå som i sin tur kan bli form på

felaktiga. Men vad det kommer an på är att formulera en fullt ut språklig distinktion som klarlägger de båda sidornas unika *språkliga* egenskaper. Alan Gardiner framförde en gång i tiden en liknande varning, som sammanfattar vad problemet bottnar i: ”The objection to formal definitions is that, while they are seldom positively wrong, they are so often unhelpful, if not actually misleading”.[1]

Enligt den här inledande beskrivningen uppvisar *språket* en genomgripande dubbelhet. Om vi talar på detta sätt – och jag ska tills vidare anta att det är riktigt att göra så – säger vi inte endast att det rör sig om två olika företeelser. Vi säger att de hör samman. Det innebär att vi inte bara står inför frågan om talets och teknikens uppdelning. Vi står också inför frågan om deras enhet inom den språkliga helheten. Om språket är ett dubbelsidigt fenomen som bildar en helhet, och om de två sidorna får sin speciella språkliga karaktär inom denna helhet, då räcker det inte att beakta dem var för sig. Då räcker det inte med att hålla dem på var sin kant genom ett ”å ena sidan” och ett ”å andra sidan” som aldrig kommer att mötas. Vi måste fråga hur de hänger ihop. Hur bildar de en helhet? Hur kan språket vara tal *och* teknik?

Inom språkvetenskapen har frågan om helheten ofta avvisats eller lagts åt sidan. Vi kan erinra oss Saussures kända varning: ”Om vi … studerar språket från flera sidor samtidigt framstår lingvistikens objekt som en suddig massa av oregelbundna föremål utan inbördes förbindelse”.[2] Därför måste man, menar Saussure, anamma en bestämd synpunkt. Mindre känt är att Saussure faktiskt också varnar för det motsatta. Om man bara ser till en sida åt gången, säger han, förbiser man lätt språkets dualism. I denna vacklan mellan del och helhet var hans lösning till sist att avgränsa språket som ett system av oppositioner och studera det i och för sig. Denna synpunkt tog

---

nästa nivå osv. Begreppen är således relativa beteckningar som varierar efter språkbeskrivningens tillfälliga synpunkt. Se närmare om detta i 3.3.

[1] Gardiner, *Speech and language*, 17.

[2] Saussure, *Kurs*, 32.

han sedan som norm för alla andra språkstudier.[1] Den första varningen vägde alltså tyngst. Denna metod ledde till segregering: de olika sidorna av språket ställdes upp sida vid sida utan klara, inbördes förbindelser. Många gånger ledde det också till ett ointresse för talet. I denna saussurianska anda, om än under andra doktriner, har språkvetenskapen till stora delar fortsatt att arbeta. Under särskilt det senaste århundradet har den tenderat mot fragmentisering.

1.1 Ämne och metod

Ämnet för de föreliggande undersökningarna är *språket som tal och teknik*. Med *tal* förstås här den språkliga verksamheten i dess fulla rikedom, inklusive dess produkter. Begreppet är neutralt med avseende på distinktionen mellan muntligt och skriftligt språk.[2] Talet är alltid tätt bundet till och bestämt av ett sammanhang där det utövas. Talet är därför *konkret* i meningen att det består av många bestämningar.[3] Med *teknik* ska vi förstå den organiserande mekanism som kommer till bruk i talet. En teknik är en allmän praktisk kunskap, förmågan att tala ett språk.[4] Tekniken är *abstrakt* i meningen att den består av färre bestämningar. Enligt dessa definitioner är *språket* enheten av tal och teknik, men denna enhet kan uppfattas på två sätt. Å ena sidan kan man utgå från den enkla enheten av språk, i vilken tal och teknik helt enkelt bara är språk, lika och utan åtskillnad. Detta ska jag kalla för *språk rätt och slätt*. Å andra sidan

---

[1] Saussure, *Kurs*, 31f.

[2] Föreställningen att *tal* i första hand avser muntligt språk torde härröra från begreppsparet *talspråk–skriftspråk* och andra begreppsliga utvecklingar inom språkvetenskapen. I normalspråket är *tal* och *tala* neutralt. Beakta: *Aristoteles talar om det i sin bok om fysiken*, *Talet om demokrati är mest tomt prat*, *Han gav svar på tal i en uppföljande artikel*.

[3] Om det konkretas begrepp i relation till språket, se Widoff, ”Lingvistik, dialogism, hermeneutik”, 66ff och ”Den konkreta texten”, 88f.

[4] Ytterst återgår begreppet på *téchne grammatiké*. Om detta begrepp, se Coseriu, *Sprachkompetenz*, 210ff. Se även Humboldt, *Über die Verschiedenheit*, 208f, som talar om en teknik på ett liknande sätt. Enligt det grekiska språkbruket kan man även tala om *téchne hermeneutiké* och många andra tekniker, men det är inte så jag använder ordet här.

kan man ha den sammansatta enheten av tal och teknik för ögonen, i vilken de trots sin åtskillnad bildar en helhet. Detta ska jag kalla för *språket självt*.

Forskning om talet kallar jag för *hermeneutik* och forskning om tekniken för *grammatik*. Termerna med avledningar ska även beteckna föremålen för de olika typerna av forskning. Talet utgörs således av hermeneutiska fenomen och tekniken av grammatiska fenomen. Tillsammans bildar de området av språkliga fenomen.

Dualismen mellan tal och teknik kommer att vara vägledande genom undersökningarna. I förstone kan den verka enkel och bekant. Man kommer lätt att tänka på Saussures *langue* och *parole* eller Hjelmslevs *sprogbygning* och *sprogbrug*. I kapitel 3 behandlar jag andra liknande begrepp i den språkvetenskapliga traditionen och ger både bifall och kritik. Tills vidare får det vara tillräckligt att framhålla att *tal* och *teknik* inte sammanfaller med några tidigare begrepp, även om de naturligtvis är besläktade. Särskilt tre motiv i de föreliggande undersökningarna bidrar till begreppens särprägel. För det första formulerar jag ett *fenomenologiskt begrepp om språket*, ett begrepp som återgår på den språkliga erfarenheten. Begreppet är grundat i hur språket genom alla sina växlingar är givet för medvetandet. För det andra strävar jag efter ett *helhetsbegrepp om språket*, enligt vilket tal och teknik inte bara definieras utifrån sin åtskillnad utan också utifrån sin inre samhörighet. På detta sätt vill jag klargöra på vilket sätt tal och teknik är två essentiella aspekter av språket självt. För det tredje strävar jag efter ett *fullödigt begrepp om talet*, ett begrepp som fattar talet i dess eget element, på dess egna villkor, utan att återfalla på grammatiska föreställningar om vad språket är. Dessa tre motiv kan sammanfattas med att jag formulerar ett *fenomenologiskt helhetsbegrepp om språket som tal och teknik* som gör både talet och tekniken rättvisa. Mottot är: språket är tal *och* teknik.

Att begreppet om språket är fenomenologiskt innebär att språket undersöks som en aspekt av medvetandet. Denna metod ligger redan i iakttagelsen som inledde undersökningarna. Å ena sidan kan vi erfara språket som tal, å andra sidan kan vi erfara språket som teknik. Vi kan ha antingen en hermeneutisk eller en grammatisk

språkuppfattning. Vi kan växla mellan synpunkterna. Det är svårt att föreställa sig att ämnet skulle kunna ha något som helst berättigande utan hänvisning till erfarenheten att språket uppfattas på olika sätt. Evidensen som vi ytterst måste förlita oss på ligger på precis denna nivå: det är skillnad mellan att förstå ett ord i ett sammanhang, i ett yttrande, och att förstå ett ord taget för sig, skilt från alla sammanhang. I dessa undersökningar ska jag vara denna evidens trogen och därför förfara fenomenologiskt. Jag riktar härmed uppmärksamheten mot hur språket träder fram för medvetandet, hur det varierar i medvetandet och vad det har för struktur i medvetandet. Jag anstränger mig samtidigt för att alla begrepp om språket ska motsvara denna fenomenella evidens. Detta fenomenologiska tillvägagångssätt är undersökningarnas *allmänna* metod. Dess övergripande motiv och deras innebörd för språkliga undersökningar utvecklas i kapitel 2.

Undersökningarnas särskilda ämne – språket som tal och teknik – fordrar också en *speciell* metod som är anpassad till ämnet för handen. Ämnet leder som vi sett till två frågor: frågan om talets och teknikens uppdelning inom den språkliga helheten och frågan om deras förbindelse inom densamma. Antagandet är att både uppdelningen och förbindelsen är nödvändiga. Å ena sidan måste vi därför beskriva dem var för sig, med deras åtskillnad intakt, med en ständig betoning av deras egenart. Å andra sidan måste vi beskriva dem i relation till varandra, på ett sådant sätt att vi kan klargöra hur de hänger samman inom den språkliga helheten. Det första steget är att visa att det inte föreligger någon olöslig motsättning mellan tal och teknik. Det andra steget är att visa att uppdelningen utesluter en sådan motsättning, eftersom talet och tekniken förutsätter varandra. Ämnet ställer härmed ett avgörande krav: beskrivningarna av språket måste fatta både talet och tekniken i deras egenart. Vi är strängt förhindrade att tänka *bort* ena sidan (eliminativism) eller att tänka den ena blott *med* den andra (reduktionism). Istället måste vi beskriva talet och tekniken *var för sig*, men samtidigt, för att inte försumma frågan om deras samhörighet, hålla *dem båda* i tankarna på så vis att tekniken hålls närvarande i talets omkrets och talet i

teknikens. Enligt denna speciella metod undersöker jag språket *som* tal och språket *som* teknik samtidigt som jag ställer talet i relation till tekniken och tekniken i relation till talet. Härmed kommer vi inte bara att se hur talet och tekniken fungerar på olika sätt utan också att de är två språkliga funktionssätt i samverkan.[1]

Denna hållning till ämnet innebär att jag inte strävar efter att göra talet lite mer grammatiskt eller tekniken lite mer hermeneutisk. Arbetssättet är att förfara radikalt hermeneutiskt i förhållande till talet och radikalt grammatiskt i förhållande till tekniken. Jag försöker inte att finna en medelväg, ett möte i mitten eller någon annan förment balanserad lösning som är ägnad att upplösa talets och teknikens radikala åtskillnad. Jag ser dem inte som ytterpunkter på en kontinuerlig skala. Jag ser dem som två språkliga funktionssätt i samverkan. Det finns här andra tillvägagångssätt, som vi kommer att få anledning att återkomma till. För tillfället får det räcka att påpeka att denna metod dels är en praktisk inskränkning av ämnet, eftersom det skulle bli för omfattande att behandla alla övergångar mellan tal och teknik, dels en principiell formulering av ämnet, som motiveras av begreppet om språket som både tal och teknik. Att det är en praktisk inskränkning innebär att det finns övergångar, mellanlägen, som kan undersökas och är värda uppmärksamhet. Att det är en principiell formulering innebär att ingen av dessa övergångar kan upphäva distinktionen mellan tal och teknik. Dessa motiv och deras innebörd för de föreliggande undersökningarna utvecklas i slutet av kapitel 3.

Uppgiften för handen är alltså att avgränsa språkets sidor på ett sätt som ger akt på deras egenart men samtidigt inte utesluter eller förminskar ena sidan. I kapitlets inledning nämndes några formella distinktioner som motsvarar skillnaden mellan tal och teknik. Jag

---

[1] Det bör nämnas att företrädare för den strukturella språkvetenskapen ibland har sagt att *langue* och *parole* förutsätter varandra. Men detta har hävdats snarare än visats. Vad beroendet dem emellan verkligen innebär är dessutom svårt att se när beskrivningen alltid tar sikte på eller utgår från *langue*. Se t.ex. Saussure, *Kurs*, 32, Sechehaye, ”Les trois linguistiques saussuriennes”, Hjelmslev, ”Langue et parole” och Jakobson, ”Langue and parole”.

framhöll att de är otillräckliga, eftersom de inte säger någonting om det rent språkliga hos talet och tekniken. De är alltför allmänna och kan tillämpas på en mängd andra fenomen. Kort därefter – i inledningen till det här avsnittet – anammade jag trots allt en av dessa distinktioner. Jag sade att talet är konkret och att tekniken är abstrakt. Distinktionen är fortfarande otillräcklig, men den sammanfattar skillnaden bäst: talet är konkret, därför att det bestäms av en mängd omständigheter i ett sammanhang, och tekniken är abstrakt, därför att den är ett medel för tal som upprepas i en mängd sådana sammanhang. Under förutsättning att tekniken består i ett identiskt skick när den i egenskap av ett medel upprepas i sammanhang efter sammanhang måste den vara mer abstrakt än talet. Denna preliminära avgränsning leder till frågorna om *hur* talet är konkret och *hur* tekniken är abstrakt, dvs. till frågorna om deras speciella språkliga beskaffenhet i egenskap av ett konkret och ett abstrakt fenomen. Hur konstitueras talets konkreta mening? Hur konstitueras teknikens abstrakta mening? Dessa frågor behandlas i kapitel 4 och 5.

I den återstående delen av det här inledande kapitlet genomför jag några förberedande undersökningar. Först ges en översiktlig beskrivning av språket som tal och teknik. Därefter introduceras en fenomenologisk formulering av uppdelningen. Till sist preciseras ämnet och metoden för undersökningarna i ytterligare några avseenden.

1.2 Tal och teknik

Talet är en del av människans verksamhet. Men att talet är en verksamhet, något som människan ägnar sig åt, betyder nu inte att det är en tillfällig syssla. Talet är inte något som man inlåter sig på ibland istället för något annat. Talet som sådant inskränker sig inte till något speciellt område och är inte stämt i någon särskild ton. Det är en oförytterlig del av tillvaron, ett grundläggande existensmodus, om man så vill. Det spelar en oumbärlig roll på så gott som livets alla områden: i det vardagliga umgänget, i det offentliga livet,

i det vetenskapliga arbetet, i andliga grubblerier, i konst och litteratur. Det är i första hand med talet som man meddelar sig med andra och det är med talet som man bildar sina tankar om världen och om tingen man där stöter på. När man uttrycker sig, när man talar, låter man en mening *komma till tals*. Det finns inga på förhand bestämda gränser för vad som kan komma till tals. När man talar sker det visserligen enligt en teknik, men en teknik är ett underlag, inte ett färdigt bestånd av tankar om världen. Det man vill ha sagt, det måste man därför *föra till tals*. Talet är oförutsägbart och kreativt. Det är en skapande verksamhet.

Som människor lever vi alltså i en värld av tal. Men det är inte allt. Vi lever också i en talad värld. Talet är inte bara ett verktyg som är till nytta i världen. Talet skapar mening om världen. För att skapa mening – för att vara något utöver det som man annars skulle kunna erfara – måste talet hålla en distans till föremålen som det gäller. Det måste finnas en uppdelning mellan tal och det som man talar om. Härmed kan talet förfalska – sprida lögn och myt. Men härmed ges talet också en stor frihet. I talet kan man betrakta världen liksom på håll: man kan utforska världen och föremålen som man där stöter på, ägna sig åt deras egenskaper och deras förbindelser trots att man inte omedelbart står inför föremålen i och för sig.

Eftersom talet skapar mening om världen är talet samtidigt något som angår människorna i världen. Talet är också en samvaro: ett sätt att vara tillsammans med andra. I sin radikala form av samvaro är talet, som Malinowski en gång sade, en *fatisk gemenskap*. Det är en samvaro som uppstår genom att talarna utbyter ord, alldeles oavsett vad orden för övrigt förmedlar. Det är en samvaro med ett värde för sig.[1] Men eftersom talet också gäller något, är det samtidigt en samvaro som är förbunden med meningen talet har om världen. Det finns en annan sorts samvaro som består i att ha samma mening eller i att ha olika mening om världen. I denna världsliga orientering omfattar samvaron olika verksamheter där talet gäller världen och

[1] Malinowski, ”Meaning in primitive languages”.

föremålen som man där har att göra med: man benämner och beskriver, postulerar och försvarar, förtalar och bestrider, argumenterar och diskuterar.

I egenskap av en skapande verksamhet, som är social och som gäller världen, bildar talet ett eget område av mening som inte kan reduceras till något annat fenomen. De föreliggande undersökningarna handlar om talet i denna mening. Tal definieras inte som kommunikation, inte som tänkande, inte som instanseringen av en teknik och inte som något annat. Alla sådana definitioner leder bort från talet som fenomen. Talet är något för sig.

Det normala sättet att erfara språk är att uppfatta det som tal. Men i talet finns också en teknik. När man talar enligt en teknik förlitar man sig på en organiserande mekanism som ger talet en regelbunden form. Tekniken bildar ett *underlag* för talet, vilket här ska utläsas: underliggande lag.[1] Tekniken anvisar normer för hur man ska tala. Härmed kan man återanvända medel som redan är givna. Man måste inte uppfinna språket på nytt. Till teknikens främsta kännetecken hör dess *iterativitet*: medlen som den tillhandahåller kan upprepas såsom identiskt desamma i yttrande efter yttrande, trots att yttrandenas mening, ändamål och funktion kan komma att ändras från gång till gång. Teknikens enheter är med en annan term *ideala*. Men trots att teknikens enheter är allmänna i bemärkelsen att de inte inskränker sig till någon speciell situation, är de inte universella i bemärkelsen att de skulle vara desamma för alla talare. När man talar enligt en teknik talar man alltid *ett* språk. Man kan inte tala språk-i-allmänhet.

Förhållandet att tekniken är ideal medan talet varierar inom dess ideala gränser ger upphov till en speciell språklig dynamik. Tekniken upprepas som identiskt densamma gång på gång. Men i den språkliga verksamheten är detta inte en trivial upprepning som saknar ändamål och mening. Den ger inte ett ”a, a, a, a”. När man talar *enligt* en teknik går talet *med hjälp av* tekniken *utöver* tekniken. Tekniken påtvingar talet restriktioner, men den tillhandahåller

[1] Liksom hos Saussure ska *lag* här förstås i analogi med den juridiska meningen.

samtidigt en rik uppsättning medel som ger talet en variation och precision som det inte skulle kunna ha av egen kraft. Utan teknik vore talet ren uttrycksimpuls – utan sin karaktäristiska rörlighet och kraft. Men utan tal som går utöver tekniken vore språket dött. Då skulle språket aldrig betyda något särskilt här och nu; då skulle det aldrig säga något nytt. På grundval av denna dynamik, som förutsätter både tal och teknik, måste tekniken liksom talet ses som ett eget område av mening som inte kan reduceras till något annat fenomen. I de föreliggande undersökningar behandlas tekniken alltid på detta sätt: som ett fenomen i och för sig inom den språkliga helheten.

1.3 Talets och teknikens rätt

Vid begreppspar av det här slaget – tal och teknik, langue och parole, system och bruk etc. – är det vanligt att det ena ledet tar överhanden. Ett av dem tilldelas en privilegierad position. I språkvetenskapens historia är sådana ställningstaganden återkommande. En traditionell och inflytelserik hållning har varit att hävda språkvetenskapens renhet och egenart genom att nedvärdera talet. Talet är en tillfällighet, har man antagit. Tekniken är språkets essens. Språkvetenskapen ska därför ägna sig åt det senare. Ett kanoniskt påbud av det här slaget är den sista meningen i Saussures *Kurs*: ”*lingvistikens enda och verkliga objekt är språket* [*la langue*] *i och för sig*”.[1] Även om vi i dag vet att påbudet knappast ger en rättvisande bild av Saussures tänkande, utövade den här tanken en betydande inverkan på språkvetenskapen under det senaste seklet. *Språk* har ofta kommit att bli synonymt med *språksystem*. Det kan därför vara värt att hålla i minnet att Saussure också sade att man kunde tänka sig en talets lingvistik, även om detta hos honom bara förblev en oklar tanke.[2]

---

[1] Saussure, *Kurs*, 279.
[2] Saussure, *Kurs*, 42ff.

På andra håll finns inte något utrymme ens för en sådan vag idé om en talets lingvistik. Enligt Chomskys uppfattning kan talet överhuvudtaget inte göras till ett värdigt föremål för språkvetenskaplig forskning: ”The study of communication in the actual world of experience is the study of the interpreter, but this is not a topic for empirical inquiry, for the usual reasons: there is no such topic as the study of everything”.[1] Chomskys synpunkt är således att föremålet för sådana undersökningar är alltför komplicerat. Frasen ”the study of everything” är återkommande i samma verk. Den används alltid på samma avvisande sätt.[2] Det finns flera saker som man här kan invända mot, men det mesta får stå över tills vidare. Om talet kan undersökas, och på vilket sätt det kan undersökas, visas bäst i praktiken. Men låt mig åtminstone framhålla att undersökningar av talet inte är undersökningar av språkbrukare, av tolkare eller av människan överhuvud. De är undersökningar *av talet*. Naturligtvis spelar människan som har språk en roll i sådana undersökningar, men det gör hon också i undersökningar av tekniken.

Den motsatta ståndpunkten har inte varit lika inflytelserik, men den har sina anhängare. I detta läger antar man tvärtom att tekniken (eller systemet, strukturen etc.) är en artificiell produkt. Talet är språkets essens. En långvarig förespråkare av denna ståndpunkt har varit Roy Harris. Enligt Harris vilar den moderna språkvetenskapen på en myt om språket, *the language myth*, som har antika anor. I korthet är det inte mycket som blivit rätt, om man får tro Harris, under de senaste två tusen åren av språkvetenskap.[3] Ett av de stora felen ligger i vad han benämner *the fixed-code fallacy*. Enligt denna förment förfelade idé är språkbrukare i besittning av en uppsättning invarianta enheter som alla inom en språkgemenskap känner till.[4] De förstår varandra genom den fixerade koden. Mot denna tanke ställer Harris en avmytologiserad språkvetenskap, som förkastar

---

[1] Chomsky, *New horizons*, 69.
[2] Chomsky, *New horizons*, 19, 29, 41 och 49f.
[3] Harris, *Language myth* och *Language-makers*.
[4] Harris, *Language myth*, 10.

idén om en kod och som istället har ”the renewal of language as a continuously creative process” som sitt föremål.[1]

En tredje ståndpunkt är att avvisa åtskillnaden i och för sig. Enligt denna ståndpunkt är det inte meningsfullt att upprätthålla någon strikt distinktion mellan tal och teknik, mellan system och bruk, mellan struktur och variation, mellan kompetens och performans osv. Ett av argumenten är att sådana uppdelningar leder till en klyfta mellan språkets sidor som svårligen kan överbryggas. Denna hållning förekommer i dag inom den kognitiva lingvistiken. Geeraerts & Cuyckens skriver: ”The Saussurean dichotomy between *langue* and *parole* creates an internally divided grammar, a conception of language with, so to speak, a hole in the middle”. Chomskys distinktion mellan kompetens och performans, fortsätter de, överbryggar klyftan genom att förlägga systemet i språkbrukarnas kunskap, men samtidigt introducerar han en annan klyfta, eftersom ”the social aspects of language are largely ignored”.[2] Det finns många olika sätt att föreställa sig språket, och mera praktiskt att arbeta med det, utan den här typen av distinktioner. Men det gemensamma draget för denna ståndpunkt är att man inte förutsätter några skarpa distinktioner av detta slag.

Från min synpunkt är ingen av dessa ståndpunkter övertygande. Om vi inleder med den första, som förkastar talet, så bottnar hållningen i en förpliktelse till en metodologisk restriktion som knappast är tvingande. Det är givetvis sunt att inskränka forskningen och att inte undersöka allting på en gång. Men en sådan hållning leder till att man måste utesluta talet, endast därför att restriktionen som man underkastar forskningen från första början inte är anpassad för talet. Man utgår från språket som ett system av iterativa enheter och noterar sedan att talet inte kan undersökas på samma sätt som detta

---

[1] Harris, *Language myth*, 164.

[2] Geeraerts & Cuyckens, ”Introducing cognitive linguistics”, 11. Författarna tycks anta att Saussures idé om språket innebär att det är ett rent socialt, icke-psykologiskt fenomen, som inte samtidigt är en förmåga hos individen. Detta stämmer knappast, vare sig för manuskriptens eller kursens Saussure (se t.ex. *Writings*, 52 och *Kurs*, 43)

system. Det är förstås precis vad man kan vänta sig. Om vi intresserar oss för språket som helhet är emellertid detta dödläge otillfredsställande. En språkvetenskap som bara undersöker tekniken kommer att sakna svar på i stort sett allting som har med språkets ändamål att göra. Detta ändamål är att förverkligas som tal. En språkbrukare producerar inte grammatiska enheter för att producera grammatiska enheter. Språkbrukaren talar *enligt* en teknik för att *gå utöver* denna teknik. Det borde därför stå klart att talet är ett värdigt föremål för forskning. Om vissa metoder inte fungerar måste vi försöka att finna andra metoder. Enligt denna synpunkt låter vi alltså intresset för saken gå före förpliktelsen till en viss metod.

Den andra ståndpunkten, som förkastar tekniken, verkar omvänt ha svårt för de ontologiska antaganden som ligger i de metodologiska restriktionerna. Språket är kreativt och dynamiskt, framhåller man. Det är inte en beständig struktur eller en universell mekanism. Att beskriva språket på det senare sättet framstår därför som en oberättigad idealisering, som en abstraktion utan kontakt med den språkliga verkligheten. Det är svårt att bemöta ett sådant tvivel, eftersom det av allt att döma förkastar den synpunkt på språket som låter oss uppfatta språket som en teknik. Hur man än argumenterar för existensen av en teknik, måste man förr eller senare anta att synpunkten är giltig. Men låt mig tills vidare anföra några påtagliga egenskaper, som kan iakttas relativt enkelt i språket utan några särskilda ontologiska antaganden: ett språk är *regelbundet*, *beständigt*, *ömsesidigt* och *allmänt tillämpbart*. Ett språk uppvisar återkommande mönster, förändras förhållandevis långsamt, skapar ömsesidig förståelighet inom en gemenskap och tillhandahåller medel som kan användas i många olika situationer. Det är svårt att se hur dessa egenskaper enbart skulle kunna förklaras i termer av en kreativ process.

Den tredje ståndpunkten, som förkastar en strikt åtskillnad mellan tal och teknik, antar att det uppstår oöverstigliga problem om man anammar strängt renodlade begrepp. Man skapar sig ett begrepp om språket med ett ”hål i mitten”. Det går sedan inte att

förklara hur de två sidorna av språket kan samverka. Även denna ståndpunkt är svår att bemöta med något enkelt argument. Distinktioner måste påvisas genom exempel. I de här undersökningarna kommer jag därför att gång på gång återkomma till den klara skillnaden mellan språket som tal och teknik. Distinktionen mellan de två utesluter inte funktionell samverkan eller mellanlägen, men den utesluter att tekniken skulle kunna beskrivas som generaliserat tal eller talet som individualiserad teknik. I undersökningarna försöker jag visa att det inte finns något ”hål i mitten”, att tal och teknik tvärtom förutsätter varandra, att de utgör en nödvändig uppdelning inom språket självt. Evidensen för denna slutsats sammanfattas i kapitel 6.

Enligt ståndpunkten att språket är tal *och* teknik är en slutgiltig rangordning av de två sidorna ohållbar, eftersom talet och tekniken får sin respektive mening och relevans inom den språkliga helheten. Talet är tal därför att det realiseras enligt en teknik och tekniken är en teknik därför att den kan realiseras som tal. Men vi måste ändå finna en väg in i språket, en utgångspunkt, som låter oss uppfatta denna helhet på bästa sätt. Denna väg går genom talet. Vi bör närma oss tekniken från talets håll. Valet av denna väg motiveras av att talet har en speciell position i både existentiellt och epistemologiskt avseende. Talet är elementet i vilket språket äger rum. Det är så att säga i talet ”det händer”. Denna omständighet innebär att den ursprungliga kunskapen om språket härrör från erfarenheten av tal. Man kan tala utan att reflektera över en teknik, men inte reflektera över en teknik utan tal, eftersom en sådan reflektion har talets underlag som sitt föremål. Metoden att gå från tal till teknik svarar alltså inte bara mot en existentiell ordning, i vilken språket först och främst uppfattas som tal, utan också mot en epistemologisk ordning, enligt vilken den ursprungliga kunskapen om språket måste vara ett fundament för språkforskningen.

Den här metoden är en annorlunda än den som i dag är förhärskande inom språkvetenskapen. Den är också omvänd mot metoden som förespråkades i Saussures *Kurs*: ”*man måste först ge sig in på språkets område* [*le terrain de la langue*] *och ta det till norm för alla*

andra yttringar av mänsklig kommunikation [*manifestations du langage*]".[1] En föregångare finner metoden däremot i Coseriu, som i strid med Saussure framhöll att talet inte ska förklaras utifrån språksystemet, utan språksystemet utifrån talet: "das Sprechen ist nicht von Sprache her zu erklären, sondern umgekehrt die Sprache vom Sprechen."[2] Denna metod leder i de föreliggande undersökningarna inte till en nedvärdering av tekniken. Snarare tvärtom. Om vi verkligen utgår från talet, och inte från en individualiserad teknik (från en teknik såsom den föreligger i ett stycke tal), visar det sig att tekniken svårligen kan beskrivas som generaliserat tal. Mot bakgrund av talets genomgripande variation visar sig behovet av en strukturellt bestämd invarians. Samtidigt kan vi härmed betona att talet är mer än att bara tala *enligt* en teknik. Att tala innebär att *med hjälp av* en teknik *gå utöver* en teknik.

1.4 Hermeneutik och grammatik

Tudelningen av språket i tal och teknik sönderfaller från vetenskapens synpunkt i två fält av språkforskning. Dessa fält benämner jag *hermeneutik* och *grammatik*. Den första termen knyter an till den hermeneutiska forskningstraditionen och den andra till den grammatiska forskningstraditionen. Båda termerna ska här förstås brett, utan inskränkning till vissa former av tal eller till vissa aspekter av tekniken. Allting som hör till den konkreta språkliga verksamheten är ämne för hermeneutiken och allting som hör till den allmänna, regelbundna upprepningen av ideala enheter är ämne för grammatiken.[3]

---

[1] Saussure, *Kurs*, 32.

[2] Coseriu, *Sprachtheorie*, 258.

[3] Till grammatikens område räknar jag således även lexikologin och fonologin. Även vissa pragmatiska teorier är från den här synpunkten grammatiska. Hit hör Searles språkhandlingsteori. Enligt Searle, *Speech acts*, 17, är "an adequate study of speech acts … a study of *langue*". Ordvalet är olyckligt, eftersom Searle knappast studerar *langue* vare sig i Saussures eller i franska språkets mening. Hans poäng är emellertid riktig. Han studerar inte enskilda handlingar. Han studerar allmänna typer av handlingar som talarna kan utföra i sina yttranden. Att sådana

Forskningstraditionerna står här som förebilder för uppdelningen av språkforskningen i två fält. Hermeneutiken har traditionellt ägnat sig åt språket som tal och grammatiken åt språket som teknik. De föreliggande undersökningarna är dock inte ägnade åt dem i egenskap av forskningstraditioner. Med *hermeneutik* och *grammatik* avser jag alltså inte summan av respektive ämne. Jag avser inte heller någon form av övergripande, sammanfattande teori. Jag utgår från två inställningar till språket, från två radikalt olika språkuppfattningar. Dessa inställningar är *den hermeneutiska inställningen* och *den grammatiska inställningen*.

Inställningarna är två modus att erfara språket på. De har var för sig sin speciella ”blick”, som inte bara är kännetecknande för forskningstraditionerna utan som framförallt konstituerar deras forskningsföremål. Genom att växla mellan en hermeneutisk och en grammatisk åskådning av språket kan ett och samma språkliga material dels uppfattas som ett konkret yttranden, som är bundet till och bestämt av ett sammanhang, dels som en sats, en fras eller ett ord, som förblir samma sats, fras eller ord i yttrande efter yttrande.

Den hermeneutiska inställningen är den naturliga orienteringen mot språket som tal. Den grammatiska inställningen är en speciell orientering, redan i och för sig alltid en reflektion, som riktar sig mot tekniken som kommer till bruk i talet. Genom ett konsekvent iakttagande av den ena eller den andra inställningen avgränsas områdena av hermeneutiska respektive grammatiska fenomen. Enligt denna fenomenologiska avgränsning av ämnena kan hermeneutikern endast vara hermeneutiker genom den hermeneutiska inställningen medan grammatikern endast kan vara grammatiker genom den grammatiska inställningen. Inställningarna hör till språket som sådant. De har inte uppfunnits av ämnena. De är två modus som

---

språkhandlingar hör hemma i grammatiken visas också av betydelsen de spelar där, i synnerhet vid åtskillnaden mellan huvudsatser och bisatser. Se t.ex. Teleman et al., *Svenska Akademiens grammatik*, bd 4, 462 och 675, och Hansen & Heltoft, *Grammatik over det danske sprog*, bd 3, 1565.

hör till språkmedvetandet i allmänhet. Å ena sidan kan vi alltså som språkbrukare uppfatta språket på ett normalt, naturligt sätt i den hermeneutiska inställningen, utifrån våra normala intressen och motiv. Å andra sidan kan vi vända oss mot den underliggande mekanismen som kommer till bruk i talet och sålunda reflektera över språket som en teknik. Det finns givetvis många variationer inom dessa inställningar var för sig. Man kan förhålla sig till språket på många olika sätt inom den hermeneutiska inställningen liksom man kan inta och fullborda den grammatiska inställningen på olika sätt. Men de huvudsakliga inställningarna är klart åtskilda.

Inställningarna kan också blandas samman. Man kan beskriva språket genom en oregelbunden och oreflekterad växling mellan inställningarna, på så sätt att språket varken uppfattas som tal eller teknik, utan som ett vagt mellanting. Det gäller här att ha ordentlig styr på språkreflektionen. En sammanblandning av inställningarna torde härröra från evidensen att man kan förhålla sig till *ett och samma* språkliga material på båda sätten. I denna åskådning visar sig språket som *språk rätt och slätt* utan åtskillnad. Det finns likheter som håller tal och teknik samman inom ett enhetligt område av fenomen. Men enheten som blir kvar när man inte betänker talets och teknikens speciella kännetecken är något helt annat än enheten som ligger i att talet och tekniken trots sin åtskillnad samverkar inom *språket självt*. Den första är en enkel enhet, som alla i någon mån kan uppfatta utan vidare reflektion – uppfattningen att det finns något sådant som språk. Den andra är en sammansatt enhet, som knappast kan begripas utan närmare undersökningar av talets och teknikens relation. Den fulla vidden av denna skillnad kan inte framträda förrän undersökningarna av talet och tekniken fullbordats var för sig. Den sammanfattas således först i kapitel 6.

1.4.1 Den hermeneutiska inställningen

I den hermeneutiska inställningen riktas uppmärksamheten mot konkreta yttranden. Språkbrukarnas intressen och motiv kan däremot variera. Slaget av uppmärksamhet gäller alltså allmänt för inställningen, medan intressena och motiven är speciella för tillfället.

Det verkar vara lätt hänt att man föreställer sig ett idealt tillstånd där alla är intresserade av att verkligen *förstå* vad andra språkbrukare *menar*. Detta är en idealisering, som inte svarar mot talets fulla räckvidd. Det är fullt tänkbart att språkbrukare medvetet vill *missförstå*, att de inte vill mötas i samförstånd, utan kanske tvärtom trappa upp en konflikt. Men oavsett vilken hållning språkbrukarna har i detta hänseende – oavsett om de är medgörliga eller oförsonliga, förnuftiga eller oförnuftiga, intresserade eller ointresserade – måste de erfara språket i den hermeneutiska inställningen för att sådana skillnader ens ska kunna komma till stånd. Att *förstå* språket *hermeneutiskt* innebär att uppfatta språket i en inställning där det kommer an på konkreta yttranden och deras roll och betydelse i den mänskliga verksamheten. Denna allmänna inställning får inte blandas samman med speciella hållningar, såsom den att verkligen försöka förstå vad någon annan har avsett med sitt tal.

Intresset för yttranden kan i sin tur rikta in sig mot olika aspekter av ett yttrande. Man kan vara intresserad av tankarna, av vad som sägs, men också av vad som antas, antyds eller ligger bakom. Man kan likaså vara mer eller mindre misstänksam mot vad som sägs. Man kan se yttrandet som ett öppet och ärligt besked eller som listig och oärlig manipulation. Alla sådana variationer, som delvis beror på språkbrukarens individuella hållning, men också på vanor och konventioner, uppfattas och förstås som en del av talet. För att beteckna allt sådant som blir till föremål för den hermeneutiska förståelsen, och som därmed kommer att utgöra en del av talet, ska jag säga *komma till tals*. Vad som kommer till tals är den mening som enligt en viss förståelse föreligger i talet. För den som förstår en annans yttrande är det *inte* den mening som talaren har ”avsett”, dvs. talarens egen förståelse av sitt yttrande, men det kan, om detta är språkbrukarens intresse, vara den mening som denne tror att talaren har avsett.

Eftersom talet är en verksamhet som utövas i ett sammanhang av mänskliga angelägenheter, bestäms talets mening genom förståelsen av ett sammanhang. En språkbrukare måste inte uppmärksamt beakta och utforska sammanhanget. Men sammanhanget uppfattas

och inbegrips i talets mening när man förstår språket som tal. I den hermeneutiska inställningen är sammanhanget en naturlig del av förståelsen och en brist på sammanhang är därför ett brott med talets ändamålsenlighet. En sammanhangslös förståelse är antingen en oerhörd brist på förståelse eller en grammatisk förståelse.[1]

När man förstår språket i ett sammanhang förstår man vad som kommer till tals vid ett enskilt tillfälle. Man förstår konkreta tankar och aktioner. Man förstår talet som en del av människans livsverksamhet och som ett uttryck för henne fattningsförmåga. En förståelse kan därmed förändras eller berikas genom att förståelsen av sammanhanget genomgår motsvarande förändringar. Detta sker när man beaktar nya omständigheter, lägger märke till andra förbindelser i texten, ser tidigare okända kopplingar och mönster eller helt enkelt omvärderar tidigare omdömen. Sammanhanget är inte en fast referenspunkt, inte ett på förhand bestämt område av relevans. Det är en horisont som utgår från den som förstår. Därför kan det utvidgas och förändras. Det finns ingen principiell gräns för när en förståelse är fullbordad. Det finns bara en praktisk gräns, som infinner sig när man inte längre har tid eller lust att utveckla en förståelse. Talets mening saknar således en slutgiltig bestämning. Denna avsaknad av en slutgiltig bestämning benämner jag *tolkningsbarhet* och dess manifestation i förståelsens förändring och variation benämner jag *tolkning*.

Det medvetna, ihärdiga utforskandet av sammanhanget förknippas naturligen med tolkningen av det svårförståeliga. Men den hermeneutiska inställningen till språket rör alla typer av tal. När man talar med en vän, när man skummar tidningen, när man njuter av en roman eller när man kämpar med en vetenskaplig artikel – allt sådant sker under normala omständigheter på en hermeneutisk nivå. Det finns givetvis grader av svårighet och grader av tolkningsintresse. En vetenskaplig artikel är svårare att förstå än samtalet mellan kund och kassör i matbutiken. En berömd roman är mer sannolik som föremål för intensivt tolkningsintresse än manualen

[1] Se 4.3.1 om denna distinktion.

för en kaffemaskin. Somt är svårt, somt är intressant och annat är varken svårt eller intressant. Detta är en skillnad som kan ha stor betydelse för talet som verksamhet, men det är inte en skillnad mellan hermeneutiskt och icke-hermeneutiskt språk. Det är en skillnad mellan genrer och sätt att tolka och förstå. Sådana skillnader leder inte bort från språket som tal, men de kan ställa oss inför olika tolkningssituationer. Det kan därför vara lönt att beakta olika sorters tal.

Låt oss se på följande utsaga: *Alla står lika inför lagen*. Låt oss vidare anta att detta sägs av en politiker, som besvarar en kritik om att rättsapparaten lagför somliga grupper hårdare än andra. Politikern vill ändå mena att allt står rätt till, eftersom alla står lika inför lagen. Vad innebär nu detta? Rör det sig om en formell jämlikhet? Eller om en reell? Kan man ens göra en sådan skillnad? Om vissa grupper hålls under strängare uppsikt av polisen, upphör likheten då? Om en åtalad har större sannolikhet att gå fri med en god advokat? Om vissa grupper genomsnittligen får strängare straff än andra? Om vissa grupper löper större risk att dömas? Om förmögna medborgare har råd att driva rättsprocesser som gemene man inte har? Hur stora får missförhållanden lov att vara för att sanningshalten inte ska påverkas? Vad om en enstaka person är undantagen lagen, såsom den svenska kungen är? Att vi kan ställa sådana frågor och ge olika svar på dem visar att utsagan måste tolkas. Hur vi förstår utsagan i den hermeneutiska inställningen är inte bestämt bara därför att vi talar svenska.

Tolkningen av en utsaga kan arbeta i två olika riktningar: regressivt eller progressivt. I det första fallet återgår man på ett sammanhang och försöker få klarhet i vad en viss utsaga brukar betyda eller vad den har betytt vid ett visst tillfälle. I det andra fallet låter man tolkningen utveckla och berika sammanhanget på egen hand. Man klargör då vad utsagan *i ens egen mening* borde eller måste betyda utan att man binder sig till en befintlig tolkning. Man presenterar sin egen tolkning, eventuellt i strid med andra tolkningar, som man hävdar är den enda rimliga, logiska, användbara osv.

Andra utsagor kan verka mindre besvärliga. Låt oss beakta *Kaffet står på bordet*. Den här utsagan torde normalt uppfattas som enkel och lätt att förstå. Åtminstone tre saker bidrar till detta: utsagan refererar till något som kan uppfattas omedelbart i varseblivningen, den refererar till ett individuellt sakförhållande och den hör hemma i en vardaglig typ av tal. Men liksom *Alla står lika inför lagen* refererar den trots allt till ett sakförhållande som är skilt från talet om detta. Därmed kan man fråga när det är riktigt att säga att kaffet står på bordet. Hur vore det om ett paket med kaffe står på bordet? Om det är kaffe nedrört i kallt vatten? Om det är kornkaffe? Om det är bryggt, äkta kaffe i en avlång, platt och tillsluten behållare som har en horisontell sträckning utmed bordet? Om kaffet står på en tillfälligt dukad, liten pall? Det går knappast att hävda att satsen har en grammatisk betydelse som entydigt avgör sanningshalten i alla dessa fall. Man ställs inför en variation av gränsfall som måste bedömas genom tolkningar från fall till fall.[1] Betydelsen är obestämd i allmänhet, men i sammanhanget kan den alltid bestämmas genom tolkningar av vad som kommer till tals.

Den här övningen är förstås något krystad. Normalt förstår man vad en sådan utsaga betyder i sammanhanget. Om man ska dricka kaffe förväntas man tala om färdigbryggt kaffe i en kanna och om man ska åka bort och ha med sig kaffe som gåva förväntas man tala om ett paket kaffe. Detta visar att utsagan tolkas. Men det betyder inte att tolkningen alltid stöter på problem.

Det kan därför vara klargörande att också beakta andra aspekter av den hermeneutiska meningen. Vi tänker oss två situationer: 1) talaren har bryggt kaffe och vänder sig till några gäster, och 2) talaren har bryggt kaffe, men väntar fortfarande gäster och vänder sig till några vänner ur värdfolket.

---

[1] En tankeövning av det här slaget förekommer hos Searle, *Expression and meaning*, med liknande slutsatser. Om man mot dessa exempel vill hävda att det trots allt finns en entydig allmän betydelse, som avgör saken i alla enskilda fall, skulle jag kunna pressa saken ytterligare genom att påvisa vagheter på ännu djupare plan. Se Putnam, ”Vagueness”, för en sådan tankeövning.

I det första fallet ligger en samtalsimplikatur nära till hands: ”kom och sätt er till bords”. I det andra fallet är den mindre trolig, eftersom man ogärna sätter sig till bords innan gästerna har kommit. Här kan man istället tänka sig: ”nu är alla förberedelser klara”. Alla sådana implikaturer som ter sig normala kan emellertid utebli om sammanhanget bara ser något annorlunda ut. Värdarna kan ha kommit överens om att dricka kaffe innan gästerna kommer och gästerna kan vara införstådda i att innan man kan sätta sig till bords måste bullarna tas ut ur ugnen. Tolkningen hänger på kännedomen om sammanhanget.[1]

Det finns även andra typer av mening som inte hör till en utsagas omedelbara tankeinnehåll. En utsaga kan till exempel ingå i ett speciellt handlingsmönster och i ett institutionellt sammanhang som ger den ett symboliskt värde. Så kan vi föreställa oss *Kaffet står på bordet* som en sorts rituellt ledmotiv i ett kollektivt hushåll av kaffedrickare som fäster stort värde vid de gemensamma kaffestunderna. Vid varje tillfälle upprepas utsagan, gång på gång, på nytt och igen, så att den inlemmas i verksamheten och i det gemensamma livet. Vid sidan av normala implikaturer har utsagan också blivit en symbol för den kaffeälskande gemenskapen, en sammanfattning av deras speciella art av samvaro. Om vi nu vidgar perspektivet ytterligare kan vi se att detta egenartade exempel faktiskt bara är en utpräglad variant av en mer allmän betydelse. Utsagan bär ett allmänt kulturellt vittnesbörd, en normal hermeneutiskt mening, som är förbunden med den svenska fikakulturen. En utsaga som *Vattnet står på bordet* har ingen liknande innebörd.

I denna översikt har talets omfattande område av mening bara trätt fram i sina konturer. Ännu har inte någon analys av talets sammansättning genomförts och sammanhangets struktur har inte beaktats. Jag har uppehållit mig vid inställningen: vid förhållandet att det hermeneutiska området av mening härrör från en naturlig inställning till språket, den inställning språkbrukarna har under

---

[1] Att samtalsimplikaturer varierar med sammanhanget är förstås välkänt. Det hör i själva verket till deras definition i Grices pragmatiska teori. Se Grice, *Studies*, 24ff.

normala omständigheter. Låt oss nu se hur den hermeneutiska inställningen kan vändas på ända i den grammatiska inställningen till språket.

1.4.2 Den grammatiska inställningen

I den grammatiska inställningen förlorar det språkliga materialet sin konkreta rikedom, men vinner därmed sin allmänna giltighet. Det mänskliga livet, som överallt ger sig till känna i talet, träder tillbaka. Det språkliga intresset drar sig så att säga undan, lämnar sammanhanget och den praktiska involveringen med språket som kännetecknar talet. Inställningen är en modifikation av språkmedvetandet som tematiserar den underliggande tekniken. Genom denna förändring får vi tillgång till ett område av mening som normalt inte är tematiskt.

När vi i den hermeneutiska inställningen stöter på ett ord, låt säga *glad*, är det ett levande ord, som är yttrat av någon och som har referens till ett föremål. Det är därför *detta* speciella ord, som yttrades där och där, av den och den, med det och det syftet, och så vidare. En språkbrukare kan ha sagt *Jag är verkligen glad* och det fick i sammanhanget sin speciella mening. När vi i den grammatiska inställningen reflekterar över samma *glad* är det ett stelnat ord, som inte har yttrats av någon särskild person och som saknar referens. Det är därför *ett* allmänt ord som kan upprepas i en mängd yttranden som ett och samma ord. Vad vi har för ögonen är nu ett grammatiskt ord, ett ord som vi uppfattar som ett ord i vårt språk. Vi vet att ordet förblir ett och detsamma eftersom vi känner igen det som sådant. Vem som helst skulle kunna säga *Jag är verkligen glad* och det skulle vid alla tillfällen betyda ett och detsamma.

Denna annorlunda inställning till språket svarar mot en genomgripande förändring av motiven vid hanteringen av språket. Om vi vanligtvis uppfattar språket som tolkande och agerande människor, vänder vi oss nu inte bara mot språket i en reflektion – det kan vi också göra hermeneutiskt. Vi vänder oss mot medlet som kommer till bruk i talet. En sådan förändring av motivet är till en början

ofullbordad, kanske till och med naiv och inadekvat. Vad det närmare innebär att inta den grammatiska inställningen och hur den bör fullbordas måste klargöras genom undersökningar. Men om vi bara godtar denna förändring av motivet och medger att vi förstår något, trots att vi inte förstår hermeneutiskt, så inser vi att tekniken inte endast är en underliggande mekanism som vi kan sluta oss till genom att beakta hermeneutisk evidens. Vi kan få tillgång till den fenomenologiskt. Vi kan uppfatta dess speciella karaktär och låta den bli till ett omedelbart föremål för språkliga omdömen.

När vi kommer till tekniken från talets håll utmärker sig den grammatiska förståelsen framförallt genom en brist på mening. Den saknar den hermeneutiska förståelsens rikedom. Låt oss beakta en sats på detta sätt: *Jag är bättre än dig*. Om vi förstår den här satsen blott grammatiskt vet vi inte vem *jag* eller *dig* avser. De saknar referens. Vi vet inte heller om *är* tillskriver subjektet en tillfällig eller en varaktig egenskap. Och vi vet inte vad *bättre* närmare bestämt avser. I en grammatisk förståelse är det mycket som vi inte vet. I ett sammanhang hade samma saker varit tagna för givet eller annars varit något som vi kunde känt oss manade att ta reda på. Grammatiskt sett finns däremot inget att ta reda på. Trots denna brist vet vi ändå uppenbarligen något: vi vet vad satsen i allmänhet betyder. Att inta den grammatiska inställningen innebär att inskränka sig till denna förståelse. För att detta ska vara ett giltigt förfarande måste vi anta att den grammatiska förståelsen är en sorts förståelse för sig. Att den saknar mening, som är önskvärd när vi förstår språket som tal, betyder inte att den är en bristfällig hermeneutisk förståelse. Det betyder bara att den har ett annat föremål, att den gäller språket som teknik.

Frågan är nu hur denna förståelse ger sig till känna. Frågan är inte obetydlig. Ytterst gäller den grammatikens giltighet, åtminstone i så måtto grammatiken förlitar sig på omdömen över ett språkligt material som inte återgår på en hermeneutisk förståelse av ett sammanhang. Frågan kan här inte besvaras till fullo. Men tre saker som kännetecknar den grammatiska förståelsen kan nämnas.

För det första förstår vi satsen grammatiskt eftersom vi vet att satsen betyder något annat eller detsamma som andra satser på samma språk. Vi vet att den betyder något annat än *Jag är sämre än dig* eller *Du är bättre än mig*. Men den betyder – i ett visst avseende – detsamma som *Dig är jag bättre än*. Det som här ändå är annorlunda motsvarar variationerna *Dig är jag sämre än* och *Mig är du bättre än*. Det är samma variation med olika material. Den grammatiska förståelsen har således en *oppositionell struktur*.

För det andra förstår vi satsen grammatiskt eftersom vi kan föreställa oss situationer där den kan användas. Vi kan pröva dess grammatiska räckvidd på olika situationer. När vi genomför ett sådant prov låter vi det grammatiskt allmänna och det hermeneutiskt individuella mötas, och om vi inte håller variationen i gång och prövar situation efter situation, övergår provet snart till en fantasi på hermeneutisk nivå, där situationen berikas, men räckvidden krymps. Den grammatiska förståelsen har således en *hermeneutisk tillämpning*.

För det tredje förstår vi satsen grammatiskt eftersom den är bekant för oss. Vi inser detta när vi betänker skillnaden mellan hur vi uppfattar satser i ett språk som vi behärskar och hur vi uppfattar satser i ett språk som vi överhuvudtaget inte kan. Skillnaden är markant. De förra känner vi igen och förstår. De senare är oss helt främmande. Den grammatiska förståelsen har således en *karaktär av förtrogenhet*.

På detta sätt kan alltså den naturliga, hermeneutiska inställningen vändas på ända och övergå i en grammatisk språkuppfattning. Det är anmärkningsvärt att grammatiken i så liten utsträckning har reflekterat över denna förändring av språkmedvetandet. För den är markant och i många avseenden onaturlig. Den grammatiska inställningen engagerar oss inte i talet och låter oss inte förstå vad som blir sagt. Men den ger oss tillgång till tekniken som förutsätts i talet. Genom att hålla tillbaka den naturliga benägenheten att förstå språket i dess sammanhang låter den oss inta ett distanserat intresse för språket. Först genom ett konsekvent iakttagande av denna grammatiska inställning, utan inblandning av

hermeneutiska överväganden och motiv, kan vi få full tillgång till området av grammatiska fenomen.

1.5 Föremål och metod

Mot bakgrund av de två inställningarna till språket kan undersökningarnas föremål och metod förtydligas i ytterligare några avseenden. Undersökningarna är först och främst fenomenologiska undersökningar av språket. De har som mål att beskriva de två inställningarna till språket och att klarlägga språkmedvetandets allmänna karaktär och struktur i dessa inställningar. Inställningarna gäller två sidor av språket: språket som tal och språket som teknik. Dessa sidor är förbundna med två discipliner, vilka har dem som sina forskningsföremål: hermeneutik och grammatik. Ordningen i vilken sakerna nu nämnts svarar mot undersökningarnas prioritering. I första hand handlar de om inställningarna och sätten på vilka de låter oss uppfatta och förstå språket som tal och teknik. I förbindelse med denna beskrivning behandlas även talet och tekniken i egenskap av meningsområden för dessa inställningar. Men dessa beskrivningar är inte uttömmande. Som mest täcker de in de allra mest elementära aspekterna av språket som tal och teknik. Till sist kommer jag genom dessa undersökningar att anamma vissa normer för hermeneutiken och grammatiken. Jag antar att de bör förfara på vissa sätt. Undersökningarna inskränker sig här till en idé om hur talet och tekniken bör beskrivas fenomenologiskt. De är inte undersökningar av hermeneutiken och grammatiken i egenskap av forskningstraditioner.

Hermeneutiken och grammatiken underkastas alltså den fenomenologiska metoden. I ett avseende har vi redan sett vad detta innebär: vi ska inte uppfatta de hermeneutiska och de grammatiska företeelserna utifrån summan av respektive disciplin. Disciplinerna ska återföras på två inställningar till språket. Genom denna hållning kommer undersökningarna i någon mån att avlägsna sig från de traditionella disciplinerna. Istället för att uppehålla sig vid de företeelser som man får tillgång till när språket redan har uppfattats som

tal eller teknik, vänder de sig mot talets hermeneutiska och teknikens grammatiska framträdelsesätt. Härmed lämnas många speciella problem, som tilldrar sig *inom* talet och tekniken var för sig, åt sidan. Detta sker till förmån för en abstraherande hållning utifrån vilken istället språket *som* tal och språket *som* teknik blir föremål för undersökning. Forskningsproblemen gäller nu talets och teknikens allmänna karaktär och struktur samt deras förbindelser inom den språkliga helheten. Härmed öppnar sig ett område för undersökningar som annars lätt går obemärkt förbi. Vi får syn på omständigheten att språket först måste uppfattas som tal, först måste uppfattas som teknik, för att den normala forskningen ens ska kunna ta vid. Det är först utifrån denna position som de föreliggande undersökningarna kan sättas i verket.

Enligt detta arbetssätt blir hermeneutiken en *allmän språkvetenskaplig hermeneutik*. För att leva upp till denna beteckning måste hermeneutiken både hålla fast vid ett rent språkligt perspektiv och vara på sin vakt mot inskränkningar av talets område. Den får inte utveckla sig till en specialhermeneutik som uppehåller sig vid vissa typer av tal. En allmän språkvetenskaplig hermeneutik intresserar sig inte heller för enskilda omständigheter. Den intresserar sig för förutsättningarna som ligger bakom enskilda omständigheter. Med andra ord handlar den inte om tolkningen av enskilda yttranden: den handlar om talets tolkningsbarhet. Ett mer utförligt program för en språkvetenskaplig hermeneutik presenteras i inledningen till kapitel 4.

Enligt samma arbetssätt blir grammatiken en *allmän fenomenologisk grammatik*. Begreppet är symmetriskt med begreppet om hermeneutiken. Termerna är olika därför att de är valda för sin kontrast med befintlig hermeneutik och grammatik. En grammatik av detta slag intresserar sig inte för vissa tekniker eller för hur de ska beskrivas. Den intresserar sig för vad det är som gör ett språk till en teknik. Om normalgrammatisk forskning går ut på att beskriva tekniker och att generalisera över dessa beskrivningar, gäller det för en allmän fenomenologisk grammatik att klarlägga teknikens grammatikalitet (dvs. dess egenskap att vara ett grammatiskt fenomen).

Denna fråga blir särskilt angelägen i förhållande till den språkvetenskapliga hermeneutiken. Eftersom vi nu inte tar för givet att ett språk utan vidare visar sig som en teknik, reser sig frågan hur språkmedvetandet måste modifieras för att språket ska kunna uppfattas som en teknik.

Undersökningarnas två forskningsföremål är således *talet i allmänhet* och *tekniken i allmänhet*. Frågorna om talet och tekniken ställs på en universell nivå. Vi måste nu ge akt på att både talet och tekniken är allmänna fenomen som var för sig har traditionella och individuella framträdelser. Talet är *inte* teknikens individuella realisering. En individuell realisering av en teknik är *mindre* än tal. Talet och tekniken är fenomen av olika art. Talets och teknikens förhållande till varandra kan klargöras genom en jämförelse mellan språkliga forskningsföremål. Figur 1.1 nedan ger en översikt.

Inställning / Generalitet	Hermeneutiska inställningen	Grammatiska inställningen	Språkmedvetandet i neutralt avseende
Universell	Talet i allmänhet	Tekniken i allmänhet	Språket rätt och slätt
Traditionell	Typer av tal	Rena tekniker	Språkliga traditioner
Individuell	Stycken av tal	Talad teknik	Språkligt material
Typ av mening	Konkret (Sammanhang)	Abstrakt (Instansering)	Språklig

Figur 1.1 Forskningsföremål efter inställning och generalitetsnivå

Talet och tekniken hör till två olika inställningar till språket. Talets mening är konkret och teknikens mening är abstrakt. Den förra berikas i ett sammanhang, den senare instanseras i ett bibehållet skick. Eftersom både tal och teknik är språkliga fenomen finns även

en gemensam synpunkt. Denna synpunkt har språkmedvetandet i neutralt avseende som sitt föremål. Den uppfattar språkliga fenomen på grundval av talets och teknikens likhet. Utöver denna huvudsakliga uppdelning kan dessa språkliga områden delas upp i nivåer av generalitet. Det finns tre principiella nivåer: en språklig företeelse kan studeras som ett universellt, ett traditionellt eller ett individuellt fenomen. Däremellan finns grader, men knappast några principiella skillnader. Enheten av allt detta – den sammansatta språkliga helheten som består trots sina inre uppdelningar – är *språket självt*.

Den grammatiska inställningen ger alltid tillgång till en allmän mening. Detta förhindrar emellertid inte att vi kan inta inställningen också när vi uppehåller oss vid enskilda instanser av språkbruk. Vi får då tillgång till tekniken såsom den faktiskt har realiserats när den kommit till bruk. Detta är en *talad teknik*. En talad teknik är rent grammatiskt bestämd i bemärkelsen att den saknar hermeneutisk mening. Men för att det ska handla om en talad teknik – och inte om ett konstruerat språkexempel – måste materialet ha skapats i den hermeneutiska inställningen, dvs. med ändamålet att låta något komma till tals. En talad teknik är alltid produkten av en unik händelse: någon har uttryckt sig med en teknik på ett särskilt sätt så att tekniken har kommit att instanseras. Som material kan en talad teknik användas i normalgrammatisk forskning. Egentligt föremål för forskningen blir den emellertid först i korpusdriven lingvistik.[1]

En *teknik* är ett allmänt medel som kan upprepas i en oändlig mängd talad teknik. När det för tydlighetens skull är påkallat ska jag kalla en sådan teknik för *ren teknik*. En ren teknik är ett traditionellt fenomen. Den är en traderad form för hur man talar med en teknik. I detta avseende är en teknik alltid redan talad. Den har bildats genom ett historiskt förlopp av tal. Men från språkbrukarnas synpunkt är en ren teknik framförallt en beredskap för tal. Den är kunskapen som kommer till bruk i deras framtida tal. Den vardagliga vändningen ”att tala ett språk” skulle kunna omformuleras

[1] Tognini-Bonelli, *Corpus linguistics at work*.

till ”att ha kunskap om en ren teknik enligt vilken man kan tala”. De rena teknikerna är föremålet för normalgrammatisk forskning.

Till sist är en teknik ett fenomen *i allmänhet*. Om vi förlägger undersökningarna på denna universella nivå intresserar vi oss inte för några särskilda tekniker. Vi intresserar oss för alla teknikers gemensamma egenskaper. Det finns åtminstone två skilda forskningsvägar på denna nivå. Dels kan man betona formaliseringen av alla rena tekniker på så sätt att man generaliserar över de enskilda teknikernas formella kategorier. Detta brukar kallas för *universell grammatik*. Dels kan man ställa frågor som handlar om vad en grammatisk mening är, vad språket som ett system är, vad en språklig struktur är – och liknande. Dessa frågor handlar om språkets grammatikalitet och är mer allmänt orienterade än den universella grammatikens frågor. I de föreliggande undersökningarna ställs sådana frågor mot bakgrund av språket som tal och med en särskild uppmärksamhet på språkmedvetandet. Detta är vad jag har kallat för en *allmän fenomenologisk grammatik*.

Talet kan delas upp på samma sätt. På den individuella nivån är talet *stycken av tal.* Allting i språket kommer till sist tillbaka till denna punkt. Om vi inte kunde tala i en situation, om vilket ämne som helst, på det ena eller andra sättet, för att låta en eller annan mening komma till tals, vore språket tämligen värdelöst. När vi inte reflekterar över språket på något särskilt sätt, utan bara lever med det, befinner vi oss alltid på denna nivå. Talet på denna individuella nivå kan bli föremål för många olika typer av humanistisk och samhällsvetenskaplig forskning. På den traditionella nivån är talet *typer av tal*. Hit hör en mångfald av fenomen: genrer, diskurser, ideologier, samtalsnormer, tolkningspraktiker osv. Även på denna nivå kan talet bli föremål för många olika typer av forskning. På den universella nivån är talet till sist *tal i allmänhet*. Tal i detta avseende är föremålet för en allmän språkvetenskaplig hermeneutik.

I de föreliggande undersökningarna spelar den neutrala synpunkten på språket inte samma roll som de två inställningarna till språket. Den måste hanteras med försiktighet och hela tiden beaktas med hänsyn till talets och teknikens skilda karaktär. Annars finns

det en risk att man fastnar här, nämligen i en naiv språkreflektion, som svarar mot det omedelbara intrycket att språket är ett fenomen för sig. Synpunkten har ett visst berättigande och svarar mot evidensen att ett och samma språkliga material kan uppfattas i de två inställningarna till språket. Men den neutrala synpunkten kommer inte åt språkets två funktionssätt och är därmed otillräcklig för att hantera frågan om språket som tal och teknik.

Enligt uppdelningen mellan tal och teknik, där två inställningar till språket kombineras med tre generalitetsnivåer, kan språket undersökas i allmänhet i två skilda avseenden. Båda sätten att undersöka språket gäller språket på ett universellt plan. Men de är tydligtvis olikartade, eftersom de gäller språket i två radikalt skilda avseenden. En klassisk distinktion, som vid första anblick kan verka passande, är den mellan idiografiska och nomotetiska vetenskaper. Idiografiska vetenskaper beskriver de enskilda fallen, som är unika och begränsar sig till sina speciella sammanhang, medan nomotetiska vetenskaper beskriver allmänna lagbundenheter, som kan tillämpas på en större mängd fenomen eller helt och hållet universellt.[1] Denna distinktion är dock inadekvat, eftersom den inte gör reda för skillnaden mellan forskning om talet i allmänhet och forskning om tekniken i allmänhet.

Men en kombination av komponenterna i de två begreppen kan ge oss fyra nya begrepp. Låt oss anta att *idio-* och *nomo-* står för fenomenens väsentliga beskaffenhet och *-grafisk* och *-tetisk* för sättet som man undersöker dem. Härmed kan vi anta en finare uppdelning. Forskning om enskilda yttranden är *idiografisk*, eftersom den beskriver det enskilda hos det som är enskilt (det individuellas individuella realisering). Forskning om talad teknik är *nomografisk*, eftersom den beskriver det enskilda hos det som är allmänt (det generellas individuella realisering). Forskning om talet i allmänhet är *idiotetisk*, eftersom den beskriver det allmänna hos det som är enskilt (det individuellas generella egenskaper). Forskning om tek-

[1] Windelband, *Geschichte und Naturwissenschaft*.

niken i allmänhet är *nomotetisk*, eftersom den beskriver det allmänna hos det som är allmänt (det generellas generella egenskaper). Forskning om typer av tal och forskning om rena tekniker kan röra sig mellan dessa typer, beroende på deras grad av systematik och strävan efter generalitet. Förfarandet i de föreliggande undersökningarna är enligt denna uppdelning å ena sidan strängt idiotetisk, å andra sidan strängt nomotetisk.

De fyra typerna av forskning kan på detta sätt karaktäriseras genom en kombination av två komponenter: omfattningen och inställningen. Den första bestämmer generalitetsnivån, som är valet av synpunkt i forskningen. Den andra bestämmer konkretionsnivån, som hör till språkets egenskaper. Vid första anblick kan det uppfattas som motsägelsefullt att tala om det individuellas generalitet, om det allmänna hos det som är enskilt och härmed till sist behandla det konkreta i termer av abstrakta kategorier. Men så snart man talar om *det enskilda* har man generaliserat det enskilda till något enskilt överhuvud. Hur långt en allmän beskrivning av det enskilda kan fortskrida kan naturligtvis ställas i fråga, men redan genom att ställa saken i fråga har man antagit ett allmänt begrepp om det enskilda. Omvänt kan vi lätt förvissa oss om att också det allmänna aktualiseras som något enskilt. Till exempel kan satsen före den här satsen beskrivas grammatiskt i sin allmänhet, men såsom sats före den här satsen, i den föreliggande avhandlingen osv., är den något enskilt i och för sig. Denna typ av individualitet måste hållas isär från talets individualitet. Annars riskerar vi att reducera talet till talad teknik och förlorar så den egentliga språkliga verksamheten ur sikte.

KAPITEL 2

Språket och medvetandet

När vi vänder oss mot språket i en reflektion är språket redan taget för givet. I reflektionen vänder vi oss mot något som är bekant. Vi befinner oss redan i en värld av språk och vet därför att språket är något som finns. Men ändå bemödar vi oss alltså med att reflektera över detta som vi kallar språk. Det gör vi därför att språket trots allt inte är tillräckligt känt, därför att det trots allt ställer oss inför frågor som inte har några omedelbara svar. Således har vi både en *grund*, som vi knappast betvivlar, och ett *område*, som ligger öppet för ändlösa undersökningar. Det verkar grovt taget finnas två hållningar till förhållandet att språket är något som vi redan känner till i denna enkla mening att vi inte betvivlar dess existens. Å ena sidan kan vi vara tillfreds och helt sonika ge oss i kast med det. Det går utmärkt att skriva en språklära utan att fråga vad språket närmare bestämt *är*. Då bryr vi oss inte om grunden, vi trampar vidare in på språkets område. Vi agerar som ”the ordinary working grammarian”.[1] Å andra sidan kan vi vara bekymrade. Då hävdar vi att språkets hemvist inte är något som ligger i öppen dag bara därför att språket är något som vi redan reflekterar över. Vi frågar efter dess *vara* och vill anvisa det en plats i världen. Den första hållningen kan vi kalla för *deskriptiv*, eftersom forskarens bekymmer inskränker sig till hur språket ska beskrivas, den andra för *ontologisk*, eftersom forskaren vill grundlägga studiet av språket i ett bestämt område av företeelser. I praktiken är uppdelningen naturligtvis inte dikotom. En faktisk

[1] En fras som myntades av Fillmore, ”On generativity”, med avseende på en praktisk grammatiker med begränsat intresse för teoretiska spörsmål.

forskare kan uppvisa lite mer av den ena hållningen och lite mindre av den andra i olika proportioner.

I det här kapitlet ska vi inledningsvis se på några olika ontologier, närmare bestämt de som har föreslagits av Bloomfield, Chomsky, Hjelmslev och Katz. Mot bakgrund av deras skiftande förslag får vi upp ögonen för en påtaglig oenighet som borde väcka viss förundran. De talar alla om språk men avser tydligtvis områden av vitt skild ontologisk art. Denna iakttagelse leder över till en fenomenologisk inställning till språket. Trots att språkvetenskapen tvistar om språkets ontologiska hemvist förlitar den sig alltid på språkmedvetandet. Den måste göra så för att ens kunna ha ett språkligt material för ögonen. Den fenomenologiska inställningen visar sig här ha en särskild samhörighet med den deskriptiva hållningen. Bara en fenomenologisk inställning kan förklara hur den deskriptiva hållningen överhuvudtaget kan vara gångbar. Härmed introduceras ett motiv för en fenomenologisk reflektion över språket. Därefter kommer vi att se närmare på den fenomenologiska metoden. Utgångspunkten är den husserlianska fenomenologin, dvs. fenomenologin såsom den grundlades av Edmund Husserl. Jag kommer att behandla fenomenologins allmänna motiv, dess speciella sätt att förfara och presentera några av dess centrala begrepp. Samtidigt kommer jag att förbinda dessa motiv, förfaranden och begrepp med språkliga företeelser och förklara hur de kan tillämpas på språkliga undersökningarna. Avslutningsvis kommer de historiska förbindelserna mellan språkvetenskapen och fenomenologin att beröras kort.

2.1 Språkets vara

Enligt en idé, som visserligen är föga populär i dag, är språket reducerbart till fysikaliska fenomen såsom kroppens funktioner och sättet som språkliga varelser beter sig på. Denna idé framfördes av Bloomfield i hans *behavioristiska fysikalism*. Enligt denna ontologi är ett yttrande i grunden bara en sekvens av fonetiska former. Det

som annars kallas mening är egentligen praktiska stimuli och reaktioner i samspel med språkliga stimuli och reaktioner.[1] Eftersom det totala förloppet av sådana stimuli och reaktioner är oerhört komplext och oöverskådligt, kan meningen inte studeras på ett vetenskapligt sätt.[2] Man kan däremot studera sekvensen av fonetiska former som språkbrukarna yttrar.[3] Ett sådant studium av språket svarar enligt Bloomfield mot språkets verkliga natur: ”Non-linguists (unless they happen to be physicalists) constantly forget that a speaker is making noise, and credit him, instead, with the possession of impalpable ’ideas’”.[4] Alla referenser till tankar och idéer måste enligt denna ontologi uteslutas. Sådana begrepp saknar vetenskaplig grund. ”[T]he universe of science is a physical universe”, framhåller Bloomfield.[5] Ett språk består således inte av idéer eller av några andra abstrakta kategorier som bara skulle kunna höra hemma i en mental sfär. Språket är inget mer än en fonetisk utvidgning av de enskilda organismernas nervsystem.[6] Vad skillnaden mellan människors och djurs kommunikation beträffar är människans signalsystem bara mer differentierat.[7]

På detta sätt avvisar Bloomfield en mentalistisk ontologi – en ontologi som han själv, när den ännu låg i tiden, faktiskt anslutit till.[8] Men sedan övergav han den till förmån för en strikt fysikalism. Den mest kända förespråkaren för en mentalistisk ontologi är idag Chomsky. Enligt Chomsky är språket både ett mentalt och naturligt fenomen, vilket således hör hemma i människans *mind/brain*. Han förespråkar med andra ord en *mentalistisk naturalism*. Enligt denna ontologi finns det mentala begrepp och kategorier, men de

---

[1] Bloomfield, *Language*, 22–27.
[2] Bloomfield, *Language*, 23, 74, 93 och 161.
[3] Bloomfield, *Language*, 74f.
[4] Bloomfield, ”Language or ideas?”, 93.
[5] Bloomfield, ”Language or ideas?”, 89.
[6] Bloomfield, *Language*, 26. Se även ”Philosophical aspects of language”.
[7] Bloomfield, *Language*, 27.
[8] Bloomfield, *An introduction to the study of language*.

är samtidigt naturliga begrepp och kategorier. De är en del av samma naturliga värld som fysiken, kemin och biologin studerar.[1] Enligt Chomskys egen bedömning var det mest radikala genombrottet i hans forskningsprogram inte den tidiga generativa grammatiken, utan teorin om principer och parametrar, som på ett klart sätt konstruerades på en naturalistisk grund.[2]

För det här programmet är det nödvändigt att avvisa den ontologiska dualism som brukar associeras med Descartes. Enligt denna dualism består verkligheten å ena sidan av en mental substans, som visar sig i människans intellektuella förmågor, å andra sidan av en materiell substans, som styrs av mekaniska, fysiska principer. Dessa sidor av verkligheten antas vara av helt olika art. Ontologin ger upphov till *the mind–body problem*, problemet hur två sådana artskilda substanser överhuvudtaget kan samverka i *en* värld. För en fysikalistisk ontologi såsom Bloomfields är detta inte längre ett problem, eftersom begreppet om det mentala har avvisats. Chomsky menar däremot att det är idén om kropparna som är förlegad. Den överskreds redan med Newtons fysik:

> Just as the mechanical philosophy appeared to be triumphant, it was demolished by Newton, who reintroduced a kind of ”occult” cause and quality, much to the dismay of leading scientists of the day, and of Newton himself. The Cartesian theory of mind (such as it was) was unaffected by his discoveries, but the theory of body was demonstrated to be untenable. To put it differently, Newton eliminated the problem of ”the ghost in the machine” by exorcising the machine; the ghost was unaffected.[3]

Chomskys slutsats är att det inte är meningsfullt att tala om *the mind–body problem*, eftersom det inte längre finns något koherent sätt att formulera problemet på.[4]

---

[1] Chomsky, *New horizons*, 75.
[2] Chomsky, ”Linguistics and adjacent fields”, 23.
[3] Chomsky, *New horizons*, 84.
[4] Chomsky, *New horizons*, 91, 103, 138.

Språkvetenskapen kan således studera språket som ett mentalt fenomen med en naturalistisk metod. Detta har åtminstone två konsekvenser. För det första behöver man inte bekymra sig över att man saknar en teori om de mentala fenomenen som är förenlig med andra teorier om naturen, eftersom detta är ett normalt tillstånd inom vetenskaperna. För det andra finns det nu inga starka skäl att försöka reducera det mentala till en neurofysiologisk nivå, om teorier på den mentala nivån har ett bättre förklaringsvärde, vilket de enligt Chomsky har.[1] Den här hållningen benämner Chomsky *metodologisk naturalism*, vilken står i kontrast till metafysisk naturalism och metodologisk dualism.[2] Enligt denna metodologiska naturalism är den fysiska verkligheten inte på något sätt ontologiskt särartad. Den fysiska verkligheten är inte ett område av verkligheten som står i motsats till något annat område som skulle ha en annan ontologi. Talet om den fysiska verkligheten ”simply offers a loose way of referring to what we more or less understand and hope to unify in some way”.[3] Det finns bara en värld.

Enligt Chomskys metodologiska naturalism bör man således anamma en vetenskaplig inställning enligt en naturalistisk stil och undersöka språket på detta sätt. Precis vad denna naturalistiska metod innebär (vad dess gränser och villkor är) ter sig emellertid ganska öppet hos Chomsky. På ett ställe – och hit hänvisar registret när man letar efter en definition – skriver han: ”Naturalistic inquiry is a particular human enterprise that seeks a special kind of understanding, attainable for humans in some few domains when problems can be simplified enough”.[4] Problemen måste alltså vara enkla.[5] Därtill kan vi nog mot bakgrund av Chomskys praktik sluta oss till att metoden bör vara formalistisk.

Chomskys ontologiska hållning mynnar alltså ut i ett slags metodologism som hämtar sin inspiration från naturvetenskapen. Den

---

[1] Chomsky, *New horizons*, 25.
[2] Chomsky, ”Naturalism and dualism”. Se även *New horizons*.
[3] Chomsky, *New horizons*, 84.
[4] Chomsky, *New horizons*, 115. Se även s. 134.
[5] Jfr Chomsky, *The architecture of language*, 2.

lägger stor vikt på ett visst sätt att beskriva språket, men den är inte en deskriptiv hållning, eftersom den inte förbigår den ontologiska frågan om språkets vara.

Den starka betoningen av metoden är återkommande inom språkvetenskapen. En annan form av metodologism, som snarare går ut på att betona språkets egenart, förekommer inom den strukturella språkvetenskapen. Enligt denna hållning ska man studera språket blott och bart, såsom det i och för sig är, i egenskap av ett fenomen av egen art och utesluta alla hänvisningar till utomliggande fenomen. Denna idé har framförts av Hjelmslev i hans *strukturalistiska nominalism*. Hos Hjelmslev leder betoningen av att språket är ett fenomen av egen art samtidigt till en särartad antirealism. Det är en naiv realism, menar han, att tro att vetenskapen kan beskriva verkligheten såsom den verkligen är. En teori kan inte från början anpassas så att den motsvarar sitt föremål. Om man försöker sig på en sådan anpassning förirrar man sig in i en dogmatisk apriorism som undandrar sig vetenskaplig kontroll.[1] Språkteorin ska därför hålla sig neutral till språkets förankring i en verklighet utanför det självt. Den får inte bli till fysik och fysiologi, som ägnar sig åt ljuden i luften och talapparaten, eller till psykologi och logik, som ägnar sig åt människopsykets fluktuation och människotankens konstans.[2] Sådana fenomen hör till språkets ”fysiske og fysiologiske, psykologiske og logiske, sociologiske og historiske udfældningar”, men inte till ”sproget selv”.[3] Språket måste beskrivas som en struktur *sui generis*.

I enlighet med denna avhållsamhet från att placera språket i ett visst ontologiskt område måste språkteorin vara ”uafhængig af enhver erfaring”. Den ”indebærer i sig selv intet existenspostulat”. Teorin måste formuleras på axiomatiska premisser på så vis att den fortskrider enligt ett deduktivt system som ”i sig selv ene og alene muliggør en beregning af de muligheder der følger af de indførte

---

[1] ”Linguistique structurale”, 22. Jfr *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 8.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 5f.
[3] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 7.

forudsætninger". Detta innebär inte endast att teorin producerar resultat, utan också att den producerar sina egna data. När teorin används för att studera ett ämne kan materialet därför aldrig bekräfta teorin i sig men bara teorins användbarhet.[1] En eventuell bekräftelse rör aldrig tingens sanna natur. "Elle porte uniquement sur la méthode", den gäller endast metoden.[2]

Längre fram kommer vi att få anledning att återkomma till Hjelmslevs språkteori, som i flera avseenden är användbar för en fenomenologisk språkvetenskap. Hans ontologiska hållning kan emellertid inte godtas, eftersom den är motsägelsefull: å ena sidan ska språket beskrivas såsom det i och för sig är, å andra sidan ska det ske med en helt oberoende metod som inte postulerar någonting om sitt ämnes beskaffenhet. Men tanken om språket i och för sig, som ett fenomen av egen art, är precis ett sådant postulat. Strukturalismen, som hävdar språkets egenart, och nominalismen, som hävdar metodens oberoende, går inte alls ihop. I strid med sin egen deklaration förbigår Hjelmslev i själva verket inte den ontologiska frågan om språkets vara. Den utpräglade avhållsamheten från att besvara frågan är i själva verket detsamma som det aprioriska anspråket att språket är självtillräckligt, ett fenomen i och för sig. Därför behöver man inte söka efter någon *annan* ontologisk grund.

Låt oss till sist se på en ontologi som antar att språket är ett abstrakt föremål. Enligt denna ontologi är ett språk varken ett fysikaliskt eller psykologiskt fenomen. Det är en tidlös, oföränderlig objektiv struktur. En sådan ontologi har försvarats av Katz i hans *platonistiska realism*.[3] Språkliga enheter är enligt denna ontologi abstrakta föremål för en ideal talares språkliga kunskap på samma sätt

---

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 14.

[2] Hjelmslev, "Linguistique structurale", 22.

[3] Katz uppvisar här en viss samhörighet med Hjelmslev, *La catégorie des cas*, 86, som framhåller att grammatiken förfar enligt en allmän metod. Denna består i att förklara konkreta och variabla fakta på grundval av en abstrakt och konstant enhet. En sådan enhet, säger han, är en *idé* i platonsk mening: "La grammaire procède ici par la méthode générale de la science, qui consiste à expliquer les faits concrets et variables par une unité abstraite et constante, une 'idée' dans le sens platonique".

som naturliga tal och logiska relationer är abstrakta föremål för en ideal matematikers respektive en ideal tänkares kunskap.[1] Ett språk är en tidlös företeelse i bemärkelsen att den har en ideal realitet i abstraktion från faktiska talares kunskap om språket. Det finns därmed också en oändlig mängd språk – ”living, dead, unborn, conceivable, and inconceivable”.[2] Katz illustrerar den här ontologin inom ramen för den generativa grammatiken. Men argumentationen är allmän och knappast beroende av ett visst grammatiskt ramverk.

Enligt Katz upprättar alla andra ontologier än den platonistiska onödiga restriktioner på språkteorin. Om grammatiken till exempel ska beskriva kognitiva strukturer, måste den spegla ”the characteristics of the mental or neural medium in which the speaker’s knowledge is realized”.[3] Om dessa egenskaper formar den språkliga kunskapen på något betydande sätt, och om ontologin således inte bara är ett löst bihang till teorin, kommer inte beskrivningarna av de kognitiva strukturerna att vara ”the best representations of the languages they are knowledge of, nor of language in general”.[4] En sådan ontologi förhindrar med andra ord en optimal grammatik.

Genom betoningen av de språkliga föremålens idealitet formulerar Katz en kritik av psykologismen inom språkvetenskapen som han menar är analog med Freges och Husserls kritik av psykologismen inom logiken och matematiken.[5] Språkvetenskapen ska således inte göras till en psykologisk eller empirisk vetenskap som återgår på observationer. Den måste grundas på en intuitiv metod: ”Platonists invoke intuition to play essentially the same role in their accounts of *a priori* knowledge that perception and introspection play in accounts of *a posteriori* knowledge”. Platonisten förlitar sig här å ena sidan på ”first-hand experience of its operations”, å andra sidan på ”the elimination of all other faculties as capable of supplying the

---

[1] Katz, *Language and other abstract objects*, 78.
[2] Katz, *Language and other abstract objects*, 9.
[3] Katz, *Language and other abstract objects*, 83.
[4] Katz, *Language and other abstract objects*, 83.
[5] Katz, *Language and other abstract objects*, 160–179.

knowledge in question".[1] Det finns enligt Katz inga goda skäl att betvivla intuitionerna som sådana. De är naturligtvis inte alltid obestridliga, men det är inte heller varseblivningen, framhåller han.[2]

I likhet med Hjelmslev hamnar Katz på sätt och vis, genom en ontologisk omväg, i en deskriptiv ståndpunkt, som antar att språket är något som rätt och slätt ska beskrivas: "Without these constraints, we obtain grammars that save the phenomena that grammars are supposed to explain".[3] I mer praktiska ordalag innebär Katz hållning att språkforskaren använder sina grammatiska intuitioner för att skaffa kunskap om språkliga, abstrakta föremål. På denna grundval konstruerar forskaren sedan en grammatik som avtäcker strukturen hos en mängd av sådana föremål. Språkbeskrivningen sker på rent rationella, aprioriska grunder, utan hänvisning till introspektion, experimentella resultat eller neurofysiologisk data.[4] Härmed kan en helt ren lingvistik ta form, en lingvistik som enbart ägnar sig åt språkliga abstrakta föremål och deras strukturer.[5]

I förhållande till dessa fyra ontologier står fenomenologin endast i oförsonlig konflikt med Bloomfields fysikalistiska behaviorism. Denna förnekar fenomenologins område av undersökningar all egentlig existens. Medvetandet antas vara en chimär, ett ovetenskapligt bländverk, som vilar på en föreställning om "impalpable ideas". Detta är en svårbegriplig ståndpunkt, som från fenomenologens synpunkt trasslat sig in i ontologiska fördomar så till den milda grad, att den förkastar något vi alla redan känner till: att vi i allra högsta grad är *medvetna om* världen. Med Chomskys naturalism har fenomenologin en metodologisk schism. Chomsky ger inte

---

[1] Katz, *Language and other abstract objects*, 193.
[2] Katz, *Language and other abstract objects*, 197.
[3] Katz, *Language and other abstract objects*, 192.
[4] Katz, *Language and other abstract objects*, 213f.
[5] I metodologiskt avseende liknar Katz slutsats Itkonens beskrivning av autonom lingvistik i *Grammatical theory and metascience*. Itkonen, "Concerning the role of consciousness in linguistics", menar däremot att det inte finns någon grund för att anamma Katz platonism. Det räcker, säger han, att beskriva språket som ett socialt, normativt fenomen. Se även Itkonens recension, "Jerrold Katz, Language and other abstract objects". Språkets normativitet behandlas närmare i 5.2.2.

utrymme för någon annan metod än den naturalistiska. Att medvetandet skulle ha någon särskild betydelse avvisar han. Därtill kan han inte godta en metod som inbegriper talet. Fenomenologin hävdar däremot att medvetandet måste undersökas i och för sig med en speciell metod. ”Det som karaktäriserar alla former av extrem och konsekvent naturalism”, skriver Husserl och kunde här ha talat om Chomsky, är ”å ena sidan *naturaliseringen av medvetandet*, inklusive allt det som är givet intentional-immanent i medvetandet; å andra sidan *naturaliseringen av idéerna* och därmed av alla absoluta ideal och normer”.[1] Detta naturalistiska drag förkastas av Husserl. Det leder till självmotsägelser, eftersom naturvetenskapen redan förutsätter medvetandet som en källa till sin kunskap om världen. Om inte medvetandet är primärt undandras vetenskapen sin giltighetsgrund.[2]

Störst samhörighet har den fenomenologiska inställningen till språket med Hjelmslevs strukturalism och Katz platonism. Metoden – och därmed sättet som vi når fram till slutsatserna – är emellertid annorlunda. En avgörande skillnad är att Hjelmslev och Katz redan intagit den grammatiska inställningen till språket. I de föreliggande undersökningarna är detta inte något som kan lämnas oberört. Den grammatiska åskådningen av ett språkligt material förutsätter en omställning av språkmedvetandet som bör klarläggas. En fenomenologisk språkvetenskap bör undersöka villkoren för att språket ska kunna uppfattas som teknik. Till skillnad från Hjelmslev och Katz kan vi nu inte godta de språkliga strukturernas eller de abstrakta föremålens giltighet utan en fenomenologisk reflektion över hur dessa idealiteter konstitueras i den språkliga erfarenheten. Även om vi liksom dem måste förlita oss på intuitioner, intresserar vi oss särskilt för att klargöra intuitionerna som sådana. I och med

---

[1] Husserl, ”Filosofi som sträng vetenskap”, 18. En särskilt tydlig naturalisering av detta slag är Chomskys idé om en ”science-forming faculty”. Se *New horizons*, passim.

[2] Detta är ett återkommande tema hos Husserl. Se särskilt *Logiska undersökningar,* bd 1, *Einleitung in die Logik und Erkenntnistheorie*, ”Filosofi som sträng vetenskap” och *Krisis*.

denna väg till språket går vi inte omedelbart in på språkets område i egenskap av ett givet föremål för undersökningar. Vi uppehåller oss vid områdets konstitution såsom ett område för medvetandet och intresserar oss särskilt för variationer inom denna konstitution. Härmed har vi lämnat huvudströmmen inom språkvetenskapen bakom oss för att istället angripa ett fenomenologiskt definierat problem.

2.2 Språkmedvetandet

När vi med en fenomenologisk inställning ställer den ontologiska frågan om språkets hemvist, söker vi inte svaret någon annanstans än i den grund som redan är given för en deskriptiv hållning. Vi vet redan något om språket och känner till dess existens. Men vi fortsätter nu inte in på språkets område för att genast beskriva det. Vi intresserar oss för vad det är som vi känner till innan vi ens kan inleda en beskrivning. Vi vänder oss därför mot språket i en särskild reflektion, nu med uppmärksamheten riktad mot grunden, mot vad som allra först ledde oss till det omärkliga antagandet att språket är ett fenomen i och för sig. Vi vill klargöra sättet på vilket vi är *medvetna om språk*. Grunden, som för en deskriptiv hållning bara är en förutsättning för fortsatta undersökningar, visar sig nu vara ett område av egen rätt som kan bli föremål för sin egen art undersökningar. Detta område är *språkmedvetandet*.

Forskning om språket måste naturligtvis inte intressera sig för språkmedvetandet. Den kan – med rätt eller orätt – anta att den undersöker språket i något annat ontologiskt avseende: som en samordning av organismers beteende, som en omedveten mental mekanism, som en struktur sui generis, som ett tidlöst abstrakt föremål – och kanske också som en del annat. Enligt det fenomenologiska anspråket kan emellertid ingen språkforskning klara sig utan språkmedvetandet. Språkmedvetandet är redan på plats, taget för givet, så snart man vänder sig mot ett språkligt material, uppfattar detta

som språk och förstår materialet på ett särskilt sätt i enlighet med materialets egenart.[1]

I och med vändningen mot språket som ett fenomen i erfarenheten bekräftar vi den deskriptiva hållningen. Vi antar att den har en giltig grund. Naturligtvis kan vi ha synpunkter på precis hur en viss beskrivning ser ut och hävda att en närmare reflektion över språkmedvetandet leder till en annan beskrivning. Men vi delar hållningen att man inte behöver anamma en ontologi som leder bort ifrån det omedelbara språkliga materialet. Språket är redan tillgängligt som ett fenomen av egen art. Samtidigt betonar vi nu, till skillnad från den deskriptiva hållningen, återgången på denna grund, som annars bara är tagen för given, och menar att beskrivningen kan skärpas när det kommer till denna. Vi antar att det är värt att fråga hur språket kommer att framträda som språk och att det är värdefullt att undersöka vad som kännetecknar denna framträdelse. Vi iakttar nu att finns variationer i språkets framträdelse och ger akt på dem så att språkbeskrivningen inte oreflekterat favoriserar en inskränkt synpunkt. Denna inställning är en fenomenologisk radikalisering av hållningen att språket är något som rätt och slätt ska beskrivas.

Om vi med denna inställning reflekterar över olika sorters erfarenheter märker vi snart att språket svarar mot en egen art av erfarenheter. Vi har till exempel våra varseblivningar av saker världen: vi kan se en trädgård i blom, höra trafikens brus, känna ett lakan mot vår rygg. Seendet, hörandet, kännandet är var för sig olika och kan undersökas i egenskap av olika sorters erfarenheter. Vi betvivlar knappast deras skillnad, men något klarlagt begrepp om vari deras egenart består kan vi inte ha förrän vi har undersökt dem fenomenologiskt. Låt oss nu hålla kvar dessa erfarenheter i minnet och samtidigt beakta språket: vi kan se, höra och känna de saker som nämnts, men vi kan också tala om *en trädgård i blom*, om *trafikens brus* och om *ett lakan mot vår rygg*. Eller mer radikalt: vi behöver inte ens *tala*, vi kan blott föreställa oss de språkliga tecknen, läsa

[1] Dvs. med en enhetlig förståelse av språk som språk och med en differentierande förståelse som gör skillnad på olika material.

dem på pappret eller ha dem för det inre. Vad vi härmed erfar är annorlunda än att se, höra eller känna de saker som de språkliga tecknen kan beteckna. Vi har en *språklig erfarenhet*.[1]

Skillnaden mellan språkliga erfarenheter och andra erfarenheter är något som alla språkbrukare är medvetna om, även om de kanske inte tänker på saken. De vet att förståelsen av ett ord är något annat än erfarenheten av något som ordet kan beteckna. Om de inte visste detta kunde de få för sig att klättra upp för ordet *träd*. I denna typ av erfarenhet måste vissa saker vara närvarande för att den alls ska vara en språklig erfarenhet. För att närmare se vilka dessa essentiella egenskaper är kan vi genomföra variationer för att se när den språkliga erfarenheten förlorar sina normala kännetecken.

När vi hör ett främmande språk, som vi inte förstår, antar vi visserligen att det är ett språk, inte bara läten, och vi hör väl därför inte blott ”en mångfald av tondata”.[2] I någon mån har vi kanske en språklig erfarenhet, men i så fall har vi en uppenbart privativ språklig erfarenhet, i vilken något helt väsentligt gått förlorat. Vi hör nämligen bara *ljudet av* språk. Betydelserna kommer vi inte åt. På ett liknande sätt förhåller det sig med nonsensord. Vi kan tänka oss *hulpo*. I ordet har vi ljud som vi känner igen och som vi kan uttala med en bekant kvalitet. Det kunde ha varit ett svenskt ord. Men någon betydelse kan ingen av oss förstå. Av precis detta skäl är det ett nonsensord, en kraftig avvikelse från vad ett ord egentligen är. Genom dessa variationer kan vi sluta oss till att betydelserna är essentiella för språket. Utan betydelser framträder språket som mest i en utarmad form.

Efter denna iakttagelse kan vi pröva att genomföra en variation i omvänd riktning. Vi kan försöka att frammana en språklig betydelse utan ett språkligt uttryck. Vi kan försöka tänka ’en trädgård i blom’,

---

[1] I förbindelse med reflektioner av detta slag uppstår ibland idén att språkliga betydelser kan likställas med inre, bildliga föreställningar. Detta är en sammanblandning av den språkliga betydelsen som sådan och annat medvetandeinnehåll som eventuellt beledsagar betydelsen. De senare är tillfälliga, inte väsentliga. Jag återkommer till denna fråga i avsnitt 5.12.

[2] Heidegger, *Vara och tid*, 189.

’trafikens brus’, ’ett lakan mot vår rygg’ och bringa dess till klarhet för medvetandet. Snart inser vi att försöket är hopplöst. Uttrycket är en oförytterlig del av betydelsen. Om vi vill ha den språkliga betydelsen ’en trädgård i blom’ måste vi också ha uttrycket *en trädgård i blom*. Vi kan naturligtvis se en trädgård i blom och alltid föreställa oss en trädgård i blom, men det språkliga innehållet, som är klart avgränsat och skilt mellan språk, kan vi inte frambringa utan ett uttryck. Genom detta försök till en ogenomförbar variation sluter vi oss till att betydelsen i ett språk måste vara förbunden med ett uttryck.

På det här sättet förfar vi fenomenologiskt för att beskriva ett fenomen: genom variationer försöker vi klargöra ett visst fenomens gränser, karaktär och struktur. Vad vi här slutit oss till om den språkliga erfarenheten är givetvis ingenting nytt. Det är en upprepning av vad både fenomenologin och språkvetenskapen redan visat är några av ett teckens väsentliga egenskaper. Jag har här inlett med ett förhållandevis enkelt fenomen. I förlängningen visar sig den språkliga erfarenhetens struktur och variation vara betydligt mer komplicerade än såhär.

2.3 Fenomenologins idé

Enligt den fenomenologiska terminologin består erfarenheten av *mening*, av framträdelser som har en viss egenart och karaktär.[1] Till exempel har en viss ton, en viss färg, en viss kontur en bestämd mening. Samtidigt är också ton, färg och kontur olika arter av mening som var för sig har sin egen karaktär. En färg är annorlunda än en annan färg, men de hör båda till släktet färg. Förhållandet att en individuell framträdelse, ett *detta här*, är underordnat släkten av högre ordning ger erfarenheten en bestämd struktur. Det individuella medvetandet kännetecknas visserligen av ett oupphörligt förlopp av erfarenheter, men erfarenheten är inte ett kaotiskt flöde. Det är ordnat, därför att meningen hos alla individuella framträdelser hör till olika släkten av mening. Enligt den här, förvisso

[1] Se t.ex. Husserl, *Idéer*, 244 och 249.

mycket förenklade beskrivningen är förhållandet att mening är given i erfarenheten detsamma som det att vara medveten.

En sådan beskrivning, som lägger tonvikten på meningen, kan lätt leda till missförståndet att fenomenologin uppehåller sig vid en inre, mental sfär, som skulle stå i motsats till den yttre verkligheten. Det finns naturligtvis en skillnad mellan att föreställa sig något i det inre och att se något i rummet. De är olika sätt att vara medveten om något. Men fenomenologin antar inte att medvetandet utgör en sluten sfär, som skulle vara avskild från sakerna som det gäller. Ett centralt begrepp för fenomenologin är *intentionalitet*, dvs. riktningen mot eller hänvisningen till ett föremål som vi är medvetna om. Fenomenologin avvisar att intentionalitet skulle kunna förstås icke-fenomenellt, dvs. som något annat än *medvetande om*.[1] Erfarenheten av en färg i varseblivningen är inte erfarenheten av ett inre, mentalt föremål utan en egenskap hos ett föremål *i världen* som presenteras för oss i erfarenheten. Fenomenologin menar att världen visar sig för oss i medvetandet och hävdar att världen som erfars inte kan vara värld på något annat sätt än som värld för oss. Den avvisar en tvåvärldsontologi. Världen är inte gömd bakom fenomenen. Världen visar sig genom fenomenen.

Denna uppfattning vilar på omfattande övervägande som vi inte kan beröra i alla enskildheter här. Men tre principiella skäl för den kan nämnas. För det första kan en representationalistisk idé om medvetandet, enligt vilken vi bara har representationer av föremål i världen, i och för sig inte upprätta en förbindelse mellan värld och medvetande. En sådan idé riskerar därför att förfalla i skepticism. För det andra ger tanken om medvetandet som representation en förvrängd bild av hur erfarenheten faktiskt är beskaffad. När vi ser en färg i varseblivningen ser vi, som precis sades, inte representationen av en färg. Vi ser en färg.[2] För det tredje är tanken om en verklig

---

[1] Se Zahavi, ”Intentionality and phenomenality”, för en diskussion om detta begrepp om intentionalitet i förhållande till den analytiska medvetandefilosofin.

[2] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 3. Se även Drummond ”Intentionality without representationalism”, för ett försvar av denna ståndpunkt och en kritik av representationalism.

värld, som är principiellt gömd bakom fenomenen, ett postulat utan ontologisk konsekvens, ett ”i absolut mening ingenting alls”, som Husserl säger.[1] Världens objektivitet, som fenomenologin inte betvivlar, hör till världens sätt att finnas till för oss.[2] Upptäckten av sanningar inom denna värld ska därför förstås som ett arbete inom erfarenhetens horisont. Dan Zahavi har sammanfattat den här fenomenologiska hållningen till världen:

> Phenomenology is not a theory about the *merely* appearing, or to put it differently, appearances are not *mere* appearances. For how things appear is an integral part of what they really are. If we wish to grasp the true nature of the object, we had better pay close attention to how it manifests and reveals itself, be it in sensuous perception or in scientific analysis. The reality of the object is not hidden behind the phenomenon, but unfolds itself in the phenomenon.[3]

Fenomenologin undersöker alltså medvetandet och sättet som föremål visar sig för medvetandet. Sådana undersökningar gäller i första hand inte enkla upplevelser, som bara skulle kunna beskrivas såsom en speciell eller unik mening. Snarare handlar de om områden av mening, om deras allmänna struktur, konstitution och beroenden. Fenomenologin framhåller att medvetandet inte är enkelt, utan tvärtom sammansatt, därför att erfarenheten består av mängder med arter av mening, som ofta står i ett genomgripande beroendeförhållande till varandra. Den undersöker medvetandet som ett komplex.

Ett relativt enkelt sådant beroendeförhållande är att en färg i varseblivningen förutsätter en utsträckning över vilken den är given som färg. Ett mycket komplicerat beroendeförhållande är det som råder mellan alla tänkbara erfarenheter och tidsmedvetandets insatser. Låt oss för illustrationens skull dröja vid det senare. Även det

---

[1] Husserl, *Idéer*, 154.
[2] Husserl, *Krisis*, 271f.
[3] Zahavi, *Husserl's phenomenology*, 55f.

som för tillfället tycks vara givet ”i ett ögonblick” förutsätter ett förlopp av erfarenheter som hänger samman på ett koherent sätt. När vi till exempel betraktar ett föremål i rummet från olika håll, ser vi föremålet än från det ena, än från det andra, än från det tredje perspektivet, samtidigt som föremålets alla sidor hänger samman i en helhet. De olika sidorna av föremålet förenas genom en passiv syntes i vilken föremålet konstitueras som föremål. Detta fordrar i sin tur att de olika perspektiven är ordnade i tidsmedvetandet, att de är givna *kontinuerligt* i ett förlopp. Denna erfarenhet av att alla föremål i rummet är givna genom tidsligt ordnade perspektiv bestämmer seendet av föremål överhuvud. Även om vi för tillfället betraktar ett föremål från blott ett håll så är föremålets andra sidor medgivna i erfarenhet, såsom mer eller mindre oklara delar, vilka vi för tillfället inte ser. Vi ser inte bara ena sidan, vi uppfattar också tillgången till de övriga och ser därmed också ett helt föremål. Denna intentionalitet förlitar sig på erfarenheten av ett tidsligt ”och så vidare”,[1] enligt vilket vi alltid kan gå vidare och uppfatta föremålet på andra sätt. Seendet av ett helt föremål – om vi så bara ser det från ett håll i ett ögonblick – förutsätter således ett förlopp av tid.

En återkommande tanke inom vetenskapen är att medvetandet skulle vara enkelt, eller att det åtminstone är enkelt i förhållande till en omedveten mental sfär, där de verkliga prestationerna antas äga rum. Mot denna tanke vänder sig fenomenologin.[2] Så kan inte vara

---

[1] Husserl, *Erfahrung und Urteil*, 257ff.

[2] År 1936 talar Fink, ”Beilage zum Problem des ’Unbewußten’”, 473f, om den allt starkare tendensen inom djuppsykologi och modern biologi att se medvetandet som en härledd dimension, grundad i det omedvetna. Han menar att detta beror på att man redan tror sig vara bekant med det medvetna och därför genast – genom en försummelse – går vidare till det omedvetna. Den här brådskan grundar sig på, invänder han, en ”prinzipiellen philosophischen *Naivität*”. År 1999 skriver Lakoff & Johnson, *Philosophy in the flesh*, om det omedvetna: ”The cognitive unconscious is the massive portion of the iceberg that lies below the surface, below the visible tip that is consciousness (…) The cognitive unconscious is posited in order to explain conscious experience and behavior that cannot be directly understood in its own terms.”, 103. Medvetandet, å andra sidan, inbegriper ”the ’feel’ of experience, of the way things appear to us, and of qualia,

fallet, eftersom erfarenheten ger oss föremål, och för den delen en hel värld, som är komplexa och vars komplexitet vi kan uppfatta i medvetandet. Så snart vi låter oss förundras, ställer frågor och inleder beskrivningar, uppdagas därför ett omfattande och svårgenomträngligt område av problem. I arbetet med dessa problem är inte allting givet redan i utgångspunkten. Vi kan bli nödda att ändra och lägga till och liksom i allt annat vetenskapligt arbete kan vi göra fel. Att vi är medvetna står utom tvivel, men precis på vilket sätt, med vilka distinktioner, med vilka beroendeförhållanden är något som måste undersökas. Medvetandets innehåll och struktur ligger inte i öppen dag.

Detta arbete kan karaktäriseras i termer av klarläggning och belysning. Uppgiften är att besinna meningen som är given i medvetandet – att föra över den vagt föresvävande meningen till en klar, uppfylld mening, som således blir given för oss med skarpa gränser. Besinning, skriver Husserl, är "*ursprüngliche Sinnesauslegung*, die Sinn im Modus unklarer Meinung in Sinn im Modus der Klarheitsfülle oder Wesensmöglichkeit überführt und zunächst überzuführen strebt".[1] Enligt detta arbetssätt ska en beskrivning av språkmedvetandet inte vara en naiv beskrivning av hur språket omedelbart ter sig för en normal språkbrukares sunda förnuft. Detta förnuft är vagt och ogenomtänkt. Som sådant kan det förstås göras till föremål för folkpsykologiska studier. Men fenomenologin ägnar sig inte åt sådant. En fenomenologisk undersökning av språkmedvetandet går ut på att klargöra hur språket implicit är sammansatt i medvetandet.

---

that is, the distinctive qualities of experience such as a tootache, the taste of dark chocolate, the sound of a violin, or the redness of a ripe bing cherry. Most of what is known as phenomenological reflection is about this level. However, phenomenology also hypothesizes nonconscious structures that underlie and make possible the structure of our conscious experience", ibid. Den fenomenologi som Lakoff & Johnson talar om är en märklig skapelse, något helt annat än traditionens fenomenologi, där denna idé om fenomenologin och det omedvetna aldrig varit aktuell utan tvärtom uttryckligen avvisats.

[1] Husserl, *Formale und transzendentale Logik*, 13.

Det övergripande motivet som driver Husserl att utveckla fenomenologin är strävan efter att klarlägga kunskapens grundvalar. Delvis är detta en normal epistemologisk strävan, som det finns många varianter av inom filosofin. Men motivet är hos Husserl också förbundet med ett humanistiskt och etiskt drag, som kanske inte gör honom unik, men som i alla händelser markerar det fenomenologiska arbetets särprägel. Detta motiv springer ur ett epistemologiskt beslut att fenomenologin måste vara förutsättningslös. Den kan inte förlita sig på de positiva (icke-fenomenologiska) vetenskapernas resultat. Den måste på egen hand klarlägga medvetandet, eftersom detta bara kan ske med en metod som strängt håller sig till medvetandet, utan några antaganden om vad som orsakar eller finns utanför det. Först med denna metod, menar Husserl, kan man sträva efter en fullständig förvissning. Fenomenologin är, som Zahavi har sammanfattat saken, ”committed to an ideal of fully justified knowledge, an ideal that the positive sciences fail to live up to since they fail to reflect on their own epistemological and metaphysical presuppositions in their exclusive orientation towards the acquisition of more and more results”.[1] Detta innebär inte att fenomenologin förnekar de positiva vetenskapernas värde. Det innebär bara att den betonar ett annat vetenskapligt motiv.

Detta motiv är för Husserl alltså inte ägnat att förkasta de positiva vetenskapernas resultat. Det är tänkt att rädda deras mening. De positiva vetenskaperna har glömt sitt eget ursprung, nämligen människan som skaffar kunskap. Dess rationalism har förytligats genom ”att den förirrat sig in i ’naturalism’ och ’objektivism’”.[2] Svagheten med en sådan rationalitet är att den inte företar sig en kritisk undersökning av rationaliteten som sådan. Den leder därför till en förlust av vad vetenskapen har betytt och skulle kunna betyda för den mänskliga tillvaron. En sådan vetenskap, klagar Husserl, vänder sig

[1] Zahavi, *Husserl's phenomenology*, 44.
[2] Husserl, ”Den europeiska mänsklighetens kris”, 127.

likgiltigt från frågor som är avgörande för mänskligheten, från frågor om förnuft och oförnuft, värden och motiv.[1] ”Bloße Tatsachenwissenschaften”, säger han därför, ”machen bloße Tatsachenmenschen” – blotta faktavetenskaper skapar blotta faktamänniskor.[2] Det fenomenologiska arbetet är således förbundet med ett etiskt motiv. Att ställa de avgörande frågorna om kunskapens grundvalar, om medvetandets prestationer, om den fenomenella evidensens natur, är för Husserl att utöva ett yttersta självansvar. Detta arbete är naturligtvis en historisk strävan, betonar Husserl, inte ett anspråk på att ha funnit en absolut säker grund.[3]

En fenomenologisk språkvetenskap drivs inte av samma storartade motiv. Dess undersökningar är mer begränsade. Men den vill förstå den talande människans språk och således språkets sätt att vara språk i människans liv. En fenomenologisk språkvetenskap menar att språket bör underkastas en systematisk beskrivning i egenskap av en mänsklig angelägenhet. Den ser en värdig uppgift i att försöka klarlägga språket som människan har snarare än språket som hjärnan har. Den hävdar vidare att detta är en välgrundad hållning, som motsvarar saken som ska undersökas, därför att människan har tillgång till språket på ett helt annat sätt än hon har tillgång till sin hjärna. Eller som Hendrik Pos en gång uttryckt saken: ”le sujet parlant ne se sert pas de langue comme son corps se sert de la circulation du sang”, talaren gör inte bruk av språket såsom dennes kropp gör bruk av blodcirkulationen.[4] Språket är först och främst medvetande om språk, ett sätt att uttrycka sig och ett medium för handling och förståelse. Enligt denna hållning återgår vi således till den grund som nämnts tidigare: till språkmedvetandet som är en förutsättning för språkforskningen oberoende av all annan tänkbar ontologi.

---

[1] Husserl, *Krisis*, 3ff.
[2] Husserl, *Krisis*, 4.
[3] Husserl, *Ideen*, bd 3, 139.
[4] Pos, ”Phénoménologie et linguistique”, 195.

2.4 Fenomenologiska förfaranden

Även med detta program i minnet kan man förundras över att fenomenologin alls kan ha något att upptäcka. Om medvetandet inbegriper vad man är medveten om, borde väl allt som hör dit vara uppenbart och genomskinligt. Fenomenologins svar på denna undran är att vi normalt inte är intresserade av hur vi är medvetna om saker i världen. Normalt har vi en *naturlig inställning* till världen och i denna inställning är vi framförallt intresserade av *vad* vi är medvetna om – inte *hur* vi är det eller ens *att* vi är det. Sättet som saker är givna på, och förhållandet att de är givna, är implicit medan vi koncentrerar oss på saken förhanden, som är explicit. Vi reflekterar inte över att vi alltid bara ser *ena sidan* av en bil som far förbi, att vi ser saken *som* en bil eller vad det innebär för oss att något *är* i detta seende modus. Detta upptar oss inte. Ibland är vi inte ens intresserade och lägger inte närmare märke till saken som passerar vårt medvetande. Och om något upptar oss är det snarare bilen som sådan eller praktiska hållningar såsom ”den åkte för fort”, ”bäst att akta sig” osv.

Naturligtvis har alla normala människor också ett kontemplativt modus, en öppenhet för sitt eget medvetande. De kan därför på egen hand genomföra en reflektion. I denna mening kan alla bli fenomenologer, vilket också är nödvändigt för att man ska kunna hävda fenomenologins allmänna giltighet. Fenomenologen ägnar sig inte åt introspektion, inte åt det individuella ”för mig är det så”, utan åt allmänna lagbundenheter, åt sakernas *väsen*, som Husserl säger. Fenomenologin är en strängt genomförd reflektion över medvetandet. För att kunna genomföra en sådan reflektion har Husserl utvecklat metodiska steg för att inta den *fenomenologiska inställningen*. När vi intar denna inställning lämnar vi den naturliga inställningen, med dess tro, intressen och motiv, bakom oss. Vi upphör att naivt ta världen för given. Istället vänder vi oss mot den som fenomen.

Den fenomenologiska inställningen intas genom reduktioner. Att reducera innebär i detta sammanhang att *gå tillbaka* (till latin *reducere*, ’leda tillbaka’, ’återbringa’). Målet är att återvinna en

mening som annars är implicit. När jag har sagt att vi går tillbaka till den grund som är given redan innan vi reflekterar över språket genomför vi en sådan reduktion. Husserl talar om reduktioner i många olika förbindelser. De kan vara av olika art. Gränserna mellan olika arter av reduktioner är för det mesta oklara. Men på ett ställe föreslår han en uppdelning mellan tre allmänna reduktioner: den fenomenologiska reduktionen, den eidetiska reduktionen och den transcendentala reduktionen.[1]

Målet för den *fenomenologiska reduktionen* är att återvinna en ren erfarenhet som inte förlitar sig på naturliga antaganden eller en naturlig tro om föremålen som man erfar. Husserl talar här om en verkligt ren själverfarenhet ("einer wirklich reinen Selbsterfahrung").[2] I den naturliga inställningen är vi normalt riktade mot ett föremål och vi uppfattar då detta föremål som ett verkligt föremål. Vi är upptagna av precis detta: föremålet i världen. Syftet med den fenomenologiska reduktionen är att istället hålla uppmärksamheten fäst vid *erfarenheten av* föremålet. För att åstadkomma ett sådant uppfattande måste vi genomföra en *epoché*, genom vilken vi sätter föremålet såsom verkligt föremål inom parentes.[3] Vi upphäver härmed inte vår tro på föremålet i världen. Men vi suspenderar tron så att vi kan uppmärksamma på vilket sätt föremålet är givet för oss i erfarenheten.

Innebörden av denna metodologiska manöver är omdiskuterad. Den kan uppfattas som en särskild psykologisk inställning, enligt vilken vi överhuvudtaget inte är intresserade av föremålen i världen. Enligt denna tolkning ligger det nära till hands att betrakta fenomenologin som en rent psykologisk angelägenhet, som saknar bäring på föremålens egentliga beskaffenhet. Enligt vad som sagts tidigare om fenomenologins begrepp om intentionalitet bör man inte uppfatta den på detta sätt. Den fenomenologiska reduktionen upphäver, som precis sades, inte tron på föremålen i världen. Den sätter

[1] Husserl, "Phänomenologie".
[2] Husserl, "Phänomenologie", 281.
[3] Husserl, "Phänomenologie", 282.

tron inom parentes, så att vi kan undvika att föra in fenomenologiskt ogrundade antaganden om dessa. Om vi exempelvis tror att ett föremål är ett verkligt föremål (en realitet i rummet), och om detta har en speciell mening för oss, kan vi nu istället fråga vad det är i föremålets sätt att vara givet som leder oss till detta antagande. Vi kan undersöka dess verklighetskaraktär. I den fenomenologiska reduktionen är det inte oväsentligt att ett föremål uppfattas som ett verkligt föremål, men vi postulerar ingen verklighet bortom detta uppfattande.

Vad denna metod innebär för språkvetenskapen är kanske inte omedelbart klart. Språket är inte givet på samma sätt som föremål i varseblivningen. Fantasin om till exempel en stol är just en fantasi, i vilken stolen är given i ett påtagligt overklighetsmodus. Fantasin står i kontrast till varseblivningen av en verklig stol, i vilken stolen är given i ett påtagligt verklighetsmodus. I vårt inre frambringande av ordet *stol*, å andra sidan, ter sig däremot knappast ordet overkligt, som blott fantasin *om* ett ord. Det är förvisso inte ett talat *stol*, men likväl ordet *stol*, med dess innehåll och uttryck på plats. Fantasin om en stol ger oss inte en stol att sitta på, men ordet *stol* ger oss ett tecken som låter oss tänka 'stol'. Blott genom att tecknet är givet för den inre föreställningen är ordet fullbordat. Ett ord kan med andra ord fullbordas immanent, med dess väsentliga karaktär intakt, medan en stol måste vara given transcendent, som en stol i världen, för att uppnå verklig fullhet. Språket verkar således på ett mer påtagligt sätt redan vara en aspekt av medvetandet.

Detta förhållande har naturligtvis sina metodologiska konsekvenser. Inom grammatiken förlitar man sig alltid på en reflektion över medvetandeinnehåll. Man förlitar sig på intuitioner, på hur ett språkligt material visar sig för oss, på vad det har för mening. Detta ligger i grammatikens sätt att hantera språket och gäller oavsett övrig ontologi.[1] En fenomenologisk språkvetenskap har här två saker att tillföra. Dels kan den utföra språkbeskrivningar som på ett konsekvent sätt håller sig till erfarenheten. Dessa kan antingen

[1] Itkonen, *Grammatical theory and metascience*.

komplettera eller ersätta icke-fenomenologiska beskrivningar.[1] Dels kan den utföra en mer allmän reflektion över det språkliga uppfattandet som går utöver en normalgrammatisk språkreflektion. Ett resultat av en sådan allmän reflektion är uppdelningen i den hermeneutiska och den grammatiska inställningen och strävan att klargöra deras åtskillnad.[2]

Målet för *den eidetiska reduktionen* (till grekiska *éidos* 'idé', 'väsen') är att uppfatta idealiteter, att nå fram till, som Husserl säger, ett *väsensskådande*. Vi riktar den teoretiska blicken "auf das sich in der Variation notwendig durchhaltende Invariante", mot det invarianta som med nödvändighet består genom variationen.[3] Vi försöker att uppfatta en ideal mening som håller samman en mångfald av framträdelser inom en och samma enhet. För språkvetenskapen är fonemet en sådan enhet, dvs. en fenomenellt bestämd invariant för variation.[4] Ett /a/ kan uttalas på olika sätt, men trots att uttalet uppvisar en variation uppfattar vi alltjämt ett /a/. Metoden för att avgränsa ideala enheter är *eidetisk variation*. Vi genomför variationer inom vissa ramar för att se när en variation leder från en ideal enhet till en annan. Inom språkvetenskapen är kommutationsprovet en sådan variation, som är speciellt anpassad till språket på en

---

[1] För några exempel och en diskussion av denna tänkbara roll för fenomenologin inom språkvetenskapen, se Zlatev, "Phenomenology and cognitive linguistics". Se även Blomberg & Zlatev, "Actual and non-actual motion", som i mina ögon ger en klar illustration av skillnaden mellan en fenomenologiskt underrättad och en icke-fenomenologisk beskrivning av språkliga uttryck för oegentlig rörelse.

[2] Ytterligare resultat, som jag här inte kan föregripa, visar sig framförallt i den grammatiska reflektionen över språket som teknik i kapitel 5.

[3] Husserl, "Phänomenologie", 284.

[4] Trubetskoj, *Grundzüge der Phonologie*. Trubetskoj betonar att fonemet inte kan definieras psykologiskt eller utifrån fonetiska varianter (s. 39). Det bestäms av sin funktion inom språkstrukturen (s. 14, 32) och fungerar som en norm inom språkgemenskapen (s. 15, 42). Trubetskoj avvisar visserligen att fonemet kan definieras i relation till språkmedvetandet (s. 38), men precis vad han avser med medvetandet är oklart. Från en fenomenologisk synpunkt har han på ett föredömligt sätt avgränsat en språklig invariant som är relevant för medvetandet. Jfr Itkonen, *What is language?*, 200–211, om Trubetskoj.

grammatisk nivå.[1] När vi i avsnitt 2.2 ovan försökte se vad som kännetecknar språket genomförde vi också en eidetisk variation genom vilken vi kunde sluta oss till att ett språkligt tecken består av innehåll och uttryck.[2]

Målet för *den transcendentala reduktionen* är att slutligen vinna ett helt rent fält av en fenomenologiskt uppfattad värld. Den ska förhindra den naturliga inställningens förvärldsligande av medvetandet genom vilken medvetandet blir till en sak i världen såsom alla andra. Den genomförs genom en radikal, universell epoché, som inbegriper hela världen.[3] Genom denna reduktion uppfattar vi världen, och allting som vi där möter och tror på, bara såsom värld *för* medvetandet. Husserl talar om denna reduktion i termer av två steg: ett förberedande, mindre radikalt steg och ett slutgiltigt, mer radikalt steg.[4]

Det första steget innebär att vi kopplar bort de positiva vetenskaperna om världen som arbetar utifrån den naturliga inställningen. Vi kan inte omedelbart förlita oss på deras resultat, eftersom de inte intresserar sig för den rena erfarenheten. För språkvetenskapens vidkommande innebär detta att vi håller den naturalistiska språkvetenskapen på avstånd. Vi kopplar bort tesen att språket hör hemma i hjärnan och därmed alla resultat som härrör från denna tes. Utan denna epoché kan vi inte på ett konsekvent sätt skaffa kunskap om språket som ett medvetandefenomen. På den här punkten har fenomenologin en klar samhörighet med Katz hållning. Om man utgår från att språket är en naturlig, kognitiv företeelse introducerar man en orenhet i språkbeskrivningen, framhåller han. Precis sådana orenheter måste en fenomenologisk språkvetenskap göra sig av med. Även om detta steg är principiellt tydligt är det i praktiken inte alltid enkelt, eftersom även en naturalistisk språkvetenskap förlitar sig på

---

[1] Se närmare om kommutation i 5.8.
[2] För en mer utförlig beskrivning av tecknet, se 4.5.2.
[3] Husserl, ”Phänomenologie”, 293.
[4] Husserl, *Krisis*.

en reflektion över medvetandeinnehåll.[1] Därför måste vi försöka hålla isär vad som är omdömen över sådant innehåll och vad som är slutsatser mot bakgrund av naturalistiska teser. De första kan vara användbara. De senare är det av princip inte.

Det andra, mer radikala steget är det egentliga målet för Husserl. Det ska leda till att världens existens visar sig som en aspekt av det transcendentala subjektet. Genom detta steg vill Husserl klargöra hur världens objektivitet är given som en objektivitet för medvetandet. Han söker rättskällorna till vår världstro. Detta arbete leder till en beskrivning av subjektiviteten på en allmän nivå, av de väsentliga bestämningar som låter subjektet uppfatta och utforska världen. Från denna synpunkt visar sig "[a]lles Seiende jeden Sinnes und jeder Region als Index eines subjektiven Korrelationssystems". Det visar sig att allt varande, oavsett vad dess mening är och till vilken region det hör, är ett index i ett subjektivt korrelationssystem.[2] För att undvika missförstånd bör det genast betonas att det här inte rör sig om en solipsistisk subjektivitet. Den inbegriper andra subjekt som tillsammans, genom sin *intersubjektivitet*, bidrar till världens konstitution. Det objektiva hänvisar enligt Husserl till en transcendental intersubjektivitet, därför att det hör till objektivitetens mening att det som är objektivt inte bara är en sak för mig. Det måste vara tillgängligt också för andra.[3] Denna radikalt transcendentala aspekt av Husserls fenomenologi torde vara hans mest omdiskuterade ståndpunkter. Men här måste jag avhålla mig från vidare diskussion. Även om de föreliggande undersökningarna inbegriper den transcendentala reduktionen på så sätt att de handlar om språket på grundval av en sådan genomgripande subjektivitet, är det i dem inte nödvändigt att godta reduktionens absoluta anspråk, eftersom de inte rör allmän epistemologi.

---

[1] Detta gäller i viss mån även för experimentell språkvetenskap. Se Itkonen, *Causality in linguistic theory*.
[2] Husserl, *Krisis*, 168.
[3] Husserl, *Krisis*, 166f och *Cartesianska meditationer*, 129.

2.5 Fenomenologiska intressen

I den bemärkelse som beskrivits i de föregående avsnitten reducerar fenomenologin på så sätt att allting blir till föremål för medvetandet. Fenomenologin är däremot inte reduktionistisk i ordets vanliga betydelse. Den försöker inte beskriva föremålen med en liten, grundläggande uppsättning principer och kategorier. Fenomenologin ger akt på fenomenens egenart, på de olika sorters mening som finns för medvetandet, och lägger stor vikt vid att klargöra såväl likheter som olikheter mellan skilda fenomen. Fenomenologin inbegriper därför ett oerhört stort område av tänkbara undersökningar. Den inskränker sig inte till något särskilt gebit. Den kan dock delas upp i några allmänna sätt eller synpunkter, i olika sorters fenomenologi, som tar sig an fenomenen på olika sätt.

En typ av fenomenologi är den *statiska* beskrivningen av intentionala förhållande. En sådan fenomenologi handlar om den direkta relationen mellan medvetandet och föremål för medvetandet. Beskrivningen begränsar sig till olika sorters intentionalitet och deras struktur. Till denna typ av fenomenologi hör Husserls beskrivning av intentionaliteten i termer av kvalitet och materia. En och samma materia, t.ex. sakförhållandet ”solen skiner i dag”, kan uppfattas med olika aktkvalitet. Man kan undra om solen skiner i dag, fälla omdömet att solen skiner i dag, betvivla att solen skiner i dag osv. Omvänt kan förstås olika materia uppfattas med samma aktkvalitet.[1] En annan intentional variation är föremålens givenhetssätt. Det är till exempel skillnad mellan *närvaron* av ett föremål i varseblivningen (t.ex. att se en stol), *närvarandegörandet* av ett föremål (t.ex. att minnas eller fantisera om en stol) och *representationen* av ett föremål (t.ex. ordet *stol* eller en bild av en stol).

En annan typ av fenomenologi är den *genetiska* beskrivningen av hur intentionaliteten konstitueras genom ett förlopp av erfarenheter. En sådan fenomenologi handlar om föremålens och sakförhållandenas historiska objektivering i medvetandet: ”die notwendige

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*.

Geschichte der Objektivierung von Gegenständen und Sachverhalten im Bewusstsein".[1] Typiskt handlar frågorna här inte om individuella företeelser – t.ex. hur vi kommit att se en stol som stol – utan om de allmänna förutsättningarna för en konstitution av föremål över tid. En allmän sådan förutsättning är erfarenhetens horisontstruktur: alla erfarenheter är förbundna med en ändlös horisont av tänkbara erfarenheter.[2] Man kan undersöka ett föremål på nytt, vända på det och se det från ett nytt håll. Man vet inte vad som är runt hörnet, men man kan se efter. När vi beaktar dessa förhållanden inser vi att ett föremål inte på något sätt är givet såsom ett enkelt datum på ett ögonblick. Den intentionala riktningen mot ett föremål som helhet ger lätt ett skenbart intryck av att man har en omedelbar tillgång till helheten. Men i själva verket är den omedelbara erfarenheten bunden till en synpunkt och föremålen sträcker sig därför över en horisont av tidigare och tänkbara erfarenheter. På den mest formella nivån är denna horisontstruktur densamma i det vardagliga livet som i det vetenskapliga arbetet.

Det har föreslagits att det även finns en *generativ* fenomenologi som ägnar sig åt den kollektiva, historiska konstitutionen av föremål.[3] Även om Husserl inte talar om en sådan fenomenologi, är vissa av hans problem av en sådan generativ art. För Husserl, och många andra fenomenologer, räknas de dock till den genetiska fenomenologin. I allmänhet handlar frågorna här om historiciteten som sådan, om förhållandet att vi alla lever med en historisk horisont.[4] Frågorna gäller historiens fenomenologiska mening. Men Husserl ägnar sig också åt mer speciella frågor. Hans mest kända problem rör geometrins beständighet som vetenskap från antiken in i modern tid. Han frågar vilka förutsättningarna är för en sådan

[1] Costa, "Genesis", 120.
[2] Husserl, *Erfahrung und Urteil*.
[3] Steinbock, *Home and beyond*.
[4] Husserl, *Krisis*, 378.

beständighet och försöker samtidigt klarlägga geometrins ideala ursprung, dvs. på vilket sätt, med vilka steg, en sådan vetenskap överhuvudtaget kan komma till stånd.[1]

De föreliggande undersökningarna är huvudsakligen statiska, eftersom de behandlar beständiga strukturer och skillnaden mellan olika språkliga erfarenheter. Särskilt handlar de om olika sätt att uppfatta och förstå ett språkligt material. Dessa undersökningar skulle emellertid hänga löst – bli till ohållbara abstraktioner – om vi helt bortsåg från genetiska och generativa fenomen. I undersökningen av talet måste vi till exempel hålla talets tolkningsbarhet i minnet och därmed beskriva talet mot bakgrund av tänkbara tolkningsförlopp. Däremot undersöker jag bara i liten mån tolkningsförloppens horisontstruktur. På ett liknande sätt måste undersökningen av en ren teknik genomföras mot bakgrund av dess förmåga att upprepas i en oändlig mängd talad teknik. Mot denna bakgrund kan vi sedan undersöka den rena tekniken statiskt, som ett synkront system, eftersom intresset nu rör idealiteterna som upprepas i ett förlopp. Vid sidan av detta genetiska förlopp är en teknik dessutom ett traditionellt fenomen, dvs. produkten av ett generativt förlopp. Språkets generativitet har den avgörande konsekvensen att en språkbrukare alltid talar ett visst språk och inte språk-i-allmänhet. Detta förhållande måste vi likaså alltid hålla i minnet.

Vid sidan av dessa olika sätt att undersöka fenomenen finns det också olika vägar in i fenomenologin. Det finns olika intressen att utgå från. Husserl talar om en cartesiansk, en psykologisk och en livsvärldslig (eller ontologisk) väg.[2] Alla tre har tänkbara tillämpningar på språket. Men i de här undersökningarna har jag redan tagit den sista vägen till språket: jag har gått genom livsvärlden. Denna väg betonar den kritiska undersökningen av den naturliga inställningen. Den återgår till människan i världen och försöker utarbeta en allmän ontologi för denna värld. Den livsvärldsliga vägen håller sig närmast den konkreta erfarenheten. Den tycks mig därför mest adekvat för språkvetenskapen, eftersom vi annars skulle riskera

[1] Husserl, ”Geometrins ursprung”.
[2] Kern, ”Three ways”.

att hamna i speciella språkfilosofiska frågor, som har lite att göra med språket som allmänt fenomen. Hos Husserl har den livsvärldsliga vägen alltid klara transcendentala förtecken. Den har siktet på kunskapens grundvalar. I de föreliggande undersökningar får den en något annan karaktär, som är mer i stil med Alfred Schütz undersökningar av livsvärlden. Jag är mer intresserad av det konkreta livet i och för sig och dess förutsättningar och inte lika mycket av den vetenskapliga kunskapens villkor. Jag utgår från det normala, vardagliga livet, där det mesta knappast handlar om att nå absolut kunskap.

Livsvärlden är världen där människan alltid redan befinner sig. Den är en egen form av verklighet, en grundläggande struktur, som sätter upp ramarna för människans liv. Den är den värld som hon hela tiden tar för given och som är grunden för hennes livsverksamhet. Den är inte naturvetenskapens värld. Den är däremot världen i vilken naturforskaren lever sitt liv och bedriver sin forskning. Den är en värld av föremål och medmänniskor, av natur och kultur, men nu inte uppfattade på ett naturaliserande eller beräknande sätt, utan som fenomen vilka vi har tillgång till före en vetenskaplig reflektion. Enligt Schütz & Luckmanns beskrivning är livsvärlden den naturliga utgångspunkten för de vetenskaper som vill uttolka människans handlingar och tänkande. Livsvärlden är, säger de, det område av verkligheten där människan handlar på ett regelbundet och ofrånkomligt sätt. Hon deltar i livsvärlden och kan förändra den, men den sätter samtidigt upp oövervinnerliga hinder och gränser för hennes verksamhet. Det är endast i denna verklighet som människan kan bli förstådd av sina medmänniskor och det är endast i den som hon kan samverka med dem. I denna mening är livsvärlden den huvudsakliga och mest utmärkande verkligheten för människan:

> Die Wissenschaften, die menschliches Handeln und Denken deuten und erklären wollen, müssen mit einer Beschreibung der Grundstrukturen der vorwissenschaftlichen, für den – in der natürlichen Einstellung verharrenden – Menschen selbstverständlichen

> Wirklichkeit beginnen. Diese Wirklichkeit ist die alltägliche Lebenswelt. Sie est der Wirklichkeitbereich, an der der Mensch in unausweichlicher, regelmäßiger Wiederkehr teilnimmt. Die alltägliche Lebenswelt ist die Wirklichkeitsregion, in die der Mench eingreifen und die er verändern kann, indem er in ihr durch die Vermittlung seines Leibes wirkt. Zugleich beschränken die in diesem Bereich vorfindlichen Gegenständlichkeiten und Ereignisse, einschließlich des Handelns und der Handlungsergebnisse anderer Menschen, seine freien Handlungsmöglichkeiten. Sie setzen ihm zu überwindende Widerstände wie auch unüberwindliche Schranken entegen. Ferner kann sich der Mensch nur innerhalb dieses Bereichs mit seinen Mitmenschen verständigen, und nur in ihm kann er mit ihnen zusammenwirken. Nur in der alltäglichen Lebenswelt kann sich eine gemeinsame kommunikative Umwelt konstituieren. Die Lebenswelt des Alltags ist folglich die vornehmliche und ausgezeichnete Wirklichkeit des Menschen.[1]

Om vi riktar uppmärksamheten mot denna värld märker vi att språket normalt uppfattas som tal. Det är inte material för en grammatisk reflektion. Först och främst är språket en verksamhet: yttranden, handlingar, saker man säger. Det är på denna nivå språket spelar sin roll och får sin relevans i alla människors liv. Den hermeneutiska inställningen till språket är med andra ord den naturliga inställningen. Men om vi nu undersöker talet fenomenologiskt, förblir vi inte på naivt sätt kvar i denna naturliga hermeneutiska inställning. Vi vänder oss mot inställningen i en fenomenologisk reflektion och undersöker således språket *som* tal. Vi närmar oss inte stycken av tal på ett naturligt, hermeneutiskt sätt, dvs. i egenskap av naturligt orienterade språkbrukare; vi undersöker inställningen på ett kritiskt, fenomenologiskt avstånd och försöker att beskriva talets allmänna karaktär och struktur. Ett naturligt hermeneutiskt förfarande, som vi har i egenskap av vanliga språkbrukare, skulle vi kunna beteckna filologiskt, om det samtidigt är vetenskapligt, men det är inte fenomenologiskt, om det inte undersöker språkets all-

[1] Schütz & Luckmann, *Strukturen der Lebenswelt*, 29.

männa sätt att vara tal för medvetandet. De föreliggande undersökningarna gäller alltså inte talets tillfälliga mening och relevans. De gäller sättet som talet får en sådan tillfällig mening och relevans överhuvudtaget.

Det vore nu en kvarvarande naivitet, som inte ger akt på innebörden av en fenomenologisk reflektion, att enbart uppehålla sig vid språket som tal. Bakom denna form av språk, i vilken språket är en omedelbar del av vår livsverksamhet, visar sig också språket vara ett medel för tal. När vi reflekterar över livsvärlden och dess förutsättningar, inser vi snart att språkbrukarna använder en teknik. På ett ofta omärkbart sätt förlitar de sig på en allmän kunskap om ett språk. Den vardagliga vändningen ”hon talar svenska” skulle kunna omformuleras ”hon har kunskap om en viss teknik enligt vilken hon kan tala”. Tekniken är en väsentlig aspekt av livsvärlden. Den har den genomgripande funktionen att den upprättar villkoret för förståelsen inom en språkgemenskap samtidigt som den undandrar detsamma för alla som står utanför. En människa kan bara förstå vad vissa andra människor säger. När det kommer till alla andra, som använder en teknik hon inte förstår, måste hon först lära sig språket.[1]

2.6 Språkvetenskapen och fenomenologin

Det historiska förhållandet mellan språkvetenskapen och fenomenologin ter sig överlag ganska brokigt. Å ena sidan skulle man kunna säga, i enlighet med språkmedvetandets viktiga ställning, att mycket språkforskning har ett fenomenologiskt drag. Men det i sig gör den inte fenomenologisk och vittnar inte alltid om någon idémässig förbindelse. Å andra sidan finns en del influenser i bägge riktningar. Om Husserls *Logiska undersökningar* har Aurora & Flack nyligen framhållit:

> Husserl’s text served as crucial starting point for gaining new insights into fundamental problems of linguistics such as the nature

[1] Bristen på grammatisk gemenskap kan naturligtvis överbryggas av en tredje part: tolken eller översättaren.

> of the linguistic sign, the scope and uses of a pure grammar, the inter-subjective basis of meaning in mutual understanding, or the relations between linguistic expression, ideal signification and empirical object.[1]

De logiska undersökningarna har utan tvivel utövat ett stort inflytande. Det är ett verk som har lästs och diskuteras med iver under det senaste seklet. Men precis vilken roll det spelat inom språkvetenskapen är – trots vad Aurora & Flack säger – rätt oklart. Det finns få ordentliga studier på området. Ett undantag är Elmar Holensteins arbeten om Roman Jakobson, språkvetenskapen och fenomenologin.[2] Holenstein driver tesen att Jakobsons strukturalism är en fenomenologisk strukturalism. Han menar att Husserls arbete utövade ett stort inflytande på Jakobson under hela hans gärning. Bland annat var det hos Husserl ”that Jakobson found the first systematic formulation of the general laws that are operative for a structural unit”.[3] Holenstein tecknar således bilden av Jakobson som en fenomenologisk språkforskare, vars arbete vägleds av en reflektion över språket som fenomen. Det kan hända, vilket är min misstanke, att Holenstein överdriver betydelsen fenomenologin spelade för Jakobson. Att Husserl utövade ett inflytande är emellertid uppenbart. Mera allmänt, om vi släpper Jakobson, har Holensteins arbete också ett annat värde. Det visar att det inte finns någon inneboende motsättning mellan fenomenologi och strukturalism. Detta är annars ett gammalt missförstånd. Det torde dock vara svårt att hålla vid liv om man har kännedom om både fenomenologin och strukturalismen och faktiskt har gått till källorna.

Ett annat sätt att ställa frågan om språkvetenskapen och fenomenologin är att gå tillbaka till Saussure. Vi frågar då vilken ontologisk status hans språkteori har. En vanlig föreställning har varit att Saussure uteslöt språkbrukarna från språkvetenskapens fält. Språkvetenskapen skulle handla om språket i och för sig, inte om

---

[1] Aurora & Flack, ”Phenomenology and linguistics”.

[2] Holenstein, *Roman Jakobson's approach to language* och *Linguistik Semiotik Hermeneutik*.

[3] Holenstein, *Roman Jakobson's approach to language*, 2.

språket för människan. Den här föreställningen har alltmer kommit att ställas i fråga. I det här sammanhanget måste man särskilt nämna Beata Stawarska, som nyligen föreslagit att Saussures språkteori i själva verket är en fenomenologi.[1] Med detta menar hon inte att Saussure anslöt sig till Husserl eller någon annan fenomenolog. Hon menar att hans teori handlar om språket som ett fenomen för medvetandet. Saussure utvecklade en egenartad fenomenologi i dialog med den filosofiska traditionen. Denna aspekt av Saussures tänkande är inte alldeles lätt att se i *Kurs*. I de opublicerade källorna talar Saussure däremot om medvetandet och om språket som ett fenomen. I den utgivna *Kurs* var alla sådana referenser strukna – ett förfalskande ingrepp från utgivarnas sida, menar Stawarska.[2] Stawarkas läsning är noggrann och varsam och därför tilltalande. Men frågan om Saussures status som än det ena, än det andra, är tämligen hopplös. Textkällorna är magra och det är svårt att återskapa en enhetlig, sammanhängande teori på grundval av fragmentariska anteckningar och manuskript. Däremot visar Stawarska, såsom Holenstein för Jakobson, att det finns en klar samhörighet mellan strukturell språkvetenskap och fenomenologi. Det finns naturligtvis en och annan inkongruens, små diskrepanser och så vidare, men ingen oförsonlig konflikt.

Vid sidan av de fenomenologiska tendenserna hos dessa två förgrundsgestalter har språkvetenskapen också uppvisat en del sporadiska influenser från fenomenologin.[3] Men några varaktiga eller inflytelserika förbindelser har det knappast handlat om. Någon klart fenomenologisk skola – ”den fenomenologiska språkvetenskapen” eller liknande – har aldrig bildats. Under senare år har man dock kunnat skönja ett ökat intresse för fenomenologin, i synnerhet i anslutning till den kognitiva lingvistiken. Hit hör arbeten av Jordan Zlatev, Johan Blomberg och Tapani Möttönen. Blombergs arbete

---

[1] Stawarska, *Saussure's philosophy of language as phenomenology* och ”Speaking subjects”.

[2] Stawarska, *Saussure's philosophy of language as phenomenology*, 126–146.

[3] Till exempel Pos, ”Phénoménologie et linguistique”, Sonesson, *Tecken och handling* och Willems, *Sprache, Sprachreflexion und Erkenntniskritik*.

är en undersökning av språkliga uttryck för egentlig och oegentlig rörelse. Den vägleds av en fenomenologisk beskrivning av den icke-språkliga erfarenhet som svarar mot de språkliga uttrycken.[1] Möttönens arbete är en kritisk granskning av begreppet *construal* inom den kognitiva lingvistiken. På fenomenologiska grunder kritiserar han den kognitiva lingvistiken för att underskatta betydelsen av språkets intersubjektivitet.[2]

Zlatev har på ett mer allmänt sätt behandlat fenomenologins betydelse för språkvetenskapen. I den kognitiva lingvistiken finns, menar han, redan vissa överlappningar med fenomenologin, om än sällan några hänvisningar till den fenomenologiska traditionen. Det vore en naturlig utveckling, föreslår han därför, att den kognitiva lingvistiken närmade sig fenomenologin.[3] Han har även argumenterat för att språket är beroende av medvetandet och att en beskrivning av språket måste erkänna och på ett klart sätt tillkännage detta beroende. Tendensen att sluta sig till begrepp om språket genom en reflektion över medvetandeinnehåll för att sedan naturalisera dessa genom att förlägga dem i ett omedvetet kognitivt område är metodologiskt inkonsistent. Till sist har han även framhållit att en fenomenologisk språkvetenskap har en potential att binda samman olika delar av språkvetenskapen. Den skulle kunna överbrygga klyftan mellan autonom och empirisk lingvistik, mellan lingvistik som studerar språksystemet och lingvistik som studerar språkbruket.[4]

De föreliggande undersökningarna har inte att någon sådan metodologisk försoning som tema. Men de reser anspråket att vi kan undersöka språket både radikalt hermeneutiskt och radikalt grammatiskt utan att vi därmed hamnar i motsägelser. En fenomenologisk inställning till språket, i vilken vi är uppmärksamma på variationer i de språkliga åskådningarna, leder förstås gärna till en sådan

---

[1] Blomberg, *Motion in language and experience*.
[2] Möttönen, *Construal in expression*.
[3] Zlatev, ”Phenomenology and cognitive linguistics”.
[4] Zlatev, ”The dependence of language on consciousness”.

hållning. En fenomenologisk språkvetenskap måste vara en språkvetenskap om språkets varierande sätt att framträda för medvetandet.

KAPITEL 3

Språkets alla sidor

Under framförallt det senaste århundradet har språkvetenskapen alstrat en rad begrepp som är avsedda att sammanfatta språkets olika sidor. Här möter uppdelningar som *langue*, *parole* och *langage* (Saussure), *Sprechhandlung*, *Sprechakt*, *Sprachwerk* och *Sprachgebilde* (Bühler), *sprogbygning* och *sprogbrug* (Hjelmslev), *speech* och *language* (Gardiner), *Enérgeia*, *Dýnamis* och *Érgon* (Coseriu). I de föreliggande undersökningarna säger jag däremot att språket är *tal* och *teknik*. Jag har sagt att dessa begrepp inte sammanfaller med några tidigare begrepp, även om de naturligtvis är besläktade. I det här kapitlet ska detta påstående utvecklas genom att vi ser närmare på några av traditionens begrepp. Jag inleder med Saussure och fortsätter därefter med Bühler, Hjelmslev, Gardiner och Coseriu. Till sist vänder jag mig också till Humboldt. Efter genomgången av traditionens begrepp kan begreppet om språket som tal och teknik preciseras i ytterligare några avseenden. Preciseringen gäller talets och teknikens förhållande till varandra och hur undersökningarna kommer att begränsas till de centrala aspekterna av språket som tal och teknik.

3.1 Saussure – langue framför allt

Saussure[1] delar som bekant upp den språkliga helheten i tre begrepp: *langue*, *parole* och *langage*. Det sista inbegriper de två förra.[2] Han framställer deras relation som i figur 3.1.[3]

Langage { Langue / Parole

Figur 3.1 Langue, parole och langage enligt Saussure

Enligt Saussure har langue följande egenskaper. Det är *socialt* och *godtyckligt* och därför *konventionellt*. Därtill är det *relationellt* uppbyggt – delarna bestäms av sitt inbördes förhållande till varandra. Eftersom det samtidigt är godtyckligt är det även *fullständigt godtyckligt*: innehållen och uttrycken är en funktion av språkets inre organisation. Vad beträffar denna organisation gör Saussure en distinktion mellan *skillnader* och *oppositioner*. Inom innehålls- och uttrycksplanet var för sig finns inga positiva termer, utan endast *skillnader*, skriver han. På denna nivå är langue radikalt relationellt. När ett innehåll och ett uttryck förenas i ett *tecken* uppstår däremot något positivt i sin egen klass. Två tecken är inte blott olika. De är distinkta var för sig. Mellan sådana positiva enheter råder istället

[1] Jag utgår här från ”den klassiske Saussure”, dvs. såsom han framträder i *Kurs*. Denne Saussure är som bekant en fiktion i bemärkelsen att det inte är Saussure som författat texten. För en överskådlig diskussion av det textkritiska läget, som är rätt förfärligt, se Bouissac, *Saussure*, kap. 8. Jag återkommer till Saussure i kapitel 5, där jag också tar hänsyn till manuskript och den kritiska utgåvan av *Cours*.

[2] Saussure, *Kurs*, 107 och 129. I den svenska översättningen står det *språk*, *tal* och – alldeles missvisande – *(mänsklig) kommunikation*. För att undvika begreppsförvirring använder jag här de franska termerna.

[3] Saussure, *Kurs*, 129.

oppositioner.[1] De här egenskaperna samverkar med varandra på olika sätt. Saussure sammanfattar visserligen inte alla deras inbördes relationer på något lättöverskådligt sätt. Men han radar inte heller bara upp ett antal löst sammanhängande egenskaper, som liksom av en händelse råkar gälla för langue. Han formulerar ett helhetsbegrepp. Detta begrepp om langue illustreras i figur 3.2 nedan. Figuren är min sammanfattning av Saussure och återfinns inte i *Kurs*.

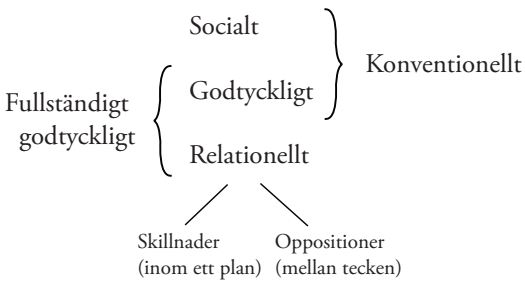

Figur 3.2 Langue enligt Saussure

Det bör tilläggas att Saussure, såsom är allmänt känt, menade att langue är ett synkront system och därför måste studeras såsom det ser ut vid en punkt i tiden. Men synkronin tycks mig i första hand vara en konsekvens av de nämnda egenskaperna och därför sekundär. Synkronin kan härledas från dem. Men de kan inte härledas från synkronin.

Låt oss se närmare på dessa egenskaper. Omständigheten att langue är *godtyckligt* har en enkel mening: relationen mellan innehåll och uttryck är inte nödvändig och sällan motiverad. 'Oxe' kan heta *b-ö-f* eller *o-k-s*. Båda fungerar lika bra.[2] Men langue är också godtyckligt i en mer radikal mening: relationerna mellan enheterna inom respektive plan av langue är inte härledda från något utanför langue. Langue upprättar dem på egen hand. Ett av Saussures berömda exempel gäller engelskans *sheep* och franskans *mouton*. Vid

[1] Saussure, *Kurs*, 153f. Terminologin är inte konsekvent genomförd, men Saussure lägger vikt vid distinktionen i denna passage.
[2] Saussure, *Kurs*, 98.

första anblick verkar de betyda detsamma. Men *sheep* står i opposition till *mutton*, som avser köttet som serveras på bordet, medan franskan inte gör någon skillnad mellan fåret i hagen och fåret på tallriken. Det språkliga *värdet* – det rena språkliga innehållet – är därför inte detsamma. Vi kan inte ta engelskans struktur och lägga den över det franska språket för att därefter hävda att *mouton* är flertydigt. Då bortser vi från franska språkets unika struktur. I en viss mening skulle vi kunna säga att tankens substans ändå är densamma. Men samtidigt måste vi, betonar Saussure, uppmärksamma att tanken får en bestämd form först genom språksystemet. Innan språket har strukturerat tanken är den en ”amorf och obestämd massa”. ”Tanken, som är kaotisk till sin natur, måste ordnas genom att sönderdelas.” Även om vi kan föreställa oss samma substans, som hör till två olika former, skulle vi överhuvudtaget inte ha tillgång till en substans, om inte denna först var ordnad i en form. Eftersom detta ordnande och formande av tanken är en intern språklig funktion är langue *fullständigt godtyckligt*. Langue är inte en nomenklatur som klistrar etiketter på tingen.[1]

Langue är som sagt *socialt*. Men allting som är socialt är inte samtidigt *konventionellt*. Konventionellt blir langue genom att också vara godtyckligt. När Saussure betraktar godtyckligheten från en komparativ synpunkt, säger han att den består i ett fritt val. Hur ett enskilt språk är beskaffat är en konventionell tillfällighet. Det råder inget tvång. Men så framstår godtyckligheten endast för en språkgemenskap i relation till en annan språkgemenskap. När det gäller individen inom en språkgemenskap är valet inte längre fritt. När språkets sociala karaktär kombineras med dess godtyckliga form är valet tvärtom redan träffat. Ett språk måste se inte ut på ett bestämt sätt, men den som talar ett språk måste tala på ett bestämt sätt. Saussure säger därför att valet är ett *påtvingat val*: ”Ingen individ kan förändra det gjorda valet och massan själv kan inte göra sin suveränitet gällande över ett enda ord – den är bunden vid det exis-

[1] Saussure, *Kurs*, 95 och 144–50.

terande språket". I detta hänseende skiljer sig langue från rena överenskommelser. Ingen kan ändra på språket utan vidare. Det finns ett påtagligt konventionellt tvång. Man är *underkastad* det.[1]

Förhållandet att langue är socialt och konventionellt kan inte utan vidare likställas med att det också skulle vara homogent inom en språkgemenskap. Saussure kan kritiseras för att vara otydlig på denna punkt. Men förekomsten av språklig variation rubbar inte principen att langue utövar ett tvång över talarna. Trots en viss oklarhet hos Saussure kan man anföra två skäl för denna åtskillnad, vilka ligger i hans tankes riktning. För det första är talarna nödda att tala ungefär såsom andra talar för att göra sig förstådda. Det finns ett konventionellt tryck. För det andra vore det svårt att ändra på den språkliga vanan ens för en eremitisk talare. Man *skulle kunna* bestämma sig för att *Äpplet är rött* hädanefter betyder 'Päronet var gult' eller vad som helst annat. Men det är oerhört svårt – kanske omöjligt – att vända språket på ända så att satsen intuitivt får denna betydelse och inte betydelsen som redan är etablerad inom språkgemenskapen.[2] Således får detta "skulle kunna" en mycket vag, snudd på meningslös innebörd. Att det råder språklig variation betyder inte att talarna råder fritt över språket.

Detta sammanfattar Saussures begrepp om langue. Den andra sidan av språket är parole. Om förhållandet mellan de två skriver Saussure: "Genom att skilja språket (*langue*) från talet (*parole*) skiljer man samtidigt det som är socialt och gemensamt från det individuella samt det som är väsentligt från det som är oväsentligt och mer eller mindre tillfälligt".[3] På ett annat ställe förtydligar han genom att illustrera langue med formeln (1 + 1 + 1 + 1… = I). Parole är däremot summan av speciella fall enligt formeln (1 + 1′ + 1″ +

---

[1] Saussure, *Kurs*, 101.

[2] Jfr Wittgenstein, *Filosofiska undersökningar*, 162, som anför ett liknande exempel med satserna *Här är det kallt* och *Här är det varmt*. På sitt sedvanliga sätt påstår han emellertid ingenting. Han ställer bara några frågor. Förmodligen är hans poäng densamma som min: han vill uppmärksamma läsaren på att man inte kan säga *Här är det kallt* och mena 'Här är det varmt' utan att på något sätt låta uttrycket *Här är det varmt* föresväva en.

[3] Saussure, *Kurs*, 37.

1'''…).[1] Saussure ger alltså en formell definition i termer av invarianter och varianter. Även om den är formellt riktig säger den lite om vad parole närmare bestämt är. När man söker efter en mer substantiell definition finner man att Saussure växlar mellan två aspekter. Å ena sidan är parole ”den individuella akten som bara är ett embryo till” langage.[2] Talet är den ”den exekutiva sidan”.[3] Det ”beror på talarens vilja”.[4] Å andra sidan är det ”summan av det som människorna säger och omfattar”.[5] I det första fallet ligger tyngdpunkten på parole som en fri aktivitet. I det senare fallet inbegriper det även produkterna av denna aktivitet.[6]

Hur dessa aspekter ska fogas samman är en fråga om förhållandet mellan parole och langage. Är parole en rent produktiv aktivitet och langage därmed något *extra* utöver såväl langue som parole? Eller inbegriper parole allting som uppstår ur aktiviteten på så vis att langage är langue *plus* parole och ingenting mer? Båda tolkningarna stöds och motsägs på sina ställen av texten.[7] Det är knappast lönt att försöka klara ut saken här – inte minst på grund av det textkritiska läget. Det får räcka att framhålla att Saussures parole inbegriper två aspekter: den individuella aktiviteten, som är mest framträdande i texten, och de individuella produkterna, som är mindre framträdande i texten.[8] Parole i det första avseendet är således ett förhållandevis begränsat fenomen. I de föreliggande undersökningarna kommer jag att benämna denna aspekt av talet *involvering*.

---

[1] Sausurre, *Kurs*, 43f.
[2] Saussure, *Kurs*, 36.
[3] Saussure, *Kurs*, 37.
[4] Saussure, *Kurs*, 43.
[5] Saussure, *Kurs*, 43.
[6] Man kan notera att den svenske översättaren på ett ställe närmast inför den senare betydelsen av parole. Han skriver ”en individuell skapelse” (*Kurs*, 37) för ”un acte individuel” (de Mauro, *Cours*, 30) – inte ”en individuell akt” eller ”handling”, vilket borde ligga närmare till hands.
[7] Jfr Saussure, *Kurs*, 36 och 129.
[8] Coseriu, *Sprachkompetenz*, 72, beskriver parole som ett rent aktivitetsbegrepp. I ”System, Norm und Rede” ger han emellertid en mer tudelad bild. Han menar först (44f) att parole är både akt och produkt, men framhåller sedan (46f) att Saussure lägger särskild vikt vid parole som akt.

Involveringen är det individuella engagemanget med språket, den enskilda språkbrukarens aktivitet. Den är en aspekt av talet, men den uttömmer inte talet som fenomen. Parole i det andra avseendet är förhållandevis outvecklat hos Saussure. Det är svårt att säga precis vad det är utöver att det helt enkelt är sättet som langue har kommit till bruk i språkbrukarnas tal.

Den avgörande kritiken mot Saussure kan sammanfattas med att parole och langage är restbegrepp. De är vad som blir över när Saussure slagit fast vad språket först och främst är. De har en formell position i teorin, men är fattiga på innehåll. Som *begrepp* för den språkliga helheten är därför langage svagt. Det liknar mest en etikett. Det finns däremot ingen anledning att framföra någon väsentlig kritik mot Saussures begrepp om langue. I stora drag är det ett välgrundat begrepp, som sammanfattar några av språkets viktigaste egenskaper.

3.2 Bühler – språket som verk och aktivitet

I sin språkteori uppställer Bühler en fyrdelad modell av språkets övergripande struktur. Han tar å ena sidan fasta på Humboldts *enérgeia* och *érgon*, å den andra på Saussures *langue* och *parole*. Med enérgeia avser Bühler den levande akten och med érgon det skapade verket. Med langue avser han det sociala och allmänna och med parole det individuella och enskilda. I kombination med varandra leder de till fyra nya begrepp.[1] Dessa är sammanställda i figur 3.3 nedan.

Horisontellt i figuren representeras skillnaden mellan: I) subjektsrelaterade fenomen, och II) subjektsoberoende fenomen som är intersubjektivt fixerade. Vertikalt representeras skillnaden mellan: 1) en lägre formaliseringsnivå av handlingar och verk, och 2) en högre formaliseringsnivå av akter och strukturer.[2] Enligt dessa inledande definitioner har uppdelningen en rimlig och användbar tolkning. *Sprechhandlung* avser yttrandeakten – talandet – sedd som

[1] Bühler, *Sprachtheorie*, 48f.
[2] Bühler, *Sprachtheorie*, 49.

en handling i den konkreta världen. *Sprachwerk* avser produkten av denna akt. *Sprechakt* avser den grammatiska åskådningen av ett språkligt material. *Sprachgebilde* avser språksystemet, motsvarande Saussures langue. I Bühlers senare behandling av begreppen kommer han emellertid att frångå dessa enkla och systematiska distinktioner för att istället uppehålla sig vid speciella fall, såsom praxis och poesis. Härmed blir det oklart precis hur begreppen ska förstås. Från min synpunkt är begreppen adekvata om de förstås som övergripande begrepp, som sammanfattar den språkliga helheten, men inadekvata om de inskränks till speciella företeelser på så sätt språket fungerar som *Sprechhandlung* i vissa fall, som *Sprachwerk* i andra osv.

		Enérgeia (I)	Érgon (II)
Parole	(1)	Sprechhandlung	Sprachwerk
Langue	(2)	Sprechakt	Sprachgebilde

Figur 3.3 Sprechhandling, Sprechakt, Sprachwerk och Sprachgebilde enligt Bühler

Språket som Sprechhandlung är enligt Bühlers senare framställning förbundet med språket som *praxis* medan språket som Sprachwerk är förbundet med språket som *poesis*.[1] När språket fungerar som praxis formas produkten allt efter vad som är lämpligt i situationen.[2] När språket fungerar som poesis hamnar däremot produkten i fokus. I det första fallet handlar det om praktiska, vardagliga ändamål. Precis hur man formulerar sig är inte särskilt viktigt så länge ändamålet uppnås. I det andra fallet handlar det om att skapa en tilltalande språklig produkt medan de praktiska ändamålen kommer i andra hand. Dessa språkliga funktionssätt tycks enligt Bühler vara ömsesidigt uteslutande eller åtminstone sällan överlappande.

[1] Bühler, *Sprachtheorie*, 52ff.
[2] Bühler, *Sprachtheorie*, 54.

Språket som *Sprechhandlung* blir härmed detsamma som *empraktiskt tal*, dvs. alldagligt, icke-teoretiskt tal, som är orienterat mot tillfälliga uppgifter i situationen. När en uppgift är avklarad är också handlingen ur världen.[1] Språket som *Sprachwerk* förbinds däremot med språket som litteratur, dvs. noggrant formulerade produkter som är avsedda att tillägnas på avstånd från det ursprungliga sammanhanget för verkets tillkomst.[2]

Distinktionen mellan praxis och poesis är naturligtvis en tänkbar kategorisering av olika *typer av tal*. Men Bühler verkar nu reducera Sprechhandlung och Sprachwerk till dessa två fenomen. Han säger ingenting om hur språket som poesis kan fungera som Sprechhandlung och han verkar utesluta att språket som praxis kan ge upphov till Sprachwerke. Beträffande det senare säger han att alla yttranden visserligen ger upphov till produkter så snart någon talar, men han benämner inte denna produkt Sprachwerk. Han benämner den rätt och slätt ”produkt” och kontrasterar den mot högre stående produkter, som han benämner Sprachwerke.[3] Enligt de inledande definitionerna bör emellertid *Sprechhandlung* och *Sprachwerk* motsvara språket som konkret handling och språket som konkret produkt. Detta är en universell distinktion som gäller *alla* typer av tal. Även de praktiska typerna av tal ger upphov till produkter och även litterära verk är handlingar – ibland till och med handlingar med ett påtagligt ändamål att åstadkomma någonting i världen. Däremot *tematiserar* förstås olika typer av tal handlingen och produkten i olika utsträckning.

För Bühler är *Sprachgebilde* ungefär detsamma som Saussures *langue* (en objektiv struktur).[4] Språket som *Sprechakt* är den subjektiva åskådningen av denna struktur. Bühler lutar sig här mot Husserls aktlära och anför exemplet *häst*. Huruvida detta ord hänvisar

---

[1] Bühler, *Sprachtheorie*, 51ff. Om empraktiskt tal, se även 155ff.
[2] Bühler, *Sprachtheorie*, 53f.
[3] Bühler, *Sprachtheorie*, 54.
[4] Bühler, *Sprachtheorie*, 57ff. Bühler har några invändningar mot Saussures begrepp, men de är av liten betydelse för diskussionen i detta avsnitt.

till en individuell häst eller till arten häst kan inte avgöras på morfologisk grund. Detta gäller, säger han, både för ett artikellöst språk som latin och för de indoeuropeiska språk som har artiklar. För att avgöra vad som avses måste man beakta kontexten eller söka efter ledtrådar i situationen: ”Man muß es detektivisch gleichsam dem Kontexte oder den Umständen der Sprechsituation enthehmen, ob der Sprecher das eine oder das andere im Auge hat und *meint*”.[1] Betydelsen ’individ’ eller ’art’ uppstår genom en subjektiv, betydelsegivande akt. Betydelsen är inte objektiv, eftersom den inte återfinns i språket som struktur.[2]

Enligt denna beskrivning framstår Husserls akt som en pol för variation medan det som åskådas i en akt är ett invariant föremål. Denna föreställning torde härstamma från Husserls beskrivning av konkreta aktupplevelser, som är tidsliga och unika, och det ideala föremålet för sådana akter, som är tidlösa och återkommande.[3] En mängd konkreta akter, som alla är olika, kan hänvisa till samma ideala föremål. Men medan Husserl bara försöker visa hur idealiteten inte påverkas av upplevelsernas flyktiga natur förbinder Bühler akterna med varianter och föremålet – strukturen – med invarianter. I Husserls eget exempel med ordet *häst* beskriver han däremot skillnaden mellan allmänt och enskilt som en relation mellan *betydelse* och *föremål*. Betydelsen förblir densamma, men den kan uppfyllas i olika föremål: *Bucephalus är en häst* och *Denna åkerkamp är en häst*. ”Genom samma betydelse föreställer uttrycket *en häst* först Bucephalus, sedan åkerkampen”.[4] Detta är förstås inte helt uttömmande i förhållande till Bühlers exempel. Ordet *häst* kan också beteckna hästen som art, där föremålet inte är en individuell häst utan kategorin som sådan. Men enligt Husserls lära är akten betydelsegivande på så sätt att en betydelse framträder. Man kan inte uppfatta en betydelse utan en akt. Det finns däremot olika sorters akter: akter i vilka vi blir medvetna om allmänna föremål och akter

---

[1] Bühler, *Sprachtheorie*, 63.
[2] Bühler, *Sprachtheorie*, 62f.
[3] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 3.
[4] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 70.

i vilka vi blir medvetna om något individuellt. I båda fallen rör det sig emellertid om akter.[1]

Bühler rör sig tydligtvis med ett annat begrepp om akter: strukturen är objektiv och kan sedan uppfattas på varierande sätt i en akt. Att detta begrepp är missvisande kan visas genom hans eget exempel. Vi vet alltså att *häst* kan avse både en individ och en art. Därmed vet vi också att ordet är neutralt med avseende på individ och art. För att veta detta måste vi inte uppfatta språket som tal. Vi kan i allmänhet föreställa oss en sats såsom *Hästen är det ståtligaste av djuren*. Satsen skulle kunna handla om arten häst eller om en specifik häst. Vi kan nu antingen uppfatta ordet som obestämt, utan någon av dessa betydelser, eller som bestämt, med betydelsen 'art' eller betydelsen 'individ'. På ett allmänt plan, när vi uppfattar ordet *häst* utanför ett sammanhang av tal, betyder det därför varken det ena eller det andra. Det betyder något i allmänhet. Om vi frågar vad *häst* betyder kan vi inte bestämma oss för något av alternativen. Vi frågar: 'hästen som individ' eller 'hästen som art'? Och måste svara: varken eller, utan blott 'häst'. Åskådningen av denna allmänna betydelse – av blott 'häst' – inbegriper en akt i vilken ordet uppfattas som neutralt i allmänhet. Akten ligger alltså lika mycket till grund för fastställandet av en språklig invarians.

I en senare passage radikaliserar Bühler aktbegreppet ytterligare. Utan den språkliga akten, skriver han, skulle språket förlora sin oerhörda förmåga att uttrycka en outtömlig rikedom av mening. Akten ger oss den språkliga friheten att variera meningen från fall till fall.[2] I ett visst avseende är detta riktigt. Men med denna formulering får akten en påtagligt hermeneutisk karaktär. Här tycks det mig angeläget att hålla isär den grammatiska förståelsen av språk, som vilar på en viss sorts akter, från den hermeneutiska förståelsen av språk, som vilar på en annan sorts akter. Låt oss återigen beakta *Hästen är det ståtligaste av djuren*. Satsen är obestämd med avseende på betydelserna 'individ' och 'art'. En sats som *Hästen dog igår* har där-

---

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 137ff.
[2] Bühler, *Sprachtheorie*, 66.

emot betydelsen 'individ'. Dessa betydelser kan avgöras i *grammatisk* allmänhet. Vi uppfattar dem i den grammatiska inställningen till språket och behöver inte ha ett konkret sammanhang till stöd för variationen. *Vilken häst* som avses, vad som närmare bestämt menas med *ståtligaste* och *vilken dag* som avses med *igår* kan däremot endast avgöras *hermeneutiskt*. Dessa betydelser kan bara uppfattas i den hermeneutiska inställningen när vi uppfattar språket som tal. Den första satsen varierar alltså *grammatiskt* mellan två abstrakta betydelser medan den andra satsen har en grammatiskt bestämd betydelse. Båda satserna varierar däremot *hermeneutiskt* mellan ett obestämt antal konkreta betydelser. Den första typen av variation är ett exempel på grammatisk *flervärdighet* och den andra typen av variation är ett exempel på hermeneutisk *tolkningsbarhet*. Den första variationen är överskådlig, den andra oöverskådlig.[1] Och återigen måste båda variationerna uppfattas i akter.

Mot bakgrund av denna kritik är det svårt att sammanfatta Bühlers modell. Det finns säkert adekvata och tänkvärda tillämpningar av de formella distinktionerna. Men i hans egen tillämpning lider modellen av allvarliga förväxlingar.

3.3 Hjelmslev – strukturen sui generis

Hjelmslev använder olika begreppspar för att dela upp språket i två delar. I sin populärt hållna *Sproget* talar han framförallt om *sprogbygning* och *sprogbrug*.[2] Samma begrepp förekommer också i *Omkring sprogteoriens grundlæggelse* (*OSG*), men här talar han mer om

[1] Husserl berör en liknande distinktion i *Logiska undersökningar*, bd 2, 104f, men i förbigående och utan att den blir riktigt klar. Han talar om tillfälliga mångtydigheter, som inte rubbar vår övertygelse om betydelsens idealitet, t.ex. den att *hund* kan avse ett slags djur men också ett slags vagnar som används i gruvor (för transport av malm, grus, slagg och liknande; jfr *malmhund*). Dessa skiljer sig från vad han kallar oundvikliga mångtydigheter som beror på den "tillfälliga riktningen hos åhörarens tankar, det redan pågående flödet av ord och de tendenser som väckts i detta". Jfr Derrida, *Husserl och geometrins ursprung*, 107f.

[2] Hjelmslev, *Sproget*, 35–47.

system och *forløb* eller *sprog* och *text*.[1] De förra begreppen är mest allmänna: *sprogbrug* är allt som är variabelt i förhållande till *sprogbygningen*. De senare avser två olika synpunkter på den språkliga strukturen. Systemet är en *paradigmatik* och förloppet en *syntagmatik*. Enheterna i systemet ingår i disjunktiva relationer såsom ett antingen-eller och enheterna i förloppet i konjunktiva relationer såsom ett både-och. En enhet i systemet kan bytas ut mot andra enheter i systemet. Enheterna i förloppet föreligger däremot tillsammans, sida vid sida.[2]

Ett utmärkande drag för Hjelmslevs språkteori är hans strikta, formalistiska metodologi. Allting i språket ska beskrivas i termer av interna beroenderelationer, dvs. som *form* och inte som *substans*.[3] Språket ska göras till föremål för en immanent kunskap, som enbart utgår från språket i och för sig, som en struktur *sui generis*. Alternativet till en sådan beskrivning, menar Hjelmslev, är att språket istället blir föremål för en transcendent kunskap där de språkliga företeelserna beskrivs utifrån sina täta förbindelser med den mänskliga tillvaron. Enligt en sådan transcendent synpunkt blir språket inte ett mål i sig självt. Det blir ett medel: ett medel för att nå kunskap om saker utanför ”sproget selv”.[4] En lingvistik som undersöker språket på ett immanent sätt, enligt en strikt formell metod, kallar Hjelmslev för *glossematik*.

I en tidig föreläsning framhåller Hjelmslev att språksystemet inte ligger i individerna: ”det ligger i normen”, skriver han och fortsätter: ”det er overindividuelt, det er socialt, det er potentielt, men det er et faktum”.[5] I hans populära framställningar möter liknande tankegångar.[6] I *OSG* kommer språkets sociala och normativa karaktär däremot att spela en undanskymd roll. Som vi sett i kapitel 2 avvisar han alla ontologier som försöker grundlägga språket i någon

---

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 10 och 36.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 33ff.
[3] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 94.
[4] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 6f.
[5] Hjelmslev, *Sprogsystem og sprogforandring*, 34.
[6] Hjelmslev, *Sproget*, 41.

annan verklighet än språkets egen struktur. Även om Hjelmslev svårligen kan göra sig av med språkets normativa egenskaper träder inte desto mindre alla sådana aspekter i bakgrunden. De formella relationerna är nu huvudsaken. Systemet är rätt och slätt ett system och förloppet är realiseringen av detta system. Språket, som Hjelmslev utvecklar tanken i en senare text, är inget annat än en *autonom entitet* som består av *interna beroenderelationer*.[1]

Enligt uppdelningen mellan system och förlopp kan förloppet uppfattas på två sätt. Å ena sidan kan det vara ett *föreliggande* förlopp som har realiserats enligt ett system. Ett sådant förlopp motsvarar ungefär vad jag har benämnt talad teknik. Å andra sidan kan det vara ett *virtuellt* förlopp som ännu inte har realiserats enligt ett system. Ett system kan inte inskränkas till en hittillsvarande aktualitet. Det tillåter framtida realiseringar. Det har en potential. Språkteorin måste därför beskriva alla ”tænkelige eller teoretisk mulige” förlopp, ”ogsaa dem der først bliver til i morgen eller naar som helst senere”.[2] Hjelmslev formulerar här en grundläggande grammatisk princip: ett språksystem har en oändlig potential som det aldrig till fullo förverkligar.[3] Trots att totaliteten av vad systemet skulle kunna producera ännu inte finns och aldrig kommer att finnas måste den tänkas in i systemets essens. Systemet är inte bara en sammanfattning av tidigare förlopp. Det är framförallt ett medel för framtida förlopp. Längre fram kommer vi att se att denna iterativa princip ligger till grund för en renodling av den grammatiska inställningen som låter oss få tillgång till språket som en ren teknik. Till skillnad från Hjelmslev kan vi däremot inte ta den grammatiska åskådningen för given och arbetar därför från språket som tal till språket som teknik. Vi kommer då att se att språket inte kan uppfattas som ren

---

[1] Hjelmslev, ”Linguistique structurale”, 23f.

[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 16f.

[3] Hjelmslev föregriper på sätt och vis Chomskys generativa princip, men utan att begränsa den generativa processen till satsen. Se Weydt, ”Unendlicher Gebrauch von endlichen Mitteln” för en jämförande diskussion av Humboldts, Hjelmslevs och Chomskys begrepp om språkets oändliga potential.

teknik utan genomförandet av en rengrammatisk abstraktion som sätter språkets *kreativa* förlopp ur spel.[1]

En intrikat aspekt av Hjelmslevs språkteori är att den trots allt inte inskränker sig till *sprogbygningen*. Tanken som Hjelmslev inledningsvis avvisar – att språket ska studeras i alla sina förbindelser med den mänskliga tillvaron – gör han till sist till sin egen. Denna utvidgning av teorin sker inte genom en vändning, genom ett ändrat intresse eller liknande, utan genom en konsekvent tillämpning av teorin. Det visar sig nämligen, menar Hjelmslev, att en immanent synpunkt på språket leder vidare till området för en transcendent synpunkt på språket. Detta område är nu sprunget ur den första synpunkten och uppfattas mot bakgrund av denna. Teorin utvidgar sitt område inte trots, men på grund av den formella metoden, som i sin ontologiska likgiltighet är okänslig för fenomenens materiella gränser:

> Sprogteorien føres af en indre nødvendighed til at erkende ikke blot sprogsystemet, i bygning og i brug, i helhed og i enkelthed, men ogsaa mennesket og menneskesamfundet bag sproget, og menneskets samlede erkendelseomraade gennem sproget.[2]

När glossematiken förs till sin spets visar det sig således att de föremål som vid första anblick verkade ligga utanför språksystemet vid en närmare betraktelse hör till språkstrukturer av en högre ordning. De kan förstås såsom språk. Teorin kulminerar i en sorts imperialism:

> Der findes herefter ingen ikkesprog der ikke er afdelinger af sprog, og i sidste instans intet emne der ikke belyses ud fra sprogteoriens nøglestilling. Sprogstrukturen aabenbarer sig som et stade ud fra hvilket alle videnskabelige emner samlende lader sig anskue.[3]

Utvidgningen av glossematikens område sker på tre sätt. Dels genom att man undersöker *konnotationsspråk*, dels genom att man

---

[1] Se 5.2.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 112.
[3] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 111.

undersöker *metaspråk*, dels genom att man låter *substans övergå i form*. Vi ser på dem i denna ordning.

Enligt Hjelmslevs definition är ett konnotationsspråk ett språk vars uttrycksplan är ett annat språk.[1] Det kan illustreras som i figur 3.4 nedan. Det underliggande språket är ett denotationsspråk. Ett denotationsspråk definieras som ett språk vars plan inte är ett annat språk.

Innehåll	Uttryck	
	Innehåll	Uttryck

Figur 3.4 Konnotationsspråk enligt Hjelmslev

Enligt den här modellen bär ett denotationsspråk med sig ett innehåll på en högre nivå. Om man skriver i en viss stil, som består av innehåll och uttryck, bär denna med sig ett speciellt stilinnehåll. Om man använder ett slangord, så för det med sig ett visst slanginnehåll, som går utöver slangordets denotation. Om man talar ett bygdemål fungerar det som ”symbol” för bygden, liksom ett nationalspråk fungerar som ”symbol” för nationen. Alla sådana innehåll är konnotationsspråk.[2] Konnotation hos Hjelmslev innebär alltså inte bara att en betydelse bär med sig en annan betydelse som är av en annan art. Konnotation innebär att innehåll *och* uttryck blir *uttryck* för ett annat innehåll. Konnotationen uppstår genom ett val av ett tecken ur ett visst system.[3] Begreppet är således förhållandevis begränsat och inbegriper inte en del andra fenomen som

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 101 och 105.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 105.
[3] För en kritisk utredning av Hjelmslevs begrepp om konnotation, se Sonesson, *Pictorial concepts*, s. 179–198. Sonesson menar bland annat att konnotationen ’danska’, ’svenska’, ’franska’ etc. som hör till danska, svenska, franska etc. tecken, inte kan uppstå utan en invariant som fungerar som fix punkt för variationen. Denna invariant, föreslår Sonesson, måste vara Hjelmslevs *mening* (fr. *matière*, eng. *purport*), t.ex. det som förblir detsamma i *Jeg ved det ikke*, *I do not know* och *Je ne sais pas.*

har stor betydelse i talet. Hit hör den ”underförstådda” eller ”outsagda” meningen, antydningar, samtalsimplikaturer eller den högre, symboliska meningen i ett litterärt verk. I kapitel 4 kommer jag att betrakta också sådana fenomen som ett slags konnotation.

Ett metaspråk är formellt sett motsatsen till ett konnotationsspråk. Det är ett språk vars innehållsplan är ett annat språk.[1] Liksom vid konnotationsspråket är det underliggande språket i analysens första steg ett denotationsspråk. Ett metaspråk kan således illustreras som i figur 3.5 nedan.

Innehåll		Uttryck
Innehåll	Uttryck	

Figur 3.5 Metaspråk enligt Hjelmslev

Lingvistikens språk är enligt denna definition ett metaspråk. Medan konnotationsspråk är icke-vetenskapliga språk är alla metaspråk vetenskapsspråk, enligt Hjelmslevs beskrivning. Strukturen kan utvidgas ytterligare ett steg. Man får då ett metaspråk som har ett annat metaspråk som sitt innehållsplan. Ett sådant språk kallar Hjelmslev för metavetenskapsspråk.[2] Den här formuleringen av begreppet leder först till ett lingvistiskt och sedan till ett metalingvistiskt område. Det leder emellertid inte till det normala, vardagliga talet om tal. Denna aspekt av språket – att språk alltid kan vara metaspråk – är inte anvisad någon speciell plats i Hjelmslevs teori. Men förhållandet att vetenskapen kan utveckla språk för att tala om språk vilar uppenbarligen på språkets allmänna förmåga att alltid kunna vara språk om språk. I det vardagliga livet visar sig denna förmåga när man förklarar vad man menar med ett ord, när man talar om andras tal, när man definierar ett begrepp osv.

Till sist kan glossematikens område utvidgas genom en analytisk manöver som låter substans övergå i form. Initialt inskränker sig Hjelmslevs undersökningar till språket som form. Någon fonetik

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 101 och 105.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 106.

eller semantik är det inte tal om på denna nivå. Dessa är substansvetenskaper. Enligt principen att den immanenta synpunkten på språket kan underkasta sig områden som inledningsvis ligger utanför dess gebit kan emellertid substans omvandlas till form. Vad som från en synpunkt är substans, visar sig nu från en annan synpunkt vara form. Analysen fortskrider från en hierarki till en annan: i den första hierarkin är substansen en substans därför att den står i relation till en form, men på en senare nivå, när substansen underkastas den glossematiska metoden, blir den istället formen i sin egen hierarki. Att substansen övergår i form ligger i analysens natur. Analys är beskrivning av form:

> ogsaa den ikkesproglige analyse af meningen, som foretages af de ikkelingvistiske videnskaber, fører ifølge sakens natur til erkendelse af en 'form', principielt af samme art som de sproglige 'form', omend af ikkesproglig natur.[1]

Den första ”språkliga” hierarkin kallar Hjelmslev för *sprogbygning*. Den andra ”icke-språkliga” hierarkin kallar han, under förutsättning att den tillordnas den förra, för *sprogbrug*.[2] Förändringen av synpunkten illustreras i figur 3.6 nedan. Bokstäverna står för varsitt område. Gemen bokstav innebär att området ses som form. Versal att området ses som substans. Figurens övre del avser innehållet, den undre uttrycket. Således representerar *c* föremålet för en glossematisk semantik och *d* föremålet för en glossematisk fonetik.

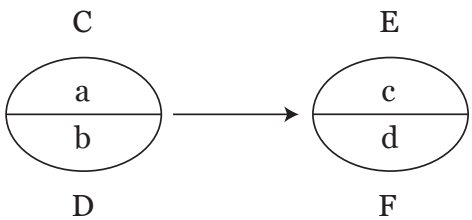

Figur 3.6 Substansens övergång i form enligt Hjelmslev

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 72.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 73.

Mitt intresse rör här semantiken. Med ”semantik” avser Hjelmslev studiet av mening överlag. Det avser inte studiet av en avgränsad mening som kan ställas vid sidan av en mer vittgående mening. Att bedriva semantik kan vara att studera ett folks världsåskådning.[1] Området är alltså mycket stort. Frågan reser sig vad *E* egentligen representerar. Finns något bortom *c*? På denna fråga finns två tänkbara svar. Å ena sidan kan *E* representera analysens rest, dvs. ett område som inte längre kan analyseras på glossematiskt vis. Ett sådant område låter sig endast beskrivas genom sannolikhetsberäkningar. Dithän når förr eller senare alla analyser enligt Hjelmslev.[2] Å andra sidan kan *E* representera en substans som i sin tur kan göras till form. I så fall låter sig inte semantiken uttömmas i en form, utan endast i en större hierarki av former och substanser. Precis vad en sådan analys skulle leda till går inte att säga. Semantiken förblir hos Hjelmslev blott en idé, något som han skisserar, men aldrig fullbordar.

Men även om utförandet är oklart är den bakomliggande principen klar. Enligt Hjelmslev ska *sprogbruget* beskrivas med *sprogbygningen* som modell. Det förra ska förstås på grundval av – och kanske till och med *såsom* – det senare. En beskrivning av språkbruket måste härmed fortskrida genom en formell procedur som inte tar hänsyn till något annat än interna beroenderelationer. Den måste gå från innehållsform till innehållssubstans som blir innehållsform i en ny hierarki. Även om språkbruket i egenskap av substans består av varianter i relation till språkbyggnadens invarianter innebär proceduren att språkbruket måste beskrivas såsom en struktur av stabila, fixerade enheter. Det kan inte beskrivas som ett kreativt förlopp av språk.[3]

---

[1] Hjelmslev, ”The content form of language as a social factor”. Jfr Hjelmslev, ”Mod en strukturel semantik” och Uldall, *Outline of glossematics*, 26f.

[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 75.

[3] För Hjelmslev är enheterna på språkbyggnadens nivå *invarianter* och de på språkbrukets *varianter*. Han ändrar inte termerna när de senare underkastas en glossematisk analys. Se *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 67 och 73ff. Det är emellertid uppenbart att de inte skulle kunna beskrivas som varierande, flyktiga eller dynamiska enheter.

En sådan metod kan tänkas ha viss framgång vid en beskrivning av föreliggande tal. Men den är olämplig om vi vill beskriva *språket som tal*. Talet är kreativt och oförutsägbart. Dess meningsvariation är inte en tillfällighet, som liksom bara råkar inträffa, inte en avvikelse från ett idealt tillstånd av fixerade betydelser. När språkbrukarna låter något komma till tals uttalar de sig fritt om sakerna som talet gäller. De bildar inte en mening enligt ett system. Enligt Hjelmslevs modell måste talet underkastas en beskrivning som förlorar denna egenskap ur sikte. Han anammar ett *nomotetiskt* förfarande enligt vilket talets mening härleds från en regelbunden struktur. För att beskriva språket som tal bör vi istället anamma ett *idiotetiskt* förfarande som håller fast vid att talet är ett fenomen i och för sig. När vi beskriver talet på detta sätt antar vi inte att det finns ett *system* som *producerar* talets mening. Däremot antar vi att det finns en *struktur* som *förutsätts* av talets mening. Enligt ett sådant förfarande beskriver vi talets allmänna kategorier utan att göra avkall på talets kreativitet. Insisterandet på att talet måste beskrivas på dess egna villkor gäller naturligtvis i samma mån för tekniken. Enligt denna hållning bör vi inte anlägga en grammatisk synpunkt på talet eller en hermeneutisk synpunkt på tekniken. Hjelmslev arbetar på ett helt motsatt sätt och anlägger en grammatisk synpunkt på allting – inte bara på talet, utan också på ”mennesket og menneskesamfundet bag sproget”.[1] Han radikaliserar Saussures princip att man först ska ge sig in på språksystemets område och sedan ta det till norm för alla andra aspekter av språket.

3.4 Gardiner – vardagens språk

Till skillnad från de andra språkforskare som behandlas i detta kapitel är Gardiners huvudsakliga intresse talet. Ämnet för hans teori är den levande, konkreta sidan av språket som är bunden till ett sammanhang. Han frågar: ”How does speech work?”[2] Metoden för att besvara frågan är speciell – tidigare oprövad på sin tid, menar han

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 112.
[2] Gardiner, *Speech and language*, 5.

själv – men inte alldeles olik metoden i föreliggande arbete. Han vill begränsa språkteorin till ”the plane of common sense” och hålla sig till hur språket ter sig för ”the ordinary man”.[1] Teorin ska därför formuleras ”in the language, and from the standpoint, of everyday life”. De psykologiska processer och de filosofiska sanningar, som kan tänkas ligga bakom talets mekanismer, ankommer det inte på honom att utreda. Han ägnar sig åt språket i egenskap av filolog, med intresset riktat mot det som berör människorna när de talar.[2] På sitt eget vis – får man väl därför lov att säga – intresserar sig Gardiner för språket i livsvärlden.

Ansatsen är beundransvärd och leder till många intressanta iakttagelser. Teorin lider dock av att den saknar ett helhetsgrepp, vilket gör det svårt att se hur språkets alla delar hänger ihop. Gardiner är mer upptagen av vad som händer i det lilla, i den konkreta talsituationen, än att utreda den övergripande strukturen. Bland åtskilliga figurer, som belyser olika aspekter av begreppen, finns det tyvärr ingen som klargör de övergripande relationerna.[3] Men även om det är svårt för läsaren att få syn helheten strävar Gardiner utan tvivel efter ett helhetsbegrepp om språket. Det är därför värt att försöka rekonstruera helheten. Sammanfattningen i figur 3.7 nedan är ett sådant försök.

Huvuddelarna i Gardiners begrepp om språket är *language*, *speech*, *thing-meant* och *thing*. De två mittersta är huvudpunkterna för Gardiners intresse. De fyra delarna befinner sig i sin tur inom två regioner: *meaning* och *situation*. Både language och speech är typer av mening,[4] men bara speech utspelar sig i en situation, där något menas om ett ting.[5] Till skillnad från speech är language ”a universally possessed science”,[6] dvs. en färdighet (eller en teknik) som är gemensam bland språkbrukarna. I Gardiners terminologi

---

[1] Gardiner, *Speech and language*, 142.
[2] Gardiner, *Speech and language*, 8.
[3] Gardiner, *Speech and language*, 73, 79, 91, 92, 151, 194.
[4] Gardiner, *Speech and language*, 30.
[5] Gardiner, *Speech and language*, 49–52.
[6] Gardiner, S*peech and language*, 62,

består language av *words*, medan speech består av *sentences*. De förra är allmänna enheter som är ”utilizable over and over again in many different contexts and situations”.[1] De kan kombineras till en större enhet som Gardiner kallar för *sentence-form*.[2] En *sentence* är en kommunikativ enhet som föreligger i ett yttrande. Den kan mycket väl bestå av ett enda ord.[3] Medan orden kan betraktas ”synkront” – utanför tidens förlopp – är en *sentence* alltid ”diakron” eftersom den artikuleras ord för ord.[4]

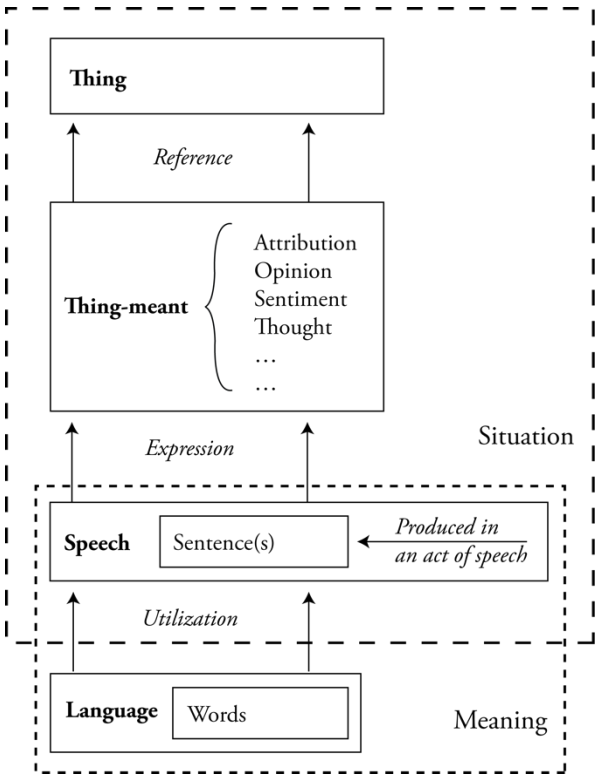

Figur 3.7 Language, speech, thing-meant och thing enligt Gardiner

[1] Gardiner, *Speech and language*, 38.
[2] Gardiner, *Speech and language*, 184.
[3] Gardiner, *Speech and language*, 74f, 96ff.
[4] Gardiner, *Speech and language*, 31, 90.

Talet utspelar sig alltid i en situation, mellan en talare och en lyssnare, som talar om någonting. Utöver dessa komponenter inbegriper situationen allt annat som på något sätt kan vara relevant för det som menas med talet, inklusive förbindelser till tidigare situationer.[1] Talarna är i första hand orienterade mot det som menas med talet – *the thing-meant* – snarare än mot tinget som sådant.[2] *The thing-meant* är ”the plot”[3] omkring vilken talet kretsar. Ändå ser inte Gardiner *the thing-meant* som en integrerad del av talet självt.[4] Det är en avgörande del av verksamheten, något som talet åstadkommer. Men inom talet i och för sig finns endast ord som har kommit till bruk i en *sentence*. Orden är ledtrådar som visar hän mot *the thing-meant*.[5] Eftersom Gardiner enligt sin egen deklaration vill beskriva språket på ”the plane of common sense” måste jag invända mot den här beskrivningen. Om vi betänker hur språket ter sig för språkbrukaren är det missvisande att placera det som menas *med* talet *utanför* talet. Denna mening uppfattas *i* talet. Orden träffar en omedelbart – och där är meningen! Meningen har inte på något sätt karaktären av ett ”bortom”, vilket sakerna man talar om däremot har. Även i det fall man måste se sig om för att förstå vad som sagts, ligger inte meningen i det man sett utanför talet, utan i hur det sedda fogas till det sagda. Sammanhanget *hör till* – eller tränger in i – talets mening.

Gardiners beskrivning kan emellertid enkelt rättas till genom att vi helt enkelt utvidgar talets område så att det inbegriper det som menas med talet. Viktigare är frågan om begreppets innehåll. Vad är *the thing-meant* närmare bestämt?

---

[1] Gardiner, *Speech and language*, 51.
[2] Gardiner, *Speech and language*, 23, 142f.
[3] Gardiner, *Speech and language*, 330.
[4] Gardiner, *Speech and language*, 257f, talar i en passage om *the proximate thing-meant*, som han menar ”holds together closely with the word”. Denna ställer han mot *the ultimate thing-meant*, som ligger utanför talet och språket. Precis hur dessa begrepp förhåller sig till det blotta *thing-meant* är oklart.
[5] Gardiner, *Speech and language*, 30ff, 34, 50, 87f, 91.

The thing-meant kan vara ”the opinion or sentiment which is the gist of a sentence”.[1] Det kan vara sättet på vilket talet anlägger en synpunkt på tingen som det refererar till.[2] Det kan vara en tanke som talarna förmedlar men inte direkt uttrycker.[3] Det kan vidare inbegripa talakten, talaren, lyssnaren, orden – till och med alla de tankar som for genom huvudet på den som talade.[4] Allting som på något sätt har relevans för språkbrukarna i situationen hör till *the thing-meant*. Som sammanfattning fyller ett sådant begrepp en funktion. Men de skilda aspekterna av *the thing-meant* förblir hos Gardiner oanalyserade. De delas inte upp, inordnas aldrig i någon systematik. Gardiner beskriver på ett utmärkt sätt vad talet går ut på – rollen som det spelar i livet – men brister på denna punkt i analysen. I de föreliggande undersökningarna av talet kommer jag att introducera ett liknande begrepp: talets *innebörd*, vilket också är en sammanfattning. Undersökningarna av talet syftar däremot till att klarlägga innebördens sammansättning genom en beskrivning av dess olika delar. Omdömet över Gardiner kan således sammanfattas med att han har en riktig ingång till talet, men att analysen av talets innebörd brister.

3.5 Coseriu – språket från talets synpunkt

Enligt Coserius egen bedömning är hans begrepp om språkets helhet ett av hans viktigaste bidrag till språkvetenskapen.[5] För att få grepp om den språkliga helheten måste man ta talet som utgångspunkt, menar han. Inom språkvetenskapen har man ofta begått misstaget att istället undersöka talet från språksystemets synpunkt. Från en sådan synpunkt framstår talet som en realisering av systemet – som en avvikelse från eller som en speciell tillämpning av

[1] Gardiner, *Speech and language*, 31.
[2] Gardiner, *Speech and language*, 40, 142.
[3] Gardiner, *Speech and language,* 80.
[4] Gardiner, *Speech and language*, 80ff.
[5] Coseriu, ”Linguistic competence”, xxv.

det. Talet i och för sig har man därmed kommit att förbise.[1] Metoden är olämplig, därför att systemet bara föreligger i konkret form såsom tal och aktivitet och därför att talet är mer omfattande än systemet. Systemet hör helt och hållet till talet. Talet går däremot utöver systemet:

> das Sprechen ist nicht von der Sprache her zu erklären, sondern umgekehrt die Sprache vom Sprechen. Das deswegen, weil Sprache konkret nur Sprechen, Tätigkeit ist und weil das Sprechen weiter als die Sprache reicht. Denn während die Sprache ganz im Sprechen steckt, geht das Sprechen nicht ganz in der Sprache auf.[2]

Om vi utgår från talet kan vi enligt Coseriu se att språket sönderfaller i tre nivåer. Det finns en *universell* nivå, som inbegriper språkförmågan överhuvud, en *historisk* nivå, som inbegriper de enskilda språken, och en *individuell* nivå, som inbegriper bruket av språket i enskilda situationer.[3] När man talar gör man det på alla tre nivåer: man talar i allmänhet, man talar ett språk och man talar i den ena eller andra situationen. Man kan inte göra blott en eller två av dessa saker. Man måste göra alla tre.[4]

Språket kan vidare betraktas från tre skilda synpunkter. Språket är en *aktivitet* som skapar mening (*enérgeia*), en *kunskap* som ligger till grund för aktiviteten (*dýnamis*) och en *produkt* av aktiviteten (*érgon*). Enligt Coseriu bör man undersöka språket från alla tre synpunkterna, men det är kring aktiviteten allting i språket kretsar. I aktiviteten skapar språkbrukarna produkter, vilka kan läggas på

---

[1] Coseriu, *Sprachkompetenz*, 57f. Coseriu skriver omväxlande *Sprachsystem* och *Einzelsprache*. I många sammanhang är de utbytbara. Jag håller mig här till det förra ordet. Ibland skriver han även *Sprache*. I a.a. avser detta ord snarare den språkliga helheten. *Tal* är min översättning av *Sprechen*.

[2] Coseriu, *Sprachtheorie*, 258.

[3] Coseriu, *Sprachkompetenz*, 59, 70.

[4] Enheten mellan de tre nivåerna speglas av såväl det tyska som det svenska normalspråket. Ordet *tala* (eller *sprechen*) växlar mellan nivåerna beroende på kontext: *Barnet har ännu inte börjat tala*, *Hon har lärt sig tala svenska* och *Han var tyst när hon ville tala.* Jfr Coserius exempel i *Sprachkompetenz*, 77, 81, 85 och ”Linguistic competence”, xxviii.

minnet eller nedtecknas och bevaras i ett bestående material. Aktiviteten är dessutom inte en mekanisk tillämpning av en redan given kunskap. Den är ett kreativt bruk av denna kunskap och kan därmed förändra kunskapen.[1]

När de tre nivåerna kombineras med de tre synpunkterna sönderfaller språket i nio fält. Coseriu sammanställer dem i en matris såsom i figur 3.8 nedan. Vid första anblick liknar denna matris figur 1.1. Men som vi kommer att se längre fram är den inte alls densamma.

Nivå	**Synpunkt**		
	Aktivitet *(Enérgeia)*	*Kunskap* *(Dýnamis)*	*Produkt* *(Érgon)*
Universell	Talande i allmänhet	Elokutionell kunskap	Totaliteten av yttranden
Historisk	Konkret enskilt språk	Idiomatisk kunskap	(Abstraherat språk)
Individuell	Diskurs	Expressiv kunskap	Text

Figur 3.8 Språkliga nivåer och synpunkter enligt Coseriu

I den vänstra kolumnen fördelar sig aktiviteten på de tre språkliga nivåerna. På den individuella nivån, som Coserius benämner *diskurs*, är språket talandet i en situation där en mening skapas enligt ett tillfälligt ändamål. På den historiska nivån är aktiviteten det kreativa bruket och skapandet av ett enskilt språk. Enligt Coseriu skapar talarna språket oupphörligen på nytt medan de använder det. På den universella nivån är aktiviteten talande i allmänhet. Även på denna nivå kan aktiviteten vara kreativ. Allmänna sätt att använda språket, som varken inskränker sig till ett enskilt språk eller till en individuell diskurs, uppstår och utvecklar sig i historien. Till sådana

[1] Coseriu, *Sprachkompetenz*, 59, 71.

utvecklingar hör skriftens uppkomst och metoden att läsa skrift tyst.[1]

I den högra kolumnen fördelar sig produkterna av den språkliga aktiviteten på de tre nivåerna. Längst ned har vi produkten av det individuella talandet – en *text* i Coserius terminologi. På den historiska nivån rör det sig om alla de texter som hör till ett språk. Detta kallar Coseriu för ett *abstraherat språk*. Enligt Coseriu beskriver ordböcker och traditionella grammatiker i första hand detta område. De beskriver inte den idiomatiska kunskapen, eftersom de utgår från språkliga produkter och avser att täcka en samling av texter snarare än kunskapen i och för sig.[2] På den universella nivån rör det sig om den totala produkten av allt talande överhuvud. Till sitt omfång är detta naturligtvis ett fullkomligt oöverskådligt område. Men vi kan föreställa oss det och därmed också tänka in det i språkteorin. Det kan fylla en regulativ funktion. För exempelvis forskning som avser att empiriskt beskriva vad som är gemensamt för alla enskilda språk är denna produkt inbegreppet av forskningens tänkbara material.[3]

I mittenkolumnen representeras skillnaden mellan tre nivåer av kunskap. Den universella nivån svarar mot en *elokutionell* kunskap som inbegriper allmän omvärldskunskap och allmänna principer för tänkandet. Den elokutionella kunskapen är inte nödvändigtvis densamma inom alla kulturer, men variationen korrelerar inte med övergången mellan olika språk och situationer. På den historiska nivån rör det sig om en *idiomatisk* kunskap. Detta är kunskapen om ett enskilt språk, dvs. kunskapen om hur man talar svenska, franska, turkiska osv. På den individuella nivån har talarna en *expressiv* kunskap om hur man använder språket i bestämda situationer. Även sådan kunskap kan förstås skifta mellan kulturer, och kanske någon gång vara förknippad med en viss språkgemenskap, men den är inte väsentligen bunden till ett enskilt språk. De tre nivåerna av kunskap är analytiskt åtskilda, på så vis att man kan bedöma dem var för sig,

---

[1] Coseriu, *Sprachkompetenz*, 76.

[2] Coseriu, ”Linguistic competence”, xxviii.

[3] Jfr Zlatevs tolkning av Coserius matris i ”From cognitive to integral linguistics”.

men de sätts samtidigt i verket i allt faktiskt talande. När man talar förlitar man sig på alla tre.

Skillnaden mellan kunskapsnivåerna ger sig till känna genom sina förbindelser med olika normer för språket. När man fäller ett språkligt omdöme gäller det någon av de språkliga nivåerna. Att satser såsom *Enhörningens vänstra horn är svart* och *Pierre är flertalig* är avvikande beror inte på något enskilt språk eller på någon speciell situation. De är oförenliga med vår allmänna omvärldskunskap och principer för tänkandet.[1] Satser som *Der Löwe ißt* och *Ich gehe mit dem Zug* är avvikande på ett helt annat sätt. De är inkorrekt tyska.[2] Till den individuella nivån hör till sist normer som rör bruket av språket i speciella typer av situationer. På franska säger man inte *Bon matin!* om man avser att hälsa någon god morgon. Då får man kort och gott säga *Bonjour!*. Sammanställningen *bon matin* i och för sig är det däremot inget fel på.[3]

Nivåerna är också förbunda med olika kunskap om meningsinnehållet. Beakta: *Ich fahre mit dem Zug* ('Jag åker med tåget') och *Ich fahre mit einem Freund* ('Jag åker med en vän'). Vad betyder prepositionen *mit*? Ett svar är att *mit* i den första satsen betyder 'medelst' och att *mit* i den andra satsen betyder 'i sällskap av'.[4] Men enligt Coseriu är sådana betydelser inte några egentliga språkbetydelser. De är prepositionens beteckningar (*Bezeichnungen*). Dessa sluter vi oss till genom allmän omvärldskunskap: vi vet att man reser annorlunda med ett tåg än med en vän. Prepositionens egentliga betydelse bestäms av det enskilda språkets struktur. Coseriu ansluter sig här till den strukturella språkvetenskapens grundantagande att *ett* uttryck hänger samman med *ett* innehåll. Endast denna form av mening kallar han för betydelse (*Bedeutung*). Han menar att prepositionen *mit* i alla sina förbindelser har betydelsen *kopresens* (eller

---

[1] Coseriu, *Sprachkompetenz*, 78 och "Linguistic competence", xxvii.

[2] Korrekt tyska vore *Der Löwe frißt* ('Lejonet äter') och *Ich fahre mit dem Zug* ('Jag åker med tåget').

[3] Exemplen kommer från Coseriu, "Linguistic competence", xxvii.

[4] Jfr Coserius exempel i *Sprachkompetenz*, 84f och "Bedeutung und Bezeichnung".

konkomitans). [1] *Mit* betyder att rektionen är närvarande i anslutning till det som prepositionsfrasen bestämmer, en *mednärvaro*. Resten hör till prepositionens betecknande. På den individuella nivån finner vi meningen som hör till en bestämd situation. Om denna typ av mening har Coseriu faktiskt inte mycket att säga. När han någon gång anför exempel, nämner han framförallt språkhandlingar, såsom det att önska, beordra och fråga.[2] På ett ställe exemplifierar han med den högre meningen i ett litterärt verk. Det som texten handlar om, skriver han, blir symbol för en innebörd (*Sinn*) på en högre nivå.[3]

Matrisen som helhet kan uppfattas på åtminstone två sätt. Den kan dels ses som en systematik över språkets olika sidor, dels som ett organon för en integral språkvetenskap. Det förra är en mer teoretisk och definitiv hållning, den andra en mer praktisk och prövande. Oavsett vilket synsätt vi antar gör matrisen reda för en mångfald av språkliga fenomen, som annars lätt blandas samman och uppfattas på ett osystematiskt sätt, enligt en kombination av två övergripande dimensioner. I detta ligger helt klart ett värde. Men i min mening har matrisen tre brister. För det första är distinktionerna i flera avseenden inadekvata. För det andra saknar matrisen en uppdelning mellan en hermeneutisk och en grammatisk språkuppfattning. För det tredje är matrisen av allt att döma inte en principiellt sluten enhet.

Låt mig inleda med de inadekvata distinktionerna. Coseriu beskriver den universella nivån i tankemässiga (semantiska) termer och den individuella nivån i handlingsmässiga (pragmatiska) termer. Detta är missvisande av tre skäl. För det första måste en utsaga som *Alla står lika inför lagen* tolkas.[4] Tolkningen gäller i första hand inte språkhandlingen eller eventuella sidobetydelser. Den gäller tankeinnehållet på en individuell, hermeneutiskt nivå. För det andra är det en klar skillnad mellan det allmänna förhållandet att

---

[1] Coseriu, ”Bedeutung, Bezeichnung und sprachliche Kategorien”, 8.
[2] Coseriu, ”Linguistic competence”, xxviii.
[3] Coseriu, *Textlinguistik*, 65ff.
[4] Se 1.4.1.

mit betyder 'i sällskap av' i *Ich fahre mit einem Freund* och den tillfälliga omständigheten att *mit* refererar till ett faktiskt i-sällskapvarande när satsen används i ett yttrande. Det förra är ett allmänt grammatiskt förhållande, det senare ett hermeneutiskt förhållande. Coseriu har ingen distinktion för denna skillnad.[1] För det tredje är inte "påstående", "fråga" och "order" beskrivningar av individuella yttranden. De är allmänna kategorier som kan upprepas i en mängd yttranden. De är inte hermeneutiska, de är grammatiska. Av dessa tre skäl är det missvisande att fördela tankar och handlingar på den universella respektive individuella nivån. Distinktionen mellan tankar och handlingar löper tvärtom genom språket som helhet.

Den andra invändningen är att matrisen saknar dualismen mellan hermeneutik och grammatik som är vägledande i föreliggande arbete. Vid första anblick kan det se ut som att Coseriu istället har en finare indelning – en tredelad istället för en tvådelad. Men så är inte fallet. Enligt uppdelningen i kapitel 1 kan vi betrakta språket på tre nivåer – en individuell, en traditionell och en universell – samtidigt som vi växlar mellan de två inställningarna till språket.[2] Coseriu uppmärksammar inte denna skillnad. Han beaktar inte att språkmedvetandet kan modifieras av olika inställningar till språket. Matrisen gör det därför svårt att få syn på den språkliga helheten. Detta område inbegriper två helt andra skillnader: skillnaden mellan idiografisk och nomografisk forskning om enskilda yttranden *och* skillnaden mellan idiotetisk och nomotetisk forskning om språket i allmänhet.[3] Enligt dessa distinktioner blir det klart att talet kan undersökas i allmänhet på samma sätt som tekniken kan undersökas i allmänhet.

Den här kritiken gäller enbart matrisens nivåer. Uppdelningen mellan aktivitet, kunskap och produkt kan ändå tänkas vara användbar. Här skulle vi därför kunna tänka oss en syntes. Vi kan kombinera Coserius synpunkter med modellen av tal och teknik

---

[1] Se 5.6.
[2] Se 1.4.
[3] Se 1.5 om dessa begrepp.

som återfinns i figur 1.1. Notera att generalitetsnivåerna – universell, traditionell och individuell – nu inte längre är Coserius utan de som föreslogs i kapitel 1. När vi lägger samman distinktioner på detta sätt, enligt en ortogonal kombinatorik, tilltar systematiken snabbt i komplexitet. I den här modellen får vi arton, inte nio, element i tre dimensioner. Den första dimensionen är uppdelningen mellan tal (A) och teknik (B), den andra är uppdelningen mellan en universell (1), traditionell (2) och individuell nivå (3), och den tredje är uppdelningen mellan aktivitet (α), kunskap (β) och produkt (γ). För talet föreligger således:

A1α. Talet som fri aktivitet i största allmänhet
A1β. Universell kunskap om talet som sådant
A1γ. Totaliteten av alla språkliga produkter sedda som tal
A2α. Talet som fri aktivitet för olika typer av tal
A2β. Kunskap om typer av tal
A2γ. Typer av språkliga produkter sedda som tal
A3α. Talet som fri aktivitet i det enskilda tillfället
A3β. Kunskap om enskilda yttranden
A3γ. En språklig produkt sedd som tal

För tekniken föreligger:

B1α. Det fria omskapandet av tekniker i största allmänhet
B1β. Universell kunskap om tekniken som sådan
B1γ. Totaliteten av alla språkliga produkter sedda som talade tekniker
B2α. Det fria omskapandet av en teknik
B2β. Kunskap om en teknik
B2γ. Totaliteten av alla språkliga produkter som hör till en teknik
B3α. Det fria skapandet av en talad teknik
B3β. Kunskap om den talade tekniken i ett yttrande
B3γ. En språklig produkt sedd som talad teknik

En klassifikation som denna låter oss tala om skilda områden av språkliga fenomen enligt en systematisk princip. Den ger en viss

överblick. Som en klarläggning av förhållandet mellan språket som tal och teknik är den emellertid ensidig. Den är idel analys. Någon egentlig syntes är det inte frågan om.

Genom denna utvidgning av matrisen har den sista invändningen demonstrerats. Matrisen är inte en principiellt sluten enhet och därför i viss mån godtycklig som en representation av den språkliga helheten. Det tycks inte heller finnas mycket som hindrar oss från att lägga till fler dimensioner. Till exempel ligger det nära till hands att lägga till en distinktion mellan tankar och handlingar, mellan språket som innehåll och språket som aktion. Det skulle ge trettiosex element i en fyrdimensionell matris. Det kunde också vara klargörande att införa en distinktion mellan språket som en regelbunden, produktiv aktivitet och språket som en oregelbunden, kreativ aktivitet. Det är skillnad på att tala enligt en teknik och lämna den i oförändrat skick och att kreativt omforma en teknik. Om vi lägger till en sådan distinktion får vi sjuttiosex element i fem dimensioner. Det verkar alltså inte finnas något som på ett principiellt sätt förhindrar en utvidgning. Det torde härmed krävas rätt speciella ontologiska antaganden för att se matrisen som en sluten enhet.

Denna kritik innebär förstås inte att Coserius matris är oanvändbar för alla ändamål. Kritiken föreslår däremot att den enkla distinktionen mellan tal och teknik, som inte lämnar någonting utanför, är en bättre sammanfattning av den språkliga helheten. Utifrån denna distinktion ställs vi inte inför en mångfald av fenomen, som svårligen kan överblickas, utan inför en huvudsaklig spänning mellan två sidor av språket. Uppgiften blir nu att undersöka dessa två sidor såsom de är givna i de två inställningarna till språket.

3.6 Humboldt – oändligt bruk av ändliga medel

En mer syntetisk behandling av språkets sidor finner vi hos Humboldt. Hos Humboldt är språkets olika sidor ett återkommande tema. Hans tankestil kännetecknas dessutom av att han sällan behandlar en sak åt gången. När det gäller språket som tal och teknik

är det framförallt deras samspel, inte deras åtskillnad, som tilldrar sig hans intresse.

Humboldt fäster som bekant stor vikt vid att språket är en skapande verksamhet. Han framhåller att språket i grunden inte är *érgon*, ett färdigt verk, utan först och främst *enérgeia*, en fri aktivitet. Språket är en fortlöpande ansträngning att ge uttryck åt tankar. Språkets sanna definition måste därför vara genetisk, säger han. Den måste avse ett förlopp.[1] Således ger Humboldt talet en privilegierad position. Den fria aktiviteten, *enérgeia*, är visserligen verksam också på grammatikens nivå – såsom märks genom teknikens förändring – men aktivitetens ursprungliga element är talet. I sin omedelbara framträdelse visar sig språket som tal, som en ansträngning att uttrycka tankar, men i talet kommer tekniken att förenas med tanken genom strävan att låta den senare komma till uttryck genom den förra. Tekniken förändras därför att den förenas med tanken i talet.[2]

Det bör nämnas att de grekiska orden – *enérgeia* och *érgon* – inte är genomgående i Humboldts verk. I själva verket är båda hapax. De står dessutom inom parentes. När de blir en formel, som antas sammanfatta Humboldts språkteori utan vidare kommentar, slår det därför lätt fel. Däremot är det värt att begrunda varför han använder precis dessa ord, varför han i den tyska texten för in två grekiska termer som närmast för tankarna till Aristoteles. Donatella Di Cesare, som är utgivare och uttolkare av Humboldts verk, har framhållit att valet av termerna knappast är en tillfällighet. De är ett medvetet val som markerar en begreppslig samhörighet med Aristoteles.

Begreppet enérgeia härrör, skriver Di Cesare, från Aristoteles lära om förändring och rörelse. Betydelsen är kinetisk: den avser förloppet i vilket ett möjligt varande blir till ett verkligt varande. Tyngdpunkten ligger vid övergången. Det väsentliga är inte rörelsen som

---

[1] Humboldt, *Über die Verschiedenheit*, 174.

[2] Humboldt, *Über die Verschiedenheit*, 174. Humboldt talar å ena sidan om *Rede* och *Technik*, å den andra om *Sprache* och *Rede*. *Sprache* kan antingen avse tekniken eller helheten. För enkelhets skull håller jag mig här till termerna *tal* och *teknik*.

sådan utan att rörelsen fullbordas i érgon. Enérgeia är en skapande rörelse. Enérgeia är emellertid inte något som upphör att verka efter sitt verk. Annars, framhåller Di Cesare, handlar det om entelécheia. Gränsen mellan de två begreppen är visserligen inte knivskarp, men i ett bestämt avseende, menar Di Cesare, kan vi skilja dem åt. Enérgeia är alltid en ofulländad fullbordan och entelécheia en fulländad fullbordan. Hos entelécheia går den verkande kraften upp i érgon, hos enérgeia är däremot inte förloppet över vid förverkligandet av en viss möjlighet. Enérgeia är förverkligandeförloppet i och för sig. Det rör sig alltså om två olika télos: medan entelécheia kommer till ända i ett yttre verk, ligger slutmålet hos enérgeia inte i något yttre. Målet ligger tvärtom i det självt. Enérgeia är med andra ord ett självändamål. Eftersom enérgeia så att säga bara tar vägen över érgon, medan det verkliga målet ligger i dess egen verkan, utgör den en oändlig process.[1] I något annorlunda ordalag betyder detta att enérgeia för Humboldt är människans fria aktivitet överhuvud.

Den här energetiska principen genomsyrar Humboldts språkteori. I det berömda trettonde kapitlet av *Über die Verschiedenheit* framhåller Humboldt att det språkliga förloppet inte bara låter ett visst fenomen komma i dagen en gång efter en annan. Det är inte bara upprepande. Framförallt är det skapande. Språket bildar hela tiden nya fenomen allt efter de behov som uppstår i den mänskliga tankeverksamheten. Området som språket står *inför*, och som det alltså inte redan självt *är*, är gränslöst därför att det motsvarar inbegreppet av allt som kan tänkas. Språket måste därför göra oändligt bruk av ändliga medel: ”von endlichen Mitteln einen unendlichen Gebrauch machen”. Med denna formulering sammanfattar Humboldt språkets samtidiga enhet och delning. Enheten består i att förmågan att bilda språk och förmågan att bilda tankar sammanfaller i en och samma förmåga. När man formar sina tankar i språk, då formar man dem med tekniken. Delningen består i spänningen mellan det oändliga och det ändliga, mellan tankens väldiga vidder och teknikens snäva gränser.[2]

---

[1] Di Cesare, ”Einleitung”, 89ff och ”Die aristotelische Herkunft”.
[2] Humboldt, *Über die Verschiedenheit*, 221.

Delningen innebär således en spänning och en ansträngning, ett dynamiskt förhållande mellan två motsatta sidor. Tekniken är i stånd att uttrycka en oändlig mängd tankar, men inte utan att dess gränser tränger sig på, såsom ett hinder för tankens strävan. Den här spänningen ger sig till känna i variationen som ett ord uppvisar genom de olika positioner som det intar i talet. En del av ordets betydelse som förblir densamma är förbunden med en annan, växlande del, skriver Humboldt. Den växlande delen benämner han ”begrepp” och förbehåller nu ”ord” för den oföränderliga delen. Relationen mellan de två beskriver han i termer av en märkvärdig kamp där den tänkande, kreativa själen söker slå sig fri från ordets skrankor. Ordet hotar att kväva begreppets nyanser. Det hämmar själens kreativitet. Begreppet strävar därför efter att lämna ordet. Men när det väl lämnar ordet kan det endast förverkliga sig genom andra ord. Ordet är således en oundviklig anhaltsplats för människans tankeaktivitet.[1]

På ett annat ställe framhåller Humboldt att spänningen mellan ord och begrepp är nödvändig för att individen ska kunna tänka själv.[2] Om inte språket tillät nya tankar ta form inom gränserna för en teknik, och om inte dessa tankar mötte motstånd på grund av tekniken, då skulle tankarna om världen redan vara nedlagda i språkets grammatik. Därför måste det finnas två motstridiga sidor: å ena sidan tekniken, som är obestämd och som därför inte ger oss några färdiga tankar, å andra sidan talet, som måste sträva efter att skapa sin egen mening. Detta dynamiska förhållande är alltså en nödvändig betingelse för att människan ska kunna tänka fritt.

I spänningen mellan ord och begrepp möts två artskilda principer i en ofrånkomlig, språklig förening. Språket kan beskrivas som syntesen av dessa principer. Tekniken organiserar talet, som överskrider tekniken, och talet uttrycks genom tekniken, som undertrycker talet. Humboldts tanke skulle även kunna utvecklas: talet är den drivande kraften, språkets telos, tekniken är den organiserande principen, språkets logos, och helheten av de två är språket självt.

---

[1] Humboldt, *Über die Verschiedenheit*, 222.

[2] Humboldt, ”Latium und Hellas”, 169. Jfr Trabant, *Apeliotes*, 79.

Spänningen mellan de två tillåter människan att tänka själv men leder samtidigt till att talet måste tolkas för att förstås.

3.7 Enligt, med hjälp av och utöver en teknik

Genom Humboldt har vi nu återvänt till ett tema som introducerades i kapitel 1. Jag sade där att när man talar *enligt* en teknik går talet *med hjälp av* tekniken *utöver* tekniken. I det här kapitlet har vi sett att språket visserligen också har många andra sidor som det kan vara lönt att beakta när vi söker få grepp om dess helhet. Men den här formuleringen sammanfattar förhållandet mellan tal och teknik i en absolut kondenserad form. På den ena sidan har vi tekniken, som är en reglering av talet, och på den andra sidan talet, som är språkets ändamål. Däremellan finns en övergång, en särskild tillämpning av tekniken för att låta något komma till tals. På grundval av denna formulering kan vi ställa upp en modell av språket som sammanfattar relationen mellan tal och teknik. Se figur 3.9 nedan.

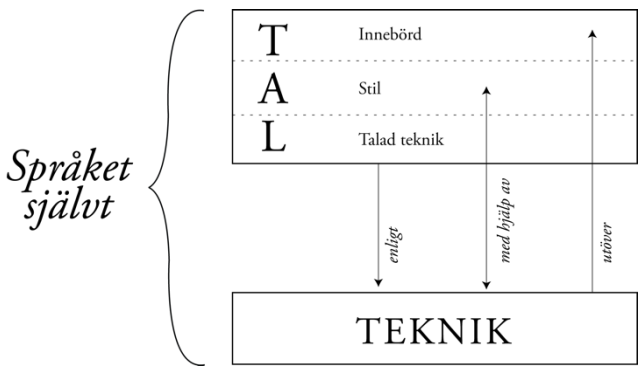

Figur 3.9 Tal, teknik och språket självt

Tekniken står således i relation till talet på tre sätt. Talet är instanseringen av en teknik (*enligt*). Talet är det kreativa bruket av en teknik (*med hjälp av*). Talet är bildningen av en mening som överskrider en teknik (*utöver*). Dessa relationer är förbundna med tre lager av mening i talet: *den talade tekniken*, *stilen* och *innebörden*.

När relationerna mellan tal och teknik förtydligas på detta sätt integreras de två sidorna av språket mer än vad dualismen först ger för handen. Den talade tekniken är förvisso en aspekt av tekniken, men den föreligger *i* talet *som* teknik. Den är kort sagt talad. När talarna använder en teknik kan de använda denna på olika sätt med ändamålet att skapa en innebörd. Talet har därför en *stil*. Stilen har sin egen speciella mening och måste undersökas i gränslandet mellan talad teknik och innebörd. *Innebörden* är talets hermeneutiska mening överhuvud. Under normala omständigheter är innebörden temat för den språkliga förståelsen, vad språkmedvetandet är inställt på att uppfatta. När man rättar sig efter talets naturliga ändamålsenlighet att låta något komma till tals hamnar således den talade tekniken och stilen i bakgrunden.

Enligt uppställningen i kapitel 1 (figur 1.1) består talet av *typer av tal* och *stycken av tal* liksom tekniken består av *ren teknik* och *talad teknik*. Å ena sidan är de individuella framträdelser, å andra sidan traditionella typer. Uppställningen är avsedd att vara en enkel sammanfattning. Liksom de flesta formella distinktioner utelämnar uppställningen viktiga skillnader mellan fenomenen. En talad teknik produceras enligt en ren teknik. En ren teknik är därför inte en generalisering från talad teknik: den är den talade teknikens förutsättning. Ett stycke tal produceras däremot inte enligt en typ av tal. Stycken kan överensstämma med en typ, stycken kan generaliseras till en typ, stycken kan tolkas utifrån en typ, men de är inte en lagbunden instansering av en typ. Talets innebörd återgår inte på en typ på samma sätt som den talade tekniken återgår på en ren teknik. Det är skillnader av detta slag som ger anledning till den skarpa uppdelningen mellan ett idiotetiskt och ett nomotetiskt förfarande.

Den ömsesidiga förbindelsen mellan typer av tal och stycken av tal ställer oss inte inför några stora problem om vi antar att nivåerna är ganska löst sammanhängande. För ren teknik och talad teknik är läget ett annat: en talad teknik produceras av den rena tekniken samtidigt som den rena tekniken står i oupphörlig förbindelse med talet. På grund av denna förbindelse kommer den rena tekniken att

förändras. Ren och talad teknik ingår således i ett ömsesidigt bildningsförlopp. Detta kan verka motsägelsefullt. Förhållande kräver alltså en utredning.

3.7.1 Ren teknik och talad teknik

En ren teknik är systemet bakom talet och kan som sådant ligga till grund för en oändlig mängd talad teknik. I detta hänseende är det riktigt att säga att den rena tekniken är ett autonomt system eller en struktur sui generis. Den föreligger inte direkt i talet. Däremot måste en ren teknik vara ett system *för* tal. Den måste visa hän mot talet såsom platsen för sitt förverkligande. Ett system som har en struktur och som är en sluten enhet, men som inte kan omsättas i tal, kan inte vara ett språkligt system. Ett sådant system kan tänkas vara ett formellt språk eller liknande, men inte ett naturligt språk. Det hör till ett naturligt språk att det kan talas. Den rena tekniken förutsätter alltså talet, eftersom en teknik måste kunna omsättas i tal för att vara en teknik.

När man talar för att låta en innebörd komma till tals, talar man enligt en ren teknik på så sätt att den rena tekniken instanseras i en talad teknik. När detta sker influeras talet av omständigheterna under vilka det är verksamt. Den talade tekniken uppvisar särdrag som kan hänföras till sammanhanget. Sådana särdrag är i någon mån förutsägbara eftersom vissa typer av tal korrelerar med vissa egenskaper hos den talade tekniken. Tidningsartiklar ser ut på ett visst sätt, vardagliga samtal på ett annat, romaner på ett tredje osv. Men eftersom den talade tekniken blir till först genom talets tillfälliga verkan innefattar den oförutsägbara moment i relation till både den rena tekniken och olika typer av tal. Den talade tekniken är en teknik i vilken det individuella talet gör sig hört. Den är inte bara en instanserad teknik utan också en individualiserad teknik. I den talade tekniken förblir de grammatiska enheterna vad de är enligt en ren teknik, men med tillägget att de också har producerats på det ena eller andra stället, i den och den sekvensen osv.

Från den rena teknikens synpunkt är en sådan individualisering en tillfällighet. Den skulle kunna inträffa eller inte inträffa. Saken

är ovidkommande i så måtto att den inte har någon klar inverkan på den rena teknikens skick. Som återkommande fenomen, som individualisering överhuvud, är den emellertid en förutsättning för den rena teknikens fortbestånd. Den talade tekniken är platsen där tekniken lever och fortplantas i språkbrukarnas tal. En ren teknik måste hela tiden övergå i en talad teknik för att den ska bestå. Upphör denna övergång dör tekniken ut såsom medel för tal. Bildningen av ren och talad teknik löper alltså i två riktningar. I statiskt avseende bildas den talade tekniken av den rena tekniken. I genetiskt avseende bildas den rena tekniken av den talade tekniken. Se figur 3.10 nedan.

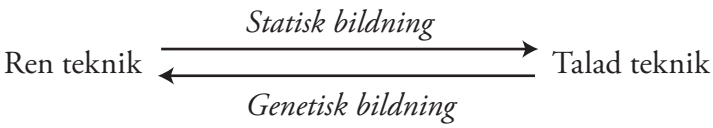

Figur 3.10 Statisk och genetisk bildning av ren och talad teknik

Förhållandet mellan statisk och genetisk bildning, mellan språkets synkroni och diakroni, har varit ett återkommande problem för språkvetenskapen. När man talar om synkroni antar man genom en abstraktion att en teknik är ett oföränderligt system. Men i verkligheten förändras systemet. Det här framstår lätt som motsägelsefullt. Saussure var naturligtvis väl medveten om detta. De kritiker som har velat beslå honom med ett förbiseende har inte läst honom ordentligt.[1] I någon mån ligger dock felet redan hos Saussure, som emellanåt uttrycker sig på ett sådant sätt att distinktionen tycks förenklas till en metodologiskt motiverad idealisering, vilken naturligtvis sedan kan avvisas som en förvanskning. På ett sådant ställe skriver han: ”I praktiken är ett språktillstånd inte en punkt utan en

[1] Čermák, ”Synchrony and diachrony revisited”, har framfört denna kritik mot Pragskolan. I korthet lyder kritiken: ”there is no escaping the impression that Jakobson did, just like so many others, a very bad job of reading de Saussure” (s. 29) och ”de Saussure’s opponents seem to have fought with a non-existent person, and said things which were, generally, said by de Saussure before them” (s. 36).

mer eller mindre omfattande tidsrymd under vilken antalet inträffade förändringar är minimalt". Därför "innebär studiet av ett språktillstånd i praktiken att man bortser från oväsentliga förändringar". Liksom inom de flesta vetenskaper, fortsätter han, är "inget resonemang möjligt utan förenkling av data".[1]

I praktiken är en sådan idealisering givetvis ofrånkomlig, eftersom man inte kan ta hänsyn till alla små variationer som är i omlopp i språket, men den bakomliggande principen är inte att bortse från diakronin för att göra materialet mer hanterligt. Distinktionen mellan synkroni och diakroni är i grunden inte en fråga om *takt* eller *perioder*. Det handlar inte om att bortse från en förändring som är så långsam att det helt enkelt går för sig eller om att avgränsa en period som är så kort att förändringen är försumbar. När vi antar en synkron synpunkt på språket har vi i första hand inte genomfört en idealisering på diakronins plan. Vi har antagit en radikalt annorlunda synpunkt – en synpunkt som motsvarar talarnas synpunkt.[2] Principen för denna synpunkt är att språket utgör ett system av enheter som kommer till bruk genom talet. För talaren existerar språket på detta sätt, som ett synkront system vid tillfället för dennes talande. Dessa enheter återkommer dessutom i ett identiskt skick. Deras identitet förändras inte från en gång till en annan. Om vi godtar att språket fungerar på detta sätt, och att språket alltså inte endast är ett kreativt flöde av mening, finns det knappast något sätt att förena den statiska och den genetiska bildningen. Den statistiska bildningen redogör för hur språkbrukarna kan tala enligt en teknik. Språkbrukarna har en teknik till sitt förfogande. Den genetiska bildningen redogör för hur en teknik förändras på grund av talet. Språkbrukarna kommer därför att ha olika tekniker vid olika tidpunkter.

Även i det diakrona förloppet visar sig, om vi håller fast vid språkbrukarnas perspektiv, den statiska bildningen vara priviligierad.

---

[1] Saussure, *Kurs*, 133f.

[2] Saussure, *Kurs*, 259, skriver att "den synkrona lingvistiken endast tillåter ett enda perspektiv – talarnas – och följaktligen bara en metod". Se även s. 120, 130 och 223.

Språkförändring är nämligen inte en upplösning av ett språksystem överhuvud. Det som verkligen är naturgivet hos människan, framhåller Saussure, är ”förmågan att bilda ett språk, det vill säga ett system av olika tecken”.[1] På ett liknande sätt, om än utan samma strikta uppdelning mellan synkroni och diakroni, har Coseriu framhållit att språkförändring är ”Wiederherstellung, Erneuerung des Systems und sichert dessen Fortbestehen und Funktionieren”, dvs. en återuppbyggnad och förnyelse av systemet, som säkrar dess fortbestånd och funktion.[2] Trots att den rena tekniken förändras upphör inte språkbrukarna att förlita sig på en ren teknik såsom ett medel för tal. Den genetiska bildningen måste därför vara en rörelse som hela tiden siktar mot den statiska bildningen. Den genetiska bildningen är en bildning av en ren teknik. Enligt denna ordning svarar den statiska bildningen mot hur en teknik vid alla tillfällen *väsentligen* måste vara beskaffad. Den genetiska bildningen bestämmer å andra sidan vad en teknik *historiskt* har kommit att bli och vad den i framtiden kommer att vara.

3.7.2 Stil

När man producerar en talad teknik gör man det för att skapa en innebörd. Om vi fäster avseende vid denna relation och således ser tekniken som ett medel för att skapa en innebörd, uppfattar vi språket som stil. Att erfara en stil är att erfara övergången från talad teknik till innebörd. Definitionen av stil som ett mellanläge motsvarar de flesta definitioner av begreppet. Men om vi ger akt på läget för detta ”mellan”, precis mellan vad stilen antas befinna sig, ser vi snart att det råder stor variation. Ordet används, såsom ofta brukar

---

[1] Saussure, *Kurs*, 34.

[2] Coseriu, *Synchronie, Diachronie und Geschichte*, 246. I en senare text, ”Linguistic change does not exist”, avvisar Coseriu den strikta uppdelningen mellan diakroni och synkroni. Men här menar jag att han tar fel, eftersom han bortser från att språkbrukarens synpunkt är synkron i det avseende som Saussure framhåller: vid tillfället för sitt tal har språkbrukaren ett språksystem till sitt förfogande.

påpekas, på det mest mångskiftande sätt.[1] I det här avsnittet ska vi inledningsvis se på några olika varianter av stilbegreppet och sedan gå vidare till ett begrepp om stilen som ett förmedlande led mellan talad teknik och innebörd. I detta sammanhang vill jag ta tillfället i akt att klargöra på vilket sätt stilen är ett problemområde av egen rätt, som hänger samman med frågorna om språket som tal och teknik.

Allra först måste vi gallra. Egentliga stilbegrepp bör hållas isär från oegentliga stilbegrepp. Med oegentliga begrepp avser jag begrepp, som går under namnet stil, men som hellre skulle anvisas ett annat namn. Till dessa begrepp räknar jag Charles Ballys begrepp om stilen. I strukturalistisk anda utgår han från språksystemet och snävar därför in begreppet så att det bara täcker in vad som redan är allmänt och konventionellt. En viss stil uppstår närmare bestämt genom valet mellan begreppsligt likvärdiga men affektivt olikvärdiga tecken. Stilistiken studerar språkstrukturen från synpunkten av uttryckens affektiva innehåll: ”*La stylistique étudie donc les faits d'expression du langage organisé au point de vue de leur contenu affectif*”.[2] Det affektiva innehållet är konventionellt och hör således till systemet. Men det är samtidigt fakultativt. Man skulle kunna använda ett annat tecken, med ett annat affektivt innehåll, men med samma begreppsliga innehåll. Därför står stilen samtidigt under talarens fria val. I denna bemärkelse är stilen enligt Bally en övergångsform mellan *langue* och *parole*.

Till de oegentliga stilbegreppen vill jag också räkna de kvantitativa begrepp som återför stilen på en statistisk bestämning av den talade tekniken. Detta begrepp hade en tidig företrädare i Nils Erik Enkvist. Enligt Enkvist är stil ”a link between context and linguistic

---

[1] Inledande anmärkningar om stilbegreppets många definitioner eller allmänna svårdefinierbarhet hör till regeln i den stilistiska litteraturen. För en översikt av stilistiken som ämne, se Sowinski, *Stilistik*. Även Enkvist, *Stilforskning och stilteori*, är ännu en utmärkt översikt, som täcker tiden fram till början av 1970-talet.
[2] Bally, *Traité de stylistique française*, I, 16.

form”.[1] Stilen kan därför beskriva med en statistisk sannolikhetsberäkning: ”The style of a text is the aggregate of the contextual probabilities of its linguistic items”.[2] Enkvist vill med denna metod undvika otillbörliga referenser till ”extralinguistic meaning”,[3] med vilket han avser mening som inte hör till språksystemet. Forskningsområdet som han härmed ringar in kom senare att utvecklas inom svensk textforskning.[4] Sådan forskning har förstås sitt eget värde, men dess föremål är inte stilen i egentlig mening. Föremålet är den talade tekniken.

I Peter Cassirer finner vi däremot en svensk företrädare för ett egentligt stilbegrepp. Han invänder mot oegentliga stilbegrepp som utgår från språksystemet. Begreppet stil, menar han, blir överflödigt: ”vi kunde lika gärna tala om språket i en text istället för stilen”.[5] Cassirer framhåller att stilen bör ses som ett förhållande mellan ”form, innehåll och effekt”.[6] Formen avser den grammatiska meningen och strukturen, innehållet de framställda tankarna och effekten mottagarens bedömning eller upplevelse av de två förra. Enligt denna definition blir stilistiken en genomgripande textbeskrivning som tar hänsyn till texten på många olika nivåer.[7]

Cassirers stilbegrepp är nu inte särskilt speciellt. Det knyter an till en idé om stilen som kan spåras till åtminstone 1800-talet. En sådan formulering av stilens begrepp återfinns hos Steinthal. En stil är enligt Steinthal en framställningsform. Den består i ett visst förhållande mellan språket som form och stoff och innehållet eller stoffet som framställs genom språket.[8] Det framställda innehållet är i sin tur organiserat på en annan nivå av former, i psykologiska, metafysiska och logiska former. Dessa omfattar allt från känslor och

---

[1] Enkvist, ”On defining style”, 33.
[2] Enkvist, ”On defining style”, 28.
[3] Enkvist, ”On defining style”, 54.
[4] T.ex. Teleman & Wieselgren, *ABC i stilistik* och Westman, *Bruksprosa*.
[5] Cassirer, *Stil, stilistik och stilanalys*, 37.
[6] Cassirer, *Stil, stilistik och stilanalys*, 13 och 32.
[7] Denna synpunkt är tydligare uttryckt i en tidigare utgåva av samma bok. Se t.ex. *Stilistik och stilanalys*, 11 och 21. Se även *Deskriptiv stilistik*, 74.
[8] Steinthal, ”Zur Stylistik”, 472.

begär till tankar och kategorier. Stilen föreligger överallt i talet, eftersom den uppstår som ett resultat av att ett innehåll är framställt genom ett språk. Detta ser Steinthal som ett eget slags form i sin tur. Formen är nu relationen mellan stoffet i egenskap av framställningsmedel och innehållet i egenskap av något framställt. Den hör till båda två, utan att för den skull sammanfalla med dem, eftersom relationen bara upprättas mellan dem genom att de kommer att förbindas med varandra: ”Die Form ist also das Band zwischen dem Stoff als Darstellungsmittel und dem Inhalt als dem Dargestellten und gehört darum diesem wie jenem, ohne jedem als solchen zu gehören, da es beiden nur insofern zukommt, als sie mit einander verbunden sind”.[1] På grundval av denna formulering upprättar Steinthal en ämnesdelning mellan grammatik och stilistik. Grammatiken behandlar språket som stoff, medan stilistiken behandlar den form som språket ges genom framställningen av ett visst innehåll i en viss form.[2]

Dessa definitioner är nog ganska svårgenomträngliga. Steinthal styr och ställer med begreppen form, innehåll och stoff på ett sätt som är rätt förvirrande, eftersom det mesta verkar kunna vara än det ena, än det andra, beroende på synpunkt. Låt mig därför omformulera dem. För det första tillhandahåller tekniken ett stoff som i förhållande till innebörden är en form. För det andra är innebörden ett stoff – konkreta tankar – vilka organiseras av psykologiska, metafysiska och logiska former. Dessa två förhåller sig till varandra på så sätt att innebörden framställs genom tekniken. Slutligen föreligger härmed en sista form som är stilen som binder samman de två. Talaren bildar en mening i en annan mening: en ”Geist in Geist”.[3] I detta avseende är stilen en övergångsform mellan två skilda arter av mening.

Steinthals stilbegrepp överensstämmer väl med begreppet om språket som tal och teknik. Men formuleringen kan förenklas och vi bör lägga till en sida som saknas. Å ena sidan är stil tänkandet

[1] Steinthal, ”Zur Stylistik”, 474.
[2] Steinthal, ”Zur Stylistik”, 474.
[3] Steinthal, ”Zur Stylistik”, 477.

med en teknik. Å andra sidan är stil agerandet *med* en teknik. I båda fallen avses här: från synpunkten av detta ”med”. Stil är alltså inte bara tänkande, det är också handling, eftersom det man gör genom att tala kan göras på grammatiskt olika sätt. Att säga *tjena* är en annan stil än att säga *god dag*, men inte så mycket en annan tanke. Vi kan här tänka på den normalspråkliga vändningen att ett uppförande kan vara *god* eller *dålig stil* eller till och med *en jävla stil*. Stil är med andra ord ett slags beroendeförhållande: förhållandet att en tanke blir tänkt med en teknik är stil, och förhållandet att en handling blir utförd med en teknik är stil, därför att den förra blir till *med hjälp av* den senare. Enligt det här stilbegreppet får stilen en integrerad plats inom den språkliga helheten. Den är inte bara ett affektivt skikt, inte bara de speciella finesserna, inte bara de påtagliga effekterna. Den löper genom talets alla delar.[1]

Detta begrepp om stilen ställer språkteorin inför ett allmänt problem. Vi har upprättat en skarp avgränsning mellan innebörd och talad teknik. Avgränsningen härrör från den radikala åtskillnaden mellan de två inställningarna till språket. Innebörden uppfattas i den hermeneutiska inställningen och den talade tekniken i den grammatiska inställningen. En stil kan däremot bara uppfattas genom en kombinerad, eller snarare växelverkande, hermeneutisk och grammatisk åskådning. Hur går detta till? Hur förvissar man sig om den riktiga övergången från det ena till det andra? I det praktiska arbetet visar sig denna oklarhet i svårigheten att tillskriva grammatiska val en hermeneutisk innebörd, dvs. att visa att en grammatisk betydelse också har en hermeneutisk betydelse på grund av den grammatiska betydelsens egenart och sätt att användas i sammanhanget. Det är en sak vad ett stycke tal innebär och en annan sak vad det är såsom talad teknik – och det är två saker man kan ha klart för sig var för sig utan att man för den skull förstår i vilken mån och på vilket sätt det senare bidrar till det förra. Denna

[1] I teorin skulle säkert många stilforskare hålla med, men i praktiken fokuserar stilistiken ofta på det som står ut i texten. Jeffries & McIntyre, *Stylistics*, 2 och passim, framhåller till exempel att *foregrounding* är en väsentlig princip i den stilistiska praktiken.

svårighet förekommer i all språkforskning som kombinerar ett idiografiskt och ett nomografiskt förfarande. Problemet ger sig alltså till känna redan i den empiriska stilforskningen. Men det intar nu även en position som ett principiellt problem för en teori om språket självt.

Det kan hända att det praktiska – om än inte det teoretiska – problemet kan hanteras genom filologisk färdighet. Det kommer i så fall an på att forskaren har kännedom om det hermeneutiska sammanhanget och kunskap om det grammatiska systemet och sedan relaterar de två till varandra. Leo Spitzer, som ägnat problemet stor möda, menar till och med att det här är det enda gångbara arbetssättet. Det finns inte, skriver han, någon procedur i stilistiken, inget steg-för-steg-förfarande, som kan klarlägga stilen i ett litterärt verk. Stilistiken strävar efter att finna ”significance in the detail”, men vad som är betydelsefullt kan inte avgöras på förhand, innan man verkligen lärt känna texten. Därför måste man försiktigt röra sig mellan textens nivåer och vara öppen för textens individualitet. Först efter hand, när man undersökt texten på flera nivåer, kan man uppdaga textens speciella stil.[1]

Med hänvisning till Schleiermacher benämner Spitzer den här metoden *den filologiska cirkeln*. Den cirkel han har för ögonen tycks vara ett specialfall av *den hermeneutiska cirkeln*. Enligt den traditionella uppfattningen – sedan Friedrich Asts lärobok i filologi – går den hermeneutiska cirkeln från textens delar till dess helhet och tillbaka på så vis att en innebörd växer fram.[2] I detta förlopp är det inte nödvändigt att beakta någonting på ett grammatiskt vis. Man kan förbli i den hermeneutiska inställningen. Spitzers filologiska cirkel går däremot från innebörd till talad teknik och tillbaka på så vis att den uppdagar stilen som förbinder de två. I praktiken kan de två cirklarna naturligtvis kombineras. Men de är av olika slag.

Vad Spitzer beskriver är en metod för den empiriska stilforskningen. Den är en praktisk lösning på ett praktiskt problem. Det

---

[1] Spitzer, *Linguistics and literary history*, 24–29.
[2] Ast, *Grundlinien*.

teoretiska problemet är emellertid frågan hur en talad teknik övergår i innebörd via en stil. Denna fråga öppnar ett annat område för undersökningar: stilens problematik. Detta är ett allmänt problemområde som inte kan klargöras genom empiriska undersökningar av stilen i enskilda stycken av tal. Det måste angripas tillsammans med frågorna om språket som tal och teknik.

3.7.3 Talet som innebörd och tekniken som ren teknik

Enligt de avgränsningar som nu genomförts gäller undersökningarna av språket som tal och teknik först och främst *talet som innebörd* och *tekniken som ren teknik*. När vi undersöker talet bör vi inte uppehålla oss vid talet såsom individualiserad teknik, eftersom vi då skulle få ett otillräckligt, grammatiskt färgat begrepp om talet. Vi skulle förbise talet i egenskap av en konkret, kreativ meningsbildning. Och när vi undersöker tekniken bör vi inte uppehålla oss vid tekniken såsom ett uttryck för individuellt tal, eftersom vi då skulle få ett otillräckligt, hermeneutiskt färgat begrepp om tekniken. Vi skulle förbise tekniken i egenskap av en abstrakt, iterativ mekanism, som kan komma till bruk i en oändlig mängd tal. Metoden bör således vara att utgå från ett radikalt hermeneutiskt tal, dvs. från naturligt uppfattat tal, och från en radikalt grammatisk teknik, dvs. från tekniken i abstraktion från dess aktuella förverkligande i talet. Om vi godtar att språket är uppdelat på detta sätt – att talet består av en tolkningsbar konkret mening och tekniken av en iterativ abstrakt mening – står det klart att talet som innebörd och tekniken som ren teknik är de privilegierade sätten på vilka språket är tal och teknik. En teknik föreligger visserligen som talad teknik och talet har visserligen en stil, men en talad teknik är en form av teknik därför att den instanserar en ren teknik och en stil är stil därför att den är en övergångsform mellan talad teknik och innebörd.

För att undersöka tekniken på detta sätt krävs en abstraktion, nämligen den abstraktion som låter oss uppfatta ett språkligt material såsom ideala enheter som kan upprepas i en oändlig mängd tal. Detta är en abstraktion som redan tillämpas inom grammatiken, men normalt är den endast implicit, inte uttryckligen förklarad.

Ett nödvändigt, första steg i abstraktionen är att bortse från språkbrukarnas förmåga att tala *i strid med* en teknik. Vi inskränker oss till det regelbundna bruket, till förhållandet att de talar *enligt* en teknik. När någon talar enligt en teknik är talet en fri aktivitet som gör bruk av en teknik. När någon talar i strid med en teknik är bruket som sådant fritt – utan klara grammatiska gränser. En ren grammatisk beskrivning kan inte redogöra för det senare. En ren teknik kan inte beskrivas utan antagandet om en regelmässig instansering av talad teknik i enlighet med den rena teknikens skick. Vid första anblick kan den här inskränkningen se ut som en förvanskande idealisering. Men vid närmare överväganden, när vi ger akt på teknikens funktion i talet, kan vi tvärtom hävda att den är en preciserande abstraktion.

Vi fäster nu avseende på kreativiteten som talet utövar *inom* ramarna för en teknik (inom gränserna för den statiska bildningen av talad teknik). Kreativiteten som ligger i bildningen *av* en teknik bortser vi ifrån (den genetiska bildningen av ren teknik). Principen är att språket gör oändligt bruk av ändliga medel – inte att det gör oändligt bruk av oändliga medel. I viss mening kunde vi hävda att språket inbegriper sådana oändliga medel, nämligen om vi anlägger en övergripande historisk synpunkt, om vi inte tänker på människan som talar ett språk, utan på mänskligheten, som oupphörligen bildar språk. Men denna synpunkt är inte språkbrukarnas synpunkt. För språkbrukarna, som har en teknik till sitt förfogande, kan tekniken komma till bruk för att låta något komma till tals. De behöver inte uppfinna tekniken på nytt. Förändring av tekniken är därför inte talets huvudsakliga sätt att verka. Talet fungerar genom att bilda en hermeneutiskt varierande mening inom gränserna för ett underliggande grammatiskt skikt av invarians.

Härmed har vi inte förnekat att talet också kan arbeta med tekniken på kreativa sätt. Vi tar bara fasta på att talets variation inte sammanfaller med teknikens variation. En teknik som talas förändras i och med att den talas, men detta är en helt annan sida av talets kreativitet än bildningen av en innebörd. En språkbrukare kan

skapa mening på en nivå utan att göra det på den andra.[1] Ett sammanfall mellan dessa språkliga funktionssätt skulle dessutom ha förödande konsekvenser. Om en innebörd samtidigt var en grammatisk novation, skulle tekniken skapas alltmedan talet förlöper och förflyktigas i samma stund som talet upphör. Ett sådant förlopp skulle knappast kunna hålla en språkgemenskap samman. Det grammatiska underlaget för den ömsesidiga förståelsen skulle gå om intet. Abstraktionen, som ger tillgång till en ren teknik, innebär således inte att vi antar att tekniken utövar ett fullkomligt tvång över talarna. Men den innebär att förhållandet mellan tal och teknik kan beskrivas som ett samspel mellan talets relativa frihet och varians och teknikens relativa tvång och invarians.

3.7.4 Teknikens inverkan på talet och vice versa

Vid sidan av åtstramningen av ämnet till innebörd och ren teknik måste vi också i ett annat avseende upprätthålla deras åtskillnad. Vi måste utesluta alla frågor som gäller talets och teknikens påverkan på och eventuella övergång i varandra. I ena riktningen är det frågan om teknikens inverkan på talet, i den andra är det frågan om talets inverkan på tekniken. I mer bekanta termer gäller det frågan om språklig relativitet och frågan om funktionella motiveringar av tekniken. Dessa frågor kan förvisso uppfattas på ett vidare sätt än enbart som ett förhållande mellan tal och teknik, men de inbegriper i alla händelser detta förhållande.[2]

---

[1] Enligt uppställningen i avsnitt 3.5 ovan är detta skillnaden mellan A–α och B–α.

[2] Med språklig relativitet avses här förhållandet att tekniken påverkar talets tankeinnehåll och att tekniken därmed i någon mån tänker världen åt oss när vi talar, antingen i bemärkelsen att den färgar tankarna eller har en tendens att leda till vissa tankar. Det finns grovt taget två traditioner i vilken denna fråga har varit betydande: Hamann–Herder–Humboldt-traditionen och Boas–Sapir–Whorf-traditionen. Språklig relativitet i bemärkelsen att tekniken påverkar hur ting uppfattas i varseblivningen är inte relevant för relationen mellan tal och teknik. För en historisk översikt över olika idéer och begrepp om språklig relativitet, se Leavitt, *Linguistic relativities*.

Frågan om språklig relativitet kan uteslutas på principiella grunder: problemformuleringen förutsätter en åtskillnad mellan tal och teknik. För att den alls ska kunna behandlas på ett precist sätt måste man först ha ett klart begrepp om språket som tal och teknik. Om man upphäver skillnaden, och alltså hävdar att tal och teknik är samma sak i ett slags språklig monism, är frågan inte längre meningsfull. Detta förhållande har utretts av Ingrid Björk, som på ett ställe sammanfattar:

> The view of a language as a self-contained system, as a fixed code, is necessary for the way the arguments are made for the neo-Whorfian hypothesis and for most of the arguments against it as well. There could be no discussion of an influence of semantic parameters on thinking unless the semantics, the meanings of words, are taken to *belong* to the language, that is, to be independent of the situations in which the words are used.[1]

På grund av detta avvisar hon frågan om språklig relativitet som meningslös, eftersom hon i likhet med Roy Harris avvisar idén om ett språksystem.

Frågan om funktionalism kan tyckas mera angelägen. Men inte heller funktionalism kan upphäva skillnaden mellan tal och teknik. Det finns åtminstone två sätt att argumentera för detta. Ett argument återfinns hos Langacker och lyder i all korthet: ”However great its functional *motivation*, the structure of a language cannot be *predicted* in full and precise detail on the basis of motivating factors”.[2] Även om det föreligger starka funktionella motiveringar kan de enligt Langacker alltså inte anvisa en bestämd struktur i alla dess enskildheter. Detta förhållande skulle emellertid kunna bero på ett bristande kunskapsläge. Argumentet är därför inte helt principiellt. Det andra argumentet är detsamma som för språklig relativitet: skillnaden mellan tal och teknik är förutsatt i utgångspunkten. Oavsett hur genomträngande den funktionella formuleringen av grammatiken kan tänkas vara måste tekniken förbli en

---

[1] Björk, *Relativizing linguistic relativity*, 103.
[2] Langacker, ”Assessing the cognitive linguistic enterprise”, 19.

teknik. Den kan inte uppgå i talet utan måste behålla sin grammatiska särart. Annars förlorar idén om språklig funktionalitet sin mening. Detta förhållande är ganska klart uttryckt i den danska funktionella grammatiken. Peter Harder skriver på ett ställe: ”Sprogets grundlæggende opgave er at træde ind i funktionelle sammenhænge med størrelser udenfor sig selv”.[1] Språkets ”inre” funktioner (i strukturell mening), säger han, avspeglar dess ”yttre” funktioner (i ändamålslig mening). De förra finns därför att de senare kräver det.

3.7.5 Avgränsningar inom språkets problematik

Frågan om talets och teknikens uppdelning och relation kan som vi sett ställas på olika sätt. Dessa olika sätt leder till olika problematiker. Vi kan säga att de alla tillsammans utgör *språkets problematik*. De speciella problematiker som nämnts här kan sammanfattas:

1. *Talets och teknikens allmänna problematik* som rör talets och teknikens allmänna uppdelning och relation
2. *Stilens problematik* som rör övergången mellan talad teknik och innebörd
3. *Synkronins och diakronins problematik* som rör omvandlingarna mellan ren teknik och talad teknik i ett historiskt förlopp
4. *Relativitetens problematik* som rör teknikens inverkan på talet
5. *Funktionalitetens problematik* som rör talets inverkan på tekniken

De föreliggande undersökningarna handlar om den första problematiken: talets och teknikens uppdelning och relation i största allmänhet. Jag utgår från deras väsentliga kännetecken och beskriver dem som två språkliga funktionssätt i samverkan. Härmed hålls undersökningarna till de aspekter som konstitueras deras särart, som definitivt gör dem till två olika sidor av språket: talet som

[1] Harder, ”Dansk funktionel lingvistik”, 5. Se även Harder, *Functional semantics*.

innebörd och tekniken som ren teknik. I enlighet med denna uppdelning genomförs i det följande två separata undersökningar av språket som tal och teknik. I kapitel 4 inleder jag med en undersökning av talet. I kapitel 5 fortsätter jag med en undersökning av tekniken. Därefter avslutas undersökningarna i kapitel 6 med en sammanfattning av förhållandet mellan tal och teknik.

KAPITEL 4

Talet

Med *hermeneutik* förstår vi det allmänna studiet av språket som tal. Eller annorlunda uttryckt: studiet av språkets allmänna karaktär och struktur i den hermeneutiska inställningen. Termen med avledningar kan även beteckna föremålen för ett sådant studium. Hermeneutikens forskningsföremål är således den konkreta formen av språk som omger oss överallt i det mänskliga livet. Det vore missvisande att säga att vi genom att iaktta detta intresse *intar* den hermeneutiska inställningen. Snarare *förblir* vi i den. Att uppfatta språket hermeneutiskt är inte en avvikelse eller ett specialfall som står i kontrast med en normal, icke-hermeneutisk erfarenhet. Det normala språkliga förfarandet är att med varierande resultat tolka och förstå konkreta yttranden. Den hermeneutiska inställningen är den naturliga inställningen till språket. I den här undersökningen intresserar vi oss för språket inom den hermeneutiska inställningen med avseende på dessa allmänna, fenomenella kännetecken. Därför intar vi samtidigt en reflekterande, fenomenologisk inställning inom vilken vi tematiserar den naturliga erfarenheten av språk i egenskap av en erfarenhet. Det betyder att vi inte bara genomlever den passivt, vilket är det normala tillståndet. Vi gör den till föremål för undersökning.

Innan vi kan ta oss an denna uppgift bör undersökningen placeras inom traditionen av hermeneutisk forskning. Jag inleder således med en översikt av traditionen. Därefter introducerar jag några principer för den föreliggande undersökningen, vilka ska gälla som en vägledning för en språkvetenskaplig hermeneutik. Sedan går jag över till den egentliga undersökningen av talets karaktär och struktur.

4.1 Den hermeneutiska traditionen

Enligt Gustav Sjpets historia över hermeneutiken uppstod de hermeneutiska frågorna för första gången därför att det uppkom en önskan att redogöra för hur ord fungerar som kommunikativa tecken: ”der Wunsch aufkam, sich über die Rolle *des Wortes* als kommunikativen Zeichen bewußt Rechenschaft zu geben”.[1] De hermeneutiska frågorna var därför redan från början tätt förbundna med retoriska, grammatiska och logiska frågor. Med denna iakttagelse framhåller Sjpet att hermeneutiken har sitt ursprung i allmänna problem. Hermeneutiken är inte en disciplin blott för speciella fall av språkliga problem. När den en gång uppstod var det därför att man vände sig mot språket som sådant i en reflektion. Därmed anvisades hermeneutiken en art av problem på samma sätt som grammatiken anvisades en annan art av problem. Dessa problem hänför sig inte till vissa typer av språkbruk i bemärkelsen att språket bara ibland skulle vara hermeneutiskt eller bara ibland grammatiskt. De är allmänna problem.

Inte desto mindre har hermeneutiken sällan undersökt språket i största allmänhet. Från dess ursprung i antiken till dess utveckling in i modern tid har den varit förbunden med andra, mer specifika frågor. Problemet som har motiverat forskningen har inte varit talets allmänna struktur, talets plats inom den språkliga helheten eller talets roll i den mänskliga tillvaron. Problemet har varit svårigheten att på ett vederhäftigt sätt göra reda för tolkningen av en eller annan värdefull skrift. Hermeneutiken utvecklades som en vetenskaplig disciplin därför att man stötte på problem i det praktiska tolkningsarbetet. Detta speciella motiv åtföljt hermeneutiken under lång tid. När hermeneutiken återuppblomstrade under reformationen var det på grund av teologiska behov. Därefter utvecklades den till en lära för filologin.[2] Under 1800-talets andra hälft generaliserades den till en metodologisk grundläggning och vetenskapsfilosofisk positionering av humanvetenskapen. I den äldre hermeneutiken finns

---

[1] Sjpet, *Die Hermeneutik*, 43.
[2] Wolf, *Encyclopädie*; Ast, *Grundriss* och *Grundlinien*.

återkommande tendenser till generalisering.[1] Men det första genomgripande försöket i denna riktning brukar tillskrivas Schleiermacher.

Före Schleiermacher hade hermeneutiken formulerat allmänna regler som tänktes gälla för all tolkning av ett språkligt material. Men dessa härleddes från speciella regler som bara gällde för vissa former av tolkning. Schleiermacher menade att man istället bör utveckla en allmän hermeneutik utifrån det underliggande, logiskt primära och allmänna fenomenet, nämligen förståelsen som sådan. Genom att undersöka förståelsen skulle man kunna härleda tolkningens möjlighet överhuvud och därmed även kunna beskriva dess allmänna regler och gränser.[2] Med den här ambitionen formulerar Schleiermacher principerna för en allmän hermeneutik. Men ett vanligt omdöme är att ambitionen blir ofullbordad. Till exempel menar Sjpet att Schleiermacher anvisat utgångspunkten, men inte kommit vidare till själva analysen: ”Zwar ist es richtig, daß Schleiermacher die Ausgangspunkte für eine solche Analyse aufgewiesen hat, die Verstehenanalyse selber aber hat er nicht gegeben”.[3] Schleiermachers ansats är allvarligt menad och värdefull. Hermeneutiken som till sist tar form är emellertid färgad av en teologisk och filologisk problematik. Det genomgående exemplet i hans huvudverk är talande nog Nya Testamentet.[4]

Det finns alltså en spänning mellan vad Schleiermacher menar att man borde göra och vad han faktiskt gör. Han skriver att hermeneutiken vilar på omständigheten att talet inte alltid förstås, vilket är ett allmänt förhållande, som även inbegriper modersmålet och det vardagliga livet: ”Die Hermeneutik beruht auf dem Factum des Nichtverstehns der Rede. In seiner größten Allgemeinheit genommen auch in der Muttersprache und im gemeinen Leben”.[5]

---

[1] Alexander, *Hermeneutica generalis*.
[2] Dilthey, ”Die Entstehung der Hermeneutik”.
[3] Sjpet, *Die Hermeneutik*, 146.
[4] Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*.
[5] Schleiermacher, ”Die allgemeine Hermeneutik”, 1271. Jfr *Hermeneutik und Kritik*, 91f.

Men ingenstans ägnar han det senare – vardagsspråket – någon större uppmärksamhet. Exemplen kommer från teologin och filologin.[1] Han betonar vidare att skillnaden mellan den konstmässiga tolkningen och den omedelbara, konstlösa förståelsen, beror på att man strävar efter att förstå vissa saker noggrant och precist, medan en sådan strävan saknas för andra saker. Den beror inte på skillnaden mellan det främmande och det bekanta språket eller på skillnaden mellan skriftligt och muntligt språk.[2] Tolkningen spelar en roll överallt – lika mycket för det muntliga och bekanta vardagsspråket som för det litterära och främmande språket i en gammal skrift. Schleiermacher avvisar härmed att det skulle finnas någon fundamental distinktion mellan tolkning och förståelse. Däremot finns det en skillnad mellan svårighetsgrad och intresse som i olika utsträckning leder till tolkningsarbete. Prat om vädret är ett minimum, säger han, men inte ett absolut intet.[3]

Trots denna ansats är det i första hand den konstmässiga tolkningen, utvecklingen av förståelsen och den med möda erövrade förståelsen som tilldrar sig Schleiermachers intresse. Det vardagliga språket kommer i skymundan. Ansatsen anger dock riktningen för en allmän hermeneutik. Denna ansats slår igenom på delvis olika sätt hos filologer och filosofer som Bœckh, Droysen, Steinthal, Prantl och Dilthey. I det följande håller jag mig till Dilthey, som är den som utövat störst inflytande.

Diltheys mål är att grundlägga humanvetenskaperna i en filosofi som kan framhålla deras särart i relation till naturvetenskaperna. Han förordar tesen – övertagen från Droysen – att det är en avgörande skillnad mellan att förstå en annan människa, som handlar, strävar och vill, och att förklara naturfenomen, som saknar sådana egenskaper. Med utgångspunkt i den tidigare filologiska hermeneutiken utvecklar han således en filosofisk hermeneutik. Ämnet är inte längre bara förståelsen av skrifter. Det inbegriper nu förståelsen av

---

[1] I rättvisans namn ska sägas att Scheiermacher själv medger denna ofullkomlighet. Se Frank, ”Einleitung”, 63.
[2] Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*, 91.
[3] Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*, 82f.

livet som sådant. Uppfattat på detta sätt, som en mänsklig angelägenhet, är livet en omfattande totalitet av mänskliga relationer och sammanhang. Det involverar naturligen allt som har med människan att göra: ställningstaganden, inställningar och beteenden, lidanden, önskningar och hopp, språk och kultur, familj, stat och rätt. Ett av livets kännetecken, menar Dilthey, är att människan alltid befinner sig mitt i ett sådant oöverskådligt sammanhang. Hon kan inte lyfta sig ur sammanhanget för att liksom betrakta det från ovan. Livet har därför en hermeneutisk karaktär.[1]

I denna tankegång kommer Dilthey att generalisera hermeneutiken längre än vad som är relevant för språkvetenskapen. Den överskrider tolkningen och förståelsen av språket för att istället gälla förståelsen av alla mänskliga företeelser. Dilthey visar härmed att hermeneutiken inte bara har att göra med speciella eller originella mänskliga uttryck, utan i grunden härrör från det som överhuvudtaget är mänskligt. Genom sina intressen kommer han emellertid att förbinda hermeneutiken med en annan disciplin: vetenskapsfilosofin. Dilthey utvecklar hermeneutiken därför att den fungerar som ett stöd till filosofin om humanvetenskapen. Strävan efter kunskap om livet motiveras av strävan efter vederhäftig kunskap om historien. Hans hermeneutik bibehåller därför traditionens slagsida åt receptionen av mänskliga produkter. Den ägnar sig inte i samma utsträckning åt produktionen av dem.

Först med Heidegger kommer detta att ändras. Heideggers hermeneutiska filosofi har anspråk på att vara en fundamentalontologi. Frågan som den ställer handlar om varat överhuvud: vad det innebär att något är.[2] Men den går också att läsa som en hermeneutik om människan i livsvärlden. Detta brukar kallas för en pragmatisk läsning.[3] I det föreliggande sammanhanget är en sådan läsning mer fruktbar.

Man skulle kunna säga att Heidegger betraktar talet lika mycket från produktionens som från receptionens synpunkt. Men detta

---

[1] Dilthey, *Der Aufbau*.
[2] Heidegger, *Vara och tid*.
[3] En inflytelserik pragmatisk läsning är Dreyfus, *Being-in-the-world.*

vore en förenkling. Snarare ser han talet som ett grundläggande existensmodus. ”Talet”, skriver han, ”är artikulation av förståeligheten”.[1] Talet är platsen där medvaron – förhållandet att man befinner sig i världen tillsammans med andra – blir uttryckligen delad. För att talet ska kunna fungera som ett sätt att dela en artikulation av tillvaron måste det även inbegripa hörandet. Tal är således både det att låta något bli sagt och att låta höra på det som blir sagt. Det är inte ett ensidigt ”hör på mig”. Till talets möjlighet hör även det att inte säga något när något skulle kunna bli sagt. På tyska – och en del andra språk – finns ett särskilt ord för detta: *zu schweigen,* att tiga. För att kunna tiga, betonar Heidegger, måste man ha något att säga. Först då blir tystnaden meningsfull och visar sig som tigande. Den som aldrig säger något kan inte tiga. Att Heidegger hänför tigandet – som kan tyckas vara frånvaron av tal – till talet visar att han inte förstår talet som det tillfälliga talandet vid det ena eller andra tillfället. Det är med hans term en *existential*, ett grundläggande sätt som tillvaron är beskaffad på.[2]

Heideggers hermeneutiska ontologi utvecklades senare av Gadamer.[3] På tvärs mot en stor del av traditionen, och i strid med några av sina samtida hermeneutiker,[4] försöker Gadamer inte att utarbeta en metodologi för tolkningen av texter. Istället vill han beskriva vad som alltid sker i tolkningen oavsett hur man väljer att förfara: ”Nicht, was wir tun, nicht, was wir tun sollten, sondern was über unser Wollen und Tun hinaus mit uns geschieht”, som han skriver.[5] Detta bör betonas, eftersom talet om en ”hermeneutisk metod” är vanligt i dag, ibland med hänvisning till Gadamer. Men om man med ”metod” menar ett metodologiskt val finns inte något stöd att finna hos Gadamer. Från Gadamers ontologiska synpunkt är förståelsen och tolkningen med nödvändighet hermeneutiska. Man

---

[1] Heidegger, *Vara och tid*, 186.
[2] Heidegger, *Vara och tid*, 186ff.
[3] Gadamer, *Wahrheit und Methode*.
[4] Betti, *Auslegungslehre* och *Die Hermeneutik* och Hirsch, *Validity* och *Aims*.
[5] Gadamer, ”Vorwort zur 2. Auflage”, 438.

väljer inte att förfara hermeneutiskt när man arbetar med ett språkligt material. Det är så man *måste* förfara.

Gadamer föreskriver alltså inte ett visst förfarande. Hans hermeneutik handlar inte om förståelsens förbättring. Den handlar om dess beskaffenhet och är ett försök att beskriva förståelsens och tolkningens ontologi.[1] På grundval av denna ontologiska hållning kan Gadamer med viss rätt hävda att hans hermeneutik är allmän. Helt allmän kan den emellertid inte sägas vara, eftersom han samtidigt har en begränsad, filologisk ingång till hermeneutiken. Enligt sin egen deklaration är han i första hand intresserad av betydelsefulla skrifter av exemplarisk kvalitet. Allmänheten som Gadamer vinner genom att slopa metodologin förlorar han således genom att återgå till filologin. Föremålet för hans hermeneutik är inte *talet*. Det är – med hans egen term – *eminenta texter*.

Efter Heidegger har hermeneutiken tagit stort intryck av den ontologiska hållningen. Hermeneutiken handlar numera inte så mycket om hur en tolkning bör fortskrida som om vad en tolkning är. Men överlag företer den inskränkningar som liknar den hos Gadamer. Ingången till hermeneutiken är sällan allmänna frågor om språket som tal. Istället är hermeneutiken tätt förbunden med filosofiska, filologiska eller litterära problem. I den mån den alls handlar om talet kommer den inte att handla om talet i allmänhet, utan om speciella, framförallt inom akademin favoriserade typer av tal.

En inriktning som avviker från denna tendens är Apels och Habermas pragmatiskt orienterade hermeneutik. Det pragmatiska ligger i att de koncentrerar sig mer på det språkliga handlandet än på det språkliga tänkandet. Apel kallar sin variant för transcendentalpragmatik och Habermas sin för universalpragmatik.[2] Jag håller mig här till Habermas variant.

Med universalpragmatik avser Habermas en teori om villkoren för att en ömsesidig förståelse ska kunna komma till stånd. Den handlar inte om alla typer av tal. Den inskränker sig till den – i

---

[1] Gadamer, ”Nachwort zur 3. Auflage”, 453f.
[2] Apel, *Transformation* och Habermas, *Theorie*.

Habermas ögon – privilegierade typen av tal som syftar till en rationellt grundad, gemensam förståelse (*Verständigung*), eller med andra ord: tal som strävar efter att uppnå rationellt samförstånd. Tal av detta slag utgör *kommunikativt handlande* till skillnad från *strategiskt handlande*. I det strategiska handlandet kommer det inte an på att uppnå samförstånd i en genuin mening, utan på att nå ett strategiskt mål. Då spelar den förnuftiga grundvalen liten roll. Genom denna inskränkning kan Habermas ställa frågan under vilka omständigheter talet kan vara rationellt tal.

Habermas menar att det finns fyra universella anspråk som ligger till grund för det rationella talets giltighet. Dessa anspråk måste göra sig gällande för att en ömsesidig förståelse överhuvudtaget ska kunna komma till stånd. Anspråken är 1) att talaren uttrycker sig *förståeligt*, så att man kan *förstå varandra*, 2) att talaren har för avsikt att meddela en *sann* proposition, så att det som denne säger kan räknas som *kunskap*, 3) att talaren är *ärlig* med sina intentioner, så att lyssnaren kan *lita* på dennes yttrande och 4) att talaren utifrån gällande normer yttrar sig på ett *riktigt* sätt, så att talaren och lyssnaren kan vara *överens* med varandra beträffande vedertagna normer för hur man talar. Trots dessa anspråk kan mycket väl oenighet och missförstånd uppstå. Anspråken är endast en *förutsättning* för samförstånd. De är inte en garanti.[1] Habermas universalpragmatik går med andra ord ut på att klarlägga de transcendentala betingelserna för rationellt tal.[2]

Föremålet för Habermas universalpragmatik är alltså tal som är inriktat på rationellt samförstånd, med en särskild tyngdpunkt på de ideala och regulativa handlingsnormer som konstituerar dess rationalitet. Intresset för talet som denna hermeneutiska pragmatik utgår från är i många avseenden allmänt. Men den söker inte klarlägga talet i egenskap av ett allmänt fenomen i livsvärlden. Dess vägledande motiv är sprunget ur den kritiska kunskapsteorin. Intresset för talet motiveras av talets epistemologiska och emancipatoriska verkan. Detta epistemologiska motiv är typiskt för filosofin, som

[1] Habermas, ”Universalpragmatik”, 353ff.
[2] Habermas, ”Universalpragmatik”, 380ff.

har en benägenhet att ständigt närma sig språket från rationalitetens håll. För filosofin är detta givetvis ett legitimt intresse. Men för en språkvetenskaplig hermeneutik är det ett särintresse som måste undvikas.

4.2 En språkvetenskaplig hermeneutik

Den föreliggande undersökningen måste sägas vara en hermeneutisk undersökning, därför att den har en klar samhörighet med den hermeneutiska traditionen. Denna samhörighet ligger i en viss språkuppfattning. I den hermeneutiska traditionen håller man sig alltid nära den konkreta förståelsen. En sådan förståelse är sammansatt och strängt taget oförutsägbar. Den kan inte reduceras till någon föreställd normalitet. Den är – för att tala med Gadamer – alltid en händelse och kan som sådan utvecklas i ett tolkningsförlopp. Hermeneutiken betonar förståelsens variation och ofullständighet. Förståelsen är en svårighet, som utspelar sig i det konkreta livet, inte något att ta för givet.

En språkvetenskaplig hermeneutik ansluter sig till denna idé om språket. Antagandet är att språket har en sådan hermeneutisk karaktär i egenskap av tal i livsvärlden. Men för att undvika den hermeneutiska traditionens inskränkningar och slagsidor måste en språkvetenskaplig hermeneutik formulera sina egna principer. Först och främst måste den framhålla att språket som tal är dess forskningsföremål. Föremålet är inte vissa typer av tal eller den mänskliga tillvaron överhuvud. Den ägnar sig endast åt talet men utan inskränkningar till visst tal, till vissa tolkningspraktiker, till vissa tolkningsproblem osv. Denna samtidigt generella och speciella orientering kan i historiska termer beskrivas som att en språkvetenskaplig hermeneutik tar fasta på generaliseringen av hermeneutiken som fulländades med Heidegger, men samtidigt vänder tillbaka till hermeneutikens ursprungliga intresse för språket. Detta program kan nu formuleras i fem principer som ska försäkra att detta slags hermeneutik håller fast vid sin avsedda inriktning. Om den inte iakttar dessa principer kan den inte leva upp till sina anspråk.

Principerna är att en språkvetenskaplig hermeneutik ska förhålla sig neutral till: alla *normer* för tal, *alldagliga* kontra *exemplariska* yttranden, den *omedelbara* kontra den *erövrade* förståelsen, *produktionen* kontra *receptionen* av tal, samt tal som *tänkande* kontra tal som *kommunikation*. Principerna kan på några punkter utvecklas:

1) En språkvetenskaplig hermeneutik håller sig neutral till alla normer som finns för talet, eftersom sådana normer varierar med olika traditioner för tal. Den måste naturligtvis beakta att det finns normer och när det är passande beskriva deras verkan. En allmän beskrivning av normer skulle till och med kunna göras till ett speciellt ämne för undersökningar. Men alla beskrivningar måste vägledas av en deskriptiv synpunkt och vara på sin vakt mot att normativa synpunkter smyger sig in. Om vi framhåller att det förehåller sig på ett visst sätt från en normativ synpunkt kan vi därför genast tillägga: men från en annan synpunkt är det annorlunda. Om vi brister i detta avseende – och istället fastnar i en synpunkt – beskriver vi inte talet i allmänhet, utan hur talet bör vara enligt en viss norm och tradition. Därmed har det avsedda föremålet för undersökningarna gått om intet.

2) En språkvetenskaplig hermeneutik håller sig neutral till alldagliga kontra exemplariska yttranden, eftersom den annars skulle inskränka sig till en viss typ av tal. Dualismen alldaglig–exemplarisk är förstås poler på en skala som inbegriper många sorters yttranden. Alldagliga yttranden är anspråkslösa och ibland rutinmässiga, exemplariska yttranden är anspråksfulla och enastående. Historiskt har hermeneutiken föredragit att ägna sig åt de senare. En språkvetenskaplig hermeneutik skulle i viss mån kunna motivera en slagsida åt andra hållet, eftersom alla som talar ägnar sig åt alldagliga yttranden, medan inte alla som talar bekantar sig närmare med exemplariska yttranden. Beskrivningen måste emellertid förbli allmän och kunna tillämpas på alla sorters tal.

3) En språkvetenskaplig hermeneutik håller sig neutral till den omedelbara kontra den erövrade förståelsen, eftersom den inte erkänner någon fundamental skillnad mellan de två. I vissa avseenden kan det finnas kvalitetsskillnader mellan omedelbara, oreflekterade

förståelser och erövrade, reflekterade förståelser. Men i ett allmänt avseende finns det ingen artskillnad. Skillnaden är – som Schleiermacher påpekar – en skillnad mellan ett val att förstå vissa saker noggrant och väl och frånvaron av ett sådant val. *Förståelse* bör därför inte ses som ett kvalitativt begrepp. Om man har uppfattat tal har man också förstått talet på ett visst sätt. Normalspråket gör här bruk av andra formuleringar som kan vara svåra att undvika. Man säger till exempel att man ”inte förstår” eller att man ”saknar förståelse för” något. Men denna *brist* i förståelsen förutsätter en förståelse. Annars skulle man överhuvudtaget inte uppfatta att man ”inte förstår”.[1]

4) En språkvetenskaplig hermeneutik håller sig neutral till produktionen kontra receptionen av tal, eftersom talet både bildas och blir förstått. Tal är – som Heidegger framhåller – ett sätt att dela tillvaron med andra. Det förutsätter ett ömsesidigt utbyte. Särskilda forskningsintressen kan med rätta leda till en betoning av endera sidan. Men om vi undersöker talet i allmänhet måste vi hålla båda sidorna i åtanke.

5) En språkvetenskaplig hermeneutik håller sig neutral till tal som tänkande kontra tal som kommunikation, eftersom talet i samma utsträckning är båda två. Talet som meddelar sig med omgivningen anlägger alltid också en synpunkt. Det ordnar intrycken från världen och uttrycker världen genom denna förståelse. Talet är därför inte tänkande *eller* kommunikation, dvs. i grunden av den ena eller andra arten, med en av dem som avlett modus. Inte heller är talet *å ena sidan* tänkande, *å andra sidan* kommunikation, med arterna växlande allt efter dess tillfälliga tillämpning. Talet är tänkande *och* kommunikation på samma gång. Det är tänkande därför att det skapar en förståelse av världen och det är kommunikation därför att det låter denna förståelse delas med andra. Talet är till och med potentiellt kommunikativt även när det inte är aktuellt kommunikativt (som när man talar med sig själv), eftersom det i princip skulle kunna bli förstått av andra. Annars vore det inte tal.[2]

---

[1] Se 4.3.1.

[2] Jfr Wittgensteins privatspråksargument i *Filosofiska undersökningar*.

Mot bakgrund av dessa principer kan vi bättre formulera problemområdet för en allmän språkvetenskaplig hermeneutik. Om en specialhermeneutik står inför ett speciellt tolkningsproblem – en enskild svårighet eller en art av svårigheter – utgår en allmän språkvetenskaplig hermeneutik från skillnaden mellan förståelser överhuvud. Den drivs inte av omständigheten att något enskilt kan tolkas på olika sätt. Den intresserar sig för förutsättningarna som ligger till grund för sådana omständigheter. Om en specialhermeneutik har speciella motiv – teologiska, filologiska, filosofiska, juridiska osv. – för att tolka utgår en allmän språkvetenskaplig hermeneutik från motivationen att tolka överhuvud. Den uppehåller sig inte vid något speciellt motiv. Det räcker att iaktta motivet i egenskap av en allmän företeelse. Om en specialhermeneutik ägnar sig åt tolkningar av ett visst slag, utgår en allmän språkvetenskaplig hermeneutik från tolkningen i största allmänhet. En tolkning är en utveckling av en förståelse, alldeles oavsett hur denna utveckling ser ut. Tre grundkategorier för en allmän språkvetenskaplig hermeneutik är således: *förståelsernas variation*, *motivationen att tolka* och *tolkningen*. Dessa kategorier ska förstås på precis denna allmänna nivå.[1]

En språkvetenskaplig hermeneutik är därtill inte bara intresserad av talets variation. Den är lika mycket intresserad av talets struktur. En förutsättning för detta intresse är antagandet att talet inte är en odelad helhet, utan en strukturerad helhet i bemärkelsen att det består av element. Talet kan därför inte bara beskrivas utifrån en normal, konkret förståelse. Det kan även beskrivas genom analys. Den språkvetenskapliga hermeneutikens uppgift är att genom en analys klarlägga talets struktur. Det slutgiltiga målet för en sådan undersökning är att alla tänkbara förståelser av enskilda stycken av tal ska kunna delas sönder med alla deras väsentliga delar inordnade i denna struktur.

---

[1] Vi kunde även – ännu mera allmänt hållet – säga *problem*, *relevans*, *förlopp*, vilket ansluter närmare till Schütz relevansteori. Se t.ex. *Strukturen der Lebenswelt*.

Om detta mål bör två saker sägas. För det första är det ett alltför storslaget mål för att kunna uppnås i den föreliggande undersökningen. Målet anger en riktning som bestämmer på vilket sätt undersökningen av talet bör fortskrida. För det andra kan denna analytiska beskrivning inte ersätta vetenskaplig utläggning av tal. Sådan utläggning går ut på att klargöra enskilda stycken av tal.[1] Den strukturella beskrivningen går ut på att klargöra talet i allmänhet.[2]

Enligt denna deklaration undersöker en språkvetenskaplig hermeneutik *talets allmänna karaktär och struktur*. Det första ledet handlar mer om det förra problemområdet – förståelsen och tolkningen – och det andra mer om det senare – den allmänna strukturen. Dessa två aspekter av talet går naturligtvis hand i hand: undersökningen av strukturen måste vägledas av karaktären och karaktären uppfattas genom strukturen. Det är knappast lönt att fråga sig vad som är primärt.

I nästa avsnitt inleder jag med en utredning av talets karaktär genom att se närmare på förståelsen och tolkningen och på några av deras kännetecken. Därefter går jag över till talets struktur, som är uppdelad i tre områden: talets moment, talets gränssnitt och talets dimensioner.

4.3 Förståelse och tolkning

Talet är mer än en talad teknik. Det är mer än enbart sekvensen av grammatiska enheter som har producerats av en talare i en viss situation. Om vi definierar talet negativt – utifrån vad det inte är – kan vi således säga att dess särart som hermeneutiskt fenomen är dess icke-identitet med den faktiska realiseringen av grammatiska idealiteter. Enligt denna negativa definition kan talet inte heller vara

---

[1] Med ”vetenskaplig utläggning” avses här den kvalificerade akademiska verksamheten (”utläggning” enligt gängse språkbruk). Begreppet om utläggning i avsnitt 4.3 nedan har ett större omfång.

[2] Den här strukturen är annorlunda än den som Ricœur behandlar i sin kända artikel ”Vad är en text?”. Ricœur talar där om ett analytiskt moment *inom* en utläggning. Analysen gäller vad som är speciellt för ett yttrande. I den föreliggande undersökningen avses en analys av talet i allmänhet.

den fria produktionen av sådana idealiteter. Det är mer än en uttrycksimpuls eller en produktiv mekanism som frambringar en teknik vid det enskilda tillfället. Att enbart producera idealiteter, utan förbindelse med ett hermeneutiskt sammanhang, är en särartad form av språklig produktion som saknar talets kännetecken. Det är en rent grammatisk produktion, närmare bestämt konstruktionen av grammatiska exempel.[1] Talet uppgår således inte i en individualiserad teknik – varken som produkt eller aktivitet. Att tala är att *gå utöver* en teknik. Talet har ett meningsinnehåll som är konkret. Detta meningsinnehåll är dess *innebörd*.

En hermeneutisk *förståelse* är erfarenheten av en sådan innebörd. Förhållandet att sådana förståelser uppvisar variation är talets *tolkningsbarhet*. Tolkningsbarhetens manifestation i enskilda förståelser är *tolkning*. Begreppet tolkning inbegriper två aspekter av denna variation: skillnaden mellan enskilda förståelser och förändringen inom ett kontinuerligt erfarenhetsförlopp. Det förra avser förhållandet att en förståelse inte är identisk med en annan förståelse. En förståelse är en tolkning, därför att förståelserna är komplexa och varierar med sammanhanget. Det senare avser skeendet i vilket en förståelse förändras. En förståelse är en tolkning, därför att den är föränderlig. Vi kan således säga *en tolkning* (till skillnad från en annan) eller *en tolkning* (i vilken förståelsen förändras). Detta språkbruk är smidigt men ger upphov till en terminologisk oklarhet. När en större tydlighet är påkallad kan vi om det senare säga *tolkningsförlopp*.

Förståelser av tal har egenskapen att de även kan komma till tals. Detta är talets *utläggning*. I normalspråket brukar utläggning avse en kvalificerad akademisk verksamhet, som går ut på att noggrant förklara innebörden av annat tal. En sådan verksamhet, som är en typ av tal, överskrider naturligtvis inte vad talet i allmänhet tillåter. En viss typ av tal kan vara utläggning i denna kvalificerade, speciella mening därför att utläggningen i en okvalificerad, allmän mening

[1] Se 5.1.

hör till talet som sådant. Det hör till talets kännetecken att det bestäms av annat tal, både implicit och explicit: implicit när det förlöper som text, explicit när det gör annat tal till ett ämne att tala om. Enligt definitionen att utläggning är en förståelse som kommer till tals är allt tal som är en respons på annat tal en utläggning. Till och med det jakande eller nekande svaret på en underställande fråga är minimalt utläggande. Responsen visar en förståelse för frågans fordran att få ett svar av ett visst slag. Enligt samma definition är alla yttranden som bildar en sammansatt text självutläggande. En del av yttrandet ger uttryck för förståelsen av en annan del. Talets självutläggning är en förutsättning för den traditionella hermeneutiska principen att man bör tolka ett yttrande genom att gå från delarna till helheten och tillbaka till delarna. Utan självutläggning vore principen utan grund.

Ett stycke tal som bildar en egen enhet i relation till andra stycken av tal är ett *yttrande*. Språkbrukare har ofta konventionella uppfattningar om vad som utgör ett yttrande, dvs. om var det börjar och slutar. Det vore emellertid mödosamt, och i den här undersökningen rentav förfelat, att försöka upprätta några allmänna kriterier för en avgränsning. I muntliga samtal kan ett yttrande likställas med det som i samtalsforskningen kallas för en tur. Men detta är en svår enhet att avgränsa. Därtill finns det oklara fall. Vad är till exempel ett gemensamt anförande där föreläsarna turas om med att tala? Ett eller flera yttranden? Och vad händer om åhörarna kommer in och ställer frågor under anförandet? När det gäller skriftligt tal är det ofta naturligt att se ett meddelande, ett brev, en artikel, en bok eller liknande som ett yttrande. Men även här finns oklara fall. Vad är till exempel en väl sammanhållen antologi med artiklar från en och samma författare? Vad är en sammansatt men kanonisk skrift som Bibeln? Vi kunde säga att det rör sig om ett yttrande eller om flera yttranden beroende på synpunkt. Kanske kan man som Bachtin

säga att ett yttrande slutar när språkbrukaren hör talets *dixi* och således uppfattar en öppning för respons.[1] I den föreliggande undersökningen spelar det hur som helst ingen roll. Ingen av de allmänna kategorier som introduceras här är beroende av precis hur ett yttrande avgränsas. Det vore tvärtom tveksamt att föreslå en sådan avgränsning, eftersom avgränsningen är tolkningsbar. Alltså bör vi inte utgå från att yttrandet är en absolut enhet – ett slags talets atom – utan en relativ enhet som inte förutsätter något annat antagandet än att talet är diskontinuerligt. Talet är uppdelat i yttranden därför att det är ett förlopp som enligt en hermeneutisk förståelse har gränser mellan olika stycken av tal.

4.3.1 Hermeneutisk och grammatisk förståelse

I avsnitt 1.4.2 beskrevs tre kännetecken för en grammatisk förståelse: den har en oppositionell struktur, en hermeneutisk tillämpning och en karaktär av förtrogenhet. En hermeneutisk förståelse torde inte kunna sammanfattas på något liknande sätt. Men tills vidare går det åtminstone att klargöra dess förhållande till en grammatisk förståelse. Förhållandet är dubbelsidigt. Eftersom talet överskrider tekniken, är en grammatisk förståelse för det första *otillräcklig* i förhållande till en hermeneutisk förståelse. Man kan förstå grammatiskt utan att förstå hermeneutiskt. Eftersom tekniken är ett underlag för talet, är en grammatisk förståelse för det andra en *förutsättning* för en hermeneutisk förståelse. Man kan inte förstå hermeneutiskt utan att förstå grammatiskt. Vi kan föreställa oss en situation där en språkbrukare säger att denne ”inte förstår” vad någon ”menar” därför att språkbrukaren inte förstår språket som personen talar. Detta vore absurt – en mycket märklig sammanblandning. För att det ska kunna vara tal om att ”förstå” eller ”inte förstå” i ett hermeneutiskt avseende måste man först förstå i ett grammatiskt avseende. Det hermeneutiska problemet som handlar om likheten eller olikheten mellan förståelser kan inte uppstå om ett grammatiskt underlag av likhet saknas.

---

[1] Bachtin, *Speech genres*, 76.

Att ”inte förstå” hermeneutiskt är således inte detsamma som att ”inte förstå” grammatiskt. Det förra är en *brist* i den hermeneutiska förståelsen, som förutsätter en *tillräcklig* grammatisk förståelse. Det senare är en *brist* i den grammatiska förståelsen, som *utesluter* en hermeneutisk förståelse. Skillnaden mellan en hermeneutisk och en grammatisk förståelse kan således illustreras med hjälp av den speciella omständigheten att ”inte förstå” vad någon menar. När en sådan brist på förståelse vållar bekymmer händer det att man säger saker som: ”Jag förstår vad orden betyder, men jag förstår inte vad du säger”. Denna vardagliga vändning ger både uttryck för en tillgång och en brist. Tillgången är den grammatiska förståelsen, bristen att man saknar en tillfredställande hermeneutisk förståelse. Tillståndet beskrivs som det att ”inte förstå” eftersom man i den hermeneutiska inställningen är orienterad mot att förstå talets innebörd. Att man trots allt förstår meningen som ligger i tekniken räcker inte till.

Uttrycket att ”inte förstå” är dock något missvisande. Det är inte så att en hermeneutisk förståelse helt och hållet uteblir. Om den var helt ute ur bilden, om den inte var närvarande i egenskap av en strävan efter en tillfredsställande förståelse, skulle tillståndet inte uppfattas som en brist. I den grammatiska inställningen är läget annorlunda. I den grammatiska inställningen är avsaknaden av en innebörd precis vad man eftersträvar. Det som i den hermeneutiska inställningen kan beskrivas som att ”inte förstå” är nu ett mål. Närvaron av en innebörd är däremot en brist, eftersom en innebörd utgör en orenhet i den grammatiska åskådningen. För att förstå rent grammatiskt måste man avstå från att förstå hermeneutiskt. En brist i den hermeneutiska förståelsen förutsätter med andra ord att man redan är orienterad mot en hermeneutisk förståelse. Det kvalitativa särdraget ”fullkomlig brist i förståelsen” är härlett från den hermeneutiska inställningen.

Den hermeneutiska och den grammatiska inställningen svarar mot åskådningar av olika arter av språklig mening. Den hermeneutiska inställningen är förbunden med åskådningen av en innebörd, som är adekvat om den är tillräcklig i förhållande till ett praktiskt

ändamål. Den grammatiska inställningen är förbunden med åskådningen av en ideal mening som är adekvat om den omfattar talets varians. Skillnaden mellan två åskådningar av detta slag – den ena förknippad med det praktiska livet och den andra med en speciell språkreflektion – har berörts av Husserl i *Formale und transzendentale Logik*. Passagerna är korta och knappast centrala. Huvuddelen återfinns i manuskript. Men eftersom de kompletterar min beskrivning på några punkter är de värda att nämna.

Husserl skriver att där talet förlöper enligt sin naturliga funktion är den praktiska intentionen inte riktad mot de blotta orden, utan ”genom” orden mot deras betydelse. Orden bär signitiva intentioner, som leder över till det som menas ”med” dem. På detta sätt fungerar talet överallt där det verkligen är tal:

> wo die Rede in natürlicher Funktion verläuft, wirklich als Rede, in der ”das und das ausgesprochen ist”, da ist die praktische Intention des Sprechenden offenbar nicht letztlich auf die bloßen Worte gerichtet, sondern ”durch” die Worte auf deren Bedeutung; die Worte tragen signitive Intentionen, sie dienen als Brücken, um zu den Bedeutungen, zu dem ”mit” ihnen Gemeinten überzuleiten. Das gilt, wo immer die Rede normal fungierende und überhaupt wirkliche Rede ist.[1]

Det är alltså skillnad mellan att mena orden och att mena något med orden. Det förra är ett speciellt intresse, som man har inom bland annat grammatiken.[2] I talet hänvisar orden däremot till det tänkta. Talaren menar inte orden som sådana. Talaren menar något med dem. ”Das, was ich aussage, was ich redend ausdrücke, ist in dem Moment der aktuellen Rede mein Thema, mein ’Gemeintes’.”[3] I talandet föreligger därför två olika akter: en akt som konstituerar ordens mening och en annan akt som konstituerar talets mening. De har två skilda mål: den första akten fullbordas i orden medan den andra fullbordas genom att gå vidare till tankarna. För

---

[1] Husserl, *Formale und transzendentale Logik*, 26.
[2] Husserl, ms, i *Formale und transzendentale Logik*, 367, 369.
[3] Husserl, ms, i *Formale und transzendentale Logik*, 368.

att talaren ska ägna sig åt tal, och inte åt en ren produktion eller åskådning av ord, måste den senare akten utföras såsom tematisk inom en enhet av de två akterna. Om den senare akten uteblir märker man det som frånvaron av något språket brukar ha och som ligger i dess naturliga strävan. Även när man överlagt genomför en sådan blickvändning har den en något tvungen karaktär, framhåller Husserl: ”Man fühlt, daß es sozusagen wider den Strich geht und daß man nicht nur eine Gewohnheit, sondern eine habituelle Zweckbestimmung, ein praktisches Sollen verletz”.[1] Att uppfatta språket på detta sätt, med de blotta orden som tematiskt föremål, innebär alltså att bryta mot språkets praktiska ändamålsenlighet. Språket strävar naturligen mot att förverkligas som tal.

Inom den hermeneutiska traditionen finns en del liknande beskrivningar mellan två olika typer av mening och förståelse. Schleiermacher gör en huvudsaklig uppdelning mellan grammatisk och psykologisk utläggning. Den grammatiska utläggningen är för honom ett hermeneutiskt problem, eftersom den handlar om att klarlägga ett främmande språk, som inte redan är känt i egenskap av ett talat modersmål. Den handlar dock om att klarlägga enheten hos språkliga element som är gemensamma för ett språkområde. I detta avseende är den för honom grammatisk. I Schleiermachers framställning kommer den grammatiska utläggningen ofta att leda över till överväganden som hör till den psykologiska utläggningen. Den psykologiska utläggningen går ut på att tolka tankekomplex med avseende på deras ursprung i en människas liv: ”jeden gegebenen Gedankecomplexus als Lebensmoment eines bestimmten Menschen aufzufassen”.[2] De två utläggningarna är i princip åtskilda, menar han. Men om man inte redan förstår grammatiken måste man undersöka tankarna såsom en väg till den grammatiska enheten inom ett språkområde. I praktiken kan de endast helt hållas isär om man redan har en fulländad grammatisk kunskap.[3]

---

[1] Husserl, ms, i *Formale und transzendentale Logik*, 370. Se även 367–69.
[2] Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*, 178.
[3] Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik*, 133.

Även uppdelningen mellan olika discipliner har förbundits med olika åskådningar av språklig mening. I sitt arbete om filologin genomför Bœckh en distinktion mellan just grammatik och hermeneutik, vilka beforskar olika aspekter av den språkliga meningen. Medan grammatiken handlar om att beskriva ordens objektiva mening, skriver han, handlar hermeneutiken om att förstå språkliga verk. För att förstå dessa verk räcker det inte att förstå ordens objektiva mening. Till dem hör också föreställningar om verkliga förhållanden som talet handlar om. Den som talar eller skriver antar därför att de som han vänder sig till inte bara förstår orden grammatiskt. De kan tänka in mer i orden än vad som föreligger rent grammatiskt, eftersom deras innehåll står i förbindelse med historiska förhållanden:

> Es könnte scheinen, als ob durch die grammatische Auslegung die Hermeneutik in Bezug auf den objectiven Wortsinn erschöpft wäre; denn die Hermeneutik soll nach unserer Definition das Verständniss der Gegenstände an sich sein, die grammatische Auslegung erforscht aber den objectiven Wortsinn an sich. Allein als Gegenstand der Hermeneutik betrachten wir hier Sprachdenkmäler; um aber ein Sprachdenkmal an sich zu verstehen, genügt es nicht, den objectiven Wortsinn an sich zu kennen. Vielmehr besteht die Bedeutung des Sprachdenkmals selbst z. Th. in Vorstellungen, welche in den Worten an sich nicht liegen, aber sich in ihren objectiven Sinn vermöge seiner Beziehungen auf reale Verhältnisse knüpfen. Die Worte auch nach dieser Seite zu verstehen, haben wir als Aufgabe der historischen Interpretation bezeichnet. Der Sprechende oder Schreibende setzt mit Bewusstsein oder unwillkürlich voraus, dass die, an welche er sich wendet, nicht nur seine Worte grammatisch verstehen, sondern bei denselben mehr denken, als sie an sich besagen, weil ihr Inhalt mit historisch gegebenen Verhältnisse in realer Verbindung steht und also jeden Kundigen an dieselben erinnert.[1]

Den hermeneutiska utläggningen undersöker alltså saken som talet handlar om och den grammatiska utläggningen betydelserna som

[1] Bœckh, *Encyklopädie*, 111f.

ligger i orden i allmänhet. Hos Bœckh (liksom hos Schleiermacher) är dessa fenomen tätt förknippade med den filologiska forskningen. Bœckhs uppdelning mellan hermeneutik och grammatik genomförs från synpunkten av denna forskning. Detta innebär att han har samma inskränkningar som hermeneutiken i allmänhet uppvisat. Men det är värt att framhålla att denna disciplinära uppdelning trots allt svarar mot den allmänna uppdelningen mellan tal och teknik. Intresset för saken (*Gegenstand*), som Bœchk talar om, svarar mot det naturliga intresset för vad talet handlar om. Intresset för den grammatiska meningen (*objectiver Wortsinn*) svarar mot förhållandet att talet gör bruk av en teknik. I de två filologiska disciplinerna finner vi således en uppdelning som svarar mot de två allmänna inställningarna till språket. I den samtida språkvetenskapen – med sin syntax, semantik, pragmatik osv. – finner vi sällan någon sådan träffande motsvarighet.

4.3.2 Förståelsens språklighet

Föremålet för den hermeneutiska förståelsen är det som kommer till tals. Förståelsen gäller vad som *språkligen* kommer till uttryck. Att förstå tal är inte att förstå personen som talar: det är att förstå vad personer säger. Att förstå tal är inte att förstå föremålet som talet handlar om: det är att förstå vad som sägs om föremålet. Naturligtvis låter talet oss även förstå personer som talar och föremål som talet handlar om. Likaså kan förståelsen för personen som talar och förståelsen för föremålet som talet handlar om bidra till förståelsen av talet. Talet tolkas i sitt sammanhang. Men talet är ett fenomen för sig. Talaren är upphovet till sitt yttrande. Den är inte sitt yttrande. Talet handlar om föremål. Det sammanfaller inte med dem. Att förståelsen på detta sätt är orienterad mot språket har betonats av Gadamer i hans hermeneutik: ”Der Text bringt eine Sache zur Sprache, aber daß er das tut, ist am Ende die Leistung der Interpreten”.[1] Det kommer alltså an på att förstå *saken*. Det vill säga inte föremålet i och för sig, men sakfrågan, ämnet eller ärendet.

[1] Gadamer, *Wahrheit und Methode*, 391.

Om vi inte är uppmärksamma på talets språklighet riskerar vi att antingen objektivera eller subjektivera talets mening. Objektivering är att förlägga talets mening i området av föremål som talet handlar om. Subjektivering är att förlägga talets mening i området av den individuella talarens medvetande. Objektiveringen förbiser att talet gäller föremål som man talar om genom att låta en mening om föremålen komma till tals. Talet är inte en neutral återgivning av föremålen: det framställer föremålen såsom varande på ett visst sätt.[1] Subjektiveringen förbiser att talets mening ligger i den språkliga formuleringen och inte i en individuell, icke-språklig mening som talet sedan bara ”klär i ord”. Talet är inte en neutral återgivning av det inre livet: det skapar ett språkligt, meningsfullt material som bara kan finnas till genom tal. Detta material uppfattas givetvis på ett visst sätt av talaren, men det uppgår inte i talarens *menande*, eftersom det i egenskap av *delat språk* kan förstås på andra sätt än såsom talaren menat det.[2] Talet är med andra ord inte en ren reflektion av fenomen som skulle kunna uppfattas på ett identiskt sätt utanför talet. Om det senare var fallet skulle talet vara överflödigt.

Det gäller alltså att vara uppmärksam på talet som *fenomen*. Åtskillnad mellan talet och andra fenomen som människan kan göra sig erfarenheter av är grundad i en naturlig språklig intentionalitet. Det är inte en normativ synpunkt på vad man bör vara intresserad av. Uppdelningen återgår på förhållandet att man kan vara intentionalt riktad mot språket, liksom man kan vara riktad mot andra saker. Man kan å ena sidan vara intresserad av talaren – som man delvis förstår genom dennes tal – å andra sidan av dennes tal – som man delvis förstår genom talaren, och på motsvarande sätt för talet och föremålet som talet handlar om. Dessa intressen kan samverka, men de kan inte vara identiska, eftersom det skulle upphäva skillnaden mellan meningsarterna.

---

[1] Se 4.6.3.
[2] Se 4.7.3.

4.3.3 Talets omedelbarhet

En grammatisk förståelse är som vi sett en förutsättning för en hermeneutisk förståelse. Detta förhållande kan leda till föreställningen att erfarenheten av tal utvecklas ur erfarenheten av en teknik. Enligt denna föreställning skulle språkbrukaren först förstå tekniken och därefter söka sig vidare till talets innebörd. Den språkliga erfarenheten kan någon gång tyckas vara beskaffad på detta sätt, såsom när man allra först har en mycket bristfällig förståelse av talet. Men i den hermeneutiska inställningen uppfattas språket alltid redan som tal och normalt förstår man en innebörd utan någon märkbar gång från grammatisk till hermeneutisk mening.

I Husserls beskrivning av ord och tankar, ordmedvetande och talmedvetande, finns en spänning mellan idén om en omedelbar förståelse och en gång från ord till tal. Å ena sidan säger han att blicken går från orden till tankarna. I talet hänvisar orden – de grammatiska idealiteterna – till tankarna. Orden fungerar som en brygga, över vilken man, givet det naturliga intresset, villigt låter sig ledas till det tänkta. Det som är menat är menat *med* orden, så att intentionen löper *genom* orden till tankarna. När Husserl beskriver talet på detta sätt tycks den här hänvisningstendensen vara talets kännetecken.[1] Å andra sidan är orden och tankarna ett. De går in i varandra, knyts ihop till en intentionalt sammanflätad enhet, till ord som fyllts med mening. Ordmedvetandet och talmedvetandet uppträder inte bredvid varandra, såsom två osammanhängande områden av mening. De utgör ett medvetande, där orden och meningen bildar en syntetisk enhet. När Husserl beskriver talet på detta sätt tycks den här täckningsenheten vara talets kännetecken.[2]

Den första beskrivningen visar hän mot en analys som delar upp ordet och talet i två åtskilda skikt: ordet är ett innehåll och ett uttryck och talet är ett innehåll med ordet som sitt uttryck. Detta är på sitt sätt en gångbar analys, som gör reda för båda sidorna av

---

[1] Husserl, *Formale und transzendentale Logik* och ms i a.a., 26f och 366ff.
[2] Husserl, *Formale und transzendentale Logik* och ms i a.a., 28 och 366.

språket. Men som beskrivning av erfarenheten av tal är den missvisande. Den är baserad på en logisk-grammatisk preferens som tar orden (den grammatiska meningen) för givet, för att sedan lägga till det som ger sig till känna i talet, som om detta låg senare i ordningen. Om vi istället ger akt på hur talet faktiskt ges för medvetandet inser vi att talet ges omedelbart, utan förmedling via orden till tankarna. När den andre talar snappar man inte först upp orden för att sedan söka sig vidare till tankarna. Orden är tankarna. Likadant är det när man själv talar. Man letar inte fram orden så att de först senare kan hänvisa till en tanke. Man finner sina tankar i orden. Orden är därför inte en typ av tecken som hänvisar till tankarna. Talet ges såsom tal utan omvägar över orden. Talet ges i orden.

4.4 Talets struktur

Med talets *struktur* förstås här den ordning av fenomen som gör en språklig mening till en hermeneutisk mening. Elementen i strukturen är i allmänhet formella element. I det enskilda fallet antar de en materiell mening. Att beskriva talets struktur innebär således att beskriva de allmänna bestämningar som gäller för alla typer av tal. Vi utlägger inte enskilda stycken av tal. Istället försöker vi att klarlägga hur talet i allmänhet är sammansatt. Talets struktur är beständig. Endast den materiella mening, som talet har i det enskilda fallet, är obeständig. I den föreliggande undersökningen föreslår jag att talets struktur sönderfaller i tre områden: moment, gränssnitt och dimensioner. Talets moment är olika *sorters* mening som finns i talet. Innehåll och uttryck är två sådana moment. Talets gränssnitt är *sätt* på vilka talet är förbundet med ett sammanhang. Talets förbindelse med annat tal är ett sådant sätt. Talets dimensioner är *sammanfattningar* av talets mening från essentiella *synpunkter*, vilka är nödvändiga för att språket ska fungera som tal. Talets position i ett här och nu är en sådan dimension. Se figur 4.7 i slutet av kapitlet för en översikt.

Uppdelningen i tre områden motiveras av att områdena förhåller sig på ett visst sätt till varandra och spelar olika roller i förståelsen av tal. För den språkliga intentionalitet är momenten det primära

föremålet för förståelsen eller ett direkt underlag för denna förståelse. När man förstår ett yttrande förstår man ett innehåll, som är ett moment, och detta innehåll har ett uttryck som sitt direkta underlag, som därför också är ett moment. Talets moment utgör talets centrala struktur. Talets gränssnitt relaterar talet till ett sammanhang. Detta sammanhang måste antingen bestämmas genom momenten eller återbördas till momenten. I det första fallet förhåller sig momenten till sammanhanget, i det andra fallet reflekteras sammanhanget i momenten. När exempelvis tal förhåller sig till annat tal, måste det finnas moment som förhåller sig till varandra. Annars finns ingenting. Och på ett liknande sätt åt andra hållet: ett sammanhang måste förbindas med moment för att vara ett sammanhang för tal. Annars är det bara en del av världen. Dimensionerna är till sist sammanfattningar av talets mening från en hermeneutiskt nödvändig synpunkt. En sådan dimension är en dimension som måste finnas i språket för att det ska vara tal. Till exempel sammanfattar talets position i ett här och nu alla gränssnitt från synpunkten av talets individualitet. Talets sammanhang är alltid ett unikt sammanhang, en absolut singularitet, som aldrig kan upprepas på en annan tid och plats. Bortser man från denna individualitet förlorar man talet ur sikte.

En strukturell uppdelning av det här slaget kan naturligtvis inte göra reda för alla tänkbara fenomen som påträffas inom talet. Den rör talets mest allmänna aspekter. I egenskap av en allmän struktur bör den emellertid vara överordnad på så sätt att alla andra begrepp, som behövs för att beskriva talet, ska kunna underordnas de här föreslagna begreppen. Den bör med andra ord vara heltäckande, även om den inte är uttömmande. Om man kan visa att det behövs fler begrepp på samma övergripande nivå, är beskrivningen av talets allmänna struktur ofullständig och alltså i behov av komplettering.

4.5 Talets moment

Talets moment inbegriper de olika sorters mening som finns i talet och som är primära i den språkliga intentionaliteten. Till denna

mening hör inte endast det som brukar kallas innehåll eller betydelse. Till meningen räknas här alla strukturella aspekter av talets mening, även de som inte är tematiska. Detta innebär att talet har åtminstone fyra moment: ett *innehåll*, en *aktion*, ett *uttryck* och en *artikulering*.

Innehållet är ett tankestoff, som kan vara ordnat i satser, som i sin tur kan bilda hela tankekomplex. Innehållets främsta funktion är att vara en representation av föremål i världen. När man framställer tankar om världen, utför man även handlingar, såsom de att påstå, att ställa i fråga, att kritisera, att trösta, att skämta, att skälla ut, att bedyra sin kärlek och så vidare. Även om framställningen av tankar utförs i en akt, uttömmer denna akt inte hela handlingen som man utför i talet. Talet har därför också en aktion som motsvarar handlingar av det slag som precis nämnts. Uttrycket är bäraren av ett innehåll. Fonem och grafem är enheter inom uttrycket. Artikuleringen är talets yttre medium, dess förkroppsligande.[1] Det förekommer variationer inom artikuleringen som är meningsbärande men som ändå inte bör räknas till uttrycket, eftersom de inte avgränsar olika tankar från varandra. Hit hör variationer i tonfall. Man kan säga ”samma sak” – det vill säga framställa samma tankar – med olika modulationer. Det är till exempel skillnad mellan att ursinnigt skrika *Jag hatar dig* och att ömt säga detsamma. Om artikuleringen är skriftlig kan den på ett liknande sätt varieras genom grad, typsnitt, tryckmaterial osv. Uttrycket är alltså en bärare av innehållet medan artikuleringen är en bärare av aktionen. En aktion är förbunden med en artikulering. Ett innehåll och ett uttryck kan däremot finnas utan artikulering.[2]

---

[1] Jag skriver *artikulering* istället för *artikulation* för att undvika sammanblanding med det grammatiska begreppet om språkets artikulation i kap. 5.

[2] Att ett uttryck inte måste vara artikulerat – föreligga såsom ljud eller skrift – framhölls redan av Saussure, *Kurs*, 35f: ”Det är viktigt”, skriver han, ”att notera att föreställningen inte är detsamma som ljudet självt och att den är psykologisk på samma sätt som det begrepp den är förbunden med”. Uttrycket är en *image acoustique*.

Innehåll hör således ihop med uttryck liksom aktion hör ihop med artikulering. Enligt vedertagen terminologi bildar innehållet och uttrycket ett *tecken*. Enheten av aktion och artikulering ska jag kalla för en *gest*. Termen tycks mig passande, eftersom aktion och artikulering alltid är en yttre aspekt av talet. Ett tecken kan realiseras som inre tal. Det kan inte en gest. Vi kan därtill säga att ett tecken yttras – externaliseras – genom att artikuleras. Det vore däremot missvisande att säga att gesten yttras genom att artikuleras. Det är så den finns till. Detta blir tydligare om vi begränsar formuleringen till artikuleringen: om man säger att gesten yttras genom att artikuleras säger man samtidigt att artikuleringen yttras genom att artikuleras. Det är förstås meningslöst. Därför kan vi säga att tecknet består av en representativ mening, som kan fullbordas i det inre, och gesten av en aktionell mening, som bara kan fullbordas i det yttre, i ett område där meningen är tillgänglig för andra. Under normala omständigheter bildar naturligtvis tecken och gest en syntetisk enhet genom att innehåll och uttryck kommer att föreligga som yttre tal genom en artikulering. Artikuleringen kan då sägas vara en bärare av aktion, innehåll och uttryck. Momenten kan härmed tolkas tillsammans, på så sätt att tolkningen av en av dem påverkar tolkningen av en annan.

Tillsammans bildar tecken och gest en större enhet. Låt mig kalla den för ett *mäle*. Mälet är enheten av de fyra moment som föreligger i alla normala, yttre former av tal. Ett mäle är inte detsamma som ett yttrande. Ett yttrande inbegriper också talets gränssnitt och dimensioner. Mälets struktur visas i figur 4.1 nedan.

<table>
<tr><td>Innehåll</td><td rowspan="2">Tecken</td><td rowspan="4">Mäle</td></tr>
<tr><td>Uttryck</td></tr>
<tr><td>Aktion</td><td rowspan="2">Gest</td></tr>
<tr><td>Artikulering</td></tr>
</table>

Figur 4.1 Tecken, gest och mäle

Låt oss som illustration se på två exempel. Vi tänker oss först ett litterärt verk. Verket framställer en fiktiv värld, där saker är på ett visst sätt och där saker sker i en viss ordning. Detta är dess *innehåll*. Ett innehåll måste därtill framställas på ett visst sätt, nämligen genom ett *uttryck*, som upprättar distinktioner mellan olika innehåll. Innehållet och uttrycket har i det här fallet också yttrats. Därför har verket en *artikulering*. Ursprungligen har verket artikulerats genom att författas och därefter – om verket har gjorts allmänt tillgängligt – genom att publiceras. Genom att låta publicera verket utför författaren en handling. Därför har verket också en *aktion*. Om vi nu istället ser på ett vardagligt, muntligt yttrande visar det sig att det har precis samma struktur. Vi tänker oss: *Jag har ont i foten*. Talaren har framställt en tanke om smärtan i sin fot. Därmed har yttrandet ett innehåll och ett uttryck. Yttrandet har också en artikulering, eftersom talaren har bildat en serie ljud. Artikuleringen har sin egen karaktär: talarens tonfall kan vara lugnt, samlat, klagande eller fullt av smärta. Sådana variationer påverkar vad talaren gör genom sitt yttrande. Detta är till sist aktionen.

För en del ändamål är det tillräckligt att beskriva momentens mening i termer av en typ. Deras konkreta mening varierar dock alltid från tillfälle till tillfälle och kan utläggas med avseende på denna mening. Låt anta att någon säger: *Jag lovar att aldrig göra så igen*. Man skulle kunna beskriva det sagda som ett löfte. Man har då bara angett en typ. Utöver detta kan man även beskriva sammanhanget, förklara vad yttrandet gick ut på, vad det innebar där och då, att det var allvarligt eller lättsamt, att det var betydande eller obetydligt osv. Man kan vara mycket noggrann och förklara precis vilken betydelse precis detta löfte hade i sitt sammanhang. På detta sätt tolkas aktionen.

Förhållandet att språket består av handlingar som bildar en mening utöver tankeinnehållet uppmärksammades tidigt av Adolf Reinach.[1] Liknande idéer utvecklades senare av John Austin. Enligt Austins analys består dessa handlingar av två delar: *illokutionen* och

[1] Reinach, *Zur Phänomenologie des Rechts*.

perlokutionen. Enligt analysen av mälet i fyra delar föreligger ingen sådan grundläggande skillnad. De två delarna är istället sammanfattade under begreppet *aktion*. Avvikelsen från Austins välkända analys beror på en asymmetri i hans begreppspar som vi inte kan tillåta i en hermeneutisk beskrivning av språket. Hos Austin definieras illokutionen i konventionella termer. Den bestäms av gemensamma idéer om språkliga handlingar. Perlokutionen är däremot en tillfällighet. Om man skriker *Se upp!* så har man enligt en konvention varnat någon. Det är illokutionen. Effekten av varningen, t.ex. att den hörsammas eller negligeras, är perlokutionen. Denna kan enligt Austin inte bestämmas konventionellt. Den uppstår tillfälligtvis beroende på vad som faktiskt händer i situationen.[1] I den hermeneutiska inställningen uppfattas emellertid talet som konkret handlande och därför måste även illokutionen ha en tillfällig mening. Detta förhindrar naturligtvis inte att den kan beskrivas i termer av en typ, men så kan även perlokutionen (t.ex. är *hörsammande av varning* en typ). När vi beaktar språket hermeneutiskt med konkreta yttranden i åtanke är det således inte uppenbart att det föreligger en väsentlig artskillnad. Skillnaden mellan illokution och perlokution skulle lika gärna kunna beskrivas som en skillnad mellan tidpunkter för tolkningen och sammanhangets omfattning. Naturligtvis kan man anlägga olika synpunkter på aktioner – vad de är i talögonblicket, vad de har åstadkommit, vad de kunde ha åstadkommit osv. – men tills vidare fordrar detta inte någon elementär distinktion.

4.5.1 Konnotativa moment

Innehåll, aktion, uttryck och artikulering är talets primära moment. De är grundläggande i alla normala typer av yttre tal. Utöver dessa moment kan talet tillordnas ytterligare moment som bygger på de primära momenten. Dessa moment är sekundära och uppstår genom konnotation. Med *konnotation* avser jag här egenskapen att en

[1] Austin, *How to do things*, 103f. Frågan om illokutionens konventionalitet är omdiskuterad i den pragmatiska litteraturen. Se t.ex. Miller, ”Speech acts and conventions”.

typ av mening vilar på en underliggande struktur av en annan typ av mening. Konnotationen är beroende av det som den vilar på, men det som konnotationen vilar på är inte beroende av konnotationen. Detta begrepp om konnotation kan spåras till Hjelmslev, men har hos honom en mer begränsad tillämpning.[1] Eco har utvecklat Hjelmslevs begrepp på så vis att det avser alla strukturer där ett tecken har ett innehåll och uttryck, dvs. ett annat tecken, som sitt uttryck. Detta kallar han ”a superelevation of codes”.[2] I det föreliggande sammanhanget har jag istället introducerat mälet som grundläggande struktur. Konnotativa är således moment som inte hör till mälet men som är beroende av mälet. Begreppet inbegriper en mångfald av fenomen som uppvisar samma beroendeförhållande.

Låt oss fortsätta med det litterära verket som exempel. Även om man har uppfattat både ett tecken och en gest, och kanske till och med har en rik förståelse av dem, uttömmer denna förståelse inte all mening som man kan finna i verket. Coseriu framhåller att även när man läst något och förstått vad som där är rent språkligt framställt, så kan man fråga vad det hela vill säga: ”Wir haben etwas gelesen, wir haben etwas in seinen rein sprachlichen Bedeutung genau verstanden und fragen uns dennoch: ’Was ”bedeutet” dies alles?’ Wir betrachten also den gesamten Text in seinen rein sprachlichen Ausdruck und Inhalt als eine Art von Vehikel für eine ’Bedeutung’ auf einer anderen Ebene”.[3] Denna ytterligare mening bildar enligt min terminologi ett konnotativt, sekundärt moment.

Vi kan exempelvis tänka oss att ett litterärt verk säger någonting om livet, som inte uttryckligen är framställt, men som låter sig förstås genom framställningen. För att göra saken mycket enkel skulle verket kunna säga att livet är hopplöst, så det är bara att ge upp, eller att livet är fullt av hopp, så det är bara att kämpa på. I och med att verket på detta sätt menar något, som inte bara är fiktion, utan som även gäller oss som verkliga människor uppstår sekundärt en

---

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 101ff.
[2] Eco, *A theory of semiotics*, 55.
[3] Coseriu, *Textlinguistik*, 65f.

förbindelse med våra verkliga liv. Med andra ord har det en dubbel referens. Å ena sidan har det en primär referens till den fiktiva världen. Det är denna värld som framställningen omedelbart gäller. Låt oss säga att den är en *denotativ referens*. Å andra sidan har verket en *konnotativ referens* till det verkliga livet. Denna referens är sättet på vilket det sekundära momentet hänvisar till världen. Utan den senare typen av referens skulle verket inte kunna gälla våra liv. Det skulle rätt och slätt vara fiktion utan någon som helst faktiskt konsekvens.

Konnotativa strukturer av detta slag är inte begränsade till mer avancerade typer av tal. Analog med det litterära verket är i det här avseendet den skämtsamma historien. Låt oss beakta ett blondinskämt, som berättar om en blondin som på något sätt visar sig vara orimligt obegåvad. Till exempel: *Varför var blondinen så nöjd när hon hade lagt ett pussel på ett år? – Det stod tre till sex år på paketet!* Omedelbart framställer skämtet en liten fiktiv värld. Men skämtets relevans och verkan upphör inte där. Man kan mena – i synnerhet om man har ideologiska invändningar – att skämtet konnotativt ger uttryck för en kvinnofientlig hållning. En sådan tolkning av skämtet förutsätter att den konnotativa meningen har en referens till den verkliga världen. Annars skulle skämtet inte kunna gälla verkliga kvinnor. Invändningen skulle vara fullkomligt obegriplig. Även om skämtet saknar ett tydligt syfte, även om den kvinnofientliga hållningen kanske är vag, uppfattar man i en sådan tolkning en hänvisningsrelation mellan det konnotativa momentet och världen som vi lever i. Skämtet är inte ”bara ett skämt”.

I kapitel 1 anfördes exemplet *Kaffet står på bordet*. Vi föreställde oss att yttrandena kan få en symbolisk mening genom att utsagan blir ett rituellt ledmotiv i ett hushåll av kaffedrickare. Därefter iakttog vi att något liknande faktiskt kan sägas om utsagan överlag, eftersom den i allmänhet är förknippad med den svenska fikakulturen.[1] I det första fallet har vi tänkt oss ett begränsat fall, som vi

[1] Se 1.4.1.

kan föreställa oss genom att anta ett antal omständigheter i sammanhanget. I det andra fallet iakttar vi en hermeneutisk mening med betydligt större räckvidd, som kan sägas vara en typ, ett slags traditionellt tal. I båda fallen handlar det om en mening som konnotativt bygger på de primära momenten.

Enligt den här beskrivningen kan mälets struktur utvidgas. Ett mäle som enbart består av primära moment kan vi benämna *enkelt mäle*. Ett mäle som har minst ett sekundärt moment kan vi benämna *utvidgat mäle*. Området av mening som uppstår genom konnotation och som alltså är sekundärt ska på nivån av tecken och gest sägas vara ett *bud*. Ett utvidgat mäle ser således ut som i figur 4.2.

<table>
<tr><td>Konnotativa moment</td><td colspan="2">Bud</td><td rowspan="5">Utvidgat mäle</td></tr>
<tr><td>Innehåll</td><td rowspan="2">Tecken</td><td rowspan="4">Enkelt Mäle</td></tr>
<tr><td>Uttryck</td></tr>
<tr><td>Aktion</td><td rowspan="2">Gest</td></tr>
<tr><td>Artikulering</td></tr>
</table>

Figur 4.2 Utvidgat mäle

4.5.2 Tecken och gest

Enligt analysen av mälet står å ena sidan innehåll och uttryck, å andra sidan aktion och artikulering, i en speciell förbindelse med varandra. Det första paret utgör ett tecken. Det andra en gest. Denna uppdelning kan vara något överraskande. Inom exempelvis den strukturella språkvetenskapen skulle skillnaden mellan uttryck och artikulering snarare beskrivas som en skillnad mellan form och substans. Mig veterligen finns det inte heller någon annan beskrivning av språkliga handlingar som föreslår en speciell förbindelse mellan dessa och artikuleringen. Låt oss således undersöka strukturen närmare.

Till skillnad från innehållet och uttrycket är aktionen och artikuleringen alltid förkroppsligade. Man kan ägna dem alla tänkbara planer, reflektioner och fantasier, men under inga omständigheter fullborda dem i det inre livets sfär. Man kan ha föreställningar om dem. Men man kan inte bringa dem till deras egentliga fullbordan. Ett tecken äger däremot sin egen inre realitet. Ett tecken kan tänkas till varande på ett sätt som gesten inte kan. Man kan *tänka* ett tecken men man kan som mest *tänka på* en gest.[1] Låt oss benämna ett sådant tecken, som saknar en utvändig realisering, ett *särtecken*. Särtecknet är ett tecken utan gest. Det naturliga flödet av särtecken i medvetandet är vad som brukar kallas inre tal. På ett liknande sätt kan man realisera gesten i och för sig, men nu med ett annat resultat. En sådan *särgest* är en yttring utan en organiserad framställning av tankar, dvs. en gest som inte är förenad med ett tecken inom mälets enhet. Skrik, skratt och väsningar är exempel på särgester.

På grundval av dessa *särrealiseringar*, som på ett radikalt sätt bryter loss tecken och gest från varandra, kan vi säga att tecknet har en inre realitet och gesten en yttre realitet. Tecknet måste inte artikuleras för att finnas till medan gesten bara kan fullbordas genom sin artikulering. Vid sidan av denna olikhet har emellertid tecken och gest en likartad struktur. Kombinationerna innehåll–uttryck för tecknet och aktion–artikulering för gesten är i flera avseenden symmetriska.

Förhållandet att ett tecken består av innehåll och uttryck är inte tillräckligt för att klart avgränsa tecknet från andra arter av mening. Det krävs fler kriterier. Ett antal sådana kriterier har föreslagits av Göran Sonesson.[2] För det första har ett tecken egenskapen att det kan stå i förbindelse med en referent som är relativt oberoende av

---

[1] Det vill säga: man kan inte skälla ut någon, bedyra sin kärlek eller framföra ett påstående genom att bara tänka på det. Gesterna fullbordas inte. Däremot är tecknet fullbordat, med sin väsentliga karaktär som en tankemässig enhet intakt, trots att det bara tänks.

[2] Sonesson, *Pictorial concepts*, 49ff och 193ff, ”The varieties of interpretation”, 74f och ”The mind in the picture”, 172f.

innehållet. För det andra förmedlas innehållet genom uttrycket: uttrycket är *direkt givet*, medan innehållet är *indirekt givet*.[1] För det tredje är denna givenhetsordning, enligt vilken uttrycket kommer först, asymmetrisk med innehållets och uttryckets relevansordning. I de flesta fall – med vissa undantag – är innehållet den sida av tecknet som tilldrar sig vårt intresse. Innehållet är *tematiskt* och uttrycket *otematiskt*.[2]

Dessa egenskaper kommer en god bit på vägen för att avgränsa tecknet. Men Sonesson visar att de inte är tillräckliga. När man ser ett föremål är endast ena sidan av föremålet direkt given, men vad man uppfattar som sett är föremålet som helhet. Inte bara ena sidan, utan hela föremålet är tematiskt. Ytterligare ett kriterium för tecknet måste därför vara att innehåll och uttryck är *kvalitativt olika*: de är av olika art. När man ser ett föremål är däremot ena sidan, den andra sidan eller vilken som helst sida av samma art. Man ser *en del* av en kvalitativt likartad helhet – inte uttrycket för ett innehåll. I ett tecken måste dessutom innehåll och uttryck vara *diskontinuerliga*: det ena löper inte över i det andra i tid och rum. En gren som sticker fram bakom husknuten är således inte ett tecken för resten av trädet bakom hörnet. I ett sådant fall ser man *en del* som kontinuerligt löper över i helheten – inte uttrycket för ett innehåll.

Dessa kriterier är utformade för att avgränsa ett antal speciella arter av mening. Det finns många meningsfenomen som inte är tecken och ett mindre antal som är tecken. Till de senare hör bilder och språk. I det föreliggande sammanhanget är det lämpligt klargöra vad som kännetecknar det språkliga tecknet till skillnad från exempelvis bildtecknet. Ett klassiskt sådant kriterium är språkets *dubbla artikulation*, förhållandet att språket är strukturerat å ena

---

[1] Vid första anblick verkar distinktionen mellan direkt och indirekt bara gälla om uttrycket har en *artikulering*. Men även för ett tecken som föreställs i det inre är uttrycket en bärare av innehållet. Man kan ha ett uttryck utan ett innehåll (nonsensord) men inte ett innehåll utan ett uttryck. I detta avseende är uttrycket trots allt mer direkt än innehållet.

[2] Ett undantag, som brukar nämnas, är poesi, där uttrycket tenderar att få en mer framträdande roll än annars. Se t.ex. Jakobson, *Poetik och lingvistik*.

sidan på uttrycksplanet i enheter som saknar betydelser, å andra sidan på innehållsplanet i enheter som har betydelse.[1] Ett annat kriterium är den *syntagmatiska utvecklingen* av diskreta enheter i ett oändligt förlopp.[2] De här egenskaperna gäller emellertid också för tecknet i den grammatiska inställningen. De säger ingenting om vad som är speciellt med tecknet i hermeneutiskt avseende.

Ett bättre hermeneutiskt kriterium är tecknets *självreflexivitet*. Som tal kan språket utlägga sin egen innebörd. Detta kan ske implicit under en texts förlopp eller explicit i det fall man uttryckligen talar om tal. I det senare fallet är tecknet *självreferentiellt*. Denna egenskap kan i sin tur återföras på en mer allmän egenskap: det språkliga tecknets förmåga att handla om vad som helst. Denna egenskap har sammanfattats av Hjelmslev: ”a language is a semiotic into which all other semiotics may be translated – both all other languages, and all other conceivable semiotic structures”.[3] Detta ska förstås: språket kan handla om allting, men allting kan inte handla om språket. Det är till exempel uppenbart att vi kan tala om ett musikstycke eller om en bild. Det är däremot inte uppenbart att ett musikstycke eller en bild kan handla om vårt tal på samma enkla sätt. Hjelmslev säger därför att språket har förmågan att skapa sig vilket ämne som helst.[4] Endast i språket kan man ”sysle med det uudsigelige indtil det er udsagt”.[5] Detta bör inte förstås som att språket strängt taget kan uttrycka alla sorters mening. Det innebär

---

[1] Martinet, ”La double articulation linguistique”.

[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, talar här om ett virtuellt förlopp. Chomsky, *Architecture of language*, 51, talar om något liknande i termer av ”discrete infinity”, men begränsar till skillnad från Hjelmslev idén till satsbildning. Möjligheten att bilda en oändlig mångfald av komplexa satsformer framhålls även av Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 378–380, i hans utkast till en universell grammatik.

[3] Hjelmslev, *Prolegomena to a theory of language*, 109. Jag citerar den engelska översättningen, eftersom den danska terminologin är mer egenartad och svårare att direkt förstå. Originalet återfinns i *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 97.

[4] Jag skriver *ämne* för vad Hjelmslev kallar *mening* på danska, *purport* på engelska och *matière* på franska.

[5] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 97. Hjelmslev citerar här Kirkegaard.

att allting kan vara föremål för tal – inte att allting kan komma till tals. Det språkliga tecknets särart ligger alltså inte i en fullkomlig uttrycksförmåga – detta skulle göra andra uttryckssätt överflödiga – utan i förmågan att ta sig an vad som helst, att göra allting till en sak att ha en mening om. Denna förmåga inbegriper som vi sett också andra tecken.

Gesten delar inte alla tecknets egenskaper. Men den uppfyller de flesta kriterier som har nämnts ovan: aktion och artikulering är indirekt respektive direkt givna, de är tematiskt viktade, de är kvalitativt olikartade och de är diskontinuerliga. Detta kan enklast visas med särgesten som exempel. Låt tänka att vi hör ett skrik som låter förfärligt. Det låter som att någon skriker av smärta. Låt säga att vi nu finner den som skrikit. Följande utspelar sig: ”Hur är det fatt?” ”Fint! Jag bara skrek.” ”Bara skrek? Varför det?” ”För att det är härligt att skrika.” Härmed har sammanhangets berikats med en utläggning av aktionen – och förmodligen så till vår förtret. Att yttra sin smärta är befogat. Att skrika för skojs skull är ett ofog. Utläggningen förändras knappast vår uppfattning om artikuleringen. Skriket lät som det lät. Däremot förändras vår uppfattning om aktionen. Det var inte ett skrik av smärta – det var ett okynnesskrik. Att aktionen kan förändras på detta sätt medan artikuleringen förblir konstant visar att momenten är kvalitativt olikartade. De är därtill diskontinuerliga: delarna av en artikulering uppgår inte till en aktion genom en ren summering. Till sist är aktionen tematisk. Det kommer inte an på ljuden som sådana. Det viktiga är vad som görs med dem.

Tecknet och gesten har alltså i flera väsentliga avseenden en likartad struktur. De består av två moment, som är kvalitativt olikartade, diskontinuerliga och tematiskt viktade. Tecken och gest är således strukturellt likartade. Däremot är gesten varken dubbelt artikulerad eller självreferentiell på samma sätt som tecknet. Tecknet består av en tankemässig mening medan aktionen består av en handlingsmässig mening. Tecken och gest är således funktionellt olikartade. Dessa likheter och olikheter speglas av sönderdelningen av mälet i två symmetriska delar.

Det bör till sist framhållas att mälet trots dessa särrealiseringar, genom vilka vi uppfattar tecken och gest var för sig, förblir en grundläggande enhet för talet. Mälet är ofullbordat, inte förintat. Avvikelserna är inte evidens mot beskrivningen av mälets struktur, eftersom deras speciella karaktär kan definieras strukturellt med de kategorier beskrivningen ställer till förfogande. Särtecknets och särgestens speciella karaktär förklaras precis genom *vad som inte fullbordas* inom mälets struktur. Särtecknets karaktär såsom inre tal (eller såsom en ren reflektion) beror på att gesten saknas. Särgesten karaktär såsom en handling utan organiserad framställning av tankar beror omvänt på att tecknet saknas. Utöver dessa två fall kan mälet bli ofullbordat på andra sätt. Nonsensord kännetecknas av att de saknar ett innehåll. De är blott uttryck: *säruttryck*. Deras speciella karaktär ligger i denna ofullbordan. Tigande är enligt samma princip en *säraktion*. Till skillnad från tystnad kan tigande nämligen inte förstås som en fullständig frånvaro av moment. Tigandet utmärker sig genom att en språkbrukare gör något genom att inte säga något. Tigande är en privativ form av tal. Tystnad är däremot icke-tal. I alla dessa fall förblir mälet ofullbordat. Men de *olika* sätt på vilka denna ofullbordan sker, som var för sig har sin egen speciella karaktär, kan förklaras mot bakgrund av mälets fullbordade enhet i fyra moment. I vart och ett av fallen får vi dessutom en formell beskrivning av fenomenet som samtidigt visar att det hänger samman med andra, analoga sätt på vilka mälet kan vara ofullbordat. Enkelheten med vilken vi nu kan greppa både helhet och delar, såväl i deras normala realisering som i deras särrealisering, är evidens för att mälet är en riktig beskrivning av talets struktur.

4.6 Talets gränssnitt

Talets *gränssnitt* förbinder ett yttrande med förhållanden som inte ligger i yttrandet i och för sig. Gränssnitten är talets olika sätt att förbinda sig med ett sammanhang. Talet har tre sådana gränssnitt:

1. Involveringen
2. Samvaron
3. Gällandet

Involveringen är språkbrukarens praktiska engagemang med språket. Involveringen är en enskild språkbrukares fria aktivitet. Samvaron är talets förbindelse med annat tal. Den är talets sociala bestämning i situation och tradition. Gällandet är talets förbindelse med föremålen som det har att göra med. Genom att talet gäller föremål orienterar sig talet mot något, anlägger en synpunkt på något eller tar sig an något. Dessa tre gränssnitt är med andra ord talets *subjektiva*, *intersubjektiva* respektive *objektiva* förbindelse med ett sammanhang.

Involveringen, samvaron och gällandet relaterar *alla* talets delar till ett sammanhang. De inskränker sig inte till något bestämt moment. Distinktionen samvaro–gällande är alltså inte parallell med distinktionen gest–tecken eller med Apels och Habermas ”doppelstruktur der Rede”.[1] Såväl gesten som tecknet har genom samvaron och gällandet både en social och en objektiv relation till ett sammanhang. Tecknet är liksom gesten bestämt i relation till annat tal och gesten har liksom tecknet att göra med föremål som talet handlar om. Dessa förhållanden kommer att klargöras i det följande.

4.6.1 Involveringen

Talet är en involvering med språket, eftersom talet förutsätter en språkbrukare som ägnar sig åt språket. Språkbrukaren erfar talet i ett praktiskt sammanhang och har motivationer i sin verksamhet. Den talar ”under det att…”, ”givet att …”, ”därför att…”, ”så att…” osv. Involveringen är individuell, spontan och fri. Det är upp till språkbrukaren hur den talar.

Involveringen är den sida av talet som Saussure huvudsakligen förstår under begreppet *parole*. *Parole* är en individuell, exekutiv akt. I *langue* är denna exekutiva sida av språket utesluten, ”eftersom

[1] Enligt detta begrepp om talets dubbelstruktur ligger det sociala i språkhandlingarna och det objektiva i propositionerna. Se Habermas, ”Universalpragmatik”.

kollektivet inte utför något". Den exekutiva sidan "är alltid individuell och individen är herre över den".[1] Sechehaye sammanfattar samma aspekt av talet under begreppet *parole proprement dite* (egentligt tal) och avgränsar den från *parole organisée* (organiserat tal), med vilket han avser ungefär detsamma som talad teknik. Sechehaye framhåller att det egentliga talet inte kan reduceras till det organiserade talet. Som organiserat tal är talet en enkel funktion av *langue*, men därutöver är det alltid också något mer, nämligen drivkraften som fullbordar talet: "La parole semble être alors un simple fonctionnement de la langue; mais elle est quand même toujours quelque chose de plus. Elle reste l'élément moteur et directeur de l'acte qui s'accomplit."[2] Det egentliga talet är essentiellt, betonar han – ett oumbärligt element av liv och spontanitet, utan vilket språket överhuvudtaget inte skulle kunna komma till stånd. Språket förutsätter ett talande subjekt.

Dessa beskrivningar har gemensamt att de utgår från den som talar. Detta är naturligt eftersom involveringen är enkel att förstå från denna synpunkt. Den går knappast att bestrida: uppenbarligen måste en språkbrukare aktivt bidra till sitt eget tal för att något tal alls ska kunna uppstå. Det är svårare att angripa ämnet från andra hållet: från synpunkten av den som förstår en annans tal. Det finns emellertid en vits med att beskriva involveringen från denna synpunkt, eftersom det leder till den avgörande frågan om erfarenheten av tal. Istället för att uppehålla oss vid den uppenbara omständigheten att en språkbrukare skapar tal, ställs vi nu inför frågan vad det är för egenskap hos talet som låter det vara tal för den som bara hör på. Det räcker nu inte att säga att språkbrukaren talar. Vi måste klarlägga deltagandet i den andres tal.

När man ställs inför en annans tal är talet redan för handen. Detta innebär emellertid inte att förståelsen av talet är ett rent passivt förfarande. Förståelsen är inte en förmedling av en identisk mening från den ene till det andre. Att förstå tal innebär att delta i tal på så sätt att talet får en mening för den enskilde språkbrukaren.

---

[1] Saussure, *Kurs*, 36f.

[2] Sechehaye, "Linguistiques saussuriennes", 9.

Meningen bildas i ett möte mellan språkbrukaren och talet. Förståelsen är *dialogisk*. Att förståelsen är beskaffad på detta sätt har framhållits både inom den dialogiska språkteorin och inom den hermeneutiska traditionen. Volosjinov – en representant för den första skolbildningen – skriver:

> To understand another person's utterance means to orient oneself with respect to it, to find the proper place for it in the corresponding context. For each word of the utterance that we are in process of understanding, we, as it were, lay down a set of our own answering words. The greater their number and weight, the deeper and more substantial our understanding will be.[1]

Förståelsen är alltså inte, menar Volosjinov, ett rent mottagande eller ett återskapande av en identisk mening. Förståelsens kvalitet kan därför bedömas på samma sätt som kvaliteten på en respons: en god förståelse är som ett utförligt och tungt vägande svar på en annans yttrande. Förståelsen är jämförbar med en utläggning:

> Thus each of the distinguishable significative elements of an utterance and the entire utterance as a whole entity are translated in our minds into another, active and responsive, context. *Any true understanding is dialogic in nature*. Understanding is to utterance as one line of dialogue is to the next. Understanding strives to match the speaker's word with a *counter word*.[2]

En liknande beskrivning av förståelsen påträffas hos Gadamer. Huvudtesen kan sammanfattas: förståelsen av en text är såsom en levande dialog som fortskrider genom en dialektik mellan fråga och svar. Genom att fråga får man svar, men man kan inte fråga utan att man redan antar sig ha vissa svar. En fråga ställs således utifrån en viss förförståelse – en samling givna svar – och denna förförståelse begränsar vilka nya svar som kan ges av texten. Det finns härmed en spänning mellan en redan given förståelse och sättet som denna kan komma att förändras. Frågandet är begränsat men har

---

[1] Volosjinov, *Marxism and the philosophy of language*, 102.
[2] Volosjinov, *Marxism and the philosophy of language*, 102.

samtidigt en uppdagande förmåga. Genom att fråga lämnas det som står i fråga obestämt i väntan på ett svar. Gadamer framhåller här att tolkningsförloppet förutsätter att man introducerar en ovisshet i förståelsen. Man kan inte anta att förståelsen är fullständig – det skulle utesluta alla frågor – om förståelsen ska kunna utvecklas. På detta sätt för man med sig sin egen förståelse till texten men lämnar samtidigt utgången oförutsägbar.[1] På ett annat ställe sammanfattar Gadamer samma idé: ”Es genügt zu sagen, daß man *anders* versteht, *wenn man überhaupt versteht*”, det räcker att säga att man förstår annorlunda, om man överhuvudtaget förstår.[2]

Involveringen med språket kännetecknas av att förståelsen har en sådan dialogisk karaktär. En förståelse kan vara mer eller mindre dialogisk i bemärkelsen att den kan vara mer eller mindre lyhörd för den andres tal. Men förståelsen är alltid dialogisk i bemärkelsen att språkbrukaren måste bidra till den. Som vi sett menar Volosjinov att förståelsen kan liknas vid förmågan att svara på en annans yttrande. Denna idé har en enkel motsvarighet i hur vi normalt bedömer vår egen och andras förståelse av ett yttrande. Den som mekaniskt upprepar ordalydelsen i ett yttrande visar inte att den har förstått. Den visar som mest prov på ett gott minne. Den som säger något självständigt om yttrandet, och således utlägger yttrandet, visar däremot *hur* och eventuellt också *hur väl* den har förstått. En förståelse kan inte komma till tals genom upprepning. Det krävs utläggning.

I en kritik av Gadamers beskrivning av förståelsen har Hirsch framhållit att det inte räcker att säga något annorlunda för att visa att man har förstått. För att visa att man förstått – här i en kvalitativ bemärkelse – måste man uttrycka en ”similar or equivalent meaning”.[3] Utläggningen bedöms med avseende på dess likhet med det som den utlägger: en god överensstämmelse tyder på en god förståelse. Detta är i och för sig riktigt. Men Hirsch bortser från att icke-identiteten är en förutsättning för förloppet, dvs. att likheten mellan

---

[1] Gadamer, *Wahrheit und Methode*, 368–375.
[2] Gadamer, *Wahrheit und Methode*, 302.
[3] Hirsch, ”Gadamer’s theory of interpretation”, 252.

utläggning och utlagt måste vinnas mot bakgrund av en olikhet. Att man har förstått kan inte visas genom en identitet mellan två instanser av tal – dvs. upprepning – utan endast genom en självständig reflektion av annat tal – dvs. utläggning. Detta är en grundbetingelse för förståelsen av tal i bemärkelsen att det inte finns någon evidens för förståelse om man är oförmögen att låta förståelsen komma till tals genom utläggning. Hirsch betoning av identiteten mellan förståelser måste därför sägas vara en förenkling.

Behovet av en subjektiv förankring är en allmän egenskap hos talet som härrör från involveringen. Det är alltså inte ett aktivt val att förstå dialogiskt. Det är så förståelsen i och för sig är beskaffad. Detta innebär i sin tur att talet ursprungligen måste vara givet på ett sådant sätt att det är öppet för dialog. Talet har inte en mening som visar sig genom involvering mot bakgrund av en särskild ansträngning. Det skulle innebära att talet uteblir om ansträngningen uteblir. Men språket visar sig inte som tal först genom ett visst arbete.

Källan till talets dialogiska karaktär bör sökas i verksamheten som talet ingår i. Talet är en del av det konkreta livet. Talet uppfattas därför utifrån en *livssituation*. En språkbrukare ägnar sig åt talet i ett sammanhang av ändamål och motivationer. Livsvärlden är, som Schütz och Luckmann skriver, framförallt ”der Bereich der Praxis”.[1] En språkbrukare möter således tal i ett sammanhang där hon verkar och lever, tänker och tror, strävar och vill. I största allmänhet har talet förvisso inget speciellt ändamål (det är enérgeia). Men i det enskilda fallet är det förbundet med en verksamhet som har sina speciella planer och mål (det är entelécheia). Talet berör därför språkbrukarna. Det har en verkan i deras liv, om så denna verkan skulle vara av en praktisk, teoretisk, nödvändig, lustfylld, världslig eller själslig art.

Vi skulle kunna säga att denna verkan innebär att talet *spelar roll,* att det *gör sig hört*, att det *angår oss* eller att det *reser anspråk*. Detta kan språket bara göra i egenskap av tal. Men dessa formuleringar

[1] Schütz & Luckmann, *Strukturen der Lebenswelt*, 48.

förefaller inadekvata som en sammanfattning av fenomenet. De beskriver några tänkbara utfall vid sidan av många andra. Allt tal spelar inte roll, allt tal gör sig inte hört, allt tal angår inte oss och allt tal reser inte anspråk. Men allt tal *slår an* på ett visst sätt och gör sig åtminstone i denna minimala mening hört som tal. Det visar sig som språk som kräver språkbrukarens involvering och det uppfattas på detta sätt utan närmare reflektion. Detta förhållande är egentligen inte märkligare än den oreflekterade tendensen att sitta på stolen, som är till för att sitta på, att äta maten på tallriken, som är till för att ätas, att gå sin kos med sina ben, som är till för att gå med osv. Alla sådana fenomen har en viss mening och funktion i våra liv. De är *till hands* på ett särskilt sätt, för att tala med Heidegger.[1] På samma sätt är det med talet: det är till för att involvera sig med.

Låt mig benämna denna öppenhet för involvering *språkets kall till samspråk*. Denna formulering undviker att inskränka talets speciella anslag till något särskilt fall. Den säger bara att talet med nödvändighet visar sig som språk som kräver ett dialogiskt möte i en involvering. Om involveringen med språket innebär att språket berör den som förstår, innebär språkets kall till samspråk att involveringen redan är etablerad så snart språket har uppfattats som tal. Detta förhållande betyder inte att talet med nödvändighet väcker ett genuint intresse till liv eller att det föranleder något utdraget tolkningsförlopp. Involvering är inte ett kvalitativt begrepp för det särskilt intensiva intresset för ett yttrande. Det står språkbrukaren fritt att involvera sig på sitt eget sätt. För att komma till bättre insikt om involveringens neutrala karaktär kan vi beakta motsatsen till ett intensivt intresse, nämligen det att *dra sig undan* språkets kall till samspråk. Undandragandet kan bestå i att man vägrar bemöta något, att man inte orkar sätta sig in i något eller att man inte alls vill befatta sig med något. Undandragandet innebär att språkbrukaren helst inte vill ha med talet att göra. Men redan genom denna hållning har språkets kall till samspråk slagit an. Språkbrukaren har inte undgått talet. Den har hört kallet och dragit sig undan. Gensvaret

[1] Heidegger, *Vara och tid*.

är redan där. Undandragandet är därför redan i och för sig en minimal involvering.

Att dra sig undan språkets kall till samspråk är något helt annat än att upphäva språkets kall till samspråk. Att upphäva kallet innebär inte att förvägra talet uppmärksamhet. Det innebär att förvägra språket sin framträdelse som tal. Att upphäva kallet är alltså detsamma som att inta den grammatiska inställningen. I den grammatiska inställningen är de undandragande hållningar som nämndes ovan inte längre möjliga. En hållning som ”Det där orkar jag inte lyssna på!” förutsätter att språket redan har visat sig såsom ett material för en involvering. Den grammatiska distansen till talet är alltså inte detsamma som den hermeneutiska distansen till talet och det grammatiska ointresset för talet är inte detsamma som det hermeneutiska ointresset för talet. Det förra är ett allmänt kännetecken för den grammatiska inställningen. Det är ett ointresse för talet som sådant, men kännetecknas förövrigt av ett påtagligt intresse för språket. Det senare är ett speciellt förhållningssätt inom den hermeneutiska inställningen. Det är ett ointresse för visst tal.

På detta sätt visar sig involveringen från synpunkten av en språkbrukare vid ett enskilt tillfälle. Involveringen hör till den individuella språkbrukaren i en livssituation. Därför fortskrider den på sitt eget speciella sätt. Den här synpunkten är givetvis en renodling, en reduktion till språkbrukarens tillfälliga och ombytliga verksamhet. Den bortser från involveringens habituella och traditionella bestämning. Språkbrukare har en habitualitet, eftersom de har lärt sig att involvera sig med språket på särskilda sätt. Därför brukar språkbrukare involvera sig med språket på likartade sätt vid olika tillfällen. Likaså står involveringen i förbindelse med traditioner, med gemensamma och konventionella sätt att involvera sig med språket på. Det finns tolkningspraktiker och sätt att tala som gör att många språkbrukare förstår och bildar tal på liknande sätt. Mot bakgrund av sådana gemensamma vanor kan en enskild involvering bedömas som konformistisk, normal, originell eller idiosynkratisk. Ett sådant omdöme är bara förståeligt i ett socialt sammanhang av involveringar. Det finns med andra ord beröringspunkter mellan involveringen

och samvaron. De två gränssnitten löper inte parallellt. De överlappar varandra.

4.6.2 Samvaron

Talet är samvaro i två huvudsakliga avseenden. Dels består samvaron av talets aktuella och potentiella förbindelser med annat tal, vilka löper från ett yttrande till ett annat. Dels består samvaron av normer och gemensamma vanor, vilka uppstår och förmedlas genom dessa förbindelser. Det första är talets *yttrandesituation*, det senare talets *tradition*. I litteraturen finns det många formuleringar av liknande distinktioner. Bachtin talar å ena sidan om yttranden, som man kan svara på eller förgripa, å andra sidan om genrer, som man kan anpassa sig till eller omforma efter sina tillfälliga behov.[1] Hos Kristeva har förbindelsen mellan texter beskrivits i termer av olika typer av *intertextualitet*.[2] Fairclough föreslår att man även kan tala om *interdiskursivitet*, vilket avser blandningen av traditioner i ett yttrande.[3]

Inom sitt dialogiska ramverk använder Per Linell de mer neutrala termerna situation och tradition. Situationen definierar han som ”*specific occasions* or encounters, *specified in terms of particular times and places and specific participants*”.[4] Situationen omfattar ett helt sammanhang, inklusive dess utomspråkliga aspekter, men en situation är alltid ett mindre sammanhang, begränsad till en viss tid och plats. Traditionen definierar Linell som ”*situation-transcending, sociocultural practices*, to which participants in situated interactions orient in producing and reproducing activity types and other routines”. Traditioner bildas alltså genom rutinisering, konventionalisering och institutionalisering av praktiker. Att det finns traditioner beror på ”our tendencies to do things approximately in the same

[1] Bachtin, *Speech genres*.
[2] Kristeva, ”Word, dialogue, and novel”.
[3] Fairclough, *Critical discourse analysis*.
[4] Linell, *Rethinking*, 49.

ways as we have done before, or seen others do, in similar situations".[1]

I det föreliggande sammanhanget ska jag med *yttrandesituation* endast avse yttrandens förhållande till andra yttranden. Det spelar ingen roll om ett annat yttrande ligger nära till hands eller är avlägset. Även det som sades för länge sedan kan vara relevant genom att åberopas eller genom att vara allmänt känt. *Situation* ska således förstås om situering, dvs. positionering i förhållande till annat tal. Med *tradition* avser jag en gemensam habitualitet. En tradition inbegriper vanligtvis normer, som påbjuder att man bör tala och förstå på ett visst sätt och som kan vara av mera eller mindre strikta slag.

Jag kan här inte ge en utförlig redogörelse för dessa två aspekter av samvaron. Beskrivningen kommer därför att inskränkas till till de allmänna, formella förhållanden som yttranden kan ingå i. Genom beskrivningen av dessa förhållanden kommer vi att se hur samvaron hänger samman med talets moment.

Ett yttrande står i en speciell relation till andra yttranden i egenskap av att vara ett tecken som låter en förståelse av andra tecken komma till tals. Detta förhållande är talets *utläggning*. Det kan illustreras:

Tecken ⟵ Tecken

Figur 4.3 Utläggning

Tecken utlägger inte bara andra tecken när de refererar till andra tecken, och alltså har dem som ett uttryckligt föremål för sitt gällande, utan även när de står i en responsiv förbindelse med dem. Utläggningen visar sig som tydligast när denna utförs explicit, såsom i ett samtal där det uppstår missförstånd och man klargör vad som tidigare sagts: *Jag menade inte så, jag menade…* Men tecken utlägger andra tecken så länge de implicit låter en förståelse av andra tecken komma till tals, så till exempel mellan varje fråga och svar.

[1] Linell, *Rethinking*, 50.

Även om ett svar tillför sin egen mening till sammanhanget, uttrycker det implicit en förståelse för frågan genom sättet som svaret utformas på. Minimalt visar svaret i och för sig – blott genom att vara ett svar – en förståelse för att frågan är en fråga.

Det finns här en terminologisk oklarhet som bör uppmärksammas. Ett svar är en respons, men en respons kan även benämnas med den förra termen: *svar*. Uttrycket kan alltså leda till missförstånd. Den som får en fråga kan inte låta bli ett svara i bemärkelsen att ge en respons. Men den kan låta bli att svara i bemärkelsen att leva upp till frågans fordran. Även tigandet, en vägran att svara, måste förstås som en respons, ett sätt att dra sig undan språkets kall till samspråk.

Betänker vi detta förhållande inser vi att det finns många sätt att bemöta en fråga. Man kan på ett tillmötesgående sätt besvara frågan, liksom man kan undvika den. Undvikandet kan ske genom att tiga, men också genom att man besvarar något helt annat än det som frågan handlar om eller genom att man kontrar med sin egen fråga. Ett annat exempel är sättet att besvara en förolämpning. Språkbrukaren kan i ett sådant sammanhang klandra, kräva upprättelse eller förolämpa tillbaka. Och en språkbrukare som tvärtom får beröm kan på samma sätt svara på olika sätt. Den kan tiga, den kan tacka, den kan instämma. Dessa exempel visar att gesterna står i förhållande till andra gester på ett sätt som liknar tecknens förhållande till andra tecken. Olika gensvar skapar olika förhållanden mellan gester. Denna typ av förhållanden är inte desamma som förhållandena mellan tecken. Låt oss kalla dem för *genläggning*. Genläggningen kan illustreras:

Gest ⟵ Gest

Figur 4.4 Genläggning

När vi upprättat en skillnad mellan dessa förhållanden uppstår snart frågan om inte också tecken och gester kan stå i förhållande till varandra. Ett mäle är trots allt en syntetisk enhet där tecken och gest verkar tillsammans. I det faktiska talet uppträder de inte på varsitt

hörn. De förhållanden som föreligger här har en något annan karaktär än de mellan tecken och tecken respektive gest och gest. Men huvudsaken tycks vara om förhållandet utgår från ett tecken eller från en gest. Låt oss därför säga att utläggning är en funktion hos tecknet som står i förhållande till annat tal och genläggning en funktion hos gesten som står i förhållande till annat tal. Enligt denna definition kan ett tecken utlägga en gest, eftersom man kan tala om en gest. Detta är att tala om vad någon gör genom sitt tal. Omvänt kan man genom en gest handla i förhållande till ett tecken. En sådan genläggning av tecken består inte i att klarlägga, kommentera, kritisera eller på annat sätt omedelbart framställa tankar om ett tecken. Den består i att handla för att påverka ett teckens verkan i det sociala livet. Den som exempelvis kritiserar innehållet i ett tecken utlägger inte endast tecknet genom sina kritiska tankar om tecknet. Den utför även en aktion som går ut på att ändra rollen som tecknet spelar eller kan tänkas spela i samvaron. Den kan till exempel försöka motverka tecknet i egenskap av en utsaga som gäller med en viss auktoritet. Något drastiskt uttryckt går genläggningen i ett sådant fall ut på att oskadliggöra faran som tecknet anses utgöra. Dessa två förhållanden kan illustreras:

Figur 4.5 Utläggning av gesten och genläggning av tecknet

De förhållanden som hittills beskrivits är regressiva. De löper från ett yttrande till ett tidigare yttrande. De riktar sig mot redan föreliggande tal. Eftersom talet utspelar sig i ett sammanhang av tal, där yttrandena avlöper varandra, kan ett yttrande även föregripa andra yttranden. Det kan vara orienterat mot ännu inte föreliggande tal. Bachtin har framhållit denna dialogiska sida hos talet, som alltid redan på förväg förhåller sig till annat tal. En språkbrukare förväntar sig inte, säger han, ett passivt mottagande. Den förväntar sig en aktiv respons:

> all real and integral understanding is actively responsive, and constitutes nothing other than the initial preparatory stage of a response (…) And the speaker himself is oriented precisely toward such an actively responsive understanding. He does not expect passive understanding that, so to speak, only duplicates his own ideas in someone else's mind. Rather, he expects response, agreement, sympathy, objection, execution, and so forth…[1]

Föregripandet kan ibland vara svårt att utröna i efterhand, eftersom det sällan uttryckligen ger sig till känna. Men föregripandet kan även vara uppenbart eller till och med nödvändigt. Besvarandet av tänkbara invändningar i förhand, garderingar och ursäkter om vad som sägas ska är uppenbara föregripanden. Den efterfrågade informationen i en fråga, som är till för att specificeras, är inte bara ett uppenbart, utan också ett nödvändigt föregripande. Utan ett sådant föregripande kan man inte ställa en fråga, eftersom det hör till frågans mening att den söker ett svar.

Förhållandena mellan yttranden kan nu sammanfattas som i figur 4.6 nedan. Denna beskrivning uttömmer inte alla tänkbara variationer som hör till de faktiska, konkreta förhållanden som yttranden ingår i. Men beskrivningen täcker de allmänna möjligheterna, de formella typerna av förhållanden som är härledda från mälets uppdelning i tecken och gest.

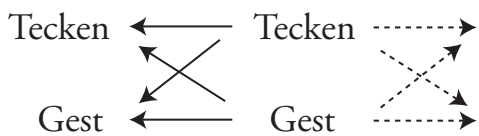

Figur 4.6 Utläggning, genläggning och föregripande

Vid sidan av dessa horisontella förhållanden, som går från yttrande till yttrande, står även yttranden i förbindelse med traditioner av tal. Till traditionen räknar jag all med talet förbunden kultur: genrer, diskurser, ideologier, tankestilar, samtalsnormer, värderingsprinciper, tolkningsnormer, tolkningsvanor etc. Detta är emellertid bara

[1] Bachtin, *Speech genres*, 69.

en uppräkning och den är som sådan otillfredsställande, eftersom den inte uppdagar någon underliggande ordning i traditionernas konstitution. En språkvetenskaplig hermeneutik bör sträva efter att systematisera dem. En sådan systematisering bör identifiera ett antal elementära kategorier enligt vilka alla traditionella fenomen kan klassificeras i arter. Den skulle kunna inledas vid talets moment, gränssnitt och dimensioner, på så sätt att traditionens bestämning av talet relateras till talets struktur, men den torde utöver detta kräva sina egna kategorier. Innan vi på detta sätt kan inordna traditionerna i en strukturell helhet förblir talet om olika typer av traditioner en eklektisk uppräkning. En systematisering av traditionerna är emellertid en alltför omfattande uppgift för att kunna genomföras i föreliggande sammanhang.

Liksom involveringen hänger samman med samvaron är samvaron sammanflätad med gällandet. I den omedelbara samvaron när man talar om något som är närvarande gäller talet föremålet i egenskap av något alla kan se. Eventuellt är föremålet bara givet på detta sätt under ett ögonblick. Därefter gäller talet saken annorlunda: i efterhand, på avstånd, ur minnet, genom vittnesmål osv. Gällandet är dessutom bestämt av traditioner. Dels bildar och upprätthåller traditioner uppfattningar om föremål som talet kan gälla. Det kan röra sig om vetenskapliga föremål, men också om mindre vederhäftigt material: om tomtar och troll, om himmel och helvete, om karma och chakra. Dels innefattar traditioner sätt som talet kan gälla ett föremål. Poesin gäller sin sak annorlunda än epiken. Vetenskapen med ett annat anspråk än den politiska debatten. Dödsbudet med större allvar än skämtet. På detta sätt går samvaron över i gällandet och gällandet över i samvaron. Gällandet har sina traditionella former.

4.6.3 Gällandet

Talet *gäller* något därför att talet inte sammanfaller med det som man talar om. Talet har en *mening* som visar hän mot ett *föremål*. Ett sådant föremål, som är menat av talet på ett visst sätt, är talets *ämne*. Det är genom att ett föremål uppfattas, reflekteras, bestäms

eller hanteras genom meningen som ett ämne kommer till. Ämnet är inte föremålet i och för sig. Det är föremålet såsom talet menar det. Talet gäller alltså inte bara något genom att det refererar till något. När talet gäller något gör det en mening om ett föremål gällande: talet menar föremålet på ett visst sätt och det är således inriktat på att föremålet ska komma i dagen såsom varande på ett visst sätt. Involvering med tal är i detta avseende samtidigt en förmedlad involvering med föremål. Det är denna funktion hos talet som överhuvudtaget låter det skapa en viss förståelse av världen.

Talet gäller föremål på tre olika sätt. Gällandet har tre modaliteter, nämligen en *referens*, ett *perspektiv* och en *kondition*. Referensen är hänvisningen till föremålet, perspektivet är tecknets förhållande till föremålet och konditionen är gestens förhållande till föremålet. Tillsammans med föremålet skapar de tre modaliteterna talets ämne. Vid sidan av dessa modaliteter har talet en utgångspunkt från vilken det gäller något. Talet upprättar inte referenser, anlägger inte sina perspektiv och inför inte sina konditioner i tomma intet. Talet har en *föremålssituation*. Föremålssituationen bildas genom förefintligheten, texten, yttrandesituationen och traditionen.

Med förefintlighet avses här talets icke-språkliga omgivning, till exempel vad som finns mer eller mindre närvarande i förhållande till språkbrukarnas position. Genom förefintligheten ges tecken såsom *trädet*, *taket*, *det här landet*, *huset till höger* och *Pippi Långstrump* en tendens att referera till vissa föremål och inte till andra. Ett namn som *Pippi Långstrump* refererar i allmänhet till den fiktiva figuren, men i närheten av en barnteater kan det mycket väl referera till personen som för tillfället spelar rollen som henne. Förefintligheten lägger alltså vissa föremål i omkretsen för vårt tal. Den kan även vara påträngande och pocka på tal, såsom när något uppseendeväckande inträffar precis framför våra ögon. Likaså kan den någon gång föranleda tal trots att den egentligen inte är uppseendeväckande, såsom när man för på tal att det regnar, trots att alla kan märka regnet utan tal. Texten och yttrandesituationen gör att vissa föremål ligger nära till hands att tala om, därför att man talat om dem tidigare. Talet knyts till vissa etablerade föremål. Texten och

yttrandesituationen etablerar även vissa perspektiv, dvs. förhållandet att vissa tecken för tillfället används för vissa föremål. På ett liknande sätt kan traditionen etablera en vana att tala om vissa föremål och en vana att använda vissa tecken om dem. De är föremål som man brukar tala om på ett visst sätt. På vilket sätt föremålssituationen hanteras beror på talets ändamål. Vid ett politiskt möte talar man inte om möblerna i salen. Man talar om ämnet för sammankomsten. Men om något oväntat inträffar i salen tränger sig förefintligheten på och det oväntade blir eventuellt föremål för tal.

Låt oss se närmare på gällandets tre modaliteter. Referensen är hänvisningen till något som talet gäller. Jag kallar här inte alla typer av hänvisningsrelationer för referens, till exempel inte den som föreligger mellan yttranden i ett samtal. Referensen är relationen som etablerar vad talet handlar om. Vi bör hålla isär referensen från perspektivet och konditionen av skäl som liknar den vedertagna fenomenologiska gränsdragningen mellan en akts kvalitet och materia. Husserl anför att den blotta föreställningen ”det finns intelligenta varelser på Mars” har samma materia som utsagan att sådana finns eller önskan att sådana finns. Omdömeskvaliteten varierar däremot mellan blott föreställt, påstått och önskat.[1] I talet får vi istället fyra kategorier, eftersom vi nu inte bara har ett föremål som menas i en akt, utan också två sorters språklig mening (tecken och gest) som står i förhållande till ett föremål. Olika yttranden kan härmed ha samma referens, eftersom de gäller samma föremål, men ha olika perspektiv och kondition, eftersom de gäller föremålet på olika sätt. Referensen är således en intentional akt som är förmedlad genom tal och som enbart innebär att talet handlar om ett visst föremål. Tolkningen av talets referens är inte densamma som tolkningen av dess perspektiv. När missförstånd uppstår och man undrar vad någon annan har ”menat” kan det röra sig om antingen det ena eller det andra: vad någon har refererat till eller vad någon ville ha sagt om det den refererade till.

---

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 3, 92.

Frågan om referens är som bekant förknippad med många filosofiska problem. De måste här lämnas åt sidan. Det torde emellertid vara uppenbart att talet refererar i bemärkelsen att det visar hän mot något som det därmed etablerar som ett föremål som talet handlar om.

Talet har ett perspektiv därför att olika tecken kan göras gällande för samma föremål. Att ett och samma föremål kan benämnas med *åbäket*, *slagbordet* eller *vårt finaste arvegods* är en enkel variation i talets perspektiv. Genom att använda det ena eller det andra uttrycket har man inte bara refererat till föremålet. Man har även menat det på ett visst sätt. Detta menande är uteslutande en funktion hos talet och kan inte infinna sig i den grammatiska inställningen. Man måste tala om något för att ha ett perspektiv. Vid sidan av sådana enkla perspektiv, som kan illustreras med några få alternativa benämningar, har talet mer sammansatta perspektiv som ligger i hela tankekomplex. I sådana fall kan vi säga att ett tecken som löper över ett helt yttrande har ett visst perspektiv. Detta kan tyvärr inte exemplifieras här, men vi kan föreställa oss ett händelseförlopp, som beskrivs på skilda sätt i två olika yttranden. Om förloppet uppfattas som föremålet för talet och om tecknen framhåller olika delar av detta föremål, har yttrandena olika perspektiv.

Ett perspektiv kan i många fall bedömas som neutralt, såsom när man kallar ett slagbord för *bord* snarare än för *åbäke*. Men även om vissa tecken är konventionellt förknippade med vissa föremål, finns inga på förhand bestämda tecken som man absolut måste använda för det ena eller andra föremålet. Därmed har talet alltid ett perspektiv.

På samma sätt som talet har ett perspektiv har talet en kondition därför att olika gester kan göras gällande för samma föremål. Att *I morgon får du smisk* kan förstås som ett hot, ett löfte eller ett skämt är en enkel variation i talets kondition. Förhållandet att den tilltalade får smisk i morgon görs gällande som något hotat, lovat eller skämtat. Föremålet – ett föreställt förhållande i framtiden – är inte bara föreställt utan antar också modaliteten att vara hotet om ett sådant förhållande, löftet om ett sådant förhållande eller skämtet

om ett sådant förhållande. Medan perspektivet är sättet som tecknet menar föremålet är alltså konditionen sättet som gesten menar föremålet.

Konditionen kan ha stor betydelse för hur ett föremål uppfattas i omdömesmässigt avseende. Ett påstående i en vetenskaplig publikation – en viss typ av aktion – om ett förhållande låter detta hävdas och gälla på ett annat sätt än, låt säga, ett påstående över en öl på krogen. Ett vetenskapligt påstående har en annan kraft att slå fast och låta det vara allmänt förstått att något förhåller sig på ett visst sätt. Det har åtminstone anspråket att saken ska tas på allvar. Påståendet på krogen torde sällan framföras med samma auktoritet. Denna skillnad är naturligtvis beroende av vissa traditioner av tal.

Även inom vetenskapen finns konditioner av skilda slag som låter föremål gälla med olika status. Något kan göras gällande som en arbetshypotes, som en väl belagd hypotes, som ett antagande, som evidens, som en apriorisk förutsättning osv. I den vetenskapliga verksamheten kan det vara avgörande på vilket av sådana sätt ett visst föremål görs gällande. En hypotes ska inte blandas samman med iakttagen evidens.

Det bör vidare nämnas att konditioner kan komma till tals genom tecken. Då är de uttryckliga. Man säger: det här är en gissning, en stilla undran etc. Många konditioner genomförs emellertid utan ett sådant beroende av tecknet. Man säger sällan: det här framförs som ett vetenskapligt påstående, som ett skämt, som ett hot etc. Ett tecken som uttrycker en kondition är naturligtvis inte alltid sanningsenligt. Bara för att man säger att något är ett ögonvittnesmål så är det inte det. Det kan vara lögn. Däremot kan yttrandet verka med ett sådant gällande, om de iblandade tror att det är sant.

Gällandet kan bedömas – och torde vanligtvis bedömas – i enlighet med normer för talet och på grundval av föreställningen om föremålet som det handlar om. Gällandet kan uppfattas som *giltigt* eller *ogiltigt* eller åtminstone som mer eller mindre giltigt. Normer av detta slag hänger samman med olika traditioner av tal. Det kan därför vara vanskligt att upprätta en allmän klassifikation av olika former av giltighet. Det finns en risk att man låter påskina att alla

typer av tal har samma anspråk, former och kriterier vad beträffar deras giltighet. Med denna varning i åtanke ska vi ändå se på några exempel.

En form av giltighet som ofta har privilegierats i forskning om språket är *sanning*. Ett perspektiv på ett föremål kan vara *sant* eller *falskt*. Det är sant om det överensstämmer med föremålet och det är falskt om det inte överensstämmer med föremålet. Från synpunkten av en språkvetenskaplig hermeneutik är sanning relevant som en regulativ idé som talarna beaktar i talet. Det väsentliga är att ett perspektiv kan bedömas som sant eller falskt, oavsett om det ytterst är sant eller falskt och oavsett hur detta kan tänkas avgöras. Det senare är epistemologiska, inte språkvetenskapliga problem.

Omdömet över ett perspektivs sanningsenlighet återgår alltid på två andra omdömen: den rätta tolkningen av tecknet och föreställningen om föremålet. Om två talare är oense om en utsaga som *Karl är blyg* kan det bero på det ena eller på det andra (eller på båda). Oenigheten kan bero på att de tolkar *är blyg* på olika sätt eller på att de har olika uppfattningar om Karls personlighet och beteende. I mer komplicerade fall kan omdömet även inbegripa lämpligheten av vissa begrepp och frågor i ett sammanhang. Albrecht Wellmer skriver att ”der Streit um die Wahrheit immer auch in einen Streit um die richtigen Begriffe, das richtige Verständnis einer Sache oder eines Problemzusammanhangs münden kann”.[1] Frågan om sanning blir alltså också en fråga om vad som är ett lämpligt sätt att tala om något.

Även ett i strikt mening sant påstående kan bedömas ha ett ogiltigt perspektiv. Det kan till exempel vara *oriktigt*, med vilket här avses omdömen av typen ”vilseledande”, ”vinklat” och ”missvisande”. Låt oss se på ett enkelt exempel: *Anders är tidigare dömd för brott*. Vi antar att detta yttras utan någon annan upplysning om brottet. Låt oss sedan anta att det rör sig om ett fall av snatteri som inträffade för fyrtio år sedan när Anders var sjutton år. Därefter har

[1] Wellmer, *Sprachphilosophie*, 206.

han inte dömts för några brott. En sådan utsaga torde normalt bedömas som strikt sett sann men fullkomligt missvisande. Den låter påskina att Anders är kriminell medan så inte är fallet. Den här iakttagna skillnaden betyder inte att det alltid finns eller alltid är lätt att göra en strikt åtskillnad mellan sanning och riktighet. Skillnaden är tolkningsbar. Men det är en skillnad som kan vara relevant vid omdömen av perspektivets giltighet.

Ett perspektiv kan vidare bedömas med avseende på dess *ändamålsenlighet*. Det är ändamålsenligt om det på ett lämpligt sätt uppfyller ett ändamål och det är ändamålsvidrigt om det inte gör det. Om någon säger *Kan du ge mig den blå väskan, som jag köpte i en charmig liten butik i Söderköping för tvåhundra kronor*, är perspektivet ändamålsvidrigt om ändamålet är att identifiera rätt väska och det hade räckt gott med *den blå väskan*.[1] Ändamålsenlighet hänger ofta samman med klarhet och tydlighet. Normerna kan emellertid vara av olika slag. I skönlitteratur kan oklarhet vara ändamålsenligt. I sakprosa ses detsamma normalt som ändamålsvidrigt. Från en talares synpunkt kan det likaså vara ändamålsenligt att vara otydlig, medan det från mottagarens synpunkt normalt är ändamålsvidrigt. Vad som är ändamålsenligt är tolkningsbart och så är naturligtvis även frågan om vad ändamålet är.

Detta är ännu ett område där vi måste ge akt på talets variation och avhålla oss från att postulera normer som må vara eftersträvansvärda men som inte är allmängiltiga. Vi kan till exempel beakta förhållandet mellan ändamålsenlighet och sanningsenlighet. De två kan sammanfalla. I så fall är det ändamålsenligt att vara sanningsenlig. Men de kan också gå isär. När man till exempel berättar en rövarhistoria är det ofta ändamålsenligt att inte tala sanning. Osanningen bidrar till att ge historien udd och spets. Ändamålet är att underhålla snarare än att ge en sanningsenlig skildring av vad som hänt. Det kan även från en viss synpunkt vara ändamålsenligt att sprida lögner, vilket från en annan synpunkt kan vara ändamålsvidrigt.

---

[1] Detta är givetvis ett brott mot Grices kvantitetsmaxim. Se Grice, *Studies*, 26ff.

Även konditioner kan bedömas med avseende på sin ändamålsenlighet. Det är ändamålsenligt att fråga om hur något förhåller sig – det vill säga göra något gällande såsom något frågat – om man inte vet hur det förhåller sig och är intresserad av att veta. Mer komplicerade fall kan röra skiftande hållningar till konditioner. Det kan till exempel vara ändamålsenligt att tala med visshet om något som egentligen är ovisst, om ändamålet är att övertyga. I andra sammanhang, till exempel bland förnuftiga, kunniga och kritiska personer, kan detsamma vara ändamålsvidrigt. I ett sådant sammanhang kan det tvärtom vara mer övertygande att medge ovisshet.

Nära förknippat med ändamålet är omdömet om en kondition är *tillbörlig* eller inte. Så kan det bedömas som otillbörligt att göra något gällande såsom visst när det är ovisst. Eller omvänt kan det bedömas som otillbörligt att ställa något visst i fråga. Ett annat och inte alldeles ovanligt omdöme är att det är otillbörligt att skämta om vissa saker, därför att de är alltför allvarliga och känsliga. Vidare kan det bedömas som otillbörligt att lova något som man rimligen inte kan råda över. Löftet har en ogiltig kondition om talaren saknar förmågan att råda och styra över det som är lovat. I ett sådant fall är det lämpligare att uttala en önskan eller en förhoppning. De flesta sorters konditioner torde kunna bedömas på detta sätt.

Till sist har referensen en egenartad form av giltighet som är dess *önskvärdhet*. En referens är icke-önskvärd om omdömet är att man överhuvudtaget inte ska tala om något. Ett vardagligt omdöme av detta slag kan vara ”Om den mannen talar vi inte i detta hus!”. Olika traditioner av tal har förstås sina egna former av önskvärdhet. I Sverige anses det ofta som icke-önskvärt att tala om vad man har i lön. Denna norm gäller oavsett perspektiv och kondition. Man ska helt enkelt inte tala om det. Även inom ramen för ett enskilt yttrande eller samtal kan en viss önskvärdhet med avseende på olika föremål infinna sig. Ett yttrande har en viss föremålssituation och denna tillåter inte en gränslös utvidgning hur som helst. Detta omdöme brukar lyda att man ska ”hålla sig till saken”.

Låt mig avsluta det här avsnittet med ett exempel som belyser beroendeförhållanden inom gällandet. Att talet har en referens, ett

perspektiv och en kondition och att dessa har olika former av giltighet, innebär att talet har olika sätt att gälla något. Men som så ofta är fallet för talet hänger de här faktorerna samman. Tolkningen av en av dem kan påverka tolkningen av en annan.

En sådan förbindelse kan illustreras med ett exempel från Austin. Han skriver: ”in the case of stating truly or falsely, just as much as in the case of advising well or badly, the intents and purposes of the utterance and its context are important; what is judged true in a school book may not be so judged in a work of historical research.” Omdömet om påståendet är sant eller falskt beror alltså på de olika krav som sammanhanget ställer på påståendet. Notera att omdömet i detta fall varken beror på tolkningen av tecknet eller föreställningen om föremålet. Austin fortsätter med ett exempel: ”Consider the constative, ’Lord of Raglan won the battle of Alma’, remembering that Alma was a soldier’s battle if ever there was one and that Lord Raglan’s orders were never transmitted to some of his subordinates. Did Lord Raglan then win the battle of Alma or did he not?”[1] Austin säger att frågan inte kan besvaras i allmänhet. Svaret beror på sammanhanget. Påståendet må vara en smula överdrivet, men i vissa sammanhang kan det vara passande och tillräckligt precist. Kanske så i en skolbok, men förmodligen inte i ett vetenskapligt arbete.

Här står således ”påstående i en skolbok” mot ”påstående i ett vetenskapligt arbete”. De är båda påståenden. Men de har inte precis samma mening. Påståendet i en skolbok framförs i ett pedagogiskt sammanhang där det kommer an på att lagom lättfattligt förmedla kunskap om historiska förhållanden. Påståendet i ett vetenskapligt arbete framförs i ett vetenskapligt sammanhang där det kommer an på att med vederbörlig akribi göra reda för historiska förhållanden. Påståendena lyder under olika normer och förväntningar och bedöms därför på olika sätt. De gäller föremålet med olika kondition. Det första är ett pedagogiskt, förmedlat gällande om föremålet. Det senare är ett vetenskapligt, mera ursprungligt

[1] Austin, *How to do things*, 143.

gällande om föremålet. Det senare har därför – inom vissa traditionella ramar – en större auktoritet. När vi beaktar detta blir det lättare att se varför man kan fälla olika omdömen över ett perspektivs sanningsenlighet som varken beror på tolkningen av tecknet eller föreställningen om föremålet. Austins iakttagelse kan nu specificeras: olika konditioner ställer olika krav på perspektivets precision. Skillnaden mellan omdömena beror på att perspektivet inte bedöms i och för sig utan i förbindelse med den aktuella konditionen.

4.7 Talets dimensioner

Talets dimensioner sammanfattar talets mening från en bestämd synpunkt som är nödvändig för att språket ska uppfattas som tal. Talet har tre dimensioner:

1. Utsägandet
2. Texten
3. Innebörden

Utsägandet är talets position i ett *här och nu*. Texten är talets *sekventiella* utbredning. Innebörden är talets *mening överhuvud*. I den hermeneutiska inställningen har dimensionerna naturligtvis alltid en konkret mening: utsägandet är inte bara en spatiotemporal position, texten inte bara en sekvens och innebörden inte bara en språklig mening. Utsägandet bidrar till talets mening från sin individuella position, texten utlägger talets mening genom att låta förståelser komma till tals och innebörden samlar alla talets bestämningar till ett komplex av tänkbara meningskällor och tolkningsspår.

4.7.1 Utsägandet

Utsägandet är talets förhållande till ett sammanhang genom involvering, samvaro och gällande vid ett enskilt tillfälle. Att talet är utsägande betyder att dess mening inte uttöms av några typer. Denna

förankring i ett här och nu är helt väsentlig och kan inte utebli om språket ska förbli tal.

Utsägandet innebär med andra ord att alla yttranden är strängt taget unika. Men medan vissa yttranden är utpräglat unika, är andra yttranden triviala och rutinmässiga. De förra är produkten av kreativa handlingar, som knappast kan förutses, medan de senare förlöper på ett förväntat sätt. Till dessa triviala och rutinmässiga yttranden hör mycket alldagligt tal, särskilt sådant tal som hör till de invanda vändningarna, såsom att tacka för maten, att be om ursäkt när man stött emot någon, att hälsa på personalen i kassan osv. Sådant tal är minimalt kreativt, eftersom det är en fri handling, men inte påtagligt kreativt, eftersom det inte skapar någon originell mening. I en ansats att klargöra skillnaden mellan det invanda talet och det i strängare mening kreativa talet har Merleau-Ponty föreslagit att man måste hålla isär två typer av språkbruk: det empiriska och det expressiva bruket av språket.[1] Det empiriska bruket är talets vanemässiga vändningar och inkörda spår. Det är återanvändningen av redan etablerat språk. Det expressiva bruket etablerar däremot en mening för första gången. För att förstå hur detta bruk fungerar kan man inte återvända till ett sammanhang av redan uttryckt och välbekant mening. Man måste beakta talet innan det har talat. Man måste förstå det som sägs mot bakgrund av det som inte sägs, talandet mot bakgrund av tystnaden. Merleau-Ponty menar således att man måste återgå till ett ursprungligt kreativt ögonblick, eller med mina termer: till en involvering med språket som omedelbart leder till sin radikalt egenartade innebörd utan att den tar vägen över någon föreliggande text.

Att talet inbegriper ett sådant kreativt ögonblick måste tas för givet: utan det skulle ingenting någonsin bli sagt eller precis detsamma bli sagt gång på gång. Men Merleau-Ponty föreslår en radikal distinktion, som favoriserar det kvalificerat kreativa, enastående talet, till skillnad från det vanliga och brukliga talet. En sådan distinktion tycks mig olämplig som utgångspunkt för en hermeneutik

[1] Merleau-Ponty, *Signs*, 44f.

om talet i allmänhet. Den lämnar inte öppet för gradvisa övergångar och variationer på gränslandet mellan gammalt och nytt. I det vardagliga talet, när man sköter sina vanliga bestyr, är man sällan kreativ i en sådan enastående bemärkelse, men man är knappast heller bunden till att bara säga sådant som har sagts förut. Det kan inte heller tas för givet att det som enligt en tradition normalt är rutinmässigt och trivialt under alla omständigheter uppfattas på detta sätt. Till och med något så enkelt som en vanlig hälsning kan i egenskap av yttrande anta en särskild betydelse, vilket den bara kan göra genom att vara en *individuell* hälsning. Det gäller således att inte förbise utsägandet, eftersom vi då försummar det enskilda yttrandets tolkningsbarhet. Men vi bör heller inte överdriva dess betydelse, eftersom vi då försummar skillnaden mellan originella och rutinmässiga yttranden.

Merleau-Pontys distinktion är baserad på tanken som formuleras i talet. Den förbiser därmed kreativiteten som ligger i att säga något *när* man säger det. Denna kreativitet är en funktion mellan utsägandet och traditionen och är oberoende av tänkandets kreativitet. Att vara minimalt kreativ i detta avseende är att tala precis såsom rutinen föreskriver. Att vara maximalt kreativ är att säga något mycket överraskande. Ett sådant överraskande yttrande kan vara föga kreativt i andra avseenden. Det är kreativt blott i kraft av sin avvikelse från rutinen. Tolkningen av ett sådant yttrande torde ha lite att uppdaga i tecknet. Där finns inte något särskilt av intresse, eftersom inte någon originell tanke har kommit till tals. Däremot kan tolkningen motiveras av en önskan att förstå vad det innebär att någon sade det den sade då den sade det. En sådan tolkning riktar sig istället mot gesten eller budet.

Såsom utsägande har talet en mening i egenskap av händelse. Denna mening kan vara pregnant, såsom i historiskt betydelsefulla yttranden, eller oansenlig, såsom i rutinmässiga yttranden. Men oavsett händelsens tyngd kan den inte reduceras till en allmän mening. Då skulle traditionen sättas i utsägandets ställe. Språkforskningen har naturligen en benägenhet förbise meningen som ligger i den unika händelsen, eftersom den strävar efter att finna ordning i

det som vid första anblick ter sig oordnat. Denna strävan tar normalt vägen över en generalisering. Som motvikt mot denna benägenhet bör vi besinna känslan för vad det innebär att erfara språket som händelse. En oöverträffad sådan känsla finner vi i Bachtins filosofi, som kan sägas vara en filosofi om det partikuläras primat. Det genomgående temat hos Bachtin är att den verkligt relevanta meningen bara kan upplevas vid det enskilda tillfället. Alla enskilda akter, menar han, har en unik kvalitet. De har en bestämd relevans för den enskilda människan vid det enskilda tillfället. De har en emotionell och viljemässig ton som gör att de angår oss här och nu: ”The emotional-volitional tone *circumfuses the whole content/sense of a thought in the actually performed act and relates it to once-occurent Being-as-event*”.[1] Enligt Bachtin kan en akt överhuvudtaget inte vara en akt utan denna förankring i det individuellt levda livet.

Denna engångsföreteelse, varat-som-händelse, utgör enligt Bachtin ett eget slags sanning. Den rationalistiska traditionen har misstagit sanning för blott sådan sanning som är sammansatt av universella moment. Den har förbisett sanningen i ögonblicket. Även den allmänna sanningen – som består i en repetition av universella moment – måste erfaras genom enskilda sanningar. Även det som man i allmänhet håller för sant måste återgå på ett enskilt omdöme.[2] Enligt denna radikala tes kommer alltså sanningen till först när den upplevs som en unik händelse. Tesen har uppenbarligen långtgående konsekvenser och står i strid med den fenomenologiska metoden. Men även om vi inte vill godta en sådan radikal reduktion av det allmänna till det enskilda, måste vi ge Bachtin rätt i att det finns enskildheter som är irreducibelt enskilda, fenomen som till sitt väsen bara kan erfaras från positionen av ett här och nu. Till dessa fenomen hör talets mening.

Förmågan att uppfatta tal inbegriper således förmågan att uppfatta innebörden av en enskild händelse. Denna individualitet är väsentligt annorlunda än förhållandet att alla åskådningar också är

---

[1] Bachtin, *Toward a philosophy of the act*, 34.
[2] Bachtin, *Toward a philosophy of the act*, 37.

individuella åskådningar trots att de samtidigt är åskådningar av något allmänt. I det senare fallet kan förhållandet mellan allmänt och enskilt reduceras till ett förhållande mellan *typ* och *instans*. Till exempel är en grammatisk enhet – ett ord, en fras osv. – som man beaktar vid det enskilda tillfället alltid en instans av en typ. Men för en ren grammatisk åskådning är detta ovidkommande, en ofrånkomlig tillfällighet som inte tillåts skymma sikten för det som egentligen är menat i akten, nämligen den grammatiska idealiteten som sådan. I talet rymmer däremot alla enskilda tillfällen en oförutsägbar källa till mening

4.7.2 Texten

Texten är talets moment från synpunkten av deras förlopp. I egenskap av förlopp bildar texten ett rent språkligt sammanhang för talet. Eftersom texten å ena sidan består av talets moment, å andra sidan är ett förlopp av sådana moment, spelar den en dubbel roll i tolkningen av talet. I egenskap av moment är texten det primära föremålet för den språkliga intentionaliteten, stället där tolkningen förlägger en innebörd. I egenskap av ett förlopp av moment är texten ett sammanhang som bestämmer denna innebörd. Den här uppdelningen är implicit redan i det traditionella begreppet om den hermeneutiska cirkeln. Enligt detta begrepp förstår man en text genom att gå från delarna till helheten och från helheten tillbaka till delarna. Delarna är vad man för tillfället är tematiskt riktad mot. Helheten är sammanhanget för tolkningen, alla de delar som man för tillfället inte omedelbart har för ögonen. Härmed kan texten både ha en innebörd och vara en bakgrund till denna innebörd. Genom rörelsen över texten bildas innebörden. Sambandet mellan text och innebörd förutsätter som vi nu ser skillnaden: *utifrån* texten *växer* innebörden *fram*.

Texten som sammanhang består av delar som står i relation till varandra och som i kraft av sina relationer låter något komma till tals. Text är tal som arbetar med sig självt. Till texten hör de vanliga företeelserna att förklara något som tidigare sagts, att utveckla en

tidigare outvecklad tanke, att definiera ett begrepp. Dessa företeelser är speciella fall av den meningsbildning som sker under talets förlopp. Under ideala omständigheter i samband med vissa ändamål utövar texten ett arbete som leder talet från uttrycksfullhet till uttrycklighet. Det som är uttrycksfullt har en rik innebörd i en kort text och det som är uttryckligt en motsvarande innebörd i en längre text. Uttrycksfullhet och uttrycklighet är givetvis relativa termer, som bara kan begripas i förhållande till varandra. Deras funktion är inte att ge ett neutralt mått på hur väl uttryckt en innebörd är. De låter oss bara tala om en skillnad och utveckling som visar sig genom ett förlopp av tal. Texten kan vara klargörande genom att ”fylla i”. Den kan placera nytt tal som ett komplement till annat tal, på så sätt att det senare ges en klarare, enklare eller överhuvudtaget lättare förstådd mening.

Denna klarläggande funktion är emellertid bara ett sätt som texten kan verka på. En text kan lika mycket vara förvirrande, störande eller omvälvande. Den kan tillbakavisa annan text eller göra talet svårbegripligt, eftersom det inte längre går ihop. Det gemensamma för dessa funktioner är emellertid att texten överallt där den breder ut sig skapar ett *utläggande* sammanhang av tal. Texten är inte bara ett förlopp. Den är ett *självreflexivt förlopp*.

Avgränsningen av en text – frågan om vad som hör till texten som sammanhang – är enligt denna definition beroende av den tillfälliga tolkningsrelevansen. Ett yttrande som utlägger ett annat yttrande bildar tillsammans en text om de betraktas i förhållande till varandra. Texten avgränsas då utifrån en yttrandesituation. En mängd yttranden, som till exempel ingår i en viss verksamhet, bildar en text om de betraktas som en helhet av sammanhängande tal. Texten avgränsas då utifrån en tradition. En samling yttranden, som man godtyckligen har fört samman, bildar likaså en text om man låter dem belysa varandra. Texten avgränsas då utifrån en tillfällig involvering. Även om språkbrukarna i många sammanhang hanterar samma texter, avgränsade på samma sätt för ett praktiskt ändamål, bestäms textens omfattning i slutändan av involveringens eget förlopp. En text är med andra ord en horisont. Som sådan är

den både begränsad och obegränsad. Den är begränsad, därför att den vid ett bestämt tillfälle inte kan vara oändlig. I stunden har den alltid en viss omfattning. Den är obegränsad, därför att den har en principiellt ändlös fortsättning. Mer text kan alltid ta vid där texten för tillfället upphör.

Principen att texten är oändlig inskränker sig inte till talet. Samma princip gäller för tekniken, om än av helt andra skäl. Hos Hjelmslev finner vi ett sådant grammatiskt begrepp om texten, som alltså motsvarar det hermeneutiska begreppet om texten som ett oändligt förlopp. Enligt Hjelmslevs definition inbegriper texten inte bara ett föreliggande förlopp – faktisk text – utan också ett virtuellt förlopp – ännu inte existerande text. En text måste inte redan vara bildad, eftersom det bakom texten finns ett system, enligt vilket texter produceras. En beskrivning av detta system kan därför inte inskränkas till en sammanfattning av det språk som redan är för handen. Språkteorin, säger han, måste beskriva alla ”tænkelige eller teoretisk mulige” texter.[1] Hjelmslevs skäl för att anta en oändlig text är alltså principen att texten är avhängig ett system. Utan en sådan oändlig text, inget strikt system. För hermeneutiken är skälet tvärtom involveringens frihet – principen att talandet är expressivt och tolkningen dialogisk. En grammatisk text produceras av systemet och måste genom denna definition vara gränslös. En hermeneutisk text, å andra sidan, produceras av en fri involvering och måste av detta omvända skäl vara gränslös. Utan denna frihet skulle talet förlora sin kreativitet. Den grammatiska texten är alltså ett iterativt, produktiv förlopp och den hermeneutiska texten ett expressivt, kreativt förlopp. För att tala med Bachtin är den förra monologisk medan den senare är dialogisk, en källa till mening som låter förståelser av tidigare tal komma till tals. I en känd passage hävdar Bachtin – med en kanske något överdriven formulering – att det därför inte finns ett första och sista ord och att allting som någonsin sagts förvandlas alltmedan talet löper vidare:

---

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 16 och 37. Se även Weydts diskussion av Hjelmslev i ”Unendlicher Gebrauch von endlichen Mitteln”.

> There is neither a first nor a last word and there are no limits to the dialogic context (it extends into the boundless past and the boundless future). Even *past* meanings, that is, those born in the dialogue of past centuries, can never be stable (finalized, ended once and for all) – they will always change (be renewed) in the process of subsequent, future development of dialogue.[1]

4.7.3 Innebörden

Innebörden är den språkliga meningen såsom den uppfattas i den hermeneutiska inställningen. Den är inte en bestämd mening, som återkommer på samma sätt och som kan uppfattas som densamma för alla talare av ett språk. Den är i grunden inte heller en individuell bestämning av meningen, som tillkommer ett yttrande i en enskild tolkning. En sådan bestämning kan, som vi vet, förändras genom tolkningen. Vid en sådan förändring uppfattar man visserligen en innebörd och sedan en annan innebörd, men man håller sig hela tiden inom en viss meningsart. Innebörden i allmänhet är denna art, dvs. en speciell meningskaraktär som tillkommer språket som tal. Jag har vid flera tillfällen ställt denna karaktär mot språkets mening i den grammatiska inställningen. För förståelsen av tal räcker det inte att förstå tekniken med vilken talet formulerar sig. Den språkliga verksamheten går överallt ut på att låta en mening komma till tals som inte redan är menad i kraft av att man talar ett språk. Tal är språk som överskrider en teknik. Talet bildar sin egen mening.

Det tycks vara frestande att förklara denna mening i termer av något annat än talet som ett rent språkligt fenomen. I den hermeneutiska traditionen har man ofta antagit att den egentliga, äkta meningen härrör från språkbrukarens inre liv. Liknande antaganden återfinns inom den pragmatiska traditionen.[2] Ett yttrandes innebörd är enligt denna idé det som en språkbrukare har menat

---

[1] Bachtin, *Speech genres*, 170.

[2] Grice, *Studies*, talar om *utterer's meaning*, vilket i dag brukar kallas *speaker's meaning*.

med sitt yttrande.[1] Detta tycks vara en naturlig föreställning, som svarar mot en naiv intuition och det alldagliga språkbruket. Ofta talar man om vad en språkbrukare *har menat*. Denna föreställning leder emellertid endast in på en omväg, som till sist, efter en alldeles förspilld möda, leder tillbaka till talet. Om man säger att innebörden är vad som är *menat* i talet måste man ju fråga sig vad *menandet* är. Denna fråga leder snart tillbaka till talet, eftersom menandet i talet är ett språkligt menande, som inte kan förverkligas utan tal. Föreställningen visar sig därför inte vara något annat än den normativa idén att tolkningen bör sträva efter att klarlägga en annan språkbrukares förståelse av sina egna yttranden. Detta är givetvis ett tänkbart, i många sammanhang rimligt sätt att tolka, men det är inte ett allmänt kännetecken för talet. Man kan tolka på andra sätt.

Även om vi mot bättre vetande skulle anta att tolkningen alltid förfar på detta sätt, skulle vi inte kunna likställa innebörden med en språkbrukares menade mening. Om vi gjorde detta skulle vi genast vara nödda att fråga *vad* det är som man uppfattar när den uppfattade meningen inte sammanfaller med den menade meningen. Om vi inskränker innebörden till vad en språkbrukare *har menat* (dennes förståelse) och därmed utesluter vad andra språkbrukare *har uppfattat* att denne har menat (deras förståelse), står vi ändå kvar med talets mening överhuvud, vilken kan vara både menad och uppfattad som menad. Det menade och det uppfattade kan tillskrivas olika status enligt en normativ idé om tolkningens ändamål, men de kan knappast vara av olika art, om deras likhet eller olikhet ska kunna vara relevant för förståelsen av tal. Till allt detta fogar sig ytterligare en svårighet, nämligen att likheten mellan två förståelser

[1] Jag tillåter mig här en förenkling. Någon gång är det mer komplicerat än så. Enligt Schleiermachers berömda devis går den fulländade tolkningen ut på att förstå talaren bättre än denne har förstått sig själv: ”Das volkommene Verstehn in seinem Gipfel aufgefaßt, ist ein den Redenden besser Verstehen als er selbts”, ”Die allgemeine Hermeneutik”, 1308. Likväl rör det sig om att förstå talet utifrån talarens individualitet. Med mina termer är det en tolkning som tematiserar den andres involvering med språket.

inte har något allmänt sätt att ge sig till känna på. Om två språkbrukare vill försäkra sig om att de har förstått ett yttrande på samma sätt, är de i stor utsträckning hänvisade till talet: likheten eller olikheten mellan förståelser kommer i dagen genom att *komma till tals*.

För att klargöra talets mening måste vi alltså hålla oss till talet. En undersökning av talet är därför i slutändan inget annat än en beskrivning av innebörden. Innebörden är en sammanfattning av talets karaktär och struktur. Härmed kan den föreliggande undersökningen av talet sammanfattas med följande beskrivning av innebörden.

Innebörden är *språklig*, *omedelbar* och *tolkningsbar*. Den ligger i talet och inte någon annanstans, den visar sig omedelbart i språket utan omvägar över tekniken och den varierar mellan tolkningar. Tolkningens primära föremål är *mälet*, som minst består av ett *tecken* och en *gest*. Tolkningen av talet drivs av *involveringen* med språket. Det individuella engagemanget med språket, som utövas i ett sammanhang av ändamål och motivationer, är en förutsättning för att språket ska kunna vara tal. Talet är dock inte bara en individuell, subjektiv företeelse. Innebörden bestäms också av *samvaron*. Talet förhåller sig till annat tal i en *yttrandesituation* och det hör till *traditioner* av tal. Involveringen med språket är därtill en förmedlad involvering med föremål som talet handlar om. Innebörden bestäms av *gällandet*, som består av *referens*, *perspektiv* och *kondition*. När man involverar sig, när man talar med andra och när man talar om något, sker detta alltid i ett här och nu, som är en egen källa till mening. Talet har därför ett *utsägande*. Till sist låter sig talet bli förstått genom tal. Talet har en *text* som utlägger sin egen innebörd. Talets *innebörd* ska alltså förstås som sammanfattningen av alla dessa bestämningar, som den konkreta art av språklig mening som bildas inom denna struktur. En översikt ges i figur 4.7 nedan.

Det är denna konkretion, denna mångfald av källor och tänkbara tolkningsspår, som kännetecknar talet och som språkbrukarna i den

hermeneutiska inställningen uppfattar utan behov av någon närmare reflektion. Det är denna konkretion som grammatiken måste åsidosätta och som grammatiken genom sitt åsidosättande förvandlar till abstraktion. Det är på vägen bort från talets konkretion som grammatiken kan avtäcka talets underlag och beskriva strukturen hos en teknik. För att närma oss språket på detta sätt måste vi genomföra en omställning av språkmedvetandet som radikalt förändrar föremålet för den språkliga förståelsen. I nästa kapitel vänder vi oss till denna omställning och den grammatiska mening som därigenom blir tillgänglig för den språkliga reflektionen.

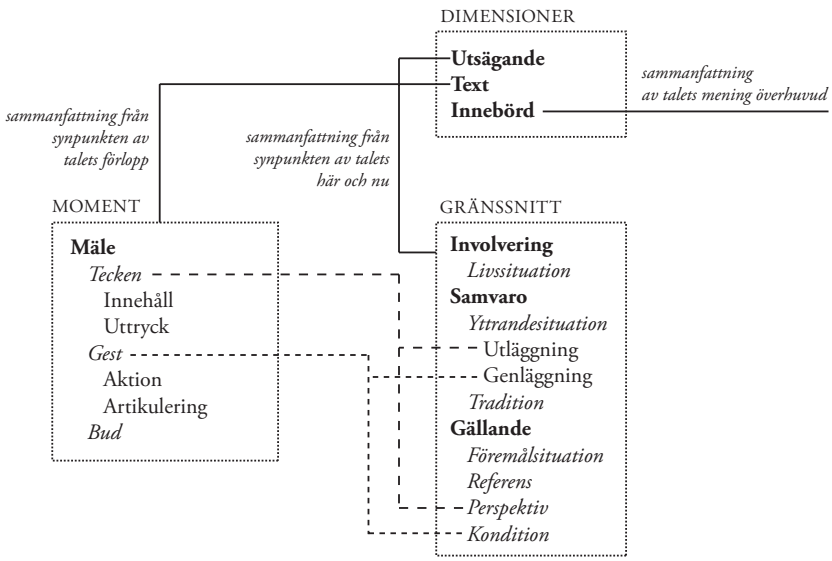

Figur 4.7 Översikt över talets mening och struktur

KAPITEL 5

Tekniken

Med *grammatik* förstår vi det allmänna studiet av språket som teknik. Eller annorlunda uttryckt: studiet av språkets allmänna karaktär och struktur i den grammatiska inställningen. Termen med avledningar kan även beteckna föremålen för ett sådant studium. Grammatikens forskningsföremål är den abstrakta formen av språk som fungerar som en organiserande mekanism i talet. Genom att iaktta detta intresse *intar* vi den grammatiska inställningen. Att uppfatta språket grammatiskt är en avvikelse som står i kontrast mot den naturliga, hermeneutiska erfarenheten av språket. Med ”avvikelse” avses här ingenting nedsättande. Det är bara inte alldeles normalt att förstå språket på ett grammatiskt sätt. Vi ska alltså inte som utgångspunkt anta att den grammatiska inställningen är suspekt. Däremot introducerar vi härmed premissen för en kritisk reflektion över grammatiken.

Den kritiska reflektionen inleds med att vi ger akt på den fenomenella grunden för en grammatisk reflektion över språket. Vi uppmärksammar att det språkliga material som åskådas i den grammatiska inställningen framträder på ett visst sätt och att det krävs en omställning av språkmedvetandet för att detta ska vara fallet. Vi antar inte rätt upp och ner att vi har åskådningar som gäller en teknik. Vi bedriver inte grammatisk forskning från en position där språket redan har kommit att uppfattas som en teknik. Istället riktar vi oss mot åskådningarna som sådana eller mera allmänt mot teknikens grammatikalitet, dvs. mot de fenomenella egenskaper som gör den till en grammatisk till skillnad från en hermeneutisk företeelse. Istället för att bara reflektera grammatiskt över språket, vilket

all grammatik måste göra, reflekterar vi över den grammatiska inställningen. Vi intar således samtidigt en fenomenologisk inställning inom vilken vi tematiserar den grammatiska erfarenheten av språk i egenskap av en erfarenhet. Det är i denna speciella mening som vi kan göra språket *som* teknik till föremål för undersökning.

5.1 Intagandet av den grammatiska inställningen

I den hermeneutiska inställningen är språkbrukaren praktiskt involverad med språket. Språket uppfattas i ett sammanhang av ändamål och motivationer. Det är en integrerad del av språkbrukarens livsverksamhet. Som sådant är språket något som berör språkbrukaren. Språket är något som *vill* eller *säger en något* eller något som *man vill* eller *säger något med*. Förståelsen är dialogisk: att förstå tal är inte ett passivt mottagande och att tala är inte en förutsägbar produktion. Språkbrukaren bidrar till talets mening. Dessa egenskaper kan sammanfattas med att talet är en konkret verksamhet. Att inta den grammatiska inställningen innebär först och främst att lämna språket som en konkret verksamhet bakom sig. Orienteringen mot ett språk som vill eller säger en något ersätts med en orientering mot ett språk som endast *är* eller *har* något. Talet och tekniken har olika samvarokaraktär. I egenskap av samvaro kännetecknas talet av interaktion och involvering. Det är ett socialt utbyte. I egenskap av samvaro kännetecknas tekniken av konvention och distansering. Den är en social överensstämmelse.

Att förstå ett språkligt material grammatiskt innebär alltså inte att förstå vad som blir sagt med vissa ord. Det innebär att förstå vad dessa ord i allmänhet betyder. Även om talet har sina normer och konventioner är de av ett annat slag än teknikens strikta konventionalitet. Som Saussure framhåller är valet som ett språk gör ett ”påtvingat val” så snart det har träffats. Massan ”är bunden vid det existerande språket”.[1] Om man vill bli förstådd av svenskar, gäller det att tala svenska, om man vill bli förstådd av fransmän, gäller det tala franska osv. Medan talet har en individ som subjektivt korrelat

[1] Saussure, *Kurs*, 101.

har tekniken en språkgemenskap som sitt motsvarande, intersubjektiva korrelat. För talet har vi således: det och det sades av den och den. Och för tekniken: det och det är ett svenskt ord, en svensk fras, en svensk sats osv. Denna saussurianska bild är grovt taget riktig. Men den går inte till botten av saken.

Den avgörande skillnaden kan inte ligga i om det föreligger en eller många talare. I extrema fall kan vi stöta på en teknik med blott en talare vid livet eller ett yttrande med hundra talare som upphovsman. Skillnaden ligger i den språkliga inställningen. I den hermeneutiska inställningen involverar man sig med språket, i den grammatiska inställningen distanserar man sig från denna involvering. Att involvera sig med språket innebär att förstå språk utifrån sin egen livssituation. Det konkreta sammanhanget ställer speciella krav på förståelsen. Att distansera sig innebär att abstrahera från sådana hermeneutiska omständigheter. Därmed bortser man från vad man hermeneutiskt vill förstå. Istället försöker man förstå vad som förblir detsamma genom talets variation.

Distanseringen banar således vägen för ett förallmänligande av förståelsen: att förstå såsom vem som helst skulle kunna förstå. Denna förändring av förståelsens orientering är en förutsättning för att man ska kunna uppnå en social överensstämmelse mellan språkbrukare och en konstans mellan olika tillfällen av tal. En förståelse som är densamma gång på gång kan inte vara lika rik, dialogisk eller praktiskt relevant som en förståelse som är bunden till ett sammanhang. På grundval av denna distansering, som leder till ett förallmänligande av förståelsen, kan vi undvika att reducera tekniken till den empiriska omständigheten att det talas ett språk på det ena eller andra stället. Detta vore otillräckligt, eftersom det inte låter oss säga något om vad en teknik i allmänhet är. Vi ska alltså inte härleda en grammatisk förståelse av språket från en aktuell språkgemenskap. Vi ska härleda den potentiella språkgemenskapen från en grammatisk förståelse på språket.

Den grammatiska organisationen av språket hör således till språkmedvetandet som sådant, oavsett en viss språkgemenskaps omfång eller existens. Den sociala gemenskapen i sig är otillräcklig

för att avgränsa tal från teknik, eftersom också talet inbegriper en samvaro. Därför är iterativitet, som uppnås genom distansering, ett bättre kriterium för en avgränsning. Denna iterativitet täcker in två relaterade men skilda egenskaper som båda hör till tekniken: dels överensstämmelsen mellan språkbrukare, dels konstansen vid olika tillfällen av tal. Vid ett tillfälle av tal är bara överensstämmelsen mellan språkbrukare omedelbart relevant. Konstansen mellan olika tillfällen är relevant också för den enskilda språkbrukaren, som inte ständigt uppfinner språket på nytt, utan som återanvänder samma teknik gång på gång.

Språket som åskådas i den grammatiska inställningen är alltså inte ett talat språk som har satts i verket i det ena eller andra sammanhanget med det ena eller andra ändamålet. Det är frånkopplat talets konkreta bestämningar. Även om vi nu skulle förbinda språket med ett yttrande, uppfattar vi en ideal enhet, som skulle vara densamma också i andra yttranden. Detta är språket som *talad teknik*. Om vi radikaliserar åskådningen ytterligare och beaktar språket i egenskap av något som skulle kunna komma till bruk, utan beaktande av enskilda yttranden, uppfattar vi istället språket som en *ren teknik*. Det andra steget förutsätter en renodling av den grammatiska inställningen. Vi återkommer till den i nästa avsnitt.

Hittills har här tagits för givet att vi redan har ett språkligt material för ögonen. Men liksom den grammatiska inställningen ändrar receptionen, ändrar den även produktionen av ett språkligt material. I den hermeneutiska inställningen talar vi. I den grammatiska inställningen konstruerar vi. När vi gör detta säger vi inte någonting: ingenting kommer till tals. Istället lägger vi produktionen omedelbart på den rena teknikens allmänna nivå. Det som produceras är nu inte något sagt. Det är något rent grammatiskt framställt. Ändamålet är ett annat: det är inte att säga något med tekniken, utan att visa något i tekniken. Den grammatiska inställningen upphäver på detta sätt språkets naturliga ändamål att låta något komma till tals. Skillnaden mellan dessa två former av språklig produktion är radikal och torde vara uppenbar för var och en som iakttar det säregna förfarandet att konstruera ett språkligt exempel.

Även om dessa förändringar av den språkliga åskådningen upphäver involveringen med språket kan de inte upphäva ett visst engagemang med språket. Den som reflekterar grammatiskt över språket är intresserad och engagerad. Den är aktivt orienterad mot språket. Både *involvering* och *distansering* är en form av *engagemang* med språket. Distanseringen är därför inte bara en annorlunda hållning till språket, utan en grammatisk modifikation av språkmedvetandet. Involvering och distansering är i en viss mening samma sak: den ena hermeneutisk, den andra grammatisk, med tal och teknik som sina respektive föremål. Liknande modifikationer av språkmedvetandet torde kunna upprepas för alla allmänna aspekter av talet. Här finns inte utrymme att klart demonstrera saken i alla enskilda fall. Men vi ska återvända till några tidigare iakttagelser och utöver det se på ytterligare några exempel som berör talets övriga gränssnitt och dimensioner.

Enligt vad som sades ovan kännetecknas den hermeneutiska samvaron av socialt utbyte medan den grammatiska samvaron kännetecknas av social överensstämmelse. Detta kan tyckas vara en förenkling. Även talet kan skapa en språklig sammanhållning mellan språkbrukare och även en teknik kan delas, överföras och omförhandlas mellan språkbrukare. Även tekniken kan vara ett område för utbyte och konflikt. Men kännetecknen bör förstås som väsentliga egenskaper som gör tal och teknik till vad de är. För att talet ska behålla sin kreativa förmåga måste det förlöpa fritt och för att tekniken ska behålla sin iterativa förmåga måste den hållas på plats. Om tekniken varierade såsom talet skulle den inte kunna vara föremål för en grammatisk förståelse, och en sådan förståelse är, som vi sett, en förutsättning för en hermeneutisk förståelse.[1]

En liknande uppdelning mellan tal och teknik kan iakttas för språket som text. För talet är texten en utläggande bildning av mening som bidrar till innebörden. För tekniken är texten en produktion av mening som är och förblir vad den skulle vara också i en annan text. I båda fallen är texten en sekvens. Men den första är en

[1] Se 4.3.1.

grammatiskt underbestämd sekvens som fordrar en konkretisering och den andra en grammatiskt bestämd och fulländad sekvens.[1] Den förra är otillräcklig i sin grammatiska bestämning, den andra tillräcklig.

Samma slags beskrivning kan upprepas för utsägandet: för talet är utsägandet en oförutsägbar källa till mening, för tekniken är det en instans av en typ. Även när utsägandet företer en novation, en avvikelse från en etablerad teknik, har den en grammatisk karaktär som gör att den skulle kunna spridas och bli etablerad teknik. Den är en källa till den genetiska bildningen av tekniken, dvs. till teknikens diakroni. För talet är däremot det enskilda tillfället absolut, en irreducibel individualitet, vars mening inte kan föras vidare till en annan tid och plats.[2]

I egenskap av *gällande* har talet som vi sett ett bestämt *perspektiv*. Ett och samma föremål kan benämnas med olika tecken. Vi kan exempelvis föreställa oss att ett föremål omväxlande benämns *mackapären*, *kaffekvarnen* eller *mitt bästa loppisfynd*. Det hermeneutiska perspektivet består i bruket av vissa tecken för vissa föremål i ett visst sammanhang. I ett sådant sammanhang kan man föreställa sig att man kunde ha använt andra tecken utan att för den skull tala om ett annat föremål. Därmed råder likvärdighet mellan vissa tecken. En sådan likvärdighet är påtagligt tolkningsbar och sammanhangsbunden. Det rör sig om en begränsad, hermeneutisk likvärdighet, som saknar grammatisk generalitet. Tecknen i exemplet ovan står inte i något särskilt grammatiskt likhetsförhållande till varandra. De är *inte* grammatiskt likvärdiga.

Sådana hermeneutiska perspektiv bör hållas isär från grammatiska likvärdigheter. Att det finns olika sätt att framställa samma allmänna sak eller sakförhållande är en gammal iakttagelse. Hos Husserl är det en viktig fråga i hans första logiska undersökning. Han framhåller att *a är större än b* och *b är mindre än a* uttrycker samma ”sakläge”: ”samma ’sak’ uppfattas och utsägs predikativt på ett dubbelt sätt”. Betydelserna är olika men föremålet detsamma.

---

[1] Se 4.7.2.
[2] Se 4.7.1.

Exempel av detta slag ser han som övertygande evidens för att göra en distinktion mellan betydelser och föremål.[1] Coseriu återgår någon gång på Husserls exempel men anför också andra likvärdigheter.[2] Två exempel är: *A ist größer als B*, *A übertrifft B an Größe*, *A ist im Vergleich zu B groß* och en aktiv sats som *A spricht die Sprache x* gentemot en passiv sats som *Die Sprache x wird von A gesprochen*.[3] För Coseriu är sådana exempel evidens för en distinktion mellan inomspråkliga, enhetliga betydelser, som bestäms av ett språks oppositioner, och de utomspråkliga sakförhållanden som betecknas genom betydelserna.[4] Även inom den kognitiva lingvistiken har likvärdigheter av detta slag rönt viss uppmärksamhet. Langacker anför: *The other guests all left before we arrived* gentemot *We arrived after the other guests all left*, *The lamp is above the table* gentemot *The table is below the lamp* samt *The rock is in front of the tree* gentemot *The tree is behind the rock*.[5] För Langacker är sådana exempel evidens för att språkliga uttryck alltid inbegriper en *konceptualisering* (eller *construal*) av en scen. Hur man kodar en scen språkligt beror på vilken synpunkt man antar. Detta kallar han också för *perspektiv*.

Mellan dessa författare finns förstås många olikheter. De arbetar inom olika skolbildningar och har olika begrepp om språket. Därför ser de likvärdigheter som evidens för olika begreppskonstruktioner. Men detta ska inte uppta oss för tillfället. Viktigare att uppmärksamma är att ingen av dem upprättar någon distinktion mellan hermeneutiska perspektiv och grammatiska likvärdigheter. De anför också andra exempel, vilka snarare hör hemma i hermeneutiken. Dessa exempel är inte allmänna likvärdigheter mellan språkliga tecken. De är tillfälliga likvärdigheter som är beroende av ett sammanhang. Ett av Husserls mest kända exempel är *segraren vid Jena*

---

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 71.
[2] Coseriu, ”Bedeutung und Bezeichnung”, 105.
[3] I ordning: ’A är större än B’, ’A överträffar B i storlek’, ’A är i jämförelse med B stor’, ’A talar språk x’ och ’Språk x talas av A’.
[4] Coseriu, ”Bedeutung, Bezeichnung und sprachliche Kategorien”.
[5] Langacker, *Cognitive grammar*, 72, 73 och 76. Se även ”A view of linguistic semantics” för en tidigare diskussion av samma fenomen.

och *den besegrade vid Waterloo*. Coseriu återger samma exempel utan invändning.[1] Likvärdigheten mellan dessa två tecken beror på historiska omständigheter och råder endast – såvitt är allmänt känt – under förutsättning att man talar om Napoleon Bonaparte. Den är knappast av samma art som *A ist größer als B* och *A übertrifft B an Größe*, vilka är likvärdiga oavsett vad man talar om.

Langacker anför ett helt annat fenomen: skillnaden mellan *here* i *It's warm here* när det sägs till en språkbrukare i närheten eller till en språkbrukare långt borta som man pratar med i telefon. I det första fallet refererar *here* till den gemensamma platsen, i det andra fallet till platsen där endast talaren befinner sig.[2] Detta är egentligen inte en likvärdighet, men Langacker ser variationen som ett exempel på ett språkligt perspektiv. Om man håller fast vid en strikt uppdelning mellan tal och teknik är ett sådant perspektiv knappast grammatiskt relevant. Skillnaden ligger inte i olika sätt att språkligt koda en scen, utan i en variation på talets område, som beror på i vilken mån lyssnaren är inbegripen i talarens *här*. På samma sätt kan mitt *hemma* antingen vara en annans *hemma* eller en annans *borta* beroende på var den andre bor, och liksom *här* kan variera mellan en begränsad plats och ett större område kan *hemma* avse såväl ett hushåll som en ort. I den mån sådant är relevant är det bara relevant när språkbrukaren involverar sig med språket.

Även om det finns goda skäl att hålla isär den hermeneutiska företeelsen från den grammatiska, är det klart att de inte är helt olikartade. I båda fallen förutsätts åtminstone två nivåer av mening: en nivå på vilken det råder icke-identitet och en annan på vilken det råder identitet. Den förra nivån är de olika medlen med vilka man kan framställa eller hänvisa till detsamma på den andra nivån. Att den hermeneutiska och den grammatiska företeelsen kan komma att sammanblandas är därför förståeligt. Men de måste hållas isär. Den grammatiska likvärdigheten bör istället ses som en grammatisk

---

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 69, Coseriu, "Bedeutung und Bezeichnung", 105.
[2] Langacker, *Cognitive grammar*, 75.

modifikation av hermeneutiska perspektiv. Medan det hermeneutiska perspektivet hänför sig till föremål som är bundna till ett sammanhang, är den grammatiska likvärdighetens föremål ett allmänt korrelat för olika grammatiska medel. Därför varierar det förra efter sammanhang, medan det senare gäller allmänt inom en teknik. För tydlighets skull är det nog bäst att använda termen *perspektiv* för talet och *likvärdighet* för tekniken. Men bortsett från denna hänsyn kunde vi lika gärna tala om ett hermeneutiskt och ett grammatiskt perspektiv eller om en hermeneutisk och en grammatisk likvärdighet. Sådana formuleringar kan någon gång vara att föredra när vi vill betona sambandet snarare än åtskillnaden.

Det finns alltså flera aspekter av språket som har motsvarigheter inom talet och tekniken: involvering och distansering, samvaron som kreativt utbyte och som iterativ överensstämmelse, utsägandet som en oförutsägbar källa till mening och som instansen av en typ, texten som en meningsbildande utläggning och som en ideal sekvens, relationen mellan identitet och icke-identitet på två nivåer av mening. Dessa motsvarigheter är evidens för såväl språkets inre sammanhang som dess uppdelning i tal och teknik. I det här avsnittet har sambanden bara skisserats. Var och en av modifikationerna kunde göras till föremål för omfattande undersökningar. En sista och i den föreliggande undersökningen central grammatisk modifikation gäller meningen överhuvud. Tekniken har en abstrakt mening, som är ett underlag för talets innebörd och som därför har sin egen karaktär. Denna speciella art av mening – den grammatiska meningen – är det huvudsakliga ämnet för de fortsatta undersökningarna.

5.2 Renodlingen av den grammatiska inställningen

Intagandet av den grammatiska inställningen ger tillgång till språket som teknik. Men intagandet såsom det hittills beskrivits är otillräckligt för att få tillgång till en ren teknik. En talad teknik är alltid begränsad, inskränkt till en bestämd mängd tal. En ren teknik kan däremot upprepas i en oändlig mängd tal. För att gå från talad teknik till ren teknik måste vi renodla den grammatiska inställningen.

Detta förfarande är långtifrån en trivial sak, även om det redan är väl etablerat och genomförs implicit i den grammatiska forskningen. När vi renodlar den grammatiska inställningen antar vi att ett begränsat material – det som vi för tillfället beaktar – kan upprepas ett oändligt antal gånger. Vi antar att vi har en åskådning av materialet som överskrider materialets faktiska realitet. Detta antagande sker i strid med omständigheten att en teknik måste omsättas i tal för att bestå och att den genom att omsättas i tal har en benägenhet att förändras. Den renodlade grammatiska inställningen står således inför vad som vid första anblick ser ut som en paradox. För att hävda sin synkrona ståndpunkt måste den anta en ideal diakroni som i strid med den reala diakronin är oändlig och består av en oföränderlig teknik.

En sådan åskådning fordrar uppenbarligen en genomgripande abstraktion. Området av grammatiska fenomen som vi inlåter oss på genom renodlingen är en abstraherad kärna av det totala området av grammatiska fenomen. Enligt vad som sagts tidigare är denna kärna teknikens definierande element som försäkrar idealitet och teknikens fortbestånd som en teknik.[1] För att vi ska kunna greppa denna allmänna räckvidd måste vi uppfatta tekniken i en radikal abstraktion från talet. Vi måste förstå den som en teknik *för* talet och inte som en teknik *i* talet – som ett medel som kan realiseras i tal och inte som en faktiskt realiserad teknik. Vi måste med andra ord avlägsna tekniken från språkbrukarnas konkreta utövning av tekniken.

5.2.1 Tre principer för en rengrammatisk abstraktion

Om intagandet av den grammatiska inställningen är *den elementära grammatiska abstraktionen*, är renodlingen av den grammatiska inställningen *den rengrammatiska abstraktionen*. Frågan är på vilken grund vi genomför denna abstraktion. När vi har uppmärksammat att grammatiken måste vila på den vore det oansvarigt att vara tillfreds med att blott konstatera att vi genomför den utan att klargöra

[1] Se 3.7.1 och 3.7.3.

principerna bakom inskränkningen av den språkliga åskådningen till ett sådant radikalt abstraherat fenomen. Vi skulle riskera att göra oss skyldiga till en förhastad hypostasering. I det här avsnittet presenterar jag tre principer som kanske inte är tillräckliga men av allt att döma nödvändiga för en rengrammatisk abstraktion. Dessa är:

1. *Förståelsen av tekniken är självständig.* Den vägleds inte av en hermeneutisk förståelse av talet.
2. *Språkbrukarna har apriorisk kunskap om tekniken.* De talar redan språket och känner till dess normer.
3. *Tekniken är given.* Den är ett befintligt bestånd av grammatiska idealiteter.

Genom att anamma dessa principer får vi tillgång till en ren teknik som endast är potentiellt, men inte aktuellt, förbunden med språkbrukarnas verksamhet. Om vi istället tar vår utgångspunkt i en språkbrukare som använder en teknik, med de mål som denne har i sin involvering med språket, kan ingen av principerna upprätthållas. Detta tar sig uttryck på olika sätt för var och en av principerna.

Den första principen (att förståelsen av tekniken är självständig) kan inte upprätthållas om vi tar vår utgångspunkt i språkbrukaren som använder en teknik, därför att språkbrukarna i sin konkreta utövning av en teknik ständigt står inför en redan talad teknik. Uppfattad på detta sätt är tekniken inte en potential för tal. Den är ett medel som har aktualiserats som tal. En företeelse som tydliggör skillnaden mellan teknikens potentialitet och aktualitet är grammatiskt flertydiga satser. Beakta: *Du får röka cigarren i sommarstugan*. Uttrycket har två betydelser. Med minimal förändring kan de parafraseras: 'Cigarren i sommarstugan får du röka', 'I sommarstugan får du röka cigarren". Den normala strävan när man uppfattar en talad teknik är att upphäva flertydigheten på så sätt att man låter sammanhanget bestämma vilken betydelse som är aktuell. I den rena tekniken är däremot båda betydelserna tänkbara på en och samma gång. Vi kan växla fritt mellan dem. Här kunde man invända att man kan tänka sig ett textsammanhang som leder till ett

avgörande: *Du får röka cigarren i sommarstugan, men inte här hemma* eller *Du får röka cigarren i sommarstugan, men inte den här cigarren.* Men även vid ett sådant textuellt förtydligande måste vi under den rengrammatiska abstraktionen beakta att uttrycket har två betydelser fram till dess att kontrasten sätter in. Detta är vad uttrycket i och för sig betyder. Det skulle kunna användas i andra sammanhang, med än den ena, än den andra betydelsen, och denna växling är ett allmänt grammatiskt förhållande.

Men även när språkbrukarna använder en teknik är de i ett bestämt avseende beroende av den rena tekniken. Den är relevant för dem när de är i färd med att tala. De har en ren teknik till sitt förfogande, en teknik som kan komma till bruk i deras tal. I egenskap av ren teknik inbegriper tekniken hela sin potential, allting som hör till den i allmänhet. I den rena grammatiska åskådningen intar vi alltid denna position: vi ställer oss så att säga ”innan talet”. I talet förverkligas sedan det allmänt grammatiska såsom något enskilt grammatiskt. Detta förverkligande kan enbart fullbordas i den hermeneutiska inställningen och därmed kommer den grammatiska flertydigheten att hanteras hermeneutiskt. Då infinner sig den normala strävan att specificera den talade tekniken på så sätt att endast en grammatisk betydelse är aktuell på det ställe där i allmänhet flera är tänkbara.[1] Tolkningen anammar den hermeneutiska synpunkten att ett val bör träffas och låter sig vägledas av den hermeneutiska förståelsen av sammanhanget. Så snart en sådan tolkning träffar ett val överskrids den rena grammatikens område. Den grammatiska förståelsen förlorar sin allmänna giltighet och blir istället en praktisk angelägenhet på den talade teknikens plan. I den hermeneutiska inställningen kan ett sådant val naturligtvis ske omärkbart, helt utan att man lägger märke till den grammatiska flertydigheten.

---

[1] I speciella fall kan en grammatisk flertydighet göras hermeneutiskt relevant, vilket är den elementära strategin i ordvitsar och andra ordlekar. I dessa fall är icke-valet ett hermeneutiskt medvetet icke-val, som låter två betydelser gälla på en och samma gång. I grammatiken är däremot icke-valet en grammatisk restriktion som under alla omständigheter förhindrar ett slutgiltigt val.

Denna skillnad mellan allmänt och enskilt med avseende på flertydiga satser har framhållits av Chomsky. Inramningen och slutsatserna är i förlängningen annorlunda, men i det enskilda fallet är poängen densamma. Han skriver:

> If a sentence such as ”flying planes can be dangerous” is presented in an appropriately constructed context, the listener will interpret it immediately in a unique way, and will fail to detect the ambiguity. In fact, he may reject the second interpretation, when this is pointed out to him, as forced or unnatural (independently of which interpretation he originally selected under contextual pressure). Nevertheless, his intuitive knowledge of the language is clearly such that both of the interpretations (corresponding to ”flying planes are dangerous” and ”flying planes is dangerous”) are assigned to the sentence by the grammar he has internalized in some form.[1]

Den andra principen (att språkbrukarna har apriorisk kunskap om tekniken) kan inte upprätthållas om vi tar vår utgångspunkt i språkbrukaren som använder en teknik, därför att språkbrukarna i sin konkreta utövning av en teknik kan lära sig mer om tekniken. Detta gäller inte bara när språkbrukare lär sig ett främmande språk. Det gäller även när de ställs inför okända delar eller förändringar av ett språk som de i grunden redan kan. Språket de talar är inte endast deras språk. Det är ett språk med andra talare och därför ett språk där det åtminstone kan förekomma eller uppstå företeelser som de ännu inte känner till. Därför lär sig även modersmålstalaren om sitt språk. I den rena grammatiska åskådningen bortser vi från detta inslag av lärande. Vi utgår från vad talare av ett språk vet – inte från vad de skulle kunna veta.

Ett vanligt förfarande i anslutning till denna princip är att avgränsa en idealiserad standard av ett språk. Detta är strängt taget inte nödvändigt. Idealiseringen till en standard inbegriper mer än enbart en inskränkning till apriorisk kunskap. Den innebär även ett antagande om homogenitet, dvs. att man bortser från varieteter.

---

[1] Chomsky, *Aspects*, 21.

Men även en varietet kan som bekant uppvisa variation och den måste i så fall genomgå en rengrammatisk abstraktion om den ska uppfattas som ren teknik. Därför måste vi hålla isär apriorisk kunskap om en teknik från teknikens homogenitet. Det förra är en förutsättning för att språket ska fungera grammatiskt, det senare är en idealisering, som kan vara mer eller mindre adekvat. Vad beträffar idealiseringen till en homogen standard har Peter Harder i samma anda invänt mot den strukturella språkvetenskapen:

> the crucial error in the classic concept of *langue* is not that it posits structural relations that lie behind individual utterances, but that it is understood to be invariant and monolithic. The normative grounding that sustains community language use consists of a myriad of different, partly conflicting norms, of which a salient example is the frequent co-existence of a prestige norm and a community norm that assign partly opposite evaluations to vernacular and official varieties of the language. Both varieties, however, are structured – since structure is one of the design features of human language.[1]

Kritiken är något orättvis.[2] Men poängen är riktig i sak. Apriorisk kunskap om en teknik är inte detsamma som en homogen teknik. Att det råder variation förhindrar inte en rengrammatisk abstraktion. Som Harder framhåller är till och med strukturella kategorier en förutsättning för att kunna identifiera variation: ”it is clear why variational description presupposes structural abstractions rather than undermining them: if one did not have the structural *category* (such as post-vocalic –*r*), there would be no basis for seeing different

[1] Harder, ”Variation, structure and norms”, 299.

[2] Även om det förekommer idealiseringar, som må framställa *langue* som monolitiskt, verkar detta sällan ha varit en verklig föreställning inom den strukturella språkvetenskapen. Se t.ex. Saussure, *Kurs*, 37, om språkets ofullständiga realisering i individen, och 236–248, om geografisk olikhet. Se även Jakobson, ”Langue and parole”, som framhåller att *langue* är en dynamisk, komplex helhet, och Møller, ”Concerning ’langue’ and ’parole’”, som menar att man måste hålla isär *langue* som social konvention och *langue* som funktionellt system.

speech sounds as *variants* of that category".[1] Ett annat exempel som vi här kan lägga till är valet mellan alternativa paradigm. En svensk kan använda *träd–trädet–träd–träden* eller istället ansluta till, eller emellanåt växla till, *trä–trät–trän–träna.* Detsamma gäller för alla grammatiska kategorier, t.ex. också för olika konjugationer, såsom *smälter–smälte–smält* kontra *smälter–smalt–smultit.* Valen står här mellan givna, ideala förhållanden som återkommer i identiskt skick i språkbrukarnas tal. Det rör sig om en variation mellan grammatiska alternativ inom en språkgemenskap. Det är inte ett sammanbrott för teknikens struktur.

Det är således skillnad mellan ett strukturellt bestämt språk, som är homogent i egenskap av en struktur, och ett syntetiskt, kulturellt sammanhängande språk, som knappast är homogent, eftersom språkbrukare använder en teknik på olika sätt. Coseriu redogör för denna skillnad i termer av *funktionellt språk* och *historiskt språk*.[2] Ett språk som svenska är funktionellt därför att det tillhandahåller ideala grammatiska enheter, som är bestämda inom en struktur, men det är historiskt därför att det föreligger som en kulturprodukt vilken är erkänd som ett språk av sina egna talare och av talare av andra språk.[3] Om vi begränsar distinktionen till ett enkelt fall, så är vart och ett av paradigmen för 'träd' respektive 'smälta' funktionella. Förhållandet att en svensk kan ta fasta på det ena eller det andra paradigmet hör däremot till svenska språket som historiskt språk.

Den tredje principen (att tekniken är given) kan inte upprätthållas om vi tar vår utgångspunkt i språkbrukarna som använder en teknik, därför att språkbrukarna i sin konkreta utövning av en teknik inte endast talar *enligt* en teknik. De kan även tala *i strid med* en teknik. De kan utveckla och förändra den. Inom språkbrukarnas räckhåll finns således mer än endast ett befintligt bestånd av grammatiska idealiteter. De kan sikta bortom detta bestånd. De kan lägga till, ordna om och förändra. En renodlad grammatik måste däremot hålla till godo med vad som redan finns till hands. Denna

---

[1] Harder, "Variation, structure and norms", 307.
[2] Coseriu, *Einführung*, kap. 11 och *Sprachkompetenz.*
[3] Coseriu, *Sprachkompetenz*, 24.

olikhet beror på skillnaden i språkbrukarnas och forskarnas ställning till teknikens skick. Språkbrukarna är den högsta rättskällan till teknikens normer. De kan därför, om det dem så behagar, försöka att ändra på dem. Strider om normer är en strid mellan språkbrukare. Forskaren kan däremot inte uppfinna sitt eget ämnes material. En forskare som försöker normera språket gör det i egenskap av språkbrukare, eventuellt i egenskap av en språkbrukare med särskild auktoritet.

Hållningen att forskaren inte ska normera är givetvis den gängse i dag, ofta med hänvisning till att det är så man vetenskapligt måste förfara. Det är det deskriptiva som gäller, därför att normering är ovärdigt en vetenskaplig framställning, som bara ska visa hur det är. Detta är den ena sidan av saken. Den andra sidan är att hållningen också inbegriper den avgörande konsekvensen att vi nu kan begränsa grammatiken till en *given* teknik i abstraktion från språkbrukarnas tänkbara strävan efter en i vissa avseenden *ny* teknik. Utan denna abstraktion skulle grammatiken överhuvudtaget inte kunna beskriva en ren teknik (dvs. ett idealt sätt att tala på), utan blott ett fritt förlopp, helt utan konventionell grammatisk begränsning.

Att grammatiken med rätta kan anamma denna ståndpunkt (att helt hålla sig till vad som är förhanden) vilar på antagandet att normerna ändå är stränga. Språket, framhåller Saussure, är det bästa exemplet på att en lag som samhället accepterar inte är något man samtycker till men något som man är underkastad.[1] Normerna är stränga därför att om de inte vore det skulle ingen kunna göra sig förstådd.[2] Men de är alltså inte fullkomligt tvingande. Längre fram kommer vi se att detta är ett nödvändigt förhållande: om man inte kan bryta mot en lagbundenhet så är den inte en norm.

En återkommande invändning mot den här principen är att en teknik ständigt förändras och att antagandet om en given teknik därför är kontrafaktiskt. Mot en sådan invändning framhåller Harder: ”The individual that acquires language is faced with the need

[1] Saussure, *Kurs*, 101.
[2] Saussure, *Kurs*, 107.

to adapt to existing conventions, even as they are undergoing diachronic change".[1] Invändningen bortser alltså från att språkbrukarna är underkastade en påtaglig konventionalitet som endast kan förklaras av att det *redan finns* normer och av att de är beroende av dessa normer i sitt tal.

5.2.2 Den rena teknikens rätt

På dessa olika sätt kan den rena grammatiska inställningen upprätthållas eller upphävas, beroende på om vi håller fast vid eller frångår någon av de tre principerna. Vi har sett att principerna vid alla tillfällen återgår på en aspekt av språkbrukarnas sätt att hantera en teknik. Genom att anta principerna fäster vi avseende vid dessa aspekter. Renodlingen är *inte bara* en idealisering, *inte bara* en abstraktion till ett godtyckligen konstruerat föremål. Det rör sig inte bara om metodologi, det finns här ett ontologiskt korrelat till vår abstraktion. Den abstraherade kärnan av tekniken – den rena tekniken – motsvarar det *allmänna*, *förvissade* och *normbundna* i talarnas bruk av en teknik. Den första principen (att förståelsen är självständig) står för allmänheten, den andra (att språkbrukarna har apriorisk kunskap) för förvissningen och den tredje (att tekniken är given) för normbundenheten. Om vi inte genomför en sådan abstraktion skulle vi i den ideala grammatiska enhetens ställe få enheten som är *bunden till ett yttrande*, enheten som den *skulle kunna* vara och enheten som den *förstås av någon enskild*. Men om grammatiken ska beskriva en underliggande mekanism som kommer till bruk i talet, måste den studera enheten *utanför yttrandet*, enheten

[1] Harder, "Substance(s) and the rise and imposition of structure(s)", 15. Harder använder även argumentet att förändringen är förhållandevis långsam: "The change of conventions happens at a pace that preserves intelligibility across many generations of individuals; I can read novels that are several hundreds years old", ibid. Detta argument är strikt taget inte nödvändigt under den rengrammatiska abstraktionen. Det räcker att framhålla att stränga normer är nödvändiga för att en ömsesidig förståelse ska kunna komma till stånd och att grammatiska enheter därför upprepas i identiskt skick. Det är inte nödvändigt att de förblir desamma över många generationer.

såsom den *redan är* och enheten såsom den *normenligt förstås*. Enligt antagandet att tekniken inte förändras i och med alla variationer i talet, står det således klart att tekniken innefattar dessa tre fixerande moment.

Den rengrammatiska abstraktionen låter oss beskriva en teknik som kommer till bruk i talet på ett sätt som inte är bundet till enskilda instanser av talad teknik. Beskrivningen av en ren teknik är därför inte bara en sammanfattning av en teknik som ligger bakom redan talad teknik. Den är inte bara regressiv. Framförallt är den progressiv. Den beskriver en ren teknik som kan komma till bruk i framtida tal. Beskrivningen svarar mot den väsentliga kunskap som språkbrukarna måste besitta, nämligen *förmågan* att tala enligt en teknik, snarare än *minnet* av tidigare talad teknik. Denna abstraktion ger för handen att även den rena tekniken står i relation till talet. Den är inte en *teknik i och för sig*, den är en *teknik för talet*. Alla speciella egenskaper som vi har tillskrivit den rena tekniken har antagits mot bakgrund av talarnas förmåga att tillämpa den i en gränslös mängd tal. Det vill säga ännu en gång: att språket gör oändligt bruk av ändliga medel. Enligt denna beskrivning är således inte den rena tekniken en isolerad företeelse som skulle kunna förstås i och för sig. Den rena tekniken förutsätter talet som fenomen.

Denna princip om teknikens beroende av talet är helt annorlunda än den till synes alltmer populära uppfattningen att grammatiken är baserad på språkbruket, dvs. så kallad *usage-based grammar*. Enligt denna tes argumenterar Evans & Greens för att ”knowledge of language is derived from patterns of language use, and further, that knowledge of language is knowledge of how language is used”.[1] I en viss mening är detta givetvis riktigt. En språkbrukare skulle inte kunna ha någon kunskap om en teknik om det inte funnes någon erfarenhet av faktiskt producerat språk. Men vad som föreslås är mer radikalt än så, nämligen att ”the organisation of our language

[1] Evans & Green, *Cognitive linguistics*, 108.

system is intimately related to, and derives directly from, how language is actually used".[1] I den föreliggande undersökningen försvarar jag en annan tes, nämligen att tekniken inte är en *generalisering* från talet, utan en självständig språklig organisation, en struktur *sui generis* baserad på grammatisk *abstraktion*. I korthet innebär den grammatiska abstraktionen att tekniken har sina egna strukturerande principer som inte kan härledas från talet. Teknikens beroende av talet innebär alltså inte att alla teknikens egenskaper är härledda från talet. Det handlar om ett logiskt förhållande mellan två språkliga funktionssätt, nämligen förhållandet att en upprepningsbar teknik inte kan tänkas utan ett förlopp av tal.

Tesen att grammatiken är baserad på språkbruket leder till att man måste avvisa en strikt distinktion mellan en konstant, fixerande princip och ett fritt förlopp av språk. I denna förbindelse nämns ofta Chomskys distinktion mellan *kompetens* och *performans* eller Saussures mellan *langue* och *parole*, vilka avvisas som ogiltiga.[2] Avståndstagandet slår givetvis mot alla liknande distinktioner som sätter upp en klar gräns mellan den konkreta språkutövningen och en instans som fixerar språkutövningen på ett idealt sätt. I den här undersökningen har jag hittills försvarat abstraktionen till en ren teknik på grundval av talarnas förmåga att tala enligt en teknik. Detta försvar kan nu utvecklas på grundval av språkets normativitet. Men innan vi går vidare till detta försvar är det lämpligt att se närmare på Chomskys ursprungliga formulering av sin distinktion, vilken inte inbegriper någon klar idé om språket som ett normativt fenomen. Chomsky skriver:

> Linguistic theory is concerned primarily with an ideal speaker-listener, in a completely homogenous speech-community, who knows it language perfectly and is unaffected by such grammatically irrelevant conditions as memory limitations, distractions,

[1] Evans & Green, *Cognitive linguistics*, 108.
[2] Se t.ex. Evans & Green, *Cognitive linguistics*, 108 och Geeraerts & Cuyckens, "Introducing cognitive linguistics".

> shifts of attention and interest, and errors (random or characteristic) in applying his knowledge of the language in actual performance.[1]

Denna idealisering påminner om renodlingen av den grammatiska inställningen. Hos Chomsky relateras abstraktionen emellertid inte till någon aspekt av språkbrukarnas tal, och inte till några normer, utan till ”a mental reality underlying actual behavior”.[2] Den mentala verkligheten är kompetensen, det faktiska utförandet är performansen. Han antar att idealiseringen är nödvändig därför att performansen är full av avvikelser från kompetensen: ”A record of natural speech will show numerous false starts, deviations from rules, changes of plan in mid-course, and so on”.[3] Detta begrepp om språklig kompetens är formulerat på ett sådant sätt att det senare kunde utvecklas till ett begrepp som likställer språket med en rent individuell och intern kunskap (*I-language*). Språket i detta avseende skiljer Chomsky från språket som en social verklighet (*E-language*).[4] Idealiseringen till ”a completely homogenous speech-community” torde härmed bli överflödig, eftersom språkgemenskapen som sådan nu är ovidkommande.

Distinktionen mellan tal och teknik måste däremot vila på förhållandet att en teknik är en historiskt traderad konvention som är delad inom en språkgemenskap. Talets och teknikens allmänna problematik är en fråga om *förståelsen* språkbrukare emellan. En tekniks funktion är att vara ett medel för tal. För att kunna vara ett medel för tal måste den skapa ömsesidig förståelse mellan språkbrukare. En teknik är således en språklig organisation som håller språkbrukare samman, så att de kan tala med och förstå varandra. Denna funktion har emellertid en baksida. Teknikens funktion att ink-

---

[1] Chomsky, *Aspects*, 3.
[2] Chomsky, *Aspects*, 4
[3] Chomsky, *Aspects*, 4.
[4] Chomsky, *Knowledge of language*, kap. 2. Chomsky använder uttrycket *E-language* på olika sätt. Det kan också avse en totalitet av yttranden (en rent extentionell definition av ett språk).

ludera leder samtidigt till exklusion: när den grammatiska betingelsen för ömsesidig förståelse upprättas inom en gemenskap undandras densamma för alla som står utanför. Detta dubbla förhållande är detsamma som språkets traditionella bestämning, vilket är det universella förhållandet att tekniken med vilket talet formulerar sig alltid är en egenartad teknik. Språket föreligger alltid i formen av ett språk. Språkets traditionella bestämning är med andra ord inte en ren kontingens, som vi kan bortse från som om den vore en empirisk tillfällighet, men en universell kontingens, som överallt ålägger språken samma restriktion, nämligen den att det inte finns något universellt språk.

Eftersom en teknik är en konventionell reglering av ett sätt att tala, är den inte som vilket historiskt förhållande som helst. Den är inte bara ett tillstånd som beror på tidigare händelser. En teknik består därutöver av normer. Detta förhållande har under lång tid framhållits av Esa Itkonen.[1] Itkonen betonar att språkets normativa dimension är oumbärlig, därför att en grammatiker inte kan förhålla sig neutral till vad som är *korrekt* eller *inkorrekt* i ett språk.[2] Detta förhållande leder till en epistemologisk skillnad mellan forskning om naturliga, icke-normativa fenomen och sociala, normativa fenomen. Om man uppställer en hypotes om den naturliga, icke-normativa världen kan denna vederläggas om man gör en observation som går emot hypotesen. Om man beskriver en regel i ett språk, kan denna däremot inte vederläggas på något enkelt sätt bara därför att man observerar något som går emot regeln. Ett regelbrott motbevisar inte regelns existens. En sats som **Man the came in* vederlägger inte påståendet ”I engelska står den bestämda artikeln före substantivet”. Satsen är helt enkelt inkorrekt. Av detta skäl är

---

[1] Itkonen, *Grammatical theory and metascience*, *What is language?*, ”Central role of normativity”.

[2] Det är till exempel väsentligt för en grammatiker att **I går den sönder gick* är inkorrekt svenska, medan *I går gick den sönder* är korrekt svenska. En grammatik som inte förlitade sig på omdömen av detta slag, skulle upphöra att vara en grammatisk beskrivning av svenska språket.

beskrivningen av ett språks grammatik, som är normativ, annorlunda än beskrivningen den fysiska verkligheten, som är icke-normativ.[1]

Det finns olika sätt att försöka komma undan språkets normativitet. Ett vanligt sätt som Itkonen nämner är att ersätta den normativa distinktionen mellan *korrekt* och *inkorrekt* med den icke-normativa distinktionen mellan *möjlig* och *omöjlig*. Han anför ett exempel från Jackendoff, som säger att *Amy nine ate peanuts* till skillnad från *Harry thinks Beth is a genius* inte är ”a possible sentence of English.”[2] Itkonen invänder: ”However, it is not only the case that this is a *possible* sentence of English. We see with our own eyes that it is also an *actual* sentence of English, namely *incorrect* English.”[3] Man kan försöka att ändra på språkbruket. Man saken förblir vad den är. Jackendoffs omdöme gäller en norm.

Utöver denna iakttagelse kan tilläggas att förhållandet att en sats kan vara en inkorrekt sats *i* ett språk är nödvändigt för att man överhuvudtaget ska kunna använda inkorrekta satser som evidens för hur ett språk är beskaffat. Så kan exempelvis **Han stängde den av* bara vara evidens för ordningen mellan objekt och verbpartikel i svenska språket. Det är en inkorrekt *svensk* sats. Det vore absurt att hävda att den är evidens för ordningen i något annat språk eller att använda den korrekta *He shut it off* som evidens för ordningen i svenska språket. I mer formella ordalag kan detta sammanfattas: till ett språk hör inte bara en mängd av korrekta satser, utan också en mängd av inkorrekta satser, vilka båda är underordnade mängden av korrekta och inkorrekta satser i detta språk. Detta är en formell ontologisk konsekvens av att ett språk är ett traditionellt och normativt fenomen.

Att språket är normativt och alltså socialt bestämt står inte i motsättning till att språkbrukare har individuell kunskap om språket

---

[1] Itkonen, *What is language?*, 15.
[2] Jackendoff, *Patterns in the mind*, 49f.
[3] Itkonen, ”Central role of normativity”, 302.

som de talar.[1] Det innebär inte att vi måste förlägga språket på ett isolerat socialt plan som saknar förbindelse med talarnas individuella förmåga att tala enligt en teknik. Det innebär endast att denna kunskap är en gemensam kunskap och att denna gemenskap låter en teknik fungera som medel för tal. Om man tänker bort den här normativa, sociala aspekten av språket, och således finner sig tillfreds med ett språkbegrepp som inskränker sig till en rent individuell kunskap, tänker man samtidigt bort *förståelsen* språkbrukare emellan. Ett sådant begrepp förbiser alltså en väsentlig egenskap hos språket i livsvärlden.

Den här sortens kunskap, som språkbrukarna har om ett gemensamt språk, har Harder benämnt *competency*. Termen är avsedd att markera att det rör sig om kunskapen om en konvention, till skillnad från Chomskys *competence*, som endast avser en underliggande mental verklighet.[2] Detta må vara ett lämpligt terminologiskt förtydligande, men det är svårt att återge på svenska. För att klargöra skillnaden mellan de olika föreställningarna om kunskapen kan vi istället härleda en distinktion mellan kompetens och performans från språkets normativitet.

En distinktion mellan *något i stil med* Chomskys kompetens och performans är nödvändig under förutsättning att tekniken är ett normativt fenomen. Där det finns normer måste man kunna bryta mot dem. Om det inte går att bryta mot en lagbundenhet, rör det sig inte om en norm. Då rör det sig om en naturlag eller väsenslag, som vi alla är underkastade oavsett vad vi vill. För att denna ordning ska kunna upprätthållas måste det finnas en instans *som bestämmer normerna* och en annan instans *i vilken de efterlevs eller bryts*. Även om normerna skulle vara mycket föränderliga, går det inte att komma ifrån uppdelningen, med mindre än att man hävdar att allting som formuleras på ett språk är korrekt i kraft av att det formuleras. Men om man hävdar detta förlorar begreppet *korrekt* sin mening, eftersom det inte längre står i motsättning till någonting, dvs. till

---

[1] Itkonen, ”Central role of normativity”, Zlatev, ”The dependence of language on consciousness”.
[2] Harder, *Meaning in mind and society*, 174.

det som är *inkorrekt*. I själva verket har man därför sagt att det inte finns några normer.

Den här formuleringen av distinktionen är mer minimal än Chomskys ursprungliga formulering. Den gör det inte nödvändigt att anta att performansen i stor utsträckning avviker från kompetensen.[1] Huruvida detta är fallet är en empirisk fråga. Vad som emellertid inte är empiriskt är den grundläggande distinktionen. Den är nödvändig enligt språkets normativitet. En annan skillnad gentemot Chomskys begrepp är utgångspunkten för distinktionen. Den här formuleringen lägger tyngdpunkten på skillnaden mellan språkliga normer och språkutövningen. Chomskys formulering lägger tyngdpunkten på skillnaden mellan ett område av mentala fenomen och ett område av beteenden. Det kommer, som vi sett, an på att beskriva ”a mental reality underlying actual behavior”.[2] För Chomsky domineras performansen av oavsiktliga avvikelser från kompetensen, medan den enligt den minimala formuleringen även kan inbegripa avsiktliga brott mot en norm. Mellan de två tyngdpunkterna finns ingen olöslig motsättning. Men formuleringen av distinktionen som utgår från språkets normativitet kan bara gälla enskilda tekniker. Chomskys formulering kan även gälla vad som är gemensamt för alla tekniker. Språkförmågan i allmänhet är inte ett normativt fenomen.

5.3 Teknikens struktur

Med *teknikens struktur* förstås här den ordning av språkliga förhållanden som gör en språklig mening till en grammatisk mening. Liksom talets innebörd bestäms av talets struktur bestäms teknikens mening av teknikens struktur. Teknikens struktur är emellertid inte analog med talets struktur. Talets struktur kan modifieras så att dess delar uppfattas grammatiskt, vilket har beskrivits i avsnitt 5.1 ovan.

---

[1] En invändning mot Chomsky, som har framförts av Labov, är att språkbruket i stor utsträckning faktiskt är korrekt. Men som Kac, *Grammars and grammaticality*, 40, har framhållit, förutsätter detta argument att man har förmåga att avgöra vad som är korrekt.

[2] Chomsky, *Aspects*, 4.

Enligt denna beskrivning är talet primärt: överensstämmelsen mellan tal och teknik beror på att strukturen överförs från tal till teknik. För teknikens struktur är antagandet det omvända: att den är en grammatisk ordning av fenomen som överförs från teknik till tal. Tekniken är primär. En elementär egenskap som teknikens struktur måste ge upphov till är generalitet. Det skulle inte gå att uppfatta en ideal mening som kan komma till bruk i talet utan att denna kan upprepas vid många tillfällen och därför saknar en del av de bestämningar som tillkommer språket som tal.

Det räcker emellertid inte med generalitet. Om vi enbart kan säga att den grammatiska meningen är mer generell, kan vi inte beskriva den på något annat sätt än som en generalisering från talets innebörd. Eftersom en sådan generalisering saknar egna principer kan den inte etablera någon klar gräns mellan tal och teknik. Enbart generalitet låter oss därför inte beskriva tal och teknik som två språkliga *funktionssätt i samverkan*. Vad som kvarstår är att beskriva dem som *ytterpunkter* på en *kontinuerlig skala*. Men detta är, som jag ska försöka visa, en otillfredsställande lösning. Jag antar således att det finns speciella grammatiska principer bakom teknikens generalitet. Den är inte generell genom en ren generalisering. Den är generell därför att den grammatiska strukturen dikterar generalitet på ett egenartat sätt.

Ett annat sätt att uttrycka detsamma är att säga att tekniken är strukturerad på sitt eget sätt. Ett antagande av detta slag förekommer överallt där tekniken sägs vara ett system eller liknande. Skälen till antagandet kan skifta. Jag håller mig här till de överväganden som hänger samman med förhållandet mellan tal och teknik. Jag har framhållit att språket – enligt Humboldts formel – gör oändligt bruk av ändliga medel. Oändligheten ligger i talets kreativa förmåga. Ändligheten ligger i teknikens iterativitet. Den första egenskapen hos språket iakttas genom den vardagliga erfarenheten av att talet är en fri och skapande verksamhet. Den andra egenskapen hos språket kan iakttas i språkets regelbundenhet, ömsesidighet och allmänna tillämpbarhet. Det vill säga i förhållandena att språket uppvisar återkommande mönster, att det skapar ömsesidig förståelighet

inom en begränsad gemenskap och att det ger medel som kan användas i många olika situationer.[1]

Detta förhållande mellan tal och teknik ger goda skäl att anta att de två sidorna av språket fungerar på två olika sätt. Kombinationen av kreativitet och iterativitet skulle inte hålla om teknikens generalitet enbart var härledd från talet. Teknikens ändlighet skulle inte kunna upprätthållas om tekniken är generaliserat tal, dvs. om det är en generalisering utifrån talets premisser, eftersom dessa premisser inbegriper talets kreativa förmåga. Då det inte finns någon ände på talets mening, skulle det under en sådan generalisering inte finnas någon ände på teknikens. Variation i talet skulle vara variation i tekniken. Varje skapelse i talet skulle vara en förändring av tekniken. Det kan hända att sådana effekter skulle vara små och bli påtagliga först efter en längre tid. Men saken gäller inte huruvida en teknik är stabil eller inte. Den gäller förhållandet att en språkbrukare som talar ett språk har medel för att skapa en mening som överskrider medlet samtidigt som detta medel behåller sin identitet från ett tillfälle till ett annat. För att detta förhållande ska kunna bestå måste medlets – teknikens – generalitet upprätthållas av en ordning som inte är direkt härledd från talets meningsbildning.

Sättet som vi nu nått fram till den här ståndpunkten överensstämmer i flera avseenden med de överväganden som ledde fram till Saussures begrepp om *la langue*. Som vi vet menade Saussure att språket är ett system av oppositioner. Han hade två huvudargument för denna uppfattning. Det ena är metodologiskt. Genom att anta en strikt systematisk synpunkt på språket kan en central aspekt av

---

[1] Dessa egenskaper, som först nämndes i 1.3, är en mer naiv och förmodligen därför mer lättförståelig formulering av de principer som antagits i föreliggande kapitel för den rengrammatiska abstraktionen. Regelbundenheten motsvarar normbundenheten (tredje principen att tekniken är given), ömsesidigheten motsvarar förvissningen (andra principen att språkbrukarna har apriorisk kunskap) och tillämpbarheten motsvarar allmänheten (första principen att förståelsen av tekniken är självständig). I 1.3 nämnde jag även språkets beständighet, dvs. förhållandet att det förändras förhållandevis långsamt. Denna egenskap är som nämndes i avsnitt 5.2 ovan inte längre nödvändig att framhålla under renodlingen av den grammatiska inställningen.

språket (*la langue*) separeras från det betydligt mer omfattande området av språkliga fenomen (*le langage*). Det förra är väl avgränsat och homogent. Det senare är däremot mångsidigt och kan inte klassificeras på något klart sätt. Enligt detta metodologiska argument säger Saussure alltså att *la langue* låter sig studeras, medan *le langage* är alltför komplext. Därför ska man abstrahera till *la langue* och lämna mångfalden av språkliga fenomen åt sidan. Under senare år har detta saussurianska argument upprepats och utvecklats av Gilbert Lazard. Språkvetenskapen, säger han, måste abstrahera

> from any factors conditioning the language which may exist according to common sense, on the one hand, in the phonatory capacities of human beings (anatomy, physiology, psychology) and, on the other hand, in the experience of the world and the way it may be organized, individually and collectively, in the human mind – and even finally from the two substances that constitute the material of the language, reducing it to pure form.[1]

Utifrån ”the complexity of concrete phenomena” ska språkvetenskapen således abstrahera ett vetenskapligt kunskapsobjekt. Detta är, menar Lazard, ett villkor för att språkvetenskapen ska kunna vara en verklig vetenskap.[2] En fenomenologisk språkvetenskap måste avvisa detta argument, eftersom det innebär att språkvetenskapen helt och hållet ska inskränka sig till en begränsad aspekt av den språkliga erfarenheten. Däremot kan den luta sig mot Saussures andra argument. Detta är ontologiskt och påminner om resonemanget tidigare i detta avsnitt. Saussure påpekar att språket uppvisar en oerhört stor variation samtidigt som samma enheter återkommer under denna variation. Att språket är ett system ger en förklaring till hur språket kan vara invariant trots att det överlag uppvisar en sådan påtaglig variation.

Lösningen är närmare bestämt att termerna i ett språk bestäms negativt genom skillnaden mot andra termer. En term är vad den är genom att inte vara det som andra termer är. Ett enkelt exempel

---

[1] Lazard, ”The case for pure linguistics”, 244f.
[2] Lazard, ”The case for pure linguistics”, 243.

är längden hos en term i uttrycksplanet. Om *ā* i ett givet språk är en och en halv gång så långt, dubbelt så långt eller tre gånger så långt som *ă*, är oväsentligt, skriver Saussure. Det väsentliga är att de är av *olika* längd.[1] Sådana förhållanden utgör språkets form. Resten är språket som substans.[2] Ett språks uttrycksplan kännetecknas alltså inte av en oerhörd akustisk variation, utan av fonologiska former, där de oppositionellt bestämda termerna har en tolerans för variationer i uttalet. Överlag tycks språkvetenskapen ha varit mer villig att anamma denna princip för uttrycksplanet än för innehållsplanet. Men för Saussure är det minst lika viktigt att samma princip gäller för innehållsplanet. Det är denna sida av saken som vi är intresserade av här.

Ett språkligt innehåll är inte, understryker Saussure, en positiv idé som motsvarar något speciellt föremål. Med *positiv idé* avser han vad vi skulle kunna kalla ett begrepp eller en föreställning, dvs. en mer konkret betydelse som har en begränsad tillämpning i tänkandet. Förhållandet blir tydligt när vi iakttar de många olika sätt som ett ord kan användas på. Ett av Saussures exempel är *la lune*, 'månen'. Ett ord som *månen* kan tyckas vara en helt positiv, välavgränsad och specifik idé, som svarar mot en himlakropp som vi kan se i skyn. Men så är inte fallet. Man talar om att *månen går upp*, att *månen växer* eller *avtar*, att *månen återvänder*, att man ska *så vid nymåne*, att *många månar har kommit och gått*. Ordet har olika funktioner i tänkandet. Det kan användas om månens cykler, för en himlakropp som inte är som solen, för den nattliga månen i motsats till de nattliga stjärnorna, för ett stort ljus i skyn, för månljuset

---

[1] Saussure, *Writings*, 47.

[2] *Form* är i denna terminologi inte detsamma som *formell*. I en strukturalistisk terminologi står *form* i kontrast till *substans*. I en fenomenologisk terminologi står *formell* i kontrast till *materiell*. Dessa terminologier kan utan problem kombineras. 'Substantiv' är en formell betydelse, 'häst' är en materiell. Både materiella och formella betydelser kan uppfattas antingen som form (strikt bestämda av ett språks struktur) eller som substans (utöver denna strukturs gränser). Idén att språkliga kategorier (substantiv, adjektiv, subjekt, ackusativ etc.) är språkspecifika kan med dessa terminologier beskrivas som idén att formella betydelser måste förstås och beskrivas som form.

som leder vår väg i natten osv. Det finns olika idéer och olika föremål, men inga av dem är detsamma som det oppositionellt bestämda innehållet.[1]

Detta innehåll är ett *värde* som bestäms av alla de oppositioner ett ord ingår i. Innehållet bestäms av alla de termer som det kan ersättas med för att uppnå en betydelseskillnad. Det kan inrymma alla idéer som inte ligger utanför det, dvs. som hellre uttrycks med ett annat tecken. Om man säger att någon är *ljuset i min tillvaro*, så är det inte detsamma som att säga *månen*, *solen*, *glädjen*, *mörkret* osv.[2] I språket är ett ord som *ljus* inte någon positiv idé. Dess innehåll bestäms genom kontrasten mot andra, mindre adekvata termer. Saussures hållning är på denna punkt radikal: han avvisar att det skulle finnas någon grundläggande skillnad mellan så kallat bokstavligt och bildligt bruk av ett ord. Den bokstavliga betydelsen är bara en av många manifestationer av en generell betydelse.[3] Men detta är en svår fråga som jag tills vidare måste lämna därhän. Låt mig istället komplettera Saussure och demonstrera principen i ett enklare fall.

Det torde vara klart att orden *demokrati* och *diktatur* inte svarar mot några gemensamt välavgränsade tankar. Begreppen varierar i och med språkbrukarnas tal. Ett land som någon uppfattar som en diktatur kan en annan hävda är en demokrati. Med orden kan man hänvisa till politiska, ekonomiska eller sociala förhållanden. Man kan tala om statens organisation eller man kan tala om civilsamhället. Man kan också villigt erkänna att det inte finns någon klar gräns mellan demokrati och diktatur i verkligheten. Det oppositionellt bestämda innehållet är emellertid väl avgränsat. De två orden kontrasterar mot varandra och vilka idéer man än har på området låter sig olika förhållanden inordnas under antingen det ena eller det andra ordet. Om vi vill ange en enhetlig betydelse genom denna variation, kan vi nog bara säga att demokrati står för folklig frihet och överordning och diktatur för folklig ofrihet och underordning.

---

[1] Saussure, *Writings*, 49. Exemplen är anpassade till svenska.
[2] Saussure, *Writings*, 47f. Exemplen är anpassade till svenska.
[3] Saussure, *Writings*, 54.

Detta är en abstraktion som är så pass obestämd med avseende på förhållanden som är relevanta för det konkreta tänkandet att det lätt kan leda till ömsesidigt oförenliga begrepp om demokrati och diktatur. Det gäller därför att inte blanda samman hermeneutiska begrepp med grammatiska betydelser. Den grammatiska betydelsen är otillräcklig i förhållande till hermeneutiska ändamål. Men något annat skulle den inte heller kunna vara om tekniken ska tillåta talet att uttala sig fritt om sakerna som det gäller.

Exemplet belyser en av Saussures teser, som vi skulle kunna benämna *språkets samtidiga otillräcklighet och gränslöshet*. Tesen säger att orden man använder för att beteckna ett föremål alltid är otillräckliga i förhållande till föremålet men gränslösa utanför sin förbindelse med föremålet.[1] Eller anpassat till mina begrepp: ett ord kan bara vara tillräckligt genom en hermeneutisk bestämning i ett sammanhang och utan en sådan bestämning har ordet en gränslös potential. Det är med andra ord inte förutbestämt vilka tankar ordet ska uttrycka. Detta förhållande är nödvändigt därför att det inte finns någon gräns när det kommer till tankarna som en människa kan tänka. Språket måste vara redo att ta sig an tankar som man ännu inte tänkt, saker som man ännu inte upptäckt, erfarenheter som man ännu inte gjort. Ett språk kan därför inte vara en samling av språkbrukarnas kunskap, föreställningar och begrepp om världen. Det skulle kollapsa under den ändlösa variationen. Saussure skriver (i engelsk översättning):

> An exhaustive inventory of the ideas contained in a word is therefore inconceivable, with the possible exception of material objects of some rarity, such as *aluminium*, *eucalyptus*, etc. Even the number of meanings (or uses, which is the same thing) given to *iron* or *oak* cannot be exhausted. Simply comparing *iron* with a few words like *steel*, *lead*, *gold*, or *metal*; or comparing *oak* with a few words like *willow*, *vine*, *wood*, or *tree*, is a never-ending task. As for plumbing the depth of content in *mind* as opposed to *soul* or *thought*, or *go* as opposed to *walk*, *step*, *journey*, *bear oneself*, *come*, or *travel*, it would quite simply be a lifetime's work. Since at the

[1] Saussure, *Writings*, 49f.

> age of fifteen or sixteen we already have a precise idea of the content of not only these words, but of thousands of others, meaning simply must be a function of the purely *negative* fact of opposing values. The time required to learn the positive values of signs would be hundreds or thousands of times too short.[1]

Saussures begrepp om språket som ett system är således inte ett sätt att rakt av ignorera språklig variation och kreativitet. Begreppet är tvärtom formulerat mot bakgrund av sådana fenomen. Det är ett begrepp om en komplementär princip, som skapar invarians, där det annars råder varians. Det är idén att det finns en speciell strukturerande princip som stabiliserar variationen, så att språket inte faller sönder under alla de betydelser som kan komma till uttryck genom det. Systemet är en ordning av egen art som underordnar sig tankar och begrepp. Eftersom tankarna och begreppen hela tiden är i rörelse, ställs språket ständigt inför ett oförutsägbart material, hittills oväntade kontraster mellan det ena och det andra som man kan uppfatta och förstå, och dessa oväntade kontraster måste underordnas ett tecken i opposition till ett annat, eller två eller tre tecken i opposition till två eller tre andra osv. ”*The number of positive ideas which a sign must cover at a given moment is therefore never limited*.”[2] Det är således meningslöst, säger Saussure, att försöka beskriva totaliteten av allting som ett tecken kan betyda. Det visar sig här att Saussures begrepp om språket är en annorlunda formulering av Humboldts princip att språket gör oändligt bruk av ändliga medel, men nu med tyngdpunkt på det sista ledet av ekvationen: ändligheten.

Saussures begrepp om språket innebär att det inte består av tankar eller begrepp av det slag som språkbrukaren normalt är inriktad på när denne använder språket. Det är inte en samling av kategorier som svarar mot föremål i världen. Det är ett medel som formar tankar och begrepp, som påtvingar alla tankar och begrepp en *form* som är bestämd av språkets oppositioner. Funktionen är att dela

---

[1] Saussure, *Writings*, 52.
[2] Saussure, *Writings*, 52.

upp: ”Le bienfait du langage est de forcer la pensée à se décomposer”, språkets nytta är att det tvingar tanken att sönderdela sig.[1] Denna sönderdelning är en uppdelning i enheter som är av en helt egen art. Det språkliga systemet består *inte* av ljud som är förbundna med tankar, vilket skulle innebära ett visst ljud i ett språk, ett annat ljud i ett annat, men samma tanke i båda. Systemet är ett område mellan tankar och ljud. Dess roll i förhållande till tanken är inte att vara ett fonetiskt medel. Det är att skapa ett område mellan tankar och ljud: ”*Le rôle caractéristique* du langage *vis-à-vis de la pensée*, ce *n'est pas* d'être *un moyen phonique*, *mais* c'est de créer un milieu *intermédiaire entre la pensée et le son*, des unités d'une espèce particulière”.[2]

Saussure uppfattar med andra ord inte tecknet som en tillfällig sammankoppling av innehåll och uttryck, utan som en *enhet* av innehåll och uttryck, där de två sidorna av tecknet förutsätter tecknets enhet innan de delas upp i två plan. Detta teckenbegrepp var en av Saussures verkliga innovationer, men är än i dag ofta förbisett.[3] En konsekvens av begreppet är att det oppositionella innehållet i ett tecken inte låter sig härledas från tankar och begrepp. Det är inte rätt och slätt en sammanfattning av alla de betydelser som kommer till uttryck i talet. Innehållet bestäms genom språkets *artikulation*, genom sättet som ett visst språk upprättar oppositioner

---

[1] Saussure, *Cours*, 253.

[2] Saussure, *Cours*, 253. Se även *Kurs*, 146.

[3] Att detta är centralt för Saussures teckenbegrepp har tidigare framhållits av Jäger, *Zu einer historischen Rekonstruktion der authentischen Sprach-Idee F. de Saussures* och ”F. de Saussures semiologische Begründung der Sprachtheorie”. Se också Willems, ”Die Grenzen der Ikonizität der Sprache”. Willems, ”Meaning and interpretation”, har påtalat att den kognitiva grammatiken, som ibland hänvisar till Saussures teckenbegrepp, förbiser denna egenskap. Ett exempel är Langacker, *Foundations of cognitive grammar*, bd 1, 11. Stawarska, *Saussure's philosophy of language as phenomenology*, 32–42, menar att man dessutom bör lägga märke till terminologin. Saussure introducerade två nya termer: *signifiant* och *signifié*. Han sade inte *signans* och *signatum*. De nya termerna markerade nya begrepp.

mellan tecken.[1] Artikulationen är en operation som utförs av språket och som utförs på olika sätt i olika språk. Eftersom inga tankar kan komma till uttryck utan att delas upp enligt en sådan artikulation, antar Saussure att artikulationen är det fundamentala språkliga funktionssättet inom den språkliga helheten. När man beskriver språket som system ger man sig således in på artikulationens område.

Det är värt att betona att dessa tankar, som enligt Saussures terminologi är substanser, hör till språket i vid mening (*le langage*). De avser inte hela världen av fenomen som kan uppfattas utanför språket. De är inte den där bilen, det där trädet, den där personen osv., som man kan se och röra vid, som man kan göra sig icke-språkliga erfarenheter av. Även sådana föremål kallas ibland för substans. Tankarna är inte heller den kategoriala åskådningen av sådana föremål, dvs. uppfattandet att det där är en bil, ett träd osv. Tankarna är de betydelser som kan komma till uttryck med språket men som inte är bestämda av systemet. Substans i denna bemärkelse är beroende av en artikulation. Substans i den andra bemärkelsen är inte beroende på samma sätt. I det första fallet handlar det om ett beroendeförhållande inom *språket självt*, i det andra om ett beroendeförhållande mellan *språk* och *icke-språk*. Saussure uppehåller sig inte särskilt mycket vid det andra förhållandet. När Saussure i en av sina välkända passager säger att språket tar form mellan två ”amorfa massor” säger han således inte att den icke-språkliga världen är formlös. Han säger att språk utan artikulation skulle upplösas i kaos. ”Tanken, som är kaotisk till sin natur”, skriver han, ”måste ordnas genom att sönderdelas.”[2]

---

[1] Beträffande termen *artikulation* skriver Saussure, *Kurs*, 33f: ”På latin betyder *articulus* ’led, del, uppdelning i en följd av saker’” Närmare om artikulation se särskilt, Saussure, *Cours*, 253 och *Kurs* 144f. I de föreliggande undersökningarna har jag benämnt den ena sidan av gesten *artikulering* för att undvika att denna materiella sida av språket blandas samman med *artikulation* i bemärkelsen av teknikens sätt att skapa oppositioner.

[2] Saussure, *Kurs*, 145.

5.4 Solidariteten mellan innehåll och uttryck

Principen att tecknet som helhet är den primära enheten innebär att *ett* uttryck hör samman med *ett* innehåll. Detta förhållande ska jag benämna *solidariteten mellan innehåll och uttryck*. Förhållandet går även under flera andra benämningar. Saussure talar om *parallellismen* mellan båda klasserna av skillnader inom språkets två plan. Coseriu talar framförallt om *principen om funktionalitet*, men också om ett *postulat om solidaritet*. Hos Hjelmslev är begreppet *kommutation*.[1] En konsekvens av förhållandet sammanfattas av Jakobsons kända utsaga: ”Languages differ essentially in what they *must* convey and not in what they *can* convey”.[2] Uppdelningen av tecken i ett visst språk bestämmer att vissa betydelser måste uttryckas därför uppdelningen är en genomgående ordning av parallella innehåll och uttryck. Däremot kan språket alltid uttrycka något utöver vad som ligger i dessa tecken i och för sig. Detta är skillnaden mellan språkets artikulation och den totala mängden av språkbrukarnas tankar och begrepp.

Solidariteten kan förstås på två nivåer. Å ena sidan kan den förstås som ett nödvändigt förhållande som är bestämt av språkets artikulation. Ett innehåll måste i så fall inte vara begripligt i bemärkelsen att det framställer en allmän betydelse som utan vidare kan överföras till alla särbetydelser. Det viktiga är skillnaden i övergången mellan tecken. Ett uttryck som *fluga* kan visserligen ha två helt olikartade betydelser (’ett flygfä’, ’en halsprydnad’), men om man vill uttrycka någon annan betydelse än dessa två måste man använda något annat uttryck. Det viktiga är således att *fluga* är något annat än exempelvis *mygga* eller *slips*. Å andra sidan kan solidariteten förstås som ett enhetligt resultat av språkets artikulation. Tecknen fungerar förenhetligande: de skapar sammanhängande betydelser genom språkets artikulation. Ett innehåll måste i så fall vara en enhetsbetydelse som underordnar sig alla varianter. Ett uttryck

---

[1] Saussure, *Kurs*, 153, Coseriu, *Einführung*, kap. 7, Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 66.

[2] Jakobson, ”On linguistic aspects of translation”, 264.

som *diktatur* kan visserligen anta olikartade betydelser men det är tänkbart att alla – eller de flesta – hör till en och samma enhetsbetydelse 'folklig ofrihet och underordning'. Den första aspekten av solidariteten ska jag kalla för den *artikulatoriska*. Den är ett tvång. Den andra aspekten av solidariteten ska jag kalla för den *förenhetligande*. Den är snarare en tendens. Tecken är med nödvändighet artikulerade men de har inte med nödvändighet en enda enhetsbetydelse.

Vid sidan av den artikulatoriska och den förenhetligande solidariteten kan man även tala om solidaritet i en enklare mening som inte vilar på tecknets enhet. Detta är förhållandet att ett tecken alltid har åtminstone en innehållssida och en uttryckssida. Hjelmslev talar om detta förhållande i termer av en solidaritet: "Tegnfunktionen er i sig selv en solidaritet: udtryk og indhold er solidariske, forudsætter nødvendigvis hinanden".[1] Mot bakgrund av detta förhållande arbetar han sig sedan fram till begreppet om kommutation (artikulatorisk solidaritet). Teckenfunktionen är ett vidare fenomen än kommutation och inskränker sig inte till det enkla tecknet. Den föreligger också mellan tecknet i ett denotationsspråk och innehållet i ett konnotationsspråk, vilka bildar ett komplext tecken.[2] Samma solidaritetsbegrepp kommer till bruk hos Helge Dyvik som i Hjelmslevs anda framhåller: "det ene er logisk utenkelig uten det andre".[3] Från detta härleder han i sin tur ett postulat, vilket påminner om Hjelmslevs övergång till kommutation, nämligen "*at to tegn ikke kan være totalt homonyme*".[4] Principen att tecken måste ha både innehåll och uttryck är gemensam för många teckenbegrepp. Likaså gäller den för tecknet i den hermeneutiska inställningen och för icke-språkliga tecken. På denna nivå innebär solidaritet endast att ett tecken har två sidor. Den enda abstraktion som krävs för att uppfatta denna solidaritet är en formell åskådning som underordnar

---

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 45

[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 105. Detta förhållande illustreras i figur 3.4.

[3] Dyvik, *Grammatikk og empiri*, 50

[4] Dyvik, *Grammatikk og empiri*, 116

sig en mångfald av materiellt egenartade innehåll och uttryck. Jag ska benämna denna solidaritet den *enkla* solidariteten mellan innehåll och uttryck. Skillnaden mellan enkel, artikulatorisk och förenhetligande solidaritet illustreras i figur 5.1 nedan.

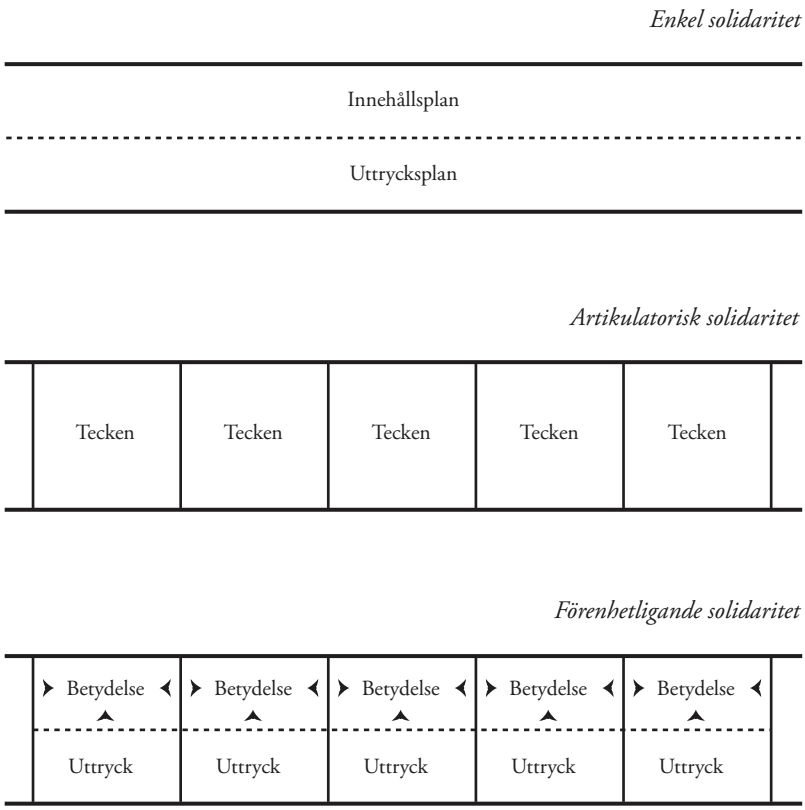

Figur 5.1 Enkel, artikulatorisk och förenhetligande solidaritet

Uppdelningen mellan enkel, artikulatorisk och förenhetligande solidaritet förekommer på sätt och vis redan i den strukturella språkvetenskapen. Men de tenderar att flyta samman. Uppdelningen kommer aldrig till uttryck på ett klart sätt.[1] Här måste man vara

[1] Denna oklarhet kan inte påvisas utan en lång utredning som skulle föra oss på avvägar. Läsaren hänvisas istället till några ställen i litteraturen där uppdelningen

tydligare. En sammanblandning leder lätt till missförstånd om teknikens struktur och om hur grammatiska betydelser är beskaffade. Artikulation är nödvändigt. Ett fullkomligt förenhetligande utmed artikulationens gränser är det inte. Ett innehåll kan med andra ord ha flera betydelser. En sammanblandning kan också leda till ett förhastat eller blott postulerat förenhetligande, som sker enbart på grundval av enkel och artikulatorisk solidaritet. En sådan manöver är inte giltig. Solidariteterna måste alltså förstås i sitt rätta beroendeförhållande: förenhetligande solidaritet förutsätter artikulatorisk solidaritet men artikulatorisk solidaritet förutsätter inte förenhetligande solidaritet. Och vid sidan av dessa solidariteter är enkel solidaritet enbart förhållandet att ett tecken alltid har en innehållssida och en uttryckssida och därför kan uppfattas från två håll. Skillnaden mellan artikulatorisk och förenhetligande solidaritet utvecklas i avsnitt 5.8 och 5.9 nedan.

Ett genomgående problem för den strukturella språkvetenskapen har enligt min mening varit att bringa harmoni mellan den artikulatoriska och den förenhetligande aspekten av solidariteten. Tanken är att den första aspekten ska leda till den andra. Ett problem är att så inte alltid är fallet. Ett annat problem är att påvisa att så verkligen är fallet när det kanske är fallet. I det första fallet handlar det om att hantera fall av flertydighet (som för *fluga*), i det andra om att underordna variation en betydelsemässig enhet (som för *diktatur*). Gränsen häremellan är naturligtvis inte heller given: vad som vid första

---

visar sig på olika sätt. Se Saussures diskussion av värde och betydelse i *Kurs*, 147, och hans diskussion av relaterade diakrona förhållanden på s. 153. Figuren i *Kurs*, 147, ser i jämförelse med figur 5.1 ut som en kombination av artikulatorisk och förenhetligande solidaritet, men syftet är att illustrera den artikulatoriska. Se vidare Hjelmslev, *Sprogsystem og sprogforandring*, 135ff, där han genomför en förenhetligande abstraktion. I Hjelmslev, *La catégorie des cas*, gör han det däremot inte. Här ger han enbart akt på artikulatorisk solidaritet, om än med en föreställning om olika särfall inom ett värde. Se Jakobson, ”Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre”, som kritiserar Hjelmslev för det sistnämnda och som diskuterar principerna bakom oppositionellt bestämda *Gesamtbedetungen*. Se till sist Coseriu, *Einführung*, 183, som talar om en ”avledd form” av principen om funktionalitet. Denna avledda form påminner om förenhetligande solidaritet.

anblick ser ut som en flertydighet kan visa sig vara en enhetsbetydelse. Det kommer således an på att hävda det artikulatoriska tvångets inflytande över den förenhetligande tendensen. Det gäller att visa att tekniken kan och bör betraktas på en enhetlig abstrakt nivå som minimerar betydelsevariationen inom ett tecken.

En förenklad syn, som tycks vanlig i dag, är att förstå problemet med allmänna betydelser som blott ett problem att reducera flertydighet till entydighet. En sådan syn förbiser grundvalen för strävan, dvs. att utgångspunkten är behovet av invarians och den artikulatoriska solidariteten. Från denna synpunkt kan strävan inte heller begripas på något annat sätt än som den blotta strävan att generalisera, vilken lätt kan uppfattas som lönlös eller oberättigad. Ett exempel på detta är John R. Taylor, som avvisar den strukturella strävan efter allmänna betydelser utifrån en kognitivistisk ståndpunkt: ”Values and contrasts at the level of signification need play no role whatsoever in a speaker’s performance”.[1] Likaså verkar han anta att de flertydigheter han uppfattar kort och gott finns och är det naturliga tillståndet: ”With regard to many lexical items, however, polysemy is surely a brute fact, which simply cannot be argued away”.[2] Dessa utsagor är från min synpunkt ett symptom på att Taylor inte bemöter de bakomliggande motiven för strävan och därmed inte beaktar att det finns olika typer av åskådningar som svarar mot betydelser på olika nivåer av språkets organisation. Diskussionen kan inte föras framåt med hänvisning till ”brute facts” eftersom diskussionen uppstår precis därför att det finns olika uppfattningar om vad en betydelse är. Betydelser är inte oproblematiska data som kan fastställas enligt någon allmänt vedertagen procedur.

5.5 Deduktion och induktion

Under loppet av den föreliggande undersökningen har jag utgått från talet och därifrån arbetat vidare till tekniken. Jag har antagit att detta är den riktiga arbetsordningen, därför att den hermeneutiska

[1] Taylor, ”Cognitive semantics and structural semantics”, 34.
[2] Taylor, ”Cognitive semantics and structural semantics”, 33.

inställningen motsvarar den naturliga erfarenheten av språk, som uppehåller sig vid språkets ändamål. Men när vi nu har kommit fram till grammatikens område, intagit och renodlat den grammatiska inställningen och lagt märke till språkets artikulation, är det inte längre påkallat, till och med förfelat, att hålla fast vid denna gång från det konkreta till det abstrakta. Vi har först skaffat oss en uppfattning om vad tekniken måste vara mot bakgrund av talet, men när detta väl är avklarat är det läge att arbeta utifrån tekniken, med dess egen organisation som vägledande princip. På grundval av artikulationen som den fundamentala principen för teknikens organisation kan vi nu förfara principiellt grammatiskt från teknikens högsta nivå av abstraktion till lägre nivåer med tilltagande konkretion.

En metod av precis detta slag – att arbeta utifrån artikulationen – förespråkades av Hjelmslev. Enligt Hjelmslevs metod bör man inte utgå från alla särbetydelser (*signfications particulères*) i ett språk för att sedan arbeta sig fram till allmänna betydelser (*significations générales*). Istället bör undersökningen inledas vid oppositionerna och de grundbetydelser (*significations fondamentales*) eller värden (*les valeurs*) som fastställs av dem. Detta förfarande benämner han *deduktion*. Endast denna metod, menar han, är adekvat i förhållande till den språkliga verkligheten och är därför helt nödvändig. Ett värde kan inte uppfattas genom särbetydelserna. Ett värde kan endast uppfattas genom sin opposition till andra värden, och oppositionen är i sin tur en elementär kategori, som inte kan förklaras i termer av något annat:

> Il y a enfin la méthode à la fois empirique et déductive, que est seule adéquate à la réalité, et qui s'impose avec nécessité. Une valeur sémantique par example ne se reconnaît pas par les signficiations particulères ; une valeur ne se reconnaît que par son opposition à d'autres valeurs, et l'opposition à son tour est en vertu de sa catégorie et s'explique par elle seulement.[1]

[1] Hjelmslev, "La structure morphologique", 130.

Det motsatta förfarandet är *induktion*. Det försöker att nå fram till de allmänna betydelserna utifrån särbetydelserna, genom en sammanfattning av dem. Men eftersom det finns fler tänkbara särbetydelser än vad det finns realiserade särbetydelser, kan den aldrig uppfatta betydelsens fulla omfång. Resultatet av ett induktivt förfarande blir därför ofullständigt. En allmän grammatik beskriver istället det realiserbara bakom det realiserade. Den härleder det realiserade från det som överhuvud kan realiseras, det särskilda från det allmänna:

> pour établir la grammaire générale il suffit de reconnâitre le réalisable derrière le réalisé ; mieux encore : de déduire le réalisé en multipliant le réalisable avec sa condition. Ici encore la méthode empirique consiste à reconnaître la général évident vérifiable et à en déduire le particulier.[1]

Denna deduktion är inte en härledning i bemärkelsen att den beskriver precis vilka särbetydelser som faktiskt föreligger inom ett värde. Detta skulle den inte kunna vara eftersom det finns fler tänkbara särbetydelser än vad det finns realiserade särbetydelser. Deduktion är en arbetsgång. Den utgår från att språkets artikulation är den fundamentala strukturen och fastställer sedan olika särbetydelser som kan realiseras inom ett värde. Den är ett analytiskt förfarande, från det allmänna till det enskilda, inte ett syntetiskt förfarande, från det enskilda till det allmänna – en specificerande rörelse, inte en generaliserande.[2] Förfarandet utesluter inte variation. Men det vilar på principen att språkets artikulation är en ordning av egen art som inte kan reduceras till mönster i variationen.

Då det kan råda oklarhet om precis vad deduktion och induktion avser hos Hjelmslev ska jag här ge dem två bestämda betydelser.[3]

---

[1] Hjelmslev, ”La structure morphologique”, 131.

[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 13.

[3] Hjelmslev använder begreppen deduktion och induktion i flera av sina skrifter på ett rätt mångskiftande sätt. Ibland har de andra betydelser än vad de har på de anförda ställena. Se Siertsema, *A study of glossematics*, 40–52, för en utredning.

Deduktion är förfarandet att arbeta utifrån från tecknens artikulation till tecknens variation. *Induktion* skulle då kunna tänkas vara: förfarandet att arbeta utifrån tecknens variation till tecknens artikulation. Detta är emellertid inte hållbart. Ett sådant förfarande är inkonsistent, eftersom artikulationen redan finns på plats och inte kan förklaras av variationen. Ett sådant förfarande antar implicit en artikulation, men lägger inte märke till den. Ett induktivt förfarande, som är konsistent, skulle däremot kunna vara: att arbeta utifrån tecknens variation till tecknens allmänna enheter. En sådan enhet antas då bildas på något annat sätt än genom artikulationen. Det är så vi ska förstå begreppet här. Även om artikulationen är implicit också för en sådan induktion, är förfarandet inte inkonsistent, eftersom det inte utgår från att det ska arbeta sig fram till sin förutsättning.

5.6 Betydelsearter

Ett deduktivt förfarande leder till att vi måste hålla isär minst två betydelsearter. Alla betydelser är inte av samma art. De befinner sig på olika nivåer av språkets organisation därför att de konstitueras på olika sätt. Vi har sett att så är fallet för tal och teknik. Nu måste vi genomföra en liknande uppdelning på grammatikens område för sig. Dels finns det betydelser som bestäms av solidariteten mellan innehåll och uttryck, dels finns det betydelser som är relativt oberoende av denna bestämning. Låt mig här inleda med några exempel från Coseriu.

Coseriu framhåller att liktydighet måste hållas isär från likvärdighet, liksom flertydighet måste hållas isär från flervärdighet. I en sats som *Ich schneide das Brot mit dem Messer* ('Jag skär brödet med kniven') kan *mit dem Messer* ersättas med *indem ich dafür ein Messer benutze*, *unter Benutzung eines Messers* osv. Strängt taget betyder uttrycken inte detsamma. De är inte liktydiga. Men de kan ersätta varandra i den aktuella satsen. De framställer samma sakförhållande. Därmed är de likvärdiga. Med utgångspunkt i *mit* kan vi genomföra en variation i den omvända riktningen genom att sätta in prepositionen i olika kontexter: *mit dem Messer* ('med kniven'),

mit Mehl ('med mjöl'), *mit einem Freund* ('med en vän'), *mit Freude* ('med glädje') osv. Prepositionsfrasen framställer olika sakförhållanden beroende på kontexten. Variationen innebär inte i och för sig att *mit* är flertydigt. Men den visar klart att *mit* är flervärdigt. Enligt dessa distinktioner kan betydelserna undersökas i två olika riktningar. Coseriu illustrerar riktningarna såsom i figur 5.2 nedan.[1]

C ——— D

A

mit dem Messer	mittels des Instrumentes Messer	—	—	—	…
mit Mehl	—	unter Benutzung des Stoffes Mehl	—	—	…
mit einem Freund	—	—	in Begleitung eines Freundes	—	…
mit Freude	—	—	—	bei Empfindung von Freude	…
:					
:					
:					

B

Figur 5.2 Enhetlig språklig funktion och likvärdighetsförhållanden enligt Coseriu

Linjen A–B motsvarar den enhetliga språkliga funktionen som ger *mit* en och samma betydelse vid alla tillfällen. Coseriu föreslår att denna betydelse är 'und x ist dabei' – eller, som han säger på ett

[1] Coseriu, "Bedeutung und Bezeichnung", 117f. Coserius termer är *Synonymität*, *Äquivalenz*, *Polysemie* och *Polyvalenz*. För att undvika terminologisk oreda använder jag istället de termer som antas enligt systematiken i nästa avsnitt.

annat ställe *kopresens* eller *konkomitans*.[1] Prepositionen anger alltså att rektionen är närvarande i anslutning till något, en *mednärvaro*. Linjen C–D motsvarar likvärdighetsförhållanden mellan parafraser som kan framställa samma sak i ett bestämt sammanhang. Att det finns en mångfald av sådana likvärdigheter, som sinsemellan är olikvärdiga, betyder att *mit* är flervärdigt. En betydelse i det första avseendet benämner Coseriu *Bedeutung*, *Sprachbedeutung* eller *enheitliche Bedeutung*. En betydelse i det andra avseendet benämner han *Bezeichnung*. På romanska språk och på engelska är de motsvarande termerna *signification* och *désignation*. På svenska blir de *betydelse* och *beteckning*.

I den här undersökningen ska jag istället tala om *enhetsbetydelser* och *sakbetydelser*. Huvudskälet till de nya termerna är en önskan att hålla isär sakbetydelser och referenser. Coseriu upprätthåller ingen systematisk skillnad mellan dem. Oavsett om han talar om grammatiska eller hermeneutiska förhållanden, dvs. om ett allmänt framställt sakförhållande eller om ett föremål som man talar om, är termen *Bezeichnung*.[2] Men dessa fenomen bör inte likställas. En sakbetydelse kan förbli konstant medan referensen varierar. Till exempel kan *mit dem Messer* i *Ich schneide das Brot mit dem Messer* ha många olika referenser, som ändras allt efter sammanhang, medan sakbetydelsen förblir densamma. Referensen gäller en viss kniv, vid ett visst tillfälle, medan sakbetydelsen framställer ett allmänt sakförhållande där kniven figurerar som don. Referensen är en föremålslig hänvisning i talet, sakbetydelsen en ideal betydelse. Den förra kan bara uppfattas i den hermeneutiska inställningen, dvs. när man talar om något. Den senare hör däremot till ett tecken i allmänhet och kan uppfattas i den grammatiska inställningen.[3]

---

[1] Coseriu, ”Bedeutung, Bezeichnung und sprachliche Kategorien”, 8.

[2] Jämför Coseriu, ”Bedeutung und Bezeichnung”, passim, *Formen und Funktionen*, 85f och 133, *Leistung und Grenzen*, 31f och *Sprache*, 113f.

[3] Distinktionen sakbetydelse–referens kan tyckas påminna om den som emellanåt upprättas mellan denotation och referens. Se t.ex. Lyons, *Semantics*, 177 och 206f och Riemer, *Introducing semantics*. Men i samband med denna distinktion brukar denotation definieras extensionellt som hos Riemer, s. 19: ”An expression’s denotation is the class of possible objects, situations, etc. to which the word can

<table>
<tr><td>Husserl</td><td>—</td><td colspan="2">Betydelse</td><td>Betydelseuppfyllelse
Föremål</td></tr>
<tr><td>Coseriu</td><td>Betydelse</td><td colspan="2">Beteckning</td><td>Sak</td></tr>
<tr><td rowspan="2">Widoff</td><td>Enhets-
betydelse</td><td>Sakbetydelse</td><td>Referens</td><td>Föremål</td></tr>
<tr><td colspan="2">I den grammatiska inställningen</td><td colspan="2">I den hermeneutiska inställningen</td></tr>
</table>

Figur 5.3 Betydelser, hänvisningsrelationer och föremålsliga korrelat hos Husserl, Coseriu och Widoff

Uppdelningen mellan enhetsbetydelser, sakbetydelser och referenser avviker också från Husserls betydelselära. För Husserl handlar flervärdighet och likvärdighet om förhållandet mellan en betydelse och ett föremål. Betydelsen är språklig medan föremålet är vad betydelsen hänvisar till och kan komma att uppfyllas i. Han har inget begrepp om språkets artikulation. Han avvisar vidare att man ”skulle kunna skilja mellan två sidor hos de meningsgivande akterna, av vilka den ena skulle ge uttrycket dess betydelse, den andra dess bestämda föremålsliga riktning”.[1] Han framhåller att betydelsen visserligen inte nödvändigtvis når fram till ett föremål, men menar att den alltid visar hän mot ett föremål, oavsett om detta infinner sig eller inte.[2] Ett strängt iakttagande av skillnaden mellan den hermeneutiska och grammatiska inställningen leder här till en annan uppfattning. Varken enhetsbetydelser eller sakbetydelser har en sådan hänvisningstendens. De *gäller* strängt taget ingenting, därför att man inte talar om någonting. Enhetsbetydelsen är en ren grammatisk betydelse som är bestämd inom en teknik och sakbetydelsen framställer ett allmänt sakmässigt förhållande. Föremål, som man refererar till, hör till talet. Skillnaden mellan Husserls, Coserius och min uppdelning illustreras i figur 5.3 ovan.

refer”. I den föreliggande undersökningen identifieras inte sakbetydelser med något sådant extensionellt inbegrepp av tänkbara föremål.

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 72.

[2] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 73f.

Som figuren visar överlappar Coserius *beteckning* med *sakbetydelse*. För det mesta beskriver han också beteckningar som är sakbetydelser och inte referenser. Hans behandling av förhållandet mellan betydelsearterna kommer således ofta att överensstämma med min behandling av dem här. Det bör därför inte vara något problem att fortsätta hämta begrepp från honom.

En fråga som vi nu bör ställa oss är på vilket sätt enhetsbetydelser och sakbetydelser är relaterade till språkbrukarnas kunskap om språket. Coseriu föreslår, som vi såg redan i kapitel 3, att det finns två olika sorters kunskap, som båda hör till en allmän nivå av språkförmågan. Det finns en *elokutionell kunskap* som ”comprises everything that applies in principle to all languages independently of their respective linguistic structuring, that is, a number of principles of thought and the general knowledge of the world”. Denna kunskap inbegriper vad som ofta brukar benämnas encyklopedisk kunskap, dvs. kunskap om vad det finns för saker, hur de är beskaffade, hur de uppför sig, hur de förhåller sig till varandra, vad man brukar göra med dem osv. Utöver denna kunskap lägger Coseriu till allmänna principer för tänkandet. Han säger dessutom att det alltid rör sig om en allmän kunskap i relation till hur den kommer till uttryck i språket. Det är den elokutionella kunskapen som gör att man förstår att *mit dem Messer* i *Ich schneide das Brot mit dem Messer* avser ett don som används för att skära bröd (dvs. att prepositionsfrasen har en instrumentell betydelse). Man uppfattar denna betydelse, därför att den är den rimligaste tolkningen som överensstämmer med kunskapen om världen. Det hade varit orimligt att förstå *mit dem Messer* på samma sätt som *mit einem Freund*, dvs. att man skär bröd i sällskap av kniven. En sådan tolkning är inte otänkbar, men den är avvikande, i strid med våra föreställningar om världen.[1]

[1] En sådan avvikande tolkning är verkligen inte otänkbar, utan bara starkt missgynnad. Den kan till exempel göras gällande i ordvitsar och på andra skämtsamma sätt. Däremot skulle en mängd andra tolkningar inte kunna göras gällande, såsom att *mit dem Messer* skulle betyda ’på kniven’, ’under kniven, ’bortom kniven’ osv.

Den elokutionella kunskapen är alltså oberoende av kunskapen om tyska, svenska eller något annat språk. Coseriu framhåller: ”we should not present as belonging to a particular language what is not particular to it; we should describe what is said by the language as such.” Kunskapen som hör till ett enskilt språk (till en teknik) benämner Coseriu *idiomatisk kunskap*. Beskrivningen av ett språk ”should confine itself strictly to the corresponding idiomatic knowledge, to the categories and functions of the respective language, to the distinctions made by this language as such”. Allt annat, som kan uppfattas och förstås i ett tecken, ska uteslutas. Det som Coseriu talar om här kunde nog lämpligare, om än omständligare, benämnas *allmän idiomatisk kunskap*. Den omfattar bara språkets allmänna bestämningar: artikulation och enhetsbetydelser. Den är inte en *speciell idiomatisk kunskap*, som omfattar allt från ordspråk till konventionella sakbetydelser. Till den allmänna idiomatiska kunskapen hör till exempel inte kunskapen att ordet *utanförskap* i det offentliga samtalet numera ofta avser ett tillstånd där en grupp av befolkningen hålls utanför en dominerande del av samhället, dvs. en social marginalisering. Till den allmänna kunskapen hör att ordet också kan användas om andra sakförhållanden där någon är utanför, så till exempel om den enslige poetens livskänsla, hans speciella kynne eller sätt att hålla sig på sin kant, såsom har varit fallet för Gunnar Ekelöf. Att lära sig ett språk är att skaffa sig idiomatisk kunskap på olika nivåer. Den elokutionella kunskapen förblir däremot densamma från ett språk till ett annat.[1]

Den elokutionella kunskapen verkar på sakförhållanden som helhet. Vissa saker kan vara starkt förknippade med en sakbetydelse, men denna sakbetydelse kan svikas, om bara sakförhållandet är det rätta. Om vi beaktar de svenska satserna *Han reser med frun* och *Han skar upp brödet med kniven* infrias förväntningarna: frun är ett sällskap och kniven ett instrument. Men man skulle kunna säga *Han reser med frun lämnad kvar där hemma* och *Han skar upp brödet*

[1] Liknande distinktioner föreslås av Hjelmslev, *Sprogsystem og sprogforandring*, och Coseriu, *Sprachtheorie*. Hjelmslev talar om *system*, *norm* och *usus* och Coseriu om *System*, *Norm* och *Rede*.

med kniven kvar i fickan. Måhända är satserna lustiga, men knappast inkorrekta eller inkongruenta. Även hela satser kan variera, om sammanhanget visar starkt i en viss riktning. En sats som *Hon krossade rutan med hammaren* är starkt förknippad med en sakbetydelse, men i ett speciellt sammanhang är det tänkbart att den skulle förstås på samma sätt som *Hon krossade rutan med hammaren på* eller *Hon krossade rutan med all reklam*. Detta kan tyckas påtvingat, men känslan avtar när vi går över till *Hon krossade rutan med hammaren och skäran* och om vi sedan lägger till *eftersom hon hatade kommunister*, är sakbetydelsernas ställning omkastad. Den som tidigare var krystad är uppgraderad till normal.

Betydelsevariationer av detta slag kan beskrivas på två sätt: som ett sammanhangsbundet val mellan en flerfald av betydelser inom samma betydelseart (flertydighet) eller som en betydelseberikning på nivån av en mer konkret betydelseart (flervärdighet). I den föreliggande undersökningen försöker jag visa att variationer av detta slag är så pass vaga, gradvisa och svårbestämda, att det första alternativet, som måste vara ett val mellan distinkta betydelser, inte är tillfredsställande. Det råder flervärdighet, inte flertydighet. Denna flervärdighet bestäms av vad som ter sig rimligt och normalt mot bakgrund av elokutionell kunskap, vilket kan förväntas variera på gradvisa sätt. Övergången mellan enhetsbetydelser kan däremot inte vara gradvis.

Vid sidan av sina olika betydelsekaraktärer inom ett tecken, svarar enhetsbetydelser och sakbetydelser mot två sorters syntagmatiska avvikelser. En avvikande kombination av enhetsbetydelser är *inkorrekt*, en avvikande kombination av sakbetydelser är *inkongruent*. Det som är inkorrekt kan vara inkongruent, liksom det som är inkongruent kan vara inkorrekt, men avvikelserna är av olika slag. Coseriu anför bland annat: **Ich gehe mit dem Zug* (ungefär **Jag går med tåget*) som är inkorrekt och **The left horn of the unicorn is black* som är inkongruent.[1] På svenska är **Jag åker till fots* inkorrekt, eftersom det att åka aldrig kan ske till fots, men därmed ter sig satsen

[1] Coseriu, ”Linguistic competence”, xxvii.

också inkongruent. Det är svårt att föreställa sig hur det skulle gå till. Däremot är **Han åt en kruka spagetti* bara inkongruent. Danska **Han spiste en krukke spaghetti* är avvikande på samma sätt och av samma skäl. Man brukar inte äta spagetti ur krukor. En sådan inkongruens beror inte omedelbart på enhetsbetydelserna, men den skulle inte kunna uppstå utan en viss språklig artikulation. Om inte tekniken hade medel för att klart uttrycka 'kruka' till skillnad från exempelvis 'tallrik' eller 'kastrull' skulle inte någon syntagmatisk avvikelse kunna uppstå. Jämför *He ate a pot of spaghetti* som inte är avvikande på samma klara sätt, eftersom *pot* kan avse en kruka, en gryta och andra liknande saker. Däremot är **He ate a flowerpot of spaghetti* uppenbart inkongruent.

Utan en artikulerad skillnad föreligger bara ett tecken med flera tänkbara sakbetydelser, varav någon är rimlig och andra orimliga, eller varav någon är normal och andra onormala, såsom i exemplen med *med* ovan. I ett sådant fall uppfattar man vanligtvis den rimliga och normala sakbetydelsen utan att några inkongruenta alternativ kommer för ögonen. Enligt denna tendens förstår man normalt *Han gick genom chefen* i en social, kommunikativ mening, dvs. inte på samma sätt som *Han gick genom skogen*. En *ring av guld* förstår man enligt samma tendens som 'en ring bestående av guld' medan man förstår *en bok av Johansson* som 'en bok med Johansson som upphovsman'. Vad som helt klart är inkongruent, och inte bara inkongruent när man påtvingar tecknen en inkongruent betydelse, är således beroende av språkets artikulation.

5.7 Betydelseförhållanden

Om vi närmare beaktar begreppen likvärdighet, liktydighet, flervärdighet och flertydighet ser vi snart att de återgår på mer grundläggande begrepp som är kombinerade i dem på ett regelbundet sätt. De fyra begreppen är alltså inte enkla och kan inordnas i en systematik. För det första finns en skillnad mellan *tydighet* och *värdighet*. Tydigheter råder för betydelser inom samma betydelseart. Värdigheter råder för betydelser av olika betydelseart. En värdighet går från det mer allmänna och abstrakta till det mer speciella och konkreta.

För det andra har vi skillnaden mellan *likhet* och *flerhet*: två eller fler tecken har samma betydelse, ett tecken har flera betydelser. Dessa begrepp är inte symmetriska: en likhet är ett förhållande mellan tecken och en flerhet är ett förhållande inom ett tecken. De står omedelbart i motsats till *olikhet* och *enkelhet*. Totalt har vi således åtta tänkbara förhållanden: *entydighet*, *flertydighet*, *liktydighet*, *oliktydighet*, *envärdighet*, *flervärdighet*, *likvärdighet*, *olikvärdighet*. Uppdelningen visas i figur 5.4 nedan.

		inom ett tecken		*mellan tecken*	
		enkelhet	*flerhet*	*likhet*	*olikhet*
inom en betydelse-art	*tydighet*	entydig	flertydig	liktydig	oliktydig
mellan betydelse-arter	*värdighet*	envärdig	flervärdig	likvärdig	olikvärdig

Figur 5.4 Betydelseförhållanden inom och mellan betydelsearter samt inom och mellan tecken

Entydiga är tecken som enbart har en betydelse inom en betydelseart, t.ex. tyskans *mit* enligt Coserius beskrivning. *Flertydiga* är tecken som har mer än en betydelse inom samma betydelseart, t.ex. *fluga* enligt beskrivningen ovan. *Liktydiga* är två tecken som betyder detsamma inom samma betydelseart, t.ex. *timme–timma*. *Oliktydiga* är alla tecken som inte betyder detsamma. *Envärdiga* är tecken som har en betydelse inom en betydelseart som helt och hållet motsvarar en betydelse inom en annan betydelseart. Coseriu har föreslagit att tecken i vetenskapliga taxonomier kan vara av detta slag.[1] Men i normalspråket torde det knappast förekomma. *Flervärdiga* är tecken som har en betydelse inom en betydelseart som motsvarar flera betydelser inom en annan betydelseart, t.ex. *diktatur* enligt beskrivningen ovan. *Likvärdiga* är tecken som är oliktydiga inom en betydelseart, men som betyder detsamma inom en annan betydelseart,

[1] Coseriu, ”Bedeutung und Bezeichnung”, 106.

t.ex. *Han är längre än henne* och *Hon är kortare än honom*. *Olikvärdiga* är alla tecken som inte uppvisar ett sådant sammanfall.

Jag har här utgått från att den mer abstrakta betydelsearten är enhetsbetydelser och att den mer konkreta är sakbetydelser. Förhållandena är emellertid allmänna och bör inte inskränkas till dessa betydelsearter. De kan utvidgas så att de gäller *mening* överhuvud. Vi ändrar då *betydelseart* till *meningsart* och *tecken* till *fenomen*. Genom denna utvidgning får begreppen många tillämpningar. Nu kan vi till exempel säga att ett tecken (en meningsart) är flervärdigt om det kan referera till olika föremål (en annan meningsart). Ett tecken som uppfattas grammatiskt har mer än en tänkbar referens när det används i den hermeneutiska inställningen och är i detta avseende flervärdigt. Ett tecken i den hermeneutiska inställning kan vara flervärdigt i en liknande mening, men den normala hållningen är att tecknet bör vara envärdigt, dvs. att det ska vara tydligt vad man refererar till. I den hermeneutiska inställningen kan en flervärdighet av detta slag bemötas med önskemål om förtydligande: *Den blå tröjan? Menar du den med prickar eller den utan?* I den grammatiska inställningen är ett sådant förtydligande uteslutet, eftersom *den blå tröjan* är ett tecken utan någon aktuell referens.

Samma allmänna förhållanden låter oss även på ett mer formellt sätt beskriva skillnaden mellan ett normenligt och normbrytande bruk av ett tecken. Ett normenligt bruk av ett tecken (*enligt en teknik*) är ett hermeneutiskt tecken som står i ett flervärdighetsförhållande till ett grammatiskt tecken. Det vill säga: det förra faller inom enheten för det senare. Ett normbrytande bruk av ett tecken (*i strid med en teknik*) är ett hermeneutiskt tecken som inte står i ett sådant förhållande till ett grammatiskt tecken. Det vill säga: det förra faller inte inom enheten för det senare. I och med den rengrammatiska abstraktionen bortser vi från den senare typen av språkbruk.

Några terminologiska klargöranden är nu på sin plats. Enhetsbetydelser har för det första inte att göra med *enkelhet*. Att det finns enhetsbetydelser är inte detsamma som att det råder entydighet. Med *enhet* avses här en sammanhängande mening som kan förstås som en avgränsad helhet. Ett *innehåll* är alltid en enhet enligt den

artikulatoriska solidariteten mellan innehåll och uttryck. *Betydelserna* utgör emellertid inte en enhet bara för att de faller inom ett sådant innehåll. För det krävs ett förenhetligande. Ett innehåll som på detta sätt bestäms av språkets artikulation är detsamma som Saussures och Hjelmslevs *värde*. En betydelse som avgränsas genom ett deduktivt förfarande och med en förenhetligande abstraktion är en *enhetsbetydelse*. En betydelse som faller under en enhetsbetydelse och som framställer en sak eller ett sakförhållande är en *sakbetydelse*. Ibland är det lämpligt att här falla tillbaka på de mer neutrala termerna *allmän betydelse* och *särbetydelse*. De kommer bättre till pass när vi behandlar andra skolbildningar och det vore olämpligt att påtvinga dem främmande begrepp.

5.8 Artikulatorisk abstraktion

Ett deduktivt förfarande inleds med en *artikulatorisk abstraktion*. Abstraktionen innebär att vi bortser från en stor del av den språkliga betydelserikedomen för att istället uppehålla oss vid *skillnaden* mellan tecken. Det väsentliga är nu inte att ett tecken kan anta en mängd betydelser utan att det är annorlunda än andra tecken. Enligt denna abstraktion hänger *ett* innehåll samman med *ett* uttryck. De är solidariska.

5.8.1 Kommutation

Det finns som vi sett olika termer för den artikulatoriska solidariteten mellan innehåll och uttryck. Jag ska här utgå från Hjelmslevs kommutationsbegrepp, vars definition är enkel och precis. Solidariteten är en relation mellan två tecken: ”En korrelation i eet plan, der paa denne maade har relation til en korrelation i sprogets andet plan, vil vi benævne en *kommutation*”.[1] Relationen som han hänvisar till är relationen av en strikt samhörighet: när man går från ett innehåll till ett annat innehåll går man även från ett uttryck till ett annat uttryck. Eller från andra hållet: när man går från ett uttryck

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 66.

till ett annat uttryck går man även från ett innehåll till ett annat innehåll. Kommutation avgränsar med Hjelmslevs termer språkets immanenta enheter, dvs. de enheter som hör till språkets struktur. Sådana enheter kallar han för *invarianter*. Variationer i innehållet eller uttrycket som inte leder till en kommutation är *varianter*. En sådan variation är en *substitution*.[1] Kommutation kan illustreras som i figur 5.5 nedan.

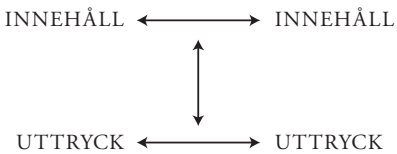

Figur 5.5 Kommutation enligt Hjelmslev

För att se om det föreligger kommutation utför vi *kommutationsprovet.* Vi utgår från något av tecknets två plan, inleder en variation och iakttar när en variation leder till ett skifte på språkets andra plan. En kommutation bekräftas således genom en variation, men man bör lägga märke till att den inte bestäms av variationen. Kommutationen finns redan på plats och bestämmer gränserna mellan de invarianta enheter som variationen stöter på. En känd tillämpning av det här provet finns inom fonologin, där den används för att avgränsa fonem. Provet utgår då från uttrycksplanet. I det föreliggande sammanhanget är variationer från det andra hållet mer intressanta. Vi utgår alltså från innehållsplanet. Vi varierar nu betydelserna för att se när en betydelsevariation leder till ett skifte av uttrycket. Ett av Hjelmslevs klassiska exempel är 'växten träd' och 'stoffet trä'. I danska är betydelserna varianter av *træ*, dvs. oavsett om man vill säga 'växten träd' eller 'stoffet trä' säger man *træ*. I tyska och franska föreligger däremot invarianterna *Baum* och *Holz* respektive *arbre* och *bois*.[2]

Låt mig även lägga till ett annat exempel. I svenska är 'manlig tvåmänning' och 'kvinnlig tvåmänning' varianter av *kusin*, medan

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 67.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 67.

de två betydelserna i danska uttrycks med invarianterna *fætter* och *kusine*. Där dansken står inför ett val mellan två uttryck, står svensken inför ett uttryck. En svensk kan naturligtvis uppfatta betydelseskillnaden och tala om den på olika sätt. Annars skulle vi inte ens kunna utföra provet. Provet visar således inte vad det finns för betydelser överhuvudtaget. Det visar var de artikulatoriska gränserna går, dvs. precis vad som är *artikulerat* i ett språk till skillnad från allt vad som kan *förstås* i ett språk.

5.8.2 Synkretism och kommutation

Det finns ett antal företeelser som kan tyckas ge evidens mot kommutationen – den artikulatoriska solidariteten – som princip. En sådan företeelse är synkretism. Traditionellt brukar synkretism definieras som fenomenet att två olika morfologiska innehåll sammanfaller i ett uttryck. Svenska har exempelvis singular *hus* och plural *hus*. Denna definition går emellertid inte till botten med saken, eftersom den inte inbegriper strukturen inom ett språk som ger skäl för att tala om ett sammanfall. Hjelmslev beskriver istället synkretism som en typ av neutralisering av oppositioner, vilken kan inträffa både på innehålls- och uttrycksplanet. En synkretism föreligger ”naar to størrelser, der under andre betingelser paa grundlag af kommutationsprøven er registrerede som invarianter, under ændrede betingelser indgaar overlappning”. Uppdelningen i invarianter och varianter saknar full täckning därför att den neutraliseras i vissa fall. I ett sådant fall blir det som annars är invarianter istället varianter ”idet under disse ændrede betingelser kun deres synkretisme er en invariant”.[1] Enligt denna definition är singular och plural varianter i *hus* medan de är invarianter i *stuga* och *stugor*. Lägg märke till att vi ännu inte antagit att det faktiskt föreligger två olika innehåll i *hus*. Vi har bara sagt att vad som annars är två olika innehåll nu är neutraliserat. Detta är den konsekventa beskrivningen om vi låter kommutationen vara vägledande princip.

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 79.

Efter denna beskrivning, enligt vilken invarianter blir varianter genom att synkretismen blir sin egen invariant, föreslår Hjelmslev att en synkretism kan vara upplöslig eller oupplöslig. Upplöslig är synkretismen om man genom analogislut kan införa en distinktion mellan enheter där denna inte föreligger genom kommutation. Oupplöslig är den om detta inte går. Som exempel på en oupplöslig synkretism nämner Hjelmslev sammanfall av /b/ och /p/ i danska *top*. Det finns här inte, menar han, någon grund för att anta att en distinktion. Som exempel på en upplöslig synkretism nämner han nominativ-ackusativ i latin, vilken är upplöslig i nominativ eller ackusativ beroende på ordets position. Här anger han emellertid inga formella kriterier utan säger bara att det sker på grundval ”af de resultater som analysen av sprogbygningen giver i hænde”.[1] Denna beskrivning leder lätt till frågan om en sådan upplösning är lämplig eller inte och till frågan om vilken status sådana upplösta enheter har. Men dessa frågor måste här lämnas åt sidan. Onekligen kan det finnas ett stark intuitivt tryck att lösa upp synkretism. Det är egentligen detta tryck som är allra mest intressant.

I *informella* termer är en synkretism baserad på en förväntan att det ska föreligga en uttryckt distinktion, eftersom den brukar föreligga. ”Syncretism is the breaking of that expectation”, som Baerman et al. skriver i en introduktion till fenomenet.[2] En sådan förväntan, och en medföljande förståelse som låter sig ledas av förväntan och därmed uppfattar en betydelse som inte föreligger genom kommutation, är bara förståelig mot bakgrund av kommutationen. Synkretism är därför inte evidens mot kommutationen som princip. Det är bara rimligt att tala om synkretism mot bakgrund av en förväntad kommutation som inte infrias. I *formella* termer kan detta beskrivas precis som hos Hjelmslev: en synkretism är en neutraliserad kommutation.

---

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 82.
[2] Baerman et al., *The syntax–morphology interface*, 2.

5.8.3 Artikulationen vid flertydighet och liktydighet

Läget är något annorlunda vid flertydighet och liktydighet. Här finns ingen kommutation att falla tillbaka på. Men ändå iakttar vi en till synes bristande solidaritet mellan uttryck och betydelse. Dessa betydelseförhållanden visar att uttryck och betydelse inte alltid står i ett enkelt solidariskt förhållande till varandra. Rubbar de därmed principen om språkets artikulation? Det kan tyckas ligga nära till hands att anta att de är ett brott mot principen. Men då blandar man samman artikulatorisk och förenhetligande solidaritet.

Coseriu har framhållit att flertydighet och liktydighet är förhållanden inom språksystemet som inte beror på betydelsevariationen i ett sammanhang:

> Die Ausdruckseinheit F existiert als solche, weil ihr trotz *ihrer* kontextbedingten Variation eine bestimmte Anzahl *signifiés* entspricht (S_1, S_2, S_3). Und die Inhaltseinheit S existiert als solche, weil ihr trotz *ihrer* kontextbedingten Variation eine bestimmte Anzahl Formen entspricht (F_1, F_2, F_3)[1]

Coserius förklaring kan vid första anblick se ut som ett postulat, som blott är formulerat till stöd för teorin. Låt oss därför närmare beakta under vilka förhållanden vi överhuvudtaget kan anta att det föreligger flertydighet och liktydighet.

Flertydighet innebär att ett uttryck har flera betydelser. Låt oss anta att detta gäller för *fluga* (’ett flygfä’, ’en halsprydnad’). Vid vissa variationer inom uttrycket förblir betydelserna desamma, men vid andra variationer förändras betydelserna och vi får då ett annat uttryck. Så är [ˈflʉ:ga] och [ˈfɽʉ:ga] samma uttryck med samma betydelser, men [ˈfly:ga] är ett annat uttryck med andra betydelser. Vid vissa variationer på innehållsplanet övergår uttrycket till andra uttryck. Så har halsprydnaden ’fluga’ ett annat uttryck än halsprydnaden ’slips’. Övergången mellan de två betydelserna ’ett flygfä’ och ’en halsprydnad’ håller sig däremot inom ett uttryck. Om en variation inom uttrycket leder till någon annan betydelse (*flyga* →

[1] Coseriu, *Einführung*, 182.

’flyga’), eller om en variation på innehållsplanet leder till ett annat uttryck (’slips’ → *slips*), rör det sig inte om ett flertydigt uttryck. Då handlar det om flera uttryck med olika betydelser. Uttrycket är flertydigt därför att det inom ramarna för en viss variation trots allt förblir *ett* bestämt uttryck som motsvarar några bestämda betydelser. Betydelseförhållandet förutsätter strukturen som visas i figur 5.6 nedan.

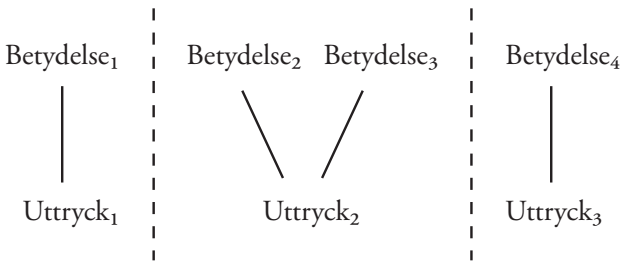

Figur 5.6 Flertydigt uttryck

Liktydighet innebär att flera uttryck har samma betydelse. Detta gäller för *timme* och *timma*. Låt oss anta att de har betydelsen ’en tidsenhet under ett dygn’ (vilken kan delas upp i ’tjugofjärdedels dygn’, ’tidpunkt under ett dygn’, ’lektionsenhet’ etc).[1] Vid vissa variationer på innehållsplanet övergår uttrycken till andra uttryck, men inte när variationen hålls inom vissa gränser, såsom inom de ovan angivna betydelserna. Så är ’timme’ något annat än ’minut’, också när man säger t.ex. *långa timmar* eller *långa minuter*, vilka sällan är precisa tidsangivelser. Vid vissa variationer på uttrycksplanet förändras betydelsen, men inte inom gränserna för respektive uttryck och inte vid övergången mellan de två liktydiga uttrycken. Så är [ˈtiːma] ett annat uttryck med en annan betydelse, medan [ˈtɪmːe] och [ˈtɪmːə] är samma uttryck med samma betydelse och [ˈtɪmːa] ett annat uttryck med samma betydelse. Om en variation på innehållsplanet leder till andra uttryck (’minut’ → *minut*) eller om

[1] För enkelhets skull antar jag att uttrycken är entydiga. Resonemanget ändras inte i grunden om de istället vore flertydiga.

en variation på uttrycksplanet leder till andra betydelser (*tima* → 'tima'), rör det sig inte om liktydiga uttryck. Då handlar det om olika betydelser som hör till olika uttryck. Uttrycken är liktydiga därför att de inom ramarna för en viss variation trots allt förblir några bestämda uttryck som motsvarar en bestämd betydelse. Betydelseförhållandet förutsätter strukturen som visas i figur 5.7 nedan.

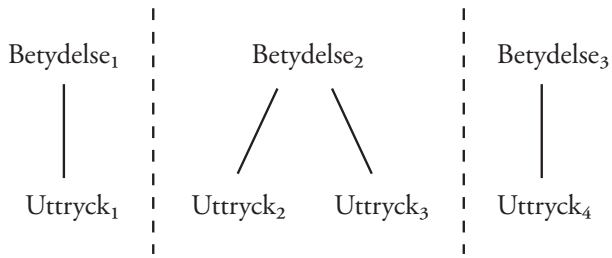

Figur 5.7 Liktydiga uttryck

Omdömet att ett uttryck är flertydigt eller att några uttryck är liktydiga är inte tänkbart utan att ta språkets artikulation i beaktande. Om man förnekar att artikulationen är en strukturell princip för språket finns inte längre någon grund för något av omdömena. Coseriu framhåller därför att det är märkligt att flertydighet och liktydighet ibland anförs som evidens mot strukturalismen. När man uppmärksammar att det finns flertydiga och liktydiga uttryck och därmed erkänner att dessa kan identifieras som sådana, så antar man implicit att det råder solidaritet mellan innehåll och uttryck. Detta antagande infinner sig precis i samma ögonblick som man försöker att förneka det:

> Es ist deshalb merkwürdig, daß diese Tatsachen manchmal gegen den Strukturalismus (…) angeführt werden. Wenn man nämlich bemerkt, daß es mehrdeutige Formen gibt (d.h. einzelne Formen, denen bestimmbare Gruppen von *signifiés* entsprechen) und Synonyme (bestimmbare Gruppen von Formen, denen einzelne *signifiés* entsprechen), und dann anerkennt, daß diese mehrdeutige Formen und Synonyme als solche identifizierbar sind, so setzt das in der Tat eine stillschweigende Annahme des Postulats der Solidarität

> beider Ebenen der Sprache voraus und damit die Anerkennung des Prinzips der Funktionalität – und dies im selben Moment, in dem man versucht, diese zu negieren.[1]

Flertydighet och liktydighet förutsätter således artikulatorisk solidaritet. Däremot kan vi inte utgå från liktydiga uttryck för att bestämma att de är olika uttryck. Om alla par som *timme–timma* hade samma betydelse, skulle vi anta att det rör sig om ett uttryck. Att uttrycken är olika måste bestämmas i relation till oliktydiga uttryck, såsom *lille–lilla*, *leve–leva*, *timmer–timmar, tumme–tumma*. Likaså kan vi inte förlita oss på artikulatorisk solidaritet för att bestämma att ett uttryck har flera betydelser. Detta fordrar något annat förfarande. Enligt en deduktiv metod bör detta förfarande vara en förenhetligande abstraktion. Men även om man anammar något annat förfarande, som istället leder till en riklig flertydighet, måste artikulationen finnas på plats för att det alls ska finnas någon grund för att tala om flertydiga uttryck.

5.8.4 Likvärdighetens outtryckbarhet

En annan företeelse som vid första anblick kan tyckas strida mot språkets artikulation är likvärdighet. För att kunna räkna med likvärdiga tecken måste man anta att det finns minst en betydelseart som är förhållandevis fristående från språkets artikulation. Samma betydelse måste kunna artikuleras på olika sätt. Beakta till exempel: *Choklad är det godaste som finns* och *Det finns inget godare än choklad.* I ett avseende betyder tecknen inte detsamma: det ena har komparativ, det andra superlativ, det ena saknar negation, det andra har negation, det ena inleds med substantiv, det andra har presenteringskonstruktion. I ett annat avseende betyder de precis detsamma: de framställer samma sakförhållande. De har olika enhetsbetydelser men samma sakbetydelse. Denna sakbetydelse ligger i en bemärkelse ”bortom” artikulationen, därför att den kan artikuleras på olika sätt. Den kan dock inte föreligga utan artikulation. Även om två tecken är likvärdiga, kan det som är *lika* i dem bara uppfattas

[1] Coseriu, *Einführung*, 199.

genom det som är *olika*, dvs. genom de två tecknen. Det finns inget sätt att *uttrycka* likvärdigheten mellan två tecken. Som mest kan likvärdigheten *utvidgas* med ytterligare tecken som ingår i samma likvärdighetsförhållande – i det här fallet med exempelvis: *Choklad är godare än allt annat*. Betydelsen som förblir densamma kan med andra ord inte föreligga *för sig själv* i ett tecken. Ett annat tecken med samma sakbetydelse är alltid ett annat tecken, artikulerat på sitt eget sätt, med sin egen avgränsade betydelse. När vi lägger märke till detta förhållande iakttar vi samtidigt språkets artikulation.

Ett liknande förhållande gäller för likvärdigheter mellan olika språk. Ett exempel från Hjelmslev är: *jeg ved det ikke* (danska), *I do not know* (engelska), *je ne sais pas* (franska), *en tiedä* (finska), *naluvara* (grönländska). Hjelmslev skriver att de ”trods alle forskelligheder har et moment fælles, nemlig meningen, selve tanken”. Ändå måste vi, om vi är intresserade av språkets funktionssätt, beakta att ”meningen er ordnet, artikuleret, formet paa forskellig maade i de forskellige sprog”.[1] Han redogör sedan för alla olikheter, vilka inte behöver uppta oss här. Det räcker att påpeka att danska har ett objekt (*det*), som saknar motsvarighet i engelska, franska och finska, och att franska har negationen fördelad på två led (*ne … pas*). Hjelmslev sammanfattar: ”Vi konstaterer altsaa i det sproglige *indhold*, i dettes *forløb*, en specifik *form*, *indholdsformen*, der er uafhængig af og staar i arbitrært forhold til *meningen*, og former denne til en indholds*substans*”.[2]

Hjelmslevs exempel illustrerar skillnader i den syntagmatiska artikulationen. Principen gäller givetvis i samma grad för den paradigmatiska artikulationen. Syntagmatiskt likartade satser kan vara paradigmatiskt olikartade. Låt oss igen jämföra danska och svenska: *Ham der spiser kartofler*, *Han där äter potatis*. Syntagmatiskt är satserna ordnade på samma sätt: subjekt, demonstrativt attribut, finit verb, objekt. Paradigmatiskt sett är läget ett annat. Danska har oblik

[1] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 47.
[2] Hjelmslev, *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, 48.

form i subjektsposition (*ham*), svenska har nominativ (*han*);[1] danska har oppositionen *spise–æde*, svenska har ingen motsvarande opposition; danska har plural på objektet (*kartofler*), svenska har ingen ändelse (*potatis*). Trots att de syntagmatiska leden löper parallellt är själva tanken, som Hjelmslev säger, paradigmatiskt artikulerad på olika sätt.

Hjelmslevs slutsats att det är formen som skapar substansen, snarare än substansen som ger formen mening, kan tyckas överdriven och har ofta ifrågasatts. Hos Hjelmslev kan slutsatsen också te sig som ett resultat av metoden, som en ren formalism, inte som en iakttagelse inom språket som sådant. Men om vi förfar fenomenologiskt och försöker fullborda renodlingen av den grammatiska inställningen kommer vi till samma slutsats. I reflektionen över språket och tanken som där kommer till tals, när vi beaktar hur denna kommer till tals, hur den kommer att föreligga för oss, ser vi att det inte kan föreligga någon substans utan form, därför att det inte finns något annat sätt att uttrycka tanken än genom formen i ett visst språk. Tanken i och för sig – det som förblir lika i de olika språken – kan inte föreligga i och för sig, såsom en ren icke-språklig tanke. Det finns inget sätt att *uttrycka* likvärdigheten; vi kan som mest *utvidga* likvärdigheten genom att formulera oss på något annat språk. Förhållandet för likvärdigheter mellan språk är som vi nu ser analogt med förhållandet för likvärdigheter inom ett språk.

---

[1] Kategorierna nominativ–oblik för personliga pronomen är förstås inte desamma i svenska och danska. Skillnaden dem emellan är en aspekt av den paradigmatiska artikulationen. I danska används nominativ för anaforiskt och kataforiskt subjekt samt för subjekt med omedelbar förbindelse till den som talar eller blir tilltalad. Den oblika formen används för resten (Hansen & Heltoft, *Grammatik over det danske sprog*, bd 2, 438f.). I svenska används den oblika formen för objekt och rektion, nominativ för resten (Teleman et al, *Svenska Akademiens grammatik*, bd 2, 296). Det finns här en risk att man förbiser skillnaden mellan språk på grund av en gängse, konservativ terminologi. Se Haspelmath, ”Framework-free grammatical theory”, som uppmärksammar denna risk.

5.8.5 Fullbordan av den grammatiska inställningen

I de föregående avsnitten har vi sett relevansen av språkets artikulation i några olika fall. Vi har intagit en viss hållning – en inställning inom den grammatiska inställningen om man så vill – som låter oss få syn på skillnaden mellan tecken. Därmed har vi också sett att ett tecken är en egen artikulerad enhet. Denna speciella åskådning har jag benämnt artikulatorisk abstraktion, eftersom den uppehåller sig vid den artikulatoriska solidariteten mellan innehåll och uttryck. Den svarar inte omedelbart mot några tankar eller betydelser som kan uttryckas med språket. Den svarar mot teknikens diakritiska funktion i talet: en språkbrukare visar när den talar att den menar *det här*, inte *det där*, genom valet av ett tecken och inte ett annat tecken. När språkbrukaren talar artikuleras tankarna av en teknik. Oavsett vilken annan språklig nivå vi uppehåller oss vid (vid talet såsom involverade talande människor eller vid tekniken såsom reflektivt intresserade språkforskare) är denna artikulation redan på plats och en förutsättning för resten av språkets betydelser. Som Klaas Willems träffande har uttryckt saken: ”Es gibt keinen Weg vom Außersprachlichen zur sprachlichen Funktion (…) *der nicht bereits die sprachliche Funktion selbst voraussetze*”, det finns inte något sätt att gå från utomspråkliga till språkliga funktioner, som inte redan förutsätter den språkliga funktionen i och för sig.[1] Artikulationen kan inte härledas från någon annan nivå. Denna princip har i all korthet varit den strukturella språkvetenskapens idé från Saussure och framåt.

Den artikulatoriska abstraktionen är en reduktion till detta grammatiska funktionssätt. Att uppfatta språket på detta sätt är den mest radikalt grammatiska åskådningen, en sista fullbordan av den grammatiska inställningen. Detta betyder naturligtvis inte att det grammatiska arbetet härmed har kommit till ända. Den artikulatoriska abstraktionen är inte uttömmande. Men den låter oss iaktta ett grundläggande grammatiskt villkor för språket som fenomen.

---

[1] Willems, *Kasus*, 241.

5.9 Förenhetligande abstraktion

Den artikulatoriska abstraktionen uppehåller sig vid *skillnaden* mellan tecken. Den låter oss uppfatta ”le minimum différentiel de signification”.[1] Den förenhetligande abstraktionen uppehåller sig vid *betydelseenheten* inom ett tecken. Den låter oss uppfatta ”eine einheitliche Bedeutung, die für jeden Kontext gilt”.[2] I en del fall leder den förra omärkligt över till den senare: vi uppfattar inte att danskans *skov* är flertydigt mellan ’liten skog’ och ’stor skog’ bara därför att franskan har *bois* och *forêt*; vi uppfattar inte att svenskans *kusin* är flertydigt mellan ’manlig kusin’ och ’kvinnlig kusin’ bara därför att danskan har *fætter* och *kusine*. Vi ser en enhetlig betydelse samtidigt med övergången från *træ* till *skov*, från *syskon* till *kusin* till *syssling* osv. Nog kan man hävda en annan uppfattning, men det torde kräva mer av en ansträngning än motsatsen.[3] Att så är fallet kan förklaras av att vi inte har något problem att förena en sådan språklig betydelse med en begreppslig uppfattning. Vi bedömer att en samling av träd, som är stor eller liten, utgör en god begreppslig helhet och att en kusin som är man eller kvinna faller väl in under begreppet om en människa. Men kanske kunde man i en viss sorts tänkande hävda att begreppet om människan är ogiltigt, att det är kvinnor och män som gäller, att de är två helt olika väsen. Den förenhetligande abstraktionen stöter hur som helst emot en mängd av begreppsliga föreställningar, som för det mesta är mer finfördelade än språkets artikulation. Det är dess uppgift att rensa bland dem. Under vägledning av den artikulatoriska abstraktionen ska den söka den högsta nivån av abstraktion som förenar betydelsevariationen under en enhetligt sammanhängande betydelse.

I de följande avsnitten ska vi närma oss sådana enhetsbetydelser på två olika sätt: utifrån likvärdigheter och utifrån flervärdigheter.

---

[1] Hjelmslev, *La catégorie des cas*, 86.

[2] Coseriu, *Einführung*, 185.

[3] Även en förespråkare av riklig flertydighet som Lakoff skulle nog hålla med om detta. I *Women, fire, and dangerous things*, 416, skriver han: ”the senses are related, often in such a close and systematic way that we don’t notice at first that more than one sense exists at all”.

Den förra metoden ligger ganska tätt på den artikulatoriska abstraktionen, den senare längre bort. Låt oss således ta dem i denna ordning.

5.9.1 Utifrån likvärdigheter

Likvärdigheter kan vara mer eller mindre allmänna, mer eller mindre regelbundna. I avsnitt 5.1 iakttog vi en skillnad mellan hermeneutiska perspektiv och grammatiska likvärdigheter. Liknande skillnader kan iakttas på grammatikens område i och för sig.

Tecken som förblir likvärdiga under en viss formell bestämning är otvetydigt regelbundna likvärdigheter. Hit hör växling mellan komparativ och superlativ i satser som *Det finns inget godare än choklad* och *Choklad är det godaste som finns*. Vi kan sätta in vilka materiella betydelser som helst så länge vi behåller den formella strukturen. Av samma slag är växling mellan aktiv och passiv diates: *Latmaskar befolkar landet*, *Landet befolkas av latmaskar*. Hit hör också växling mellan motsatsord i komparativa satser: *Vintern är längre än sommaren* och *Sommaren är kortare än vintern*. Andra likvärdigheter inskränker sig till speciella företeelser. Exempelvis till länder och folk: *Det franska folket röstade för en ny regering*, *Frankrikes folk röstade för en ny regering*, *Folket i Frankrike röstade för en ny regering*. Ytterligare andra likvärdigheter inskränker sig till vissa ord och fraser: *Han duschar*, *Han tar en dusch*; *Blomman lever*, *Blomman är vid liv*. Även om de senare exemplen inte är lika allmänna som de tidigare, förblir de likvärdiga inom sina bestämda ramar. Likvärdigheter av detta slag är regelbundna.

Vissa likvärdigheter vilar på en bedömning av en företeelses ontologiska beskaffenhet. Beakta: *Hon var glad*, *Hon kände sig glad*. Satserna är likvärdiga om glädje och känsla går hand i hand: om man inte kan vara glad, ifall man inte känner sig glad. I många sammanhang verkar detta rimligt. Men ibland talar man om att någon är glad, därför att denne uppför sig glatt. Då tycks de inte längre vara likvärdiga. På ett liknande sätt är inte någon alla gånger fri bara för att den känner sig fri: *Hon var fri i sitt arbete*, *Hon kände sig fri i sitt arbete*. Och ännu mer tydligt olikvärdiga är: *Han var dum*, *Han*

kände sig dum. I andra fall kan uttryck förefalla likvärdiga i en viss satskontext: *Trädet syns från fönstret*, *Trädet kan ses från fönstret*, *Trädet är synligt från fönstret*. Men i andra satskontexter blir skillnaden markant: *Mannen syns på gatan*, *Mannen kan ses på gatan*, *Mannen är synlig på gatan*; *Tavlan syns på utställningen*, *Tavlan kan ses på utställningen*, *Tavlan är synlig på utställningen*. Skillnaden torde bero på att satserna väcker föreställningar om olika sammanhang som sätter ramarna för olika hermeneutiska tillämpningar av de grammatiska betydelserna. Av ungefär samma slag är variationer mellan *av* och *genom* som inledning till adverbial. De kan vara olikvärdiga: *Han tillfrågades av sin chef*, *Han tillfrågades genom sin chef*. De kan vara likvärdiga: *Jorden värms upp av solens strålar*, *Jorden värms upp genom solens strålar*. Likvärdigheter av detta slag är oregelbundna.

En regelbunden likvärdighet föreligger endast om den är ett kombinerat resultat av paradigmatiska och syntagmatiska förhållanden i tekniken utan stöd av elokutionell kunskap eller speciella sammanhang. I ett speciellt sammanhang kan två grammatisk helt olikvärdiga satser vara hermeneutiskt likvärdiga, såsom i en situation där någon bedömer: ”De säger samma sak på olika sätt”. Ett sådant omdöme kan mycket väl gälla rätt olika uttryckssätt. Till exempel: *Han är en jobbig jävel* och *Han är svår att ha att göra med*. På samma sätt kunde man hävda att politikern som säger *Det ska vara högt i tak i vårt parti, men vi måste ändå ha en tydlig röst utåt* i själva verket säger *Det ska vara högt i tak i vårt parti, men det ska ändå vara lågt i tak i vårt parti* för att så påvisa en motsägelse. I fall som dessa tolkas de konkreta tankarna såsom desamma i ett för tillfället relevant avseende. Ytterligare speciella fall är Husserls *segraren vid Jena* och *den besegrade vid Waterloo* (dvs. Napoleon Bonaparte) samt *liksidig triangel* och *likvinklig triangel*.[1] Även om uttrycken för Napoleon hör till en tradition av tal, är de beroende av historiska omständigheter och kunde lika gärna referera till vem som helst som vunnit och förlorat i de två städerna. De geometriska uttrycken är

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 69f.

å andra sidan idealt likvärdiga. Men detta kan inte uppfattas utan speciell begreppslig kunskap. Även denna likvärdighet är således en hermeneutisk likvärdighet, dvs. ett perspektiv.[1]

I det följande ska vi se närmare på den oregelbundna likvärdighet som kan iakttas för prepositionerna *av* och *genom*. Syftet är att påvisa att de företer en betydelsevariation som svårligen kan förklaras av att uttrycken är flertydiga. Variationen ger evidens för att de är flervärdiga.

Ovan anfördes de två satserna *Han tillfrågades av sin chef* och *Han tillfrågades genom sin chef*. En direkt förfrågan, med chefen som upphov, står här mot en indirekt förfrågan, med chefen som mellanhand. Satserna är olikvärdiga. Motexemplet ovan var *Jorden värms upp av solens strålar* och *Jorden värms upp genom solens strålar*. Även här kunde man förstås hävda en skillnad, men den förefaller vara påtvingad från artikulationens håll, vilket vi märker så snart vi frågar vad den sakmässiga skillnaden är. Satserna framställer samma sakförhållande. De är likvärdiga. Uttrycken har alltså två oliktydiga enhetsbetydelser som under vissa omständigheter inte kan upprätta en klar skillnad mellan sakbetydelser.

Det är tänkbart att varken *av* eller *genom* är entydiga. Det är särskilt svårt att täcka in alla betydelser för *av*. Men för de exempel som vi kommer att se på här kan vi anta en skillnad mellan ursprung och mediering: *av* anger ett ursprung, *genom* anger en mediering.[2]

---

[1] Iakttagelsen av likvärdigheter på olika nivåer väcker frågan om man inte kunde uppställa en fullständig hierarki av likvärdigheter, som löper från abstrakt till konkret, med en minskande räckvidd, men med en tilltagande hermeneutisk relevans. Likvärdigheten mellan *Han är en jobbig jävel* och *Han är svår att ha att göra med* har alltså en mindre räckvidd än *Choklad är det godaste som finns* och *Det finns inget godare än choklad,* men den har ett större hermeneutiskt genomslag, dvs. är mer relevant. En hierarki av likvärdigheter kan utan tvivel föreställas, men en uppställning av de formella nivåerna skulle kräva en klar utarbetning av hela teknikens, stilens och talets område. För tillfället får det därför räcka med att betona att det finns likvärdigheter på olika nivåer och att detta fordrar en viss försiktighet så att vi inte blandar samman likvärdigheter av olika art.

[2] *Av* kan också ange vad något är inriktat mot. Jämför *en undersökning av tillståndet* med *en undersökning (gjord) av forskargruppen*. Inriktningsbetydelsen

Ursprung avser en utgångspunkt för ett skeende, ett tillstånd eller ett föremål, t.ex. det som leder till ett skeende eller tillstånd eller det som ger upphov till ett föremål. *Mediering* avser ett medium genom vilket något sker. Vi har redan kunnat iaktta dessa betydelser i exemplet med chefen ovan och de bekräftas av exemplen i det följande.

Satser som inbegriper eller väcker föreställning om en agent uppvisar i många fall en klar skillnad mellan sakbetydelser. Detta gäller för *Han tillfrågades av sin chef* och *Han tillfrågades genom sin chef*. I sådana satser kan konstruktioner med ena prepositionen, men inte med den andra, leda till inkongruens: **Mannen hotades av brevinkastet*, *Mannen hotades genom brevinkastet*. Ett brevinkast kan fungera som medium för ett hot, dvs. som kanalen genom vilken hotet utförs, men det kan knappast vara hotets ursprung, dvs. dess upphovsman. Motsvarande aktiva satser är: **Brevinkastet hotade mannen*, *Någon hotade mannen genom brevinkastet*. I andra satser är skillnaden obetydlig: *Regeringens ställning hotades av det revolutionära läget* och *Regeringens ställning hotades genom det revolutionära läget.* Det revolutionära läget är ett allmänt tillstånd som inte agerar på egen hand. Det väcks ingen klar föreställning om en agent. Sett till sakbetydelserna går det bra att ändra båda satserna till: *Det revolutionära läget hotade regeringens ställning*. Mot bakgrund av detta exempel skulle man kunna tänka sig att tolka **Mannen hotades av brevinkastet* som agentlös, där brevinkastet är en livlös sak som utgör en fara för mannens ställning, leverne, sinnesfrid eller liknande. Men även detta sakförhållande är svårbegripligt. Satsen förblir inkongruent också under en sådan tolkning.

Denna variation kan förklaras av att en agent kan göra bruk av någonting som medierar dennes handlingar. Agenten kan använda

---

behandlas inte här. Det är tänkbart att denna betydelse kan förenas med ursprungsbetydelsen. Båda tycks ange en grund, eller en bas, från vilket något antingen kan utgå eller mot vilket något kan vara inriktat. Men att övertyga läsaren om detta skulle nog kräva ytterligare undersökningar av både *av* och andra prepositioner. Syftet för tillfället är att undersöka en oregelbunden likvärdighet mellan *av* och *genom*.

en mellanhand för en förfrågan eller utföra ett hot genom ett brevinkast, vilka således blir medierande led. För att visa att det rör sig om ett sådant led används *genom*. Annars används *av* och då framställs agenten som handlingens omedelbara ursprung.

Ett ursprung måste vidare vara begripligt. Annars blir satsen inkongruent: **Han var vaken av hela operationen*, *Han var vaken av rädsla*, **Han sov av filmen*, *Han sov av tabletterna*. Eller i jämförelse med *genom*: *Han gick genom chefen*, **Han gick av chefen*. Även omvända fall kan anföras. Här är ursprunget begripligt, men en mediering svår att föreställa sig: *Han sjöng av glädje*, **Han sjöng genom glädje*.

Om ingen annan mediering föreligger kräver *genom* minimalt ett förlopp i tiden, vars omfattning anges av rektionen. Två satser som tillfredsställer detta villkor är *Hon var vaken genom hela operationen* och *Hon sov genom halva filmen*. Däremot är **Han vaknade genom en mardröm*, **Hon somnade genom trötthet* tämligen avvikande. I dessa satser föreligger varken en process i tiden eller någon annan klar mediering. Däremot kan vi föreställa oss ett ursprung: *Han vaknade av en mardröm, Hon somnade av trötthet.* Likaså kan vi föreställa oss begripliga medieringar av annat slag: *Han vaknade genom att nypa sig i armen*, *Hon somnade genom meditation*. Ett förlopp i tiden kan rimligen sägas vara en minimal form av mediering, eftersom tiden är det medium genom vilket allting sker. Om rektionen förstås på detta sätt eller som en annan form av mediering beror på sakförhållandet som helhet: *Han höll sig vaken genom föreläsningen*, *Han höll sig vaken genom koffein*. När man uppfattar en sakbetydelse, uppfattar man i första hand en kongruent sakbetydelse utan att beakta inkongruenta alternativ. Därför försöker man normalt inte att förstå *genom föreläsningen* på samma sätt som *genom koffein* eller vice versa. Det är endast när *ingen* kongruent sakbetydelse infinner sig som man omedelbart bedömer en sats som inkongruent.

En tänkbar invändning mot beskrivningen av processen i tiden som ett slags mediering är att denna företeelse är alltför annorlunda rörelser i rummet. Jämför: *Han åkte genom Danmark*. Men det finns

här ytterligare ett belägg för att det rör sig om två sorters mediering – en tidslig och en rumslig – som är underordnade samma enhetsbetydelse. Båda betydelserna kan föreligga på en och samma gång, såsom i *Han sov genom Danmark*. En kongruent förståelse av denna sats förutsätter både ett förlopp i tiden, som avgränsas av rörelsen genom Danmark, och en rörelse i rummet, som går genom Danmark. Den kan inte framställa sakförhållandet att någon blott sov i Danmark, vilket skedde under en viss tid, eller att någon blott rörde sig genom Danmark, som har en viss utsträckning. Den är således sakmässigt annorlunda än både *Han sov genom filmen*, där *filmen* anger en viss tid, och *Han åkte genom Danmark*, där *Danmark* anger en viss sträcka. Då man *sover genom en film* sover man på det hela taget så länge filmen varar. Då man *åker genom Danmark* kan detta ta olika lång tid, vilket inte står i något strikt beroendeförhållande till Danmarks utsträckning. Färden över en sträcka tar naturligtvis en viss tid i anspråk, men tidsåtgången är inte sakmässigt framställd i satsen. Satsen *Han sov genom Danmark* är till skillnad från dessa satser okänslig för den sakmässiga skillnaden mellan tid och rum. Den realiserar båda sakbetydelserna på en och samma gång. Detta förhållande är svårt att förklara utan en enhetsbetydelse som underordnar sig flera sakbetydelser.[1]

---

[1] En relaterad sats på engelska har behandlats inom den kognitiva lingvistiken: *There's a house every now and then through the valley*. Exemplet anfördes först av Talmy, "The relation of grammar to cognition", 189, men har behandlats utförligare av Langacker, *Cognitive grammar*, 531. För att göra reda för exemplet under antagandet att *through* anger en rörelse (*path of travel*) måste Langacker anta ett scenario där man *rör sig genom* dalen och där man *då och då* ser ett hus *under resans gång*. Trots att satsen är, som Talmy säger, "non-congruent in character", går den ihop och kan förstås, därför att man kan föreställa sig hela det bakomliggande scenariot. Jag ska inte uppehålla mig vid det här exemplet och hur det bör analyseras. Men man kan notera att den här beskrivningen inte gör reda för satser som *He slept through the briefing* och *He slept through Denmark*. För den första satsen skulle man kunna anta en annan betydelse (och alltså hävda flertydighet), men för den andra blir detta svårt. Skillnaden mot Talmys och Langackers exempel är att tid och rum inte kan tillskrivas *olika* delar av satsen. De föreligger i *samma* del.

Skillnaden mellan *av* och *genom* kan ge upphov till små skillnader på saknivå. I dessa fall skulle man kunna tänka sig att den ena är mer passande i en viss situation, medan den andra är mindre passande. Men valet av den ena eller den andra är knappast obligatoriskt. Så kan *Han dog av att äta för mycket* verka mer passande om det rör sig om en snar död efter ett omåttligt frossande, medan *Han dog genom att äta för mycket* kan verka mer passande om det rör sig om ett långvarigt överätande. Så kan *Jag fick veta det av henne* verka mer passande vid ett rakt besked, medan *Jag fick veta det genom henne* kan verka mer passande om det rör sig om information som går från mun till mun. Så kan *Vem som helst kan brytas ned av mobbning* verka mer passande om man talar om ett socialt förhållande, medan *Vem som helst kan brytas ned genom mobbning* kan verka mer passande om man överväger mobbningen som en ondsint strategi.

I tur och ordning kan vi föreställa oss motsvarande satser*: Att han åt för mycket dödade honom*, *Han dödade sig själv genom att för mycket*, *Hon lät mig veta det*, *Någon lät mig veta det genom henne*, *Mobbning kan bryta ned vem som helst*, *Man kan bryta ned vem som helst genom mobbning*. Men de tre första satserna med *genom* är inte nödvändigtvis likvärdiga med de tre senare satserna med *genom*. Till exempel måste inte *Jag fick veta det genom henne* betyda att någon använde en annan person som mellanhand. Det kan lika gärna vara en oplanerad mediering. I ett sådant fall är skillnaden mellan *av* och *genom* mycket liten, kanske obefintlig: *Så du visste att hon gift sig? – Ja, jag fick veta det av Anna*, eller *– Ja, jag fick veta det genom Anna*.

Det finns många liknande fall där skillnaden mellan *av* och *genom* alltmer försvinner. För *Mannen dog av hugget* och *Mannen dog genom hugget* kan man tänka sig att *genom* anger ett mer utdraget förlopp. Det är emellertid svårt att avgöra om det finns något sammanhang där den ena vore klart passande att använda, medan den andra vore klart opassande. Vi kan pröva att ange omedelbarhet i satserna för att se om det leder till inkongruens: *Mannen dog direkt av hugget*, *Mannen dog direkt genom hugget.* Men även dessa satser är svårbedömda. För *Bilen skadas av gubbkörning* och *Bilen skadas*

genom gubbkörning finns förvisso de motsvarande *Gubbkörning skadar bilen* och *Han skadar bilen genom gubbkörning*. Men eftersom någon alltid ansvarar för körsättet och eftersom denne rimligen inte gör medvetet bruk av gubbkörning för att skada bilen, förefaller skillnaden mellan *av* och *genom* minimal, kanske obefintlig.

Låt oss nu återvända till de tydligaste fallen av likvärdighet. Jag har tidigare anfört: *Regeringens ställning hotades av/genom det revolutionära läget*, *Jordens värms upp av/genom solens strålar*. Följande satser kan läggas till: *Folksjälen formas av/genom historiska omständigheter*, *Den personliga moralen bryts ned av/genom spel och dobbel*. I dessa satser sammanfaller sakbetydelserna därför att det inte finns någon klar sakmässig distinktion mellan ursprung och medium. I alla satserna föreligger ett sakförhållande som förutsätter ett visst förlopp i tiden. Således bidrar inte *genom* med någon mediering i tiden utöver vad som redan ligger i satserna i övrigt. Vidare föreligger inte heller någon agent som kan göra bruk av ett medium. Alla satserna inbegriper en påverkan från något, som uttrycks i rektionen, men om denna är omedelbar eller medelbar är av allt att döma irrelevant. Sakförhållandena tillåter inte en sådan skillnad.[1]

Låt oss även till sist se på en likvärdighet som är något annorlunda: *Han lärde sig mycket av/genom att läsa*. Här föreligger till skillnad från de andra satserna en agent som gör bruk av ett medium, nämligen läsandet. Men även vid *av* måste detta vara fallet: en kongruent förståelse av satsen förutsätter att även om läsandet är ett ursprung till kunskap så är det också ett medium genom vilket man skaffar kunskap. Trots detta skulle man förstås kunna hävda att det föreligger en betydelseskillnad: den ena satsen framhäver ursprunget, den andra medieringen. Detta är i ett hänseende riktigt. Förhållandet är precis detsamma som för *a är bättre än b* och *b är sämre än a*. Den förra fokuserar 'vara-bättre-än' och den senare

[1] Varför så är fallet torde vara en komplicerad fråga som hör till en grammatisk beskrivning av språket på sakbetydelsernas nivå. I det här sammanhanget är syftet bara att påvisa variationen, inte att förklara precis varför den ser ut såsom den gör.

’vara-sämre-än’. Satserna har olika enhetsbetydelser men samma sakbetydelse.

När vi antar att två satser är likvärdiga kan vi alltså vidhålla att de ändå inte betyder detsamma. Det hör till likvärdighetens natur att åskådningen ofta kommer att balansera på en knivsegg: den står och väger mellan å ena sidan ”detsamma”, å andra sidan ”inte detsamma”. En betydelse är densamma, en annan är det inte. Det gäller således att hålla isär betydelserna, att uppfatta skillnaden mellan sätten på vilka ett tecken betyder någonting. I det enskilda fallet kan detta vara svårt, liksom det kan vara svårt att avgöra om sammanfallet är fullständigt, dvs. om det verkligen rör sig om *en* sakbetydelse och inte om flera snarlika sakbetydelser. Sådana svårigheter skulle kunna fresta oss att helt och hållet förkasta begreppet om likvärdighet. Men detta alternativ – att antingen hävda total identitet eller total icke-identitet – gör knappast våra åskådningar rättvisa. Då skulle vi dogmatiskt hävda att *a är bättre än b* och *b är sämre än a* antingen rätt och slätt betyder detsamma eller rätt och slätt inte betyder detsamma, trots att vi kan uppfatta att båda omdömena är giltiga i två skilda avseenden. I den här undersökningen har jag tillämpat samma princip, men på en mer komplicerad, oregelbunden likvärdighet.

Vi har sett prepositionerna *av* och *genom* uppvisar en betydelsevariation som går från tydlig olikvärdighet till tydlig likvärdighet. De olika satskontexterna väcker föreställningar om olika sakförhållanden där betydelserna hos *av* och *genom* realiseras på olika sätt. Dessa variationer ger inte skäl att tro att prepositionerna har flera betydelser. Då skulle vi vara nödda att anta att en del av dessa betydelser är liktydiga, några ganska lika och andra helt oliktydiga. En sådan beskrivning ger inte någon enkel förklaring till varför skillnaden ibland är obetydlig, ibland oklar, ibland påtaglig, eller till varför den kan variera i ett och samma exempel allt efter föreställda omständigheter. Den förklarar inte heller varför vi kan uppfatta en skillnad som inte slår igenom, en skillnad som är påtvingad från artikulationens håll, även då sakbetydelserna sammanfaller. Där-

emot kan vi förklara dessa betydelsevariationer som ett samspel mellan enhetsbetydelser och sakförhållanden. *Av* och *genom* betyder inte detsamma. Skillnaden är bara inte alltid sakmässigt relevant.

Av utrymmesskäl har undersökningen här begränsats till två prepositioner. Avslutningsvis kan det vara värt att påpeka att liknande variationer kan iakttas också för andra prepositioner och ord. Exempelvis kan *genom* och *med* sammanfalla: *Det var genom den sången hon fick sitt genombrott*, *Det var med den sången hon fick sitt genombrott*. Även *av* och *från* kan sammanfalla: *Han fick alla sina bästa idéer av sin fru*, *Han fick alla sina bästa idéer från sin fru*. I vissa förbindelser kan *sätta* och *ställa*, som normalt är olikvärdiga, sammanfalla: *Han ställde boken i hyllan*, *Han satte boken i hyllan*. Sådana exempel visar i samma riktning som undersökningen av *av* och *genom*: det förefaller långsökt och onödigt komplicerat att anta att uttrycken har många betydelser, varav några råkar vara liktydiga, andra oliktydiga och en del någonstans mittemellan. En enklare beskrivning är att olika sakförhållanden kan neutralisera en skillnad mellan enhetsbetydelser på sakbetydelsernas nivå.

5.9.2 Utifrån flervärdigheter

Den andra vägen till enhetsbetydelser går genom flervärdigheter. Undersökningen koncentreras nu till betydelsevariationen hos ett bestämt tecken samtidigt som vi försöker att fastställa gränserna för denna variation. Vi ska se på två exempel. Vi inleder med verbet *flyga*.

Beakta satserna: *Fågeln flög iväg* och *Bollen flög iväg*. Den normala sakbetydelsen för den första satsen är att fågeln flyger av en inre kraft. Flygandet sker för egen maskin. I den andra satsen är den normala sakbetydelsen att bollen flyger på grund av en yttre kraft. Den flyger därför att den har tillförts en kraft. Därför låter *Fågeln flög omkring i några minuter* naturligt, medan **Bollen flög omkring i några minuter* låter udda. En enhetsbetydelse måste vara neutral med avseende på denna skillnad. Vi måste således abstrahera. Genom abstraktion kan vi se att i båda fallen anges 1) en rörelse i

rummet 2) som är förhållandevis självständig, 3) som inte förutsätter någon beröring med ett underlag 4) och som sker i ett medium med lågt motstånd.

För att försäkra oss om att abstraktionen är adekvat bör vi kontrollera så att betydelsen inte inkräktar på betydelsen för närliggande uttryck. Den artikulatoriska solidariteten måste alltså spela en roll också när vi arbetar utifrån flervärdigheter. I det första avseendet är *flyga* annorlunda än *sväva*: *Ballongen flyger över taket* inbegriper en rörelse medan *Ballongen svävar över taket* inte nödvändigtvis inbegriper en rörelse. Ballongen kan vara praktiskt taget stilla. Detta är dock inte nödvändigt: *Ballongen flyger iväg* och *Ballongen svävar iväg*. Kännetecknet för *sväva* är snarare stillheten eller jämnheten i rörelsen eller tillståndet. Om det föreligger en rörelse kan det inte gärna vara frågan om en häftig rörelse. Jämför: *Helikoptern flög ryckigt över sjön* och **Helikoptern svävade ryckigt över sjön*. I det andra avseendet är *flyga* annorlunda än *falla*, som saknar samma självständighet, eftersom fallandet domineras av tyngdkraftens inflytande. I det tredje avseendet är *flyga* annorlunda än *hoppa* och *studsa*: *Fågeln hoppar iväg*, *Bollen studsar iväg*. Det som *hoppar* eller *studsar* måste röra vid ett underlag. I det fjärde avseendet är *flyga* annorlunda än *simma*. Simmar gör man i en vätska, medan flygning sker i luften eller i något annat medium där rörelsen på grund av lågt motstånd förlöper förhållandevis fritt. Genom de här exemplen kan vi se att *flyga* inte inkräktar på betydelsen för några närliggande uttryck.

De normala sakbetydelser som nämndes ovan kan mycket väl utebli om sammanhanget är annorlunda. De är normala därför att de är förväntade på grund av allmän omvärldskunskap. Vi kan föreställa oss ett sammanhang där en död fågel kastas över ett tak eller ett sammanhang där en boll är utrustad med en flyganordning så att den kan flyga för egen maskin. I en fantasivärld som Harry Potters finns en sådan boll, den gyllene kvicken, som närmast ter sig animat. I sådana sammanhang uteblir de normala sakbetydelserna för *Fågeln flög över taket* och *Bollen flög över taket*. Om vi återigen tänker bort det föreställda sammanhanget: inte ens om man säger

Han kastade fågeln så att den flög över taket är det bestämt om fågeln endast flyger på grund av kastet eller om den efter kastet fortsätter av sig själv. Det deduktiva, strukturella sättet att hantera dessa variationer är att anta en enhetsbetydelse som sedan kan berikas i olika sakbetydelser. Kunskapen om världen bestämmer vad som är en normal sakbetydelse, men speciell kunskap om ett sammanhang kan leda till en annan sakbetydelse. En enhetsbetydelse kan däremot inte variera.

Det finns även andra sakbetydelser än de två vi hittills sett. Man kan tala om att flyga med en maskin: *Vi kan inte fortsätta att flyga såsom vi gör idag*. I denna användning kan verbet även vara transitivt: *Han flyger luftballong*. Dessa satser uppfattas på ett annat sätt än *Människor kan inte flyga*, vilken istället avser det att flyga såsom en fågel. Ett annat sätt att flyga är med hjälp av en vingdräkt: *Vågbalsen flög genom en grotta*. Detta är i sin tur något annat än att *flyga till månen*. Om man talar om människor som flyger till månen, är *flyga* referentiellt likvärdigt med *åka*, eftersom det att åka till månen – under nuvarande omständigheter – är detsamma som det att flyga till månen. Variationer av detta slag är att vänta för de flesta tecken. Men det betyder inte att de är flertydiga. Alla variationer som vi hittills iakttagit rör sig inom ramarna för den antagna enhetsbetydelsen.

Andra betydelser passar emellertid inte in. Beakta: *Bilen flög förbi*. Den normala sakbetydelsen är att en bil åker förbi i hög fart. En annan, som verkar mer långsökt, är att det handlar om en bil som rör sig i luften såsom i det populära framtidsscenariot. Normalt förstår vi inte satsen på detta sätt, förmodligen därför att vi är ovana vid luftburna bilar. En sådan sakbetydelse kräver stöd av ett speciellt sammanhang.

Låt mig klart ange skillnaden mellan de två sakbetydelserna. Enligt den första sakbetydelsen måste bilen som flyger röra sig snabbt. Enligt den andra sakbetydelsen kan den lika gärna röra sig långsamt. En sats som *Bilen flög långsamt förbi* är alltså motsägelsefull enligt den första sakbetydelsen, men inte enligt den andra. Enligt den

första sakbetydelsen finns det dessutom ett underlag (vägen, marken) utmed vilket bilen rör sig. Enligt den andra sakbetydelsen är ett sådant underlag uteslutet. De två sakbetydelserna kan med andra ord inte underordnas den enhetsbetydelse som antagits ovan.

Andra sakbetydelser som är besläktade med bilens snabba rörelse kan iakttas i satser som: *Han flyger med blicken*, *Den flög med av bara farten*, *Hunden flög på honom*, *Tiden flyger iväg*, *Tankarna flyger iväg*, *Pelle han flög ut* (om en lätt födsel). Sakförhållandena är olika, men satserna har en sak gemensamt: den oförhindrade rörelsen. Istället för en rörelse som är bunden eller stöter på motstånd anger de en rörelse som förlöper mera fritt. Denna betydelse finns även i en del presens particip såsom *flygande målvakt* och *flygande omkörning*, vilka normalt förstås på ett annat sätt än *flygande däggdjur*. Även flygandet som sker utan underlag kan tänkas passa in här, såtillvida att det kan antas vara ett mer obundet rörelsesätt än att färdas utmed (*springa*, *gå*) eller utifrån ett underlag (*hoppa*, *studsa*). Men det vore vanskligt att anta detta utan att noggrant beakta andra närliggande uttryck såsom *fly*, *flyta*, *störta*, *ila*, *löpa* och *glida*. I det här sammanhanget får det därför räcka med att jag har illustrerat principen för en förenhetligande abstraktion och visat tänkbara vägar för fortsatta undersökningar. För tillfället ser *flyga* ut att ha två enhetsbetydelser, vilka eventuellt skulle kunna förenas i en enda enhetsbetydelse.

Nästa exempel är substantivet *ben*. Förutom *människans ben* och *djurens ben*, kan man tala om *bordets ben*, *stolens ben*, *glasets ben*, *ben till en säng*, *en tekanna med ben*, *en stekgryta med ben*, *ett tangentbord med justerbara ben* osv. Betydelsevariationen skulle kunna uppfattas som en konventionell metafor, enligt vilken en betydelse som gäller för människan överförs till inanimata ting. En sådan beskrivning antas av Lakoff & Johnson.[1] Om en stekgryta sägs ha *ben* måste alltså metaforen ”en stekgryta är en människa” föreligga. En sådan

[1] Lakoff & Johnson, *Metaphors we live by*, 54, antar detta för engelskans *leg*, *foot* och *head*. Det bör nämnas att de uppfattar överförda betydelser av det här slaget som förhållandevis ointressanta, därför att de är ”idiosyncratic, unsystematic, and isolated” (s. 55).

beskrivning vilar på antagandet att betydelsen 'människans ben' är huvudbetydelse och att alla andra betydelser är härledda från denna. Om betydelsen däremot skulle visa sig vara allmän faller tanken om en metafor. Enligt den deduktiva metoden ska jag pröva detta alternativ.

Om vi beaktar de olika fallen av *ben*, ser vi att det alltid rör sig om ett stöd, som består av ett eller flera ben. I sin normala funktion bär stödet upp något och har en funktionellt lodrät riktning (dvs. det utövar sin funktion i lodrät riktning). Stödet bör därtill vara det som huvudsakligen bär upp föremålet. Om stödet inte är huvudsakligt talar man snarare om *stödben*. Ett ben är vidare smalare än föremålet som det stöder. Redan detta ger bilden av en enhetligt sammanhängande betydelse. Men vi bör ändå se på några närliggande uttryck för att specificera betydelsen i fler avseenden. Vi ska inte se på uttryck som *arm* och *fot*, eftersom de flesta torde vara överens om att de är klart skilda från *ben*. Vi ska se på uttryck för inanimata företeelser.

Ett ben kan inte vara stöd för en byggnad eller andra stora konstruktioner. Då är stödet en *pelare* eller en *kolonn*. En annan aspekt av *ben* är dess förhållande till en helhet. Benen kan vara en viktig del av helheten, dvs. av föremålet som de bär upp, men en väsentlig del av helheten blir kvar även utan benen. Så är det rimligt att tala om att man *saknar ben till stolen* eller att *man har tagit loss benen från tangentbordet*. Ett ben måste alltid höra till en sådan helhet, även om det tillfälligtvis skulle vara lösgjort från den. Ett föremål som skulle kunna användas som ben (t.ex. en avlång träbit) benämns inte *ben* om det inte har kommit att associeras med en helhet där det tänks ha funktionen som ben. Dessa egenskaper utmärker *ben* till skillnad från *stång*. Beakta: *hävstång*, *strippstång*, *flaggstång*. Här finns ingen större helhet, i vilken föremålen fungerar som stång, som blir kvar även om man tar bort stången. En stång kan dessutom vara vågrät i sin normala funktion. Det kan inte ett ben. Beakta: *gardinstång*, *klädstång*.

Ben är också annorlunda än *stolpe*. En stolpe måste vara mer avlång än ett ben måste vara, behöver inte ha en uppbärande funktion

och kan utgöra en helhet för sig. Den är alltid lodrät i sin normala funktion. Beakta: *lyktstolpe*, *vägstolpe*, *staketstolpe*. Ett ben är vidare fäst vid föremålet som det stöder, till skillnad från en *stav*. Man kan tala om *löstagbara ben*, därför att det är speciellt, men **löstagbara stavar* är avvikande, därför att stavar är lösa. Till sist kan vi beakta *stöd*. Det är mer generellt: alla ben är en sorts stöd, men inte alla stöd är ben. Ett *cykelstöd* kan tyckas vara ett ben, men det är inte vad som huvudsakligen bär upp föremålet. Ett cykelstöd kan däremot ha *två ben*.

På detta sätt kan en enhetsbetydelse för *ben* avgränsas från andra betydelser. *Ben* har en allmän betydelse som täcker in såväl människans ben som de inanimata tingens ben. Om det är så att vi uppfattar 'människas ben' som huvudbetydelse beror det inte på svenska språkets struktur, utan på en begreppslig föreställning som sätter människan i centrum. I språket finns redan en allmän betydelse till hands som kan användas i oväntade situationer. Om vi stöter på ett nytt föremål, som vi aldrig tidigare sett, behöver vi inte överföra ett begrepp från människan. Vi kan använda den givna enhetsbetydelsen därför att den redan passar in. Som illustration kan vi tänka på något föremål som nyligen inte fanns, såsom drönare för hobbyändamål. En sådan har ibland *fyra ben*. Enligt min beskrivning förutsätter detta uttryckssätt inte någon metafor av typen "en drönare är en människa". En drönare sägs ha *ben* om den har ett stöd, som bär upp den, som är funktionellt lodrätt, som är fäst vid den, som inte är den viktigaste delen av helheten osv.

5.10 De grammatiska abstraktionerna steg för steg

Det här kapitlet inleddes med intagandet av den grammatiska inställningen. Sedan gick vi över till en renodling av den grammatiska inställning, som har utvecklats och fullbordat i den artikulatoriska abstraktionen. Därefter har vi på sätt och vis vänt tillbaka, till betydelser och deras enhet genom variationen. Enligt denna gång har vi tagit tre avgörande steg på vägen till en grammatisk förståelse av språket:

1. Vi har en omedelbar kunskap om betydelsen i den grammatiska inställningen (elementär grammatisk och rengrammatisk abstraktion).
2. Vi sluter oss till innehållet genom att undersöka teknikens artikulation (artikulatorisk abstraktion).
3. Vi sluter oss till en enhetsbetydelse genom att finna en enhet i variationen (förenhetligande abstraktion).

De tre stegen är rangordnade på två olika sätt. För det första är de rangordnade som en *procedur*. Den språkliga beskrivningen måste inledas vid (1), eftersom vi redan från början har en förståelse av betydelser, om så denna bara skulle vara en vagt föresvävande grammatisk förförståelse. Därefter bör vi gå vidare till (2) genom vilken vi uppfattar de artikulatoriskt avgränsade innehållen. Sedan arbetar vi enligt (3) på så vis att vi försöker att finna en betydelsemässig enhet genom variationen. För det andra är stegen rangordnade som *rättskällor*, men nu i omvänd ordning. Steg (3) kommer först, eftersom den förenhetligande abstraktionen är det slutliga målet för beskrivningen, medan (2) fungerar som vägledande princip och (1) som utgångspunkt. Det vore förhastat att låta den omedelbara förståelsen vid (1) gälla som sista omdöme och det vore dogmatiskt att anta att artikulation (2) utan vidare leder till förenhetligande (3). Den artikulatoriska abstraktionen är sin egen rättskälla för skillnaden mellan tecken, men den ger inte en tillräcklig grund för att anta några enhetsbetydelser.

De tre stegen kan också – något grovt – förbindas med olika forskningssätt. Steg (1–2) är förbundna med en strukturell språkvetenskap som enbart beskriver värden. Steg (1–2–3) är förbundna med en strukturell språkvetenskap som beskriver enhetsbetydelser. Steg (1) är förbunden med all grammatisk åskådning och föreligger således i all grammatik. I stället för (2) kan en grammatik däremot anta någon annan organiserande princip. Till sist måste steg (3) *i någon mån* föreligga i allt grammatiskt arbete som en implikation av (1). Annars söker man ingen enhet i variationen och förfaller till en hermeneutisk åskådning av individuella innebörder. Det utmär-

kande draget för det deduktiva förfarande, som jag har demonstrerat i den föreliggande undersökningen, är således iakttagandet av (2) som en vägledning för (3). Detta förfarande motiveras av att språkets artikulation är en nödvändig grammatisk egenskap samt av att en strukturell beskrivning av variation förutsätter en nivå av enhetsbetydelser.

5.11 Abstraktion eller konkretion

Ett deduktivt förfarande leder till en hög grad av abstraktion. Betydelserna som vi identifierar är inte konkret användbara och kan inte omedelbart identifieras med föremål, egenskaper eller begrepp som vi normalt är intresserade av i den språkliga verksamheten. När vi är hermeneutiskt involverade med språket strävar vi vanligtvis efter att det som sägs ska vara hermeneutiskt begripligt. En grammatisk förståelse av språket kan därför inte vila på samma kriterier för begriplighet som en hermeneutisk förståelse. Men man kan ändå mena att betydelserna bör vara mindre abstrakta än vad ett deduktivt förfararande ger för handen. En återkommande invändning mot abstrakta betydelser är precis att de är meningslösa, antingen i bemärkelsen att de inte fyller någon skälig funktion i språkbeskrivningen eller i bemärkelsen att de inte tillfredsställer vissa kriterier för begriplighet. Ett sådant klagomål påträffas hos Lakoff:

> In order to have a single lexical item, the classical theory must treat all of the related senses as having some abstract meaning in common – usually so abstract that it cannot distinguish among the cases and so devoid of real meaning that it is not recognizable as what people think of as the meaning of a word.[1]

Invändningen är riktad mot en objektivistisk teori, enligt vilken ett ord får sin betydelse genom sin korrespondens med föremål i världen. Lakoff behandlar inte den strukturella språkvetenskapen. Han framför således inget speciellt argument mot artikulatorisk abstraktion. Däremot har han två argument mot abstraktion i allmänhet.

---

[1] Lakoff, *Women, fire, and dangerous things*, 416.

Lakoff säger alltså att beskrivningen bör kunna redogöra för särbetydelser (”the cases”) och att den bör svara mot verklig betydelse (”real meaning”) som är vad människor tänker sig att betydelsen av ett ord är. Enligt ett deduktivt förfarande kan vi emellertid redogöra för särbetydelser i termer av flervärdighet. Enligt det andra argumentet ska man – uttryckt med mina begrepp – genomföra en elementär grammatisk abstraktion men inte en artikulatorisk och knappt heller en förenhetligande abstraktion. Härmed håller sig Lakoff nära en naiv eller folkpsykologisk idé om vad ett ord betyder. En sådan betydelse måste vara begriplig för folk i allmänhet – och helst så på en gång. Med Hjelmslevs termer vill Lakoff studera ett psykologiskt fenomen, inte språket som ett fenomen *sui generis*.

Langacker betonar på ett liknande sätt att betydelser bör vara mer konkreta. Från hans synpunkt konstitueras betydelser inte av språkets artikulation eller av någon liknande struktur. Betydelser är bildningen av begrepp, dvs. inte bara färdiga begrepp, utan också processen:

> Cognitive grammar explicitly equates meaning with ‘conceptualization’ (or ‘mental experience’), this term being interpreted quite broadly. It is meant to include not just fixed concepts, but also novel conceptions and experiences, even as they occur. It includes not just abstract, ‘intellectual’ conceptions, but also such phenomena as sensory, emotive, and kinesthetic sensations. It further embraces a person’s awareness of the physical, social, and linguistic context of speech events.[1]

På denna grundval kan betydelser inte gärna vara särskilt abstrakta. En allmän betydelse, som täcker in alla särbetydelser, leder enligt Langacker till en orimlig förlust av innehåll: ”often the necessary abstractness of an all-subsuming superschema would leave it essentially void of content”.[2] Denna invändning liknar Lakoffs och är en

[1] Langacker, ”An overview of cognitive grammar”, 6. Se även Langacker, *Cognitive grammar*, 30.
[2] Langacker, ”A view of linguistic semantics”, 52.

variation på den vanliga invändningen att beskrivningen blir meningslös. Langacker framhåller vidare att en allmän betydelse inte kan förutsäga (*predict*) precis vilka särbetydelser som ”happen to be conventionally established in the language”.[1] Detta är i sak riktigt, men förhållandet är välkänt i den strukturella språkvetenskapen. Vitsen med allmänna betydelser är inte att beskriva konventionaliserade särbetydelser. Vitsen är att beskriva betydelseområdet inom vilket de måste befinna sig. Precis vilka särbetydelser som är konventionella realiseringar inom detta område är, som Langacker säger, från synpunkten av en allmän betydelse oförutsägbart. Detta ändras emellertid inte om vi istället tar vår utgångspunkt i särbetydelser. Inte heller Langacker kan *förutsäga* vilka särbetydelser som är konventionaliserade i ett språk. Han kan bara beskriva de som redan är kända.

Lakoff och Langacker talar egentligen inte mycket om begripligheet. Men deras invändningar vilar av allt att döma på att allmänna betydelser inte tillfredsställer vissa krav på begriplighet som de ställer på den språkliga åskådningen. All språkforskning måste givetvis förlita sig på vissa sådana krav. Men en grammatisk begriplighet kan knappast vara av samma slag som en hermeneutisk begriplighet, om vi överhuvudtaget ska kunna upprätthålla en skillnad mellan tal och teknik. I de föreliggande undersökningarna har vi dessutom sett att det finns olika grammatiska åskådningar, svarande mot olika nivåer av språkets organisation, från innehåll via enhetsbetydelser till sakbetydelser. Det finns olika betydelsearter som uppfattas och förstås på olika sätt. Lakoffs och Langackers sätt att formulera sig antyder att de däremot tar en speciell art av åskådning för given utan att beakta andra arter. Annars borde de inte så obekymrat tala om vad som är verklig mening eller om vad som är tomt på innehåll.

Den art av åskådning som Lakoffs och Langacker privilegierar är en åskådning som motsvarar förhållandevis konkreta, perceptuella erfarenheter. Van der Gucht et al. har benämnt idén som ligger bakom denna prioritering ”the iconicity of embodied meaning”. Idén

[1] Langacker, ”A view of linguistic semantics”, 52. Samma argument upprepas i Langacker, *Cognitive grammar*, 38.

leder språkforskaren till att anta att ett uttryck har lika många betydelser som det finns ”prototypical common sense experiences commonly associated with (or, ’reflected by’) the use of a specific linguistic item in various instantiations”.[1] Således kommer man att förankra betydelsen i en erfarenhet av talet och dess icke-språkliga sammanhang, även om man normalt också abstraherar från talets konkreta mening. Van der Gucht et al. menar att detta är ett icke-språkligt kriterium för betydelser. Det kan låta väl kategoriskt att kalla kriteriet ”icke-språkligt”, eftersom det trots allt rör sig inom ramen för vad som kan uppfattas i ett språkligt tecken. Men kriteriet har den avgörande konsekvensen att språkliga betydelser grundas i och konkretiseras genom icke-språkliga fenomen. I ett sådant förfarande vinnlägger man sig inte om att upprätthålla språkets integritet och fenomenella särart. Språkets artikulation spelar föga roll. Det som blir viktigt är istället identiteter och skillnader som kan uppfattas i både den språkliga och icke-språkliga erfarenheten men som inte hör till en tekniks egenartade struktur. I nästa avsnitt ska vi se närmare på några problem som uppstår när den icke-språkliga erfarenheten tillåts spela en sådan avgörande roll i språkbeskrivningen.

Tills vidare dröjer vi vid frågan om abstraktion, konkretion och begriplighet. Genom ytterligare ett exempel vill jag visa att den språkliga åskådningen av grammatiska betydelser inte bör sträva efter en alltför påtaglig konkretion. Tvärtemot vad Lakoff och Langacker föreställer sig leder en sådan konkretion inte till begriplighet, utan till obegriplighet, eftersom föremålen som man talar om med ett och samma grammatiska medel uppvisar en genomgripande variation.

Låt oss beakta de till synes enkla orden *stor* och *liten*. Det hör till vår erfarenhet att föremål kan vara stora eller små på olika sätt. Ett *litet hus* är sannolikt mycket större än en *stor penna* och ett *stort hus* är sannolikt mycket mindre än en *liten stad*. I dessa fall varierar erfarenheten av storleksförhållandena med typen av föremål som är

[1] Van der Gucht et al., ”The iconicity of embodied meaning”, 734.

stort eller litet. Men även om man talar om föremål av samma slag kan storleksförhållandena variera. På en restaurang skulle man kunna beställa en *stor läsk* som är 50 cl och en *liten läsk* som är 33 cl. På en annan restaurang skulle man kunna beställa en *stor läsk* som är 75 cl och en *liten läsk* som är 50 cl. Här varierar den faktiska storleken. Skillnaden mellan *stor* och *liten* förblir dock väsentlig: den ena är större än den andra. Ett och samma föremål kan vidare vara stort eller litet i olika avseenden. När en svensk talar med en tysk kunde denne vara benägen att säga att han kommer från ett *litet land*, eftersom Sveriges befolkning är en niondel av Tysklands, men om samme svensk talar om de geografiska avstånden i Sverige med en dansk, kunde denne vara benägen att säga att han kommer från ett *stort land*, eftersom Sverige är tio gånger större än Danmark till ytan. I ett annat sammanhang, där samtalet istället gäller Sverige gentemot Island och Ryssland, kunde samme svensk däremot säga motsatsen mot tidigare, att Sverige är *ett stort* respektive *litet land*. När sammanhanget förändras kan också omdömena kastas om.

Med avseende på den faktiska storleken hos de betecknade föremålen varierar orden *stor* och *liten* utan några klara gränser. Ett föremål som sägs vara stort kan vara mindre än ett föremål som sägs vara litet; ett föremål som i ett sammanhang sägs vara stort, kan i ett annat sammanhang sägas vara litet; ett och samma föremål kan sägas vara stort eller litet med avseende på olika egenskaper; och det kan sägas vara både stort eller litet med avseende på samma egenskap beroende på sammanhang. Om vi uppehåller oss vid dessa förhållanden framstår orden som motsägelsefulla. Därmed skulle vi kunna sluta oss till att det föreligger flertydighet.[1] Men om vi istället

[1] Ett sådant omdöme vilar på ett sanningsfunktionellt kriterium för flertydighet. Ett känt problem med kriteriet är att det är känsligt för sammanhanget (se Geeraerts, ”Vagueness’s puzzles, polysemy’s vagaries”). Enligt uppdelningen mellan den hermeneutiska och grammatiska inställningen hänger alla frågor om sanning på *innebörden*. En innebörd kan vara utlagd genom hermeneutiska definitioner, vilka då uttryckligen bestämmer sanningsvillkoren inom ett visst sammanhang. Till exempel kan man säga: *Med ”stora länder” menar vi länder som har mer än 30 miljoner invånare.* Om sådana normenliga variationer i talet antas vara

riktar uppmärksamheten mot den språkliga strukturen visar sig *stor–liten* som en distinkt uppdelning som ger två enhetsbetydelser för språkbrukarna att använda om föremål i världen. De har inte flera betydelser *för att* de används på olika sätt. De har samma betydelse *som* används på olika sätt.

Enligt det deduktiva förfarandet antar vi således att variationen hos den faktiska storleken och storlekens karaktär inte påverkar betydelsens enhet. Man kan diskutera var gränsen mellan en stor och en liten läsk går (40 cl, 45 cl, 50 cl osv.) eller var gränsen mellan ett litet och stort hus går (t.ex. ett visst antal kvadratmeter). Kanske kan man till och med bestämma sig för något som för tillfället verkar rimligt. Men sådana omdömen varierar mellan personer och omständigheter. Oppositionen mellan *stor* och *liten* förblir emellertid konstant och kan inte omedelbart översättas till några faktiska mått på storlek. Det rör sig därför om två helt olika åskådningar. När man beaktar föremål i världen kan det råda tvivel om huruvida något är stort eller litet, var gränsen går eller om det ens är meningsfullt att tala om föremålen på detta sätt. Men när man beaktar teknikens struktur råder det inget tvivel om att *stor* inte är *liten* och att *liten* inte är *stor*. Oppositionen är absolut diskret. En sådan diskret åtskillnad återfinns inte bland föremålen i världen. Därför kan tecknen inte omedelbart hämta sina betydelser från egenskaper i världen. De är ett resultat av språkets artikulation.

Det går säkert att betvivla tillgången till en sådan betydelse. Det finns här inget annat att göra än att genomföra variationer för att försäkra sig om en genomgående enhet. Vi kan till exempel beakta de två formaliserade satserna *a är större än b* och *b är mindre än a*.

---

avgörande för grammatiska betydelser spelar tekniken ut sin roll. Mot sådana definitioner står definitioner som klart bryter mot teknikens normer: *Med ”stora länder” menar vi länder under 500 000 km^2 och med ”små länder” länder över 500 000 km^2*. På samma sätt skulle en restaurang knappast kalla en läsk om 33 cl för *stor* samtidigt som den kallar en läsk om 50 cl för *liten*. Normenliga definitioner står i ett flervärdighetsförhållande till enhetsbetydelsen. Normbrytande gör det inte (jfr 5.7 ovan).

Satserna är strikt taget inte meningslösa, även om de kanske är meningslösa från Lakoffs och Langackers synpunkt. De svarar i alla händelser inte mot någon speciell erfarenhet som brukar förbindas med orden. Ändå vet vi att de i ett avseende har samma betydelse, i ett annat avseende olika betydelser. De är likvärdiga. Om vi kan förstå detta, borde vi också förstå den enhetliga betydelsen av *stor* och *liten*, som är oberoende av och inte varierar med tecknens referens. Men om vi nu ska sammanfatta detta omdöme, som är ett omdöme över en uppfattad enhet, finns det för tillfället inget annat att säga än att *stor* betyder 'stor' och *liten* betyder 'liten'. Omdömet lyder att dessa betydelser är begripliga mot bakgrund av oppositionen och den iakttagna variationen.

Detta kan uppfattas som bristfälligt. Invändningen torde ofta lyda som hos Taylor: "If we wish to maintain that a word has a constant semantic value, we are under the obligation to spell out exactly what that meaning is".[1] Vid första anblick verkar detta vara ett rimligt krav. Men tanken att betydelsen av ett tecken måste uttryckas med andra uttryck än det som redan är givet, vilar på antagandet att uttrycket inte är tillräckligt för att uttrycka tecknets betydelse. Om uttrycket inte är tillräckligt, är det för att tecknet är flertydigt eller för att betydelsen i grunden är icke-språklig. Om tecknet däremot är enhetligt och betydelsen språklig, är uttrycket rimligen också det mest adekvata uttrycket för betydelsen. Det vill säga: om man vill säga 'stor' finns det inget bättre sätt än att säga *stor*. Andra sätt är omvägar. Utifrån det deduktiva förfarandet kan vi således avvisa det kategoriska kravet på en definition för att istället betona iakttagelsen av en enhet inom variationen och beskrivningen av teckens förhållande till andra tecken inom systemet.

Detta kan synas radikalt. Men så länge vi avhåller oss från att identifiera språkliga betydelser med icke-språklig mening, måste vi förr eller senare vara till freds med att ett tecken rätt och slätt har en betydelse och att det är precis detta tecken, och inte något annat

[1] Taylor, "Polysemy and the lexicon", 53.

tecken, som uttrycker denna betydelse. Annars skulle vi kunna parafrasera tecken med andra tecken i oändlighet, vilket inte leder till en grammatisk beskrivning av språket, utan till utläggning.[1] Detta kan vi inte tillåta oss om vi vill behålla principen att språket gör oändligt bruk av ändliga medel, dvs. förhållandet att språket är tal och teknik.

Det finns nu tre sätt att komma runt den här slutsatsen: man kan förneka att tekniken tillhandahåller ideala betydelser som kommer till bruk i talet, man kan härleda språkliga betydelser från en icke-språklig mening eller man kan anta att det finns primitiva betydelser. I nästa avsnitt ska vi se på lösningar som framförallt kännetecknas av det andra sättet, men som också hänger samman med det första.[2]

5.12 Betydelser och icke-språklig erfarenhet

Vi ska avslutningsvis se på två beskrivningar av språkliga betydelser som vilar på vad Van der Gucht et al. har benämnt ”the iconicity of embodied meaning”. Forskarna avvisar här att det föreligger allmänna språkliga betydelser och förordar istället en beskrivning som förankrar betydelsen i en perceptuell erfarenhet. Betydelsen antas vara tätt förbunden med en icke-språklig erfarenhet av en sak eller ett sakförhållande som det språkliga tecknet betecknar. Ett återkommande motiv till sådana beskrivningar är att minska abstraktionen och öka konkretionen för att så vara mer trogen en naturlig språklig erfarenhet. Så talar Lakoff om ”what people think of as the

---

[1] Ett mycket naturligt – men tyvärr illa utrett – förfarande i språkforskningen är parafraserandet. Problemet beskrivs rätt träffande av Harris, *Language myth*, 140: ”Behind the definition of a single word there thus appears to lie a regress of further definitions, which has no clearly discernible end point. For we cannot envisage what kind of verbal substitution it could be which would render any further substitution superfluous”.

[2] Frågan om primitiva betydelser (semantiska primitiver) lämnas här åt sidan. En välformulerad (och inte överdrivet fientlig) kritik av en sådan betydelselära, såsom den presenteras i bland annat Wierzbicka, *Semantics*, ges av Riemer, ”Reductive paraphrase and meaning”.

meaning of a word", Langacker om "how expressions are actually understood" och så framhåller Taylor att "[i]t is important, also, to consider the perspective of the speaker" med hänvisning till talarens perspektiv i ett konkret sammanhang.[1] Enligt begreppet om språket som tal och teknik bör sådana överväganden däremot begränsas till beskrivningen av talet medan beskrivningen av tekniken hålls abstrakt. Genom de två exemplen i detta avsnitt kommer vi att få syn på några av de problem som drabbar en motsatt hållning. Samtidigt ges härmed ytterligare evidens för en strukturell, abstraherande beskrivning av betydelser.

Det första exemplet utgår från en diskussion av kompositionalitet, men handlar mest om att betydelsen hos ett tecken varierar med det som tecknet refererar till. Exemplet anfördes först av Langacker. Han noterar att *the ball is under the table* kan svara mot många olika situationer. Satsen skulle i allmänhet tolkas, säger han, såsom visas i figur 5.8 (a). Men givet ett lämpligt sammanhang kunde den också tolkas som i 5.8 (b–g). Han skriver: "An expression's compositional value owes nothing to context, so in cases like these it must be sufficiently abstract (schematic) to be compatible with all the countless contextual interpretations the expression might receive – and that is very abstract indeed." Detta är en riktig bedömning av läget. Men Langacker är skeptisk till sådana betydelser: "the resulting semantic representations will be so limited and impoverished relative to how expressions are actually understood that we would hardly recognize them as reasonable approximations of their meanings". Detta ställer hela idén med så pass abstrakta betydelser i fråga: "one must then ask the question whether its content, so delimited, is independently coherent or worthy of serious interest". Langackers slutsats är att man gör bäst i att hålla sig på en mer konkret nivå. Betydelsen är bara "partially compositional".[2]

---

[1] Lakoff, *Women, fire, and dangerous things*, 416, Langacker, "An overview of cognitive grammar", 17, Taylor, *Cognitive grammar*, 108.
[2] Langacker, "An overview of cognitive grammar", 16ff.

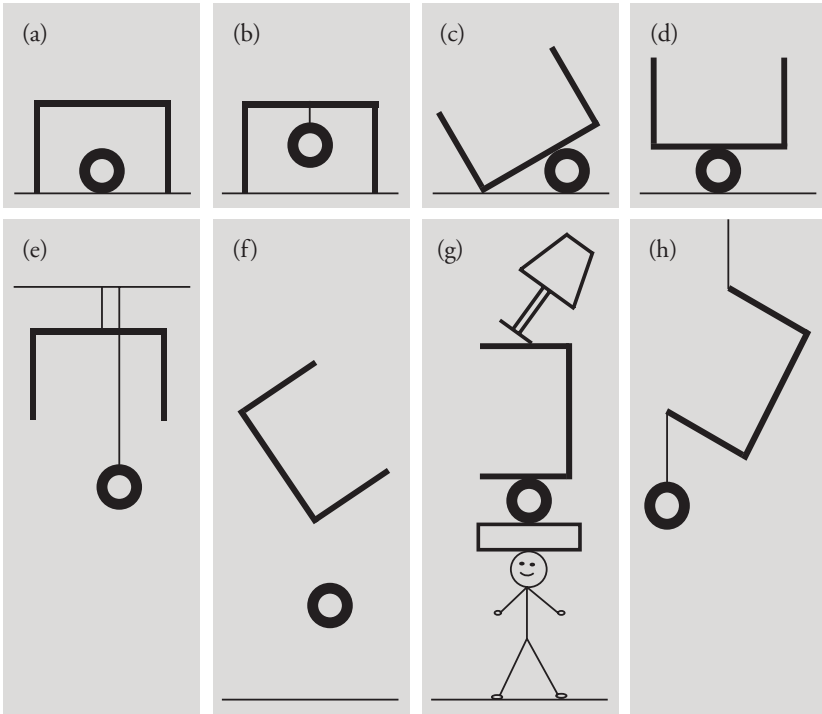

Figur 5.8 Scener där bollen är under bordet

Samma exempel har senare behandlats av Taylor i en något ändrad form: *the football under the table*. Han lägger till (h) i figur 5.8. Han föreställer sig här att bordet hänger i ett snöre från bordet som i sin tur hänger från en helikopter. De olika situationerna, skriver han, ”meet the description”.[1] Därför är uttrycket inte strikt kompositionellt. Betydelsen varierar med situationen.

Taylor nämner också en annan omständighet, som han menar utesluter att variationen skulle kunna förklaras av att betydelsen är underbestämd (dvs. allmän). Bollen är faktiskt inte under bordet: ”For the football to be ’under the table’, the football would have to be located at a place which is ’under’, i.e. lower than, all of the table”. Således har ”the interpretation … distorted the meaning of

[1] Taylor, *Cognitive grammar*, 106.

one of its components". Betydelsen 'lower than', framhåller han, kan däremot gälla för *the football under the cupboard*.[1]

Det senare resonemanget som går ut på att *under* har förvrängts har bemötts av Willems. Resonemanget är cirkulärt och till sin form återkommande i litteraturen, framhåller han. Det består av två steg: "First, the meaning of a word is arbitrarily determined by assuming too many semantic features derived from some salient or 'normal' usage of the word". Därefter bedöms den semantiska beskrivningen, och hela strävan efter sådana beskrivningar, som förfelad: "the very endeavor to give a 'determinate' definition of a word's meaning has to be considered misguided because it can be rendered invalid through interpretation".[2] Men övergången från antagen betydelse till motexempel visar inte att tesen om bestämda betydelser är felaktig. Det visar att den antagna betydelsen – 'lower than' – inte passar in på alla fall. En rimligare slutsats är att den antagna betydelsen är felaktig (i synnerhet när man som Taylor antagit betydelsen utan närmare undersökning eller diskussion). Willems föreslår inte någon annan betydelse i det här sammanhanget. Men i en diskussion av den ofta diskuterade prepositionen *over* föreslår han och hans medförfattare att betydelsen är en relation där *x* är 'superior' till *y*, så att "*over* invariably expresses that one object is situated in a specific relation to a lower reference point".[3] Ett tänkbart förslag, värt att undersöka i ett annat sammanhang, tycks mig därför vara att *under* betyder det motsatta, dvs. med betydelsen 'inferior'. Denna betydelse täcker in alla de illustrerade situationerna, liksom *the football under the cupboard*, där hela bollen verkligen kan vara i en lägre rumslig position än hela skåpet.

Denna anmärkning gäller bara frågan om hur en allmän språklig betydelse bör bestämmas. Ett mer trängande problem rör den perceptuella meningens relation till den språkliga betydelsen. Langacker och Taylor antar att betydelsen av ett språkligt tecken varierar när det konkreta föremålet som tecknet refererar till varierar.

---

[1] Taylor, *Cognitive grammar*, 108.
[2] Willems, "Meaning and interpretation", 24.
[3] Van der Gucht et al, "The iconicity of embodied meaning", 746.

Föremålet är här en visuell scen: en boll och ett bord, som är ordnade i rummet på ett visst sätt. Enligt detta antagande måste betydelsen komma att förändras i och med en mängd förändringar av scenen: bollen ligger lite mer åt höger, lite mer åt vänster, bollen är stor, bollen är liten, bordet är vinklat i 45 grader, bordet är vinklat i 80 grader osv. Det finns praktiskt taget ett oändligt antal sådana scener och därmed måste det också finnas ett praktiskt taget oändligt antal betydelser. Det i sin tur tycks upphäva skillnaden mellan språklig betydelse och visuell mening.

Förvisso kan vi anta att varken Langacker eller Taylor vill att det ska ske ett sådant mångfaldigande av betydelserna eller ett sådant totalt sammanfall av meningsarterna. Men de introducerar ingen princip och inga kriterier som sätter stopp för det. Därför leder deras resonemang i princip – sannolikt mot deras intention – till ett oändligt antal betydelser. Ett tänkbart sätt att lösa problemet med mångfaldigandet av betydelser vore att sätta upp kriterier för ideala gränser mellan scener, på så sätt att man urskiljer ett antal *typer*. Men då identifierar man språklig betydelse med mening i den visuella varseblivningen. Det i sin tur gör det svårt att beskriva den språkliga skillnaden mellan likvärdigheter av slaget *The lamp is above the table* och *The table is below the lamp*, vilka Langacker gör en stor sak av i andra sammanhang.[1]

Problemet bottnar i att Langacker och Taylor låter förmågan att föreställa sig en scen vara ett kriterium för förståelsen av den språkliga betydelsen, vilket ligger farligt nära ett likställande av språk och varseblivning. Taylor skriver: ”We see that it is hardly possible to visualize a football being under a table, in and of itself, divorced from more specific conceptualizations.”[2] Iakttagelsen är helt riktig. Men frågan är varför den *enskilda* visuella föreställningen ska *likställas* med den språkliga betydelsen. Visas betydelsens enhet snarare inte genom att föreställningarna måste befinna sig inom vissa *gränser*, vilka bestäms av det språkliga tecknet?

---

[1] Langacker, *Cognitive grammar*, 73.
[2] Taylor, *Cognitive grammar*, 107.

För att undvika ett sådant mångfaldigande av betydelserna kan vi istället anta att det finns en allmän språklig betydelse. Om vi betänker hur Langacker och Taylor resonerar kan vi också se att de förutsätter en sådan nivå, även om de inte vill kännas vid den. För det första antar de att betydelsen är delvis kompositionell. Precis vad en sådan kompositionalitet inbegriper säger de visserligen ingenting om. Men de antar att det finns något som språket bidrar med och som spelar roll.

För det andra utför de variationer av den visuella scenen som rör sig inom bestämda ramar. Tecknet ”could easily be used and understood for any of the situations”.[1] Scenerna ”meet the description”.[2] De frågar sig emellertid inte *hur* de *vet* detta. De är upptagna av variationen och förbiser att variationen har sina begränsningar. Vi kan enkelt utföra variationer som överskrider gränserna för vad som vore en normenlig hermeneutisk tillämpning av tecknet. Så bör vi inte säga *the ball is under the table* om scenerna i figur 5.9. Langacker och Taylor kan däremot utan vidare använda tecknet för de fantasifulla exemplen i figur 5.8. Att det är helt korrekt att göra så vet alla som talar engelska, trots att de flesta som talar engelska sannolikt aldrig tidigare sett något sådant som i de här scenerna. Det är alltså inget märkligt med bruket. Vad som är märkligt är situationen.

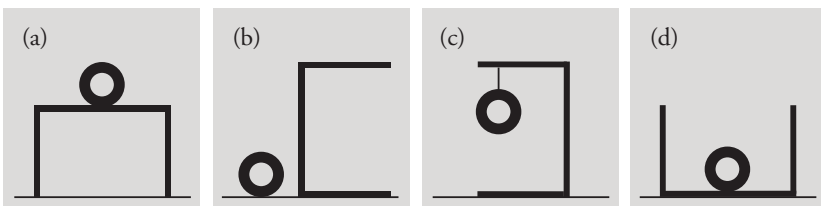

Figur 5.9 Scener där bollen inte är under bordet

Dessa förhållanden förefaller obegripliga om betydelsen varierar med den visuella scenen. Däremot kan vi förstå dem om vi antar att

[1] Langacker, ”An overview of cognitive grammar”, 16.
[2] Taylor, *Cognitive grammar*, 106.

tecknet har en allmän betydelse som hör till engelska språkets normer och som kan tillämpas i en oändlig mängd fall som rör sig inom betydelsens ramar.

Nästa exempel kommer ursprungligen från Searle. Han noterar att *open* i *open the door* och *open the wound* framställer olikartade handlingar. Den som öppnar en dörr och den som öppnar ett sår gör helt olika saker med föremålen i fråga. Uttrycken lyder därför under olika sanningsvillkor. Dessa villkor är enligt Searle bestämda av en bakgrund (ett sammanhang) med vilken uttrycken är förbundna. *Open* i och för sig har däremot en konstant betydelse. Därmed kan vi utan problem också förstå ett uttryck som *open the sun*, trots att vi inte kan föreställa oss några sanningsvillkor. Att vi inte kan föreställa oss dessa villkor beror på att vi inte begriper hur det skulle gå till att öppna solen. Det är ett obekant scenario. Vi saknar en bakgrund.[1]

Taylor invänder mot Searles beskrivning. Han uppfattar inte *open the sun* som omedelbart förståelig och klagar att Searle aldrig anger precis vad den konstanta betydelsen är.[2] I detta sammanhang föreslår Taylor att det är förfelat att försöka beskriva betydelsen av ett ord. Betydelsen ligger istället i en hel fras som svarar mot en viss erfarenhet. *Open* i och för sig har ingen betydelse. Däremot har *open the window*, *open the door*, *open the curtains*, *open a book* osv. betydelser. Härmed kan man också undvika en alltför omfattande flertydighet. Man behöver inte anta att *open*, *window* etc. har en mängd betydelser, vilket leder till en skenande mängd betydelser när orden kombineras: ”If *open* is n_1-ways polysemous, and *window* is n_2-ways polysemous, the expression *open the window* would have $n_1 \times n_2$ possible readings, and could only be understood as the result of a complex process of disambiguation”.[3] Det är förstås angeläget att undvika detta. Men det är bara ett problem, om det verkligen måste föreligga en omfattande flertydighet när orden betraktas var för sig.

---

[1] Searle, *Intentionality*, 147. Searle anför också *open the mountain* och *open the grass*, som han menar är av samma slag som *open the sun*.
[2] Taylor, ”Polysemy and the lexicon”.
[3] Taylor, ”Polysemy and the lexicon”, 52f.

Taylor tycks mena att detta är oundvikligt, eftersom allmänna betydelser är meningslösa eller i varje fall svåra att beskriva. Däremot är det inte alls svårt att beskriva vad *open the door*, *open the curtains*, *open a book* osv. betyder. Återigen är kriteriet för begriplighet förbindelsen med en icke-språklig erfarenhet: ”We can demonstrate these activities (given appropriate props), we can mime them, we can describe quite precisely how the patient entities (the door, curtains, etc.) are affected by the process.”[1] När språkbrukare stöter på *open the sun* skulle de tvingas avgöra ”which of the established uses of *open* is to be taken as a model for interpreting the expression”. De skulle kunna föreställa sig ett science fiction-scenario, där *open the sun* exempelvis motsvarar *open the wound*, eller så skulle de kunna sluta sig till att uttrycket är rent nonsens.[2]

Låt oss behandla detta exempel i två steg. Först ska vi se på de perceptuella variationer som en sådan fras motsvarar. Sedan ska vi se på det avvikande exemplet *open the sun*.

Taylor lägger som vi sett vikt vid att man kan föreställa sig en konkret situation, i vilken man öppnar något på ett speciellt sätt. Det finns såklart normala sätt att öppna saker på. Men man kan också öppna saker på onormala sätt. Låt oss beakta *open the bottle*. Man skulle kunna öppna en flaska med tänderna, med tårna, med hugget från en yxa eller med en onödigt komplicerad maskin. Man kan vidare föreställa sig att någon öppnar en flaska med tankekraft liksom en magiker kan skapa illusionen av att detta sker. För alla dessa fall kan en sak ändå tyckas vara konstant: resultatet av *open the bottle* måste vara detsamma. Men även här finns variation: en flaska är öppnad om korken, kapsylen etc. inte längre sitter på men en flaska kan också vara öppnad om så bara förseglingen är bruten. Dessa förhållanden ser olika ut i varseblivningen och därtill kan förseglingar se ut och fungera på olika sätt. Alla dessa variationer rör sig inom betydelsen för *open the bottle*. Tvärtemot vad Taylor tycks föreslå kan betydelsen av en sådan fras inte reduceras till någon konkret erfarenhet. Ingen bildlig föreställning eller demonstration kan

[1] Taylor, ”Polysemy and the lexicon”, 53.
[2] Taylor, ”Polysemy and the lexicon”, 75.

samtidigt täcka in alla tänkbara sätt att öppna en flaska. Föreställningen eller demonstrationen förblir särfall.

Frasen *open the sun* är en typ av oförenlighet, dvs. dess delar går inte riktigt ihop. För att bättre förstå vad detta innebär ska vi först se närmare på Husserls behandling av oförenligheter. Husserl ger exempel av typen *järn av trä* och *fyrkantig cirkel*.[1] Ett mer känt exempel inom språkvetenskapen är förstås Chomskys *Colorless green ideas sleep furiously*.[2] Dessa oförenligheter är något annorlunda än *open the sun*. Framförallt är de mer radikalt oförenliga. Så länge vi inte förstår dem metaforiskt, eller på något annat dubbelt sätt, saknar de en enda tänkbar föremålslig uppfyllelse. När vi beaktar *open the sun* är omdömet snarare att frasen nog skulle kunna ha en uppfyllelse. Vi vet bara inte precis vad denna skulle vara. Husserl ger inte något exempel av precis detta slag, men han ger andra exempel, som knappast är aprioriskt otänkbara, bara faktiskt icke-existerande. Ett sådant är *gyllene berg*.[3] Skillnaden till trots liknar de här oförenligheterna varandra i ett avseende. Oförenligheten ligger i de materiella betydelserna. Trots sin inkongruens är de formellt välformade. De är alltså i sin tur annorlunda än: *grön är eller* och *kung men eller liknande och.*[4] Sådana ordanhopningar, som Husserl kallar dem, är formella oförenligheter. Den avgörande skillnaden mellan materiella och formella oförenligheter är att de materiella har en betydelse medan de formella saknar en syntaktiskt sammanhängande betydelse. I dem har visserligen ”varje ord för sig … en mening, men inte sammansättningen”.[5] De formella oförenligheterna är helt meningslösa (*unsinnige*). De materiella är däremot inte meningslösa. De är bara föremålslösa, därför att de är motsägelsefulla (*widersinnige*).

Att denna distinktion är riktig visas av förmågan att bedöma att föremålslösa uttryck framställer någonting motsägelsefullt. Om *järn*

---

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 77, 375.
[2] Chomsky, *Syntactic structures*, 15.
[3] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 77.
[4] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 77, 382.
[5] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 382.

av trä och *fyrkantig cirkel* helt saknade betydelse skulle vi inte kunna avgöra att de är föremålslösa. Vi skulle inte kunna bedöma: ”järn kan inte vara av trä”, ”något sådant som fyrkantiga cirklar finns inte”. Något liknande omdöme är inte tänkbart för *kung men eller liknande och*. Räckan av ord är rent nonsens. Den framställer ingenting, som vi sedan kan bedöma som verkligt, overkligt, rimligt, orimligt, tänkbart, otänkbart osv. Denna iakttagelse ger argument mot uppfattningen att språkliga betydelser kan likställas med å ena sidan förnuftigt begripliga betydelser, å andra sidan med inre bilder eller med annat innehåll i varseblivningen.[1] I en bemärkelse är *fyrkantig cirkel* inte fullt begriplig för förnuftet och lämnar alla försök att förstå tecknet i en besvikelse. Besvikelsen är en sakmässig besvikelse, misslyckandet att uppfylla betydelsen i ett begripligt föremål. Vi kan inte heller *se* en fyrkantig cirkel, men vi kan *förstå* vad *fyrkantig cirkel* i allmänhet betyder. Vi förstår vad det är för egenskaper ett sådant föremål skulle ha. En närmare reflektion över olika sorters oförenligheter ger således ytterligare skäl att hålla isär betydelse och föremål, språk och icke-språk.

Som vi sett leder *open the sun* inte till omdömet att något sådant som ’open the sun’ inte kan äga rum. Omdömet är snarare: ”det är svårt att föreställa sig”. Det väsentliga är att vi kan fälla ett omdöme av detta slag. Omdömet förutsätter att vi förstår en sammanhängande betydelse. Enligt Taylors beskrivning borde denna kunna vara vilken som helst av de betydelser som gäller för bekanta uttryck som *open the window* och *open the wound*. Betydelsen för det obekanta modelleras på det bekanta. Precis hur Taylor föreställer sig en sådan modellering är oklart. Men två tänkbara tolkningar erbjuder sig. Den skulle kunna innebära att betydelsen för *open the sun* härleds direkt från en annan betydelse. Detta förefaller emellertid inkonsekvent: antagandet är att alla fraser har en egenartad betydelse för sig, men detta skulle inte längre gälla för *open the sun*. Nu överförs betydelsen från en annan fras. Den andra tolkningen är att det räcker att betydelsen liknar en annan betydelse. Men då reser sig frågan

[1] Husserl, *Logiska undersökningar*, bd 2, 78f.

varför de överhuvudtaget skulle behöva likna varandra, när nu betydelserna ligger i fraserna som sådana och inte i de enskilda orden för sig. Även detta förefaller inkonsekvent. Det är med andra ord svårt att se varför *open the sun* inte skulle ha en egenartad, självständig betydelse, när poängen med teorin är att *open the window* etc. har precis det.

En beskrivning som undviker sådana motsägelser är att *open the sun* har en bestämd betydelse, vilken emellertid inte svarar mot något sakförhållande som är enkelt att föreställa sig. Att vi förstår betydelsen kan vi se genom att beakta andra tecken som *close the sun*, *cut the sun*, *penetrate the sun* och *hit the sun.* Vi vet att *open the sun* i alla händelser måste vara något annat än *close the sun*, även om *close the sun* torde vara lika svårbegripligt som sin motsats. Därtill förstår vi *open the sun* på ett annat sätt än *blebo the sun*, som är nonsens. Denna förståelse är märkbart abstrakt. Det är lätt att förstå oron hos en forskare som strävar efter klarhet och precision. Men en sådan oro bottnar i en strävan efter uppfyllelse i föremål som inte kan nås, och en sådan uppfyllelse är, som vi sett, inte ett villkor för att ett tecken ska ha en betydelse.

Läget kan sammanfattas med att den grammatiska förståelsen har en *oppositionell struktur*, men inte någon *hermeneutisk tillämpning* nära till hands. Vi uppfattar det artikulerade tecknet, men enligt en normal strävan efter begriplighet tar det sedan stopp. Detta är inte helt normalt, eftersom vi för det mesta kan föreställa oss hermeneutiska tillämpningar av grammatiskt uppfattade tecken, men i det här fallet är det helt i sin ordning. Det är precis denna otillfredsställelse som kännetecknar ett tecken som *open the sun*. Mängder med sådana tecken kan anföras. På varierande sätt ställer de oss inför en betydelse som inte riktigt eller inte alls kan begripas: *kavajens konsert*, *glas genom socker*, *Krutet står på lustigt lut*, *Han åker till fots*, *Vi kommer att träffas i går*. Sådana tecken är strikt taget inte meningslösa, eftersom vi kan bedöma att de framställer någonting svårbegripligt. Därför är det missvisande att sluta sig till att vi helt saknar

en förståelse av dem. En sådan slutsats grundar sig på en hermeneutisk kontamination av den grammatiska förståelsen: man försöker att förstå tekniken på samma sätt som man förstår talet.

Ändamålet med den här avslutande diskussionen har inte varit att klarlägga de två exemplen – *the ball is under the table* och *open* – genom en förenhetligande abstraktion. Hur en sådan går till har redan demonstrerats. Ändamålet har varit ett annat. För det första har ändamålet varit att påvisa problem som uppstår när språkliga betydelser härleds från en icke-språklig erfarenhet. Vi har sett att Langackers och Taylors beskrivning av *the ball is under the table* i förlängningen leder till en omåttlig mängd betydelser. Vi har även sett att Taylor är inkonsekvent när han antar att *open the sun* måste tolkas utifrån något mer bekant uttryck.

För det andra har ändamålet varit att ge ytterligare – från den tidigare framställningen oberoende – argument för artikulation och enhetsbetydelser. Vi har sett att Langacker och Taylor implicit antar vissa betydelsemässiga gränser för *the ball is under the table.* De kan utan problem använda tecknet för mycket fantasifulla scener, samtidigt som det är uppenbart att tecknet inte kan beteckna vad som helst. De verkar således förlita sig på en intuitiv kunskap om en allmän betydelse som hör till engelska språkets normer. Denna kunskap sätter upp språkligt bestämda gränser som är oberoende av de visuella scenernas variation. Vi har vidare sett att betydelsen av en fras som *open the bottle* inte kan reduceras till en bildlig föreställning eller demonstration. Sådana förankringar i erfarenheter utanför språket är inte uttömmande. De är särfall på samma sätt som en scen i figur 5.8 ovan är ett särfall. Till sist har vi sett att omdömet att *open the sun* inte svarar mot något känt sakförhållande förutsätter att vi förstår en betydelse. Att ett tecken är svårbegripligt är inte detsamma som att det är grammatiskt obegripligt.

5.13 Den grammatiska meningen

Den föreliggande undersökningen av språket som teknik inleddes med intagandet av den grammatiska inställningen. Intagandet övergick snart till en renodling av den grammatiska inställningen.

Undersökningen gick från talad teknik till ren teknik. Därefter har jag steg för steg visat hur en ren grammatisk åskådning av tecknet kan fullbordas. Genomgående i detta förlopp har varit att hålla isär en hermeneutisk erfarenhet av språket från en grammatisk erfarenhet av språket. Den hermeneutiska erfarenheten bestäms av alla de motiv och intressen som upptar språkbrukarna i deras naturliga involvering med språket. Den grammatiska erfarenheten är en tillbakagång till en underliggande språkliga organisation, utan vilken involveringen inte skulle kunna fortskrida genom ett allmängiltigt, förvissat och normbundet bruk av språket. Det har varit viktigt att avtäcka principerna bakom teknikens funktion i relation till talet, dvs. att inte bara fastställa att den är ideal och låta det vara definition nog. Strävan har varit att beskriva de grammatiska idealiteternas speciella karaktär.

I detta arbete har den artikulatoriska abstraktionen varit genomgående. Men den har inte varit allenarådande. Vid sidan av denna har också den förenhetligande abstraktionen spelat en roll. Denna ska försäkra oss om en betydelsemässig enhet inom ett tecken och leder därför inte prompt till slutsatsen att alla tecken har en enda betydelse. Den här distinktionen avser att klargöra två olika sätt på vilka grammatiken bör arbeta med språket. Dels går vi tillbaka till språkets artikulation, som är en förutsättning för alla betydelser. Dels går vi tillbaka till enhetsbetydelser, till den abstraherade tankemässiga enheten som återkommer i alla sammanhang. Den artikulatoriska abstraktionen upprätthåller en strukturell princip. Den förenhetligande abstraktionen skalar bort, gör sig av med alla bestämningar som inte är nödvändiga för att vidmakthålla en betydelsemässig enhet genom betydelsernas variation. Det kan inte nog betonas att den grammatiska erfarenhet av språket som vi härmed gör oss inte kan vara normal, inte kan kännas naturlig och framförallt inte kan tillfredsställa en vanlig strävan efter begriplighet. När vi tänker med språket gör vi det hermeneutiskt. I talet förstår vi som vi brukar. I tekniken uppfattar vi däremot en underliggande ordning som normalt inte står i centrum för det språkliga intresset.

Undersökningen av talet avslutades med en beskrivning av talets innebörd. Jag sade där att innebörden är konkret, därför att den består av många bestämningar. Undersökningen av talet handlade om dessa bestämningar. Undersökningen av tekniken har på ett omvänt sätt undersökt sättet på vilket språket är abstrakt. En bestämning, artikulationen, som vi inte kan få upp ögonen för i den hermeneutiska inställningen, har lagts till, men sedan har vi skalat bort. I detta arbete har inte några slutsatser dragits tillbaka. Beskrivningen av talet har inte tillintetgjorts, språket har inte förlorat sin roll i tillvaron och människan har inte berövats sin kreativa språkutövning. Talet har kort sagt bara suspenderats. En sak har lagts åt sidan så att vi kan få tillgång till en annan. Endast på detta sätt ska intagandet och det konsekventa genomförandet av den grammatiska inställningen förstås: inte som ”*la langue* framför allt”, utan som ”*la langue* också”.

KAPITEL 6

Språket självt

Tanken att språket består av två ordningar av fenomen har under loppet av undersökningarna bekräftats på åtskilliga områden. Det är inte rimligt att anta att språket bara är tal, bara teknik, bara språk. Det är inte bara en verksamhet som skapar sin egen mening i ett sammanhang av ändamål och motivationer. Det är inte bara en uppsättning ideala medel som återkommer i ett identiskt skick i sådana sammanhang. Och det är inte en odelad helhet utan klara gränser mellan de två språkliga funktionssätten. Språket är tal *och* teknik. En fullständig beskrivning av språket kräver därför att vi tar hänsyn till båda sidorna och gör bägge rättvisa. Den kräver att vi ger akt på deras egenart, att vi inte överfaller talet från teknikens håll eller tekniken från talets. Och den kräver samtidigt att vi arbetar med dem på ett så pass öppet sätt att vi inte försummar deras inre samhörighet.

De föreliggande undersökningarna är ett försök till en sådan beskrivning. De har varit mer av en ansats än en fullbordan. De har inte varit uttömmande. Men något annat skulle inte ha varit genomförbart. För att ha minsta chans att få grepp om helheten har vi varit nödda att hålla farten. Områden, som varit väl värda mer långtgående undersökningarna, har ibland hastats förbi. Hit hör åtskilligt på talets område, där det finns en ofantlig mängd företeelser som skulle kunna undersökas på det samtidigt fenomenologiska, hermeneutiska och strukturerande sätt som demonstrerats i de föreliggande undersökningarna. Hit hör lika mycket på teknikens område, som uppenbarligen består av en mängd företeelser vid sidan av sina grundläggande strukturerande principer. Särskilt bör näm-

nas att undersökningarna så gott som lämnat teknikens formella betydelser oberörda och att de bara i liten mån berört förbindelserna mellan språk och icke-språk. Även om språkliga betydelser inte kan reduceras till innehåll i varseblivningen, kan de tänkas ha en grund i icke-språkliga fenomen. Resultaten i de föreliggande undersökningarna påvisar deras egenart, men utesluter inte sådana beroendeförhållanden, vilka här lämnats utan närmare beaktande. Dessa luckor i beskrivningen är förstås som alltid otillfredsställande. Men där undersökningarna har förlorat i detaljrikedom har de förhoppningsvis vunnit i överblick. I alla händelser kan resultaten av undersökningarna nu sammanfattas i ett helhetsbegrepp om språket som tal och teknik.

Utgångspunkten för undersökningarna har varit att språket kan uppfattas i två huvudsakliga inställningar som i sin tur vilar på den neutrala synpunkten att språk är språk. Det språkliga material som vid ett tillfälle är givet för medvetandet kan framträda på olika sätt beroende på sättet som språkmedvetandet är inställt. För att använda en liknelse: språket kan brytas såsom en stråle genom en prisma och visa sig med olika färg. Det är språk och förblir språk men språk med olika karaktär. I de här undersökningarna har jag således växlat mellan den hermeneutiska och den grammatiska inställningen till språket. Denna metod ger oss på ett behövligt sätt tillgång till både talet och tekniken, men den löser i och för sig inte upp knuten, när det kommer till frågan om deras inre samhörighet. Problemet är att det ändå finns likheter och relationer, sätt på vilka tal och teknik överensstämmer och samverkar, trots att de är av olika slag. Det finns en enhet och en spänning som måste begreppsliggöras för att klart förstås. Uppgiften har alltså varit att föra samman två fenomen av till synes motstridig art så att de inte uppfattas som motsägelser i färd med att få ett helhetsbegrepp om språket på fall. Istället måste de visa sig som två ordningar som var för sig har sin funktion och princip och som tillsammans bildar ett större enhetligt fenomen. Vilket är då detta språkbegrepp? Det kan inte tänkas i ett slag. Det kan inte sammanfattas i en princip. Det måste utveckla sig i tre steg:

1. På grundval av *likheten* mellan tal och teknik (såsom *språk rätt och slätt* utan åtskillnad)
2. På grundval av *olikheten* mellan tal och teknik (såsom *tal och teknik*)
3. På grundval av *relationen* mellan tal och teknik (såsom *språket självt*).

Det första steget svarar mot ett odelat begrepp om språket, enligt vilket språket förblir ett och detsamma. Det är ett begrepp som svarar mot evidensen att språket är ett enhetligt fenomen genom alla sina framträdelser. Men det ger inte akt på språkets funktionella uppdelning. Det känns inte vid att förloppet av en ständigt föränderlig mening understöds av upprepningen av idealt fixerade enheter som ger den skapande verksamheten en regelbunden form. Begreppet har sin begränsade giltighet, men är alltför enkelt och kan till och med vara skadligt. Det finns här ännu anledning att hörsamma Saussures varning. Om vi blir fast i denna ståndpunkt framstår språkvetenskapens föremål som ”en suddig massa av oregelbundna föremål utan inbördes förbindelse”.[1] Vi växlar mellan tal och teknik, men uppfattar inga klara gränser. De blandas samman till ett vagt mellanting.

Det andra steget svarar mot ett uppdelat begrepp om språket, enligt vilket språket består av tal och teknik. Det är ett begrepp som svarar mot evidensen att språket genom erfarenhetens växlingar visar sig på två principiellt skilda sätt. Dels visar det sig som en fixpunkt för talets variationer, dels visar det sig som en skapande verksamhet för sig. Enligt detta begrepp kan man antingen ta båda sidorna i sikte eller tilldela den ena sidan en klart privilegierad position. Om man gör det senare försummar man språkets enhet och kan inte komma vidare till nästa steg. Språket blir tal *eller* teknik. I de här undersökningarna har därför ett odelat begrepp om språket ständigt hållits närvarande så att talet och tekniken beskrivits med

[1] Saussure, *Kurs*, 32.

språkets enhet i åtanke. Genom att tal och teknik på detta sätt uppfattats mot bakgrund av varandra har vägen hållits öppen för det sista steget.

Det tredje steget svarar mot ett sammansatt begrepp om språket, enligt vilket språket är en funktionell samverkan mellan tal och teknik. Det är ett begrepp som svarar mot evidensen att språket trots sin uppdelning visar sig som ett enhetligt område av fenomen. I förlängningen måste det även vara ett begrepp som visar att tal och teknik precis på grund av denna uppdelning kan vara och förbli vad de är. Det är ett begrepp som inte omedelbart kan visas i någon ren hermeneutisk eller ren grammatisk åskådning, där vi uppfattar en viss art av språklig mening. Det är inte heller ett begrepp som kan bekräftas av en enkel, neutral språkuppfattning, för vilken språk är språk rätt och slätt. Det är ett begrepp som måste återgå på samspelet mellan meningsarterna, på insikten att deras sätt att fungera inte strider mot utan tvärtom understöder varandra. Det kräver inte bara en växling mellan inställningarna till språket. Det kräver även att vi ger akt på deras ömsesidiga relation, att vi från respektive sida av språket uppfattar beroendet av den andra.

De tre stegen ska inte förstås som en väg som när den en gång avverkats är ur världen. De är steg därför att de förutsätter varandra i den ordning som de nämnts. De kräver även i samma ordning en tilltagande mängd arbete. Det första steget är taget så snart vi i en reflektion uppfattar språk som språk och kan vara förvetenskapligt och rent naivt. Det andra steget förutsätter en medveten reflektion där vi ger akt på sättet som språket är givet för medvetandet. Och det tredje steget kräver att vi för samman och relaterar resultaten från det föregående steget till varandra. När stegen väl har genomförts för någon aspekt av språket kan vi växla mellan dem såsom mellan tre synpunkter. Vi kan se: det här är den enkla enheten, det här uppdelningen, det här relationen. I de föreliggande undersökningarna har jag inte kunnat fullborda en sådan beskrivning av alla språkets aspekter. Men tillräckligt mycket har täckts in för att jag nu ska kunna ge några exempel. Låt oss först se på samvaron och sedan på tecknet.

Både som tal och teknik är språket en samvaro. Språket är något som blir förstått eller kan bli förstått av andra människor. Det ligger i språket som fenomen att det har sin hemvist i det gemensamma livet. Ett rent privat, individuellt språk, med en principiellt inskränkt hemvist hos en enskild människa, är en orimlighet. Det skulle inte kännas igen som språk och vore därför inte heller språk. På denna nivå av en elementär samvaro, av en intersubjektiv förbindelse rätt och slätt, uppvisar talet och tekniken en enkel enhet. I formen av tal och teknik har språket emellertid olika sätt att föra språkbrukarna samman.

I den hermeneutiska inställningen är språket något som *vill* eller *säger* en något. I den grammatiska inställningen är språket något som bara *har* eller *är* något. Talet är en del av människans livsverksamhet. Det kräver en involvering med språket och uppfattas därför utifrån en livssituation. Förståelsen bestäms inom ett sammanhang av ändamål och motivationer. Tekniken är däremot abstraherad från det verkligt levda livet och kan bara uppfattas genom en distansering från talets alla omständigheter. Distanseringen leder härmed till ett förallmänligande av förståelsen: att förstå en teknik är att förstå såsom vem som helst skulle kunna förstå.

Utifrån uppdelningen kan vi till sist få syn på relationen mellan talets och teknikens samvaro. Som tal är språket ett socialt utbyte, en tummelplats för det mänskliga livets alla angelägenheter. Som teknik är språket en social överensstämmelse, ett underlag som utgör grunden för talets meningsbildning. Två språkbrukare kan vara överens, överlägga eller strida sinsemellan på grundval av en gemensam grammatisk förståelse. På samma grundval kan de till och med uppleva ett totalt hermeneutiskt sammanbrott. De kan vara fullkomligt oeniga om begreppens betydelser, om gesternas konditioner, om det rätta sättet att resonera, om normerna för det språkliga utbytet osv., och ha försvinnande små utsikter att nå något som helst samförstånd, precis därför att de trots allt talar samma språk. Två språkbrukare som inte talar samma språk kan inte på detta sätt vara oense i talet.

Samma stegvisa beskrivning kan upprepas för tecknet. Både som tal och teknik består språket av tecken. I största allmänhet är ett tecken en enhet som utgörs av innehåll och uttryck, där innehållet är tematiskt men indirekt och uttrycket otematiskt men direkt. Innehållet och uttrycket är kvalitativt olikartade och diskontinuerliga. Därtill är ett språkligt tecken dubbelt artikulerat och kan utvecklas till en större enhet i ett förlopp som saknar ett principiellt slut. Dessa egenskaper gäller för tecknet i både den hermeneutiska och den grammatiska inställningen. Tal och teknik är i detta avseende lika. Men i de två inställningarna till språket har tecknet väsentligt olika karaktär.

I den hermeneutiska inställningen är ett tecken en konkret tanke eller ett tankekomplex. Förståelsen av ett tecken är inte strikt reglerad. Tecknet är tolkningsbart. Dels tolkas det genom involveringen, dels genom det språkliga förloppet i och för sig, dvs. genom att en förståelse kommer till tals. Tecknet är utlagt i en text och kan alltid utläggas genom en fortsatt text. När ett tecken tolkas och förstås sker det i ett sammanhang, i en konkret verksamhet. I den mån språkbrukaren har tillfälle och motivation att tolka kommer förståelsen av tecknet att utvecklas i ett tolkningsförlopp. När det inte längre finns möjlighet att fortsätta eller något ändamål att uppnå upphör också tolkningen. I sin hermeneutiska funktion är förståelsen och bildningen av ett tecken ett resultat av människans fattningsförmåga, av hennes förmåga att tänka och bilda begrepp. Till samma funktion hör tecknets förmåga att gälla något. Tecknet sträcker sig ut i världen och känner på detta område inga klara gränser. Det språkliga tecknet är den meningsart som kan göra allting till en sak att ha en mening om.

I den grammatiska inställningen är ett tecken en abstrakt enhet som bestäms inom ett system av oppositioner. Det kan nu uppfattas på två radikalt grammatiska sätt och på ett försakligande sätt som i någon mån redan leder bort från den rena grammatikens område. Tecknet kan först uppfattas genom en artikulatorisk abstraktion, där vi ger akt på skillnaden mellan tecken, dvs. på sättet som språket

är strukturerat genom kommutation. Tecknet kan därefter uppfattas genom en förenhetligande abstraktion, i vilken vi skalar bort alla bestämningar som inte är nödvändiga för att vidmakthålla en abstrakt tankemässig enhet genom betydelsernas variation. Tecknet kan till sist uppfattas genom att vi även låter den allmänna kunskapen om saker i världen träda in som en del av förståelsen. Även om en sådan sakbetydelse närmar sig talets mening, förblir den grammatisk därför att den är allmänt bestämd och saknar referens. Även från en grammatisk synpunkt har tecknet en gränslös mening, men nu inte på samma sätt som i talet. Meningen är gränslös därför att den inte är bestämd förhållande till vad en människa kan tänka. Den grammatiska förståelsen av ett tecken måste således vara märkbart abstrakt och kan inte tillfredsställa den hermeneutiska förståelsens normala krav på begriplighet. Meningen är således samtidigt otillräcklig för talets ändamål.

Utifrån uppdelningen kan vi till sist se hur talet och tekniken samverkar inom tecknets enhet. Tekniken tillhandahåller en uppsättning skarpt avgränsade tecken som kan kombineras och komma till bruk i talet. Genom språkets artikulation får tekniken en diakritisk funktion i talet. Trots att talet kännetecknas av en föränderlig, tolkningsbar mening består det överallt av artikulerade tecken. Utan detta ordnande element skulle talet förfalla i en ren uttrycksimpuls. Det skulle berövas sin karaktäristiska förmåga att låta något särskilt och bestämt komma till tals. Genom strukturens förenhetligande tendens tillhandahåller tekniken dessutom enhetsbetydelser som ger språkbrukarna ett tankemässigt underlag för en förståelse. Enhetsbetydelserna är ett underlag, precis därför att de inte tillfredsställer den hermeneutiska förståelsens behov av konkretion. De är otillräckliga för talet. Men något annat skulle de inte kunna vara om tekniken ska tillåta talet att uttrycka sig fritt. Tekniken fungerar alltså på ett dubbelt sätt. Genom sin struktur håller tekniken talet på plats och genom sin abstraktion håller det talet fritt. Genom att det grammatiska tecknet både är gränslöst och otillräckligt kan språket ta sig an erfarenheter som ännu inte gjorts, föremål som ännu inte upptäckts och tankar som ännu inte tänkts. Tecknet är

inte splittrat i två oförenliga meningsarter. Det abstrakta, grammatiska tecknet står inte i motsättning till det konkreta, hermeneutiska tecknet. Det förra låter tänkandet fullbordas i det senare.

På ett liknande sätt kan flera andra aspekter av språket som tal och teknik sammanfattas. På åtskilliga områden uppvisar talet och tekniken motsvarigheter, fenomen av ett likartat slag, som i ett visst avseende trots allt är fenomen av samma slag, såsom precis illustrerats för samvaron och tecknet. Språket har text, sekvenser av betydelser som står i relation till varandra. Det har individuella realiseringar i ett här och nu. Det har ett engagemang, en förbindelse med en människa som tilldelar materialet en mening. Det har traditioner som med sina konventioner gör språket till föremål för normativa omdömen. Det har tecken med sakmässiga korrelat, till vilket skilda tecken kan relateras och där de kan sammanstråla i likvärdighet. Trots att de hermeneutiska och grammatiska framträdelserna av dessa fenomen måste hållas isär kan vi inte undgå att lägga märka till deras likhet. De hänger samman. De bildar var för sig en enhet på nivån av den enkla odelade språkuppfattningen. När vi uppehåller oss här, vid språket rätt och slätt, har vi trots allt vid alla tillfällen en språklig erfarenhet som utmärker sig genom att vara annorlunda än andra erfarenheter.

Men genom att fästa en större uppmärksamhet på erfarenhetens variationer kan vi se att talet och tekniken fungerar på olika sätt i vart och ett av fallen. För talet är texten ett oändligt förlopp som produceras av en fri aktivitet, för tekniken ett oändligt förlopp som produceras enligt ett system. För talet är positionen i ett här och nu en irreducibel individualitet, för tekniken instansen av en typ. För talet är engagemanget en involvering, för tekniken en distansering. För talet är konventionerna trots allt ganska fria, knappast nödvändiga att efterleva för något ska kunna komma till tals; för tekniken är de en förutsättning för att något alls ska kunna bli förstått. För talet är tecknets förhållande till ett sakmässigt korrelat ett perspektiv, som är bundet till ett sammanhang; för tekniken är detsamma olika enhetsbetydelsers realisering i en och samma sakbetydelse. Överallt kan vi här se hur en inledande likhet övergår i olikhet.

Inget av de områden som precis berörts har belysts tillräckligt i de föreliggande undersökningarna. Vi har iakttagit några förhållanden, som förvisso inskärper skillnaden mellan tal och teknik, men de har inte utretts i alla sina variationer och förbindelser. Därmed kan inte heller deras relation sammanfattas på något uttömmande sätt. Särskilt angelägen tycks mig här uppgiften vara att klarlägga skillnaden mellan talets och teknikens normer och att klassificera deras olika arter. Denna uppgift hänger i sin tur samman med uppgiften att systematisera talets traditioner.

Avslutningsvis kan nu relationen mellan tal och teknik sammanfattas i största allmänhet. Talet förutsätter tekniken, därför att tal utan en teknik skulle förfalla till en formlös massa av odifferentierad mening. Någon språklig mening kan inte komma till tals utan en språklig artikulation. Tekniken ger talet ett ordnat underlag och en förberedande överensstämmelse så att språkbrukare kan förstå varandra. En förståelse på talets plan förutsätter alltid en förståelse på teknikens plan. Tekniken, å andra sidan, förutsätter talet, därför att en teknik måste kunna omsättas i tal för att överhuvudtaget vara en teknik. En teknik som inte omsätts i tal dör dessutom ut såsom ett medel för tal. Uppdelningen av språket i tal och teknik löser alltså inte upp språkets enhet. Den leder inte till en motsägelse, inte till en klyfta, inte till ett sönderbrutet språk. Tal och teknik är inte spillrorna av ett verkligt, mera äkta, ouppdelat språk. Uppdelningen är en samverkan mellan två arter av mening som förutsätts av språket självt. En teknik består av abstrakta, ideala betydelser precis därför att den kan upprepas i en oändlig mängd tal. När vi nu uppfattar tekniken i en grammatisk åskådning tänker vi strängt taget inte bort talet. Vi suspenderar talets konkretisering av teknikens betydelser på grundval av teknikens förmåga att upprepas i ett förlopp av tal. Renodlingen av den grammatiska inställningen är således inte en idealisering som postulerar ett isolerat språksystem som antas stå bortom alla förbindelser med språkbrukarnas verklighet. Den är en konsekvent genomförd reflektion över talets underlag, en reduktion till språkbrukarnas beredskap för tal.

Undersökningarna har nu i stora drag, när det gäller principen, lett fram till ett helhetsbegrepp om språket. Detta begrepp svarar mot evidensen som vi får genom att omväxlande betrakta språket från en neutral, en hermeneutisk och en grammatisk synpunkt. I denna växling håller vi tekniken närvarande i talets omkrets och talet i teknikens och kan därmed se att de två inte förhindrar, men förutsätter varandra. Begreppet utvecklar sig i tre steg: genom deras likhet, olikhet och relation. I denna ordning visar sig språket som *språk rätt och slätt*, som *tal och teknik* och som *språket självt*.

Summary

In the last hundred years, many linguists have taken their cue from distinctions dividing language into two parts, with one part taking precedence over the other as the proper object of linguistic research. Typically, the main interest has been to study language as an autonomous system, leaving aside the concrete, contextual and dynamic aspects of language in use. While there have been several formulations of such distinctions, the most famous still ought to be Saussure's *langue* and *parole*.

The present thesis is a phenomenological investigation into one such division: language as *speech* and language as *technique*. This time around, however, the aim is not to limit the field of linguistic research. The aim is instead to pay equal attention to both parts and, in doing so, to advance an integral concept of language. Such a concept has to fulfil three tasks: it has to give both parts their due importance, it has to show how and why the distinction is made, and it has to do so without creating an insurmountable gap between the two parts. Since speech and technique are what make up language, an integral concept of language must be able to accommodate both as equally important and mutually dependent parts within language as a whole. All this can be achieved, I argue, by studying language as speech and as technique separately while keeping them in close proximity to each other. In this way, speech and technique can be defined not only on basis of their distinctive features, but also on basis of their mutual relation.

In other words, the idea of language formulated in the present thesis is grounded in a *phenomenological notion of language*, aims towards *an integral concept of language* and includes a *full-fledged concept of speech*, i.e. a concept taking its point of departure in speech itself, without falling back on grammatical notions of what language is. These traits contribute to the novelty of the concepts

of *speech* and *technique* and set them off from earlier concepts, such as Saussure's *langue* and *parole* or Hjelmslev's *sprogbygning* and *sprogbrug*.

From a phenomenological point of view, the distinction between speech and technique relies on the observation that linguistic expressions can be *experienced* in two fundamentally different ways. In most circumstances, they are experienced as utterances in which something has been said in a context of practical purposes and motivations. In this capacity, language consists of contextual senses prone to vary between interpretations. On the other hand, language may also be experienced as repeatable words, phrases or sentences, which will remain the same words, phrases or sentences throughout many utterances. In this capacity, language consists of ideal units, which do not change as long as the language remains the same. These manifestations of language – the two ways in which it appears to consciousness – are fundamentally different, and have to be dealt with accordingly. Facing the difficulty of the difference of experiences, it might be tempting to try to find a middle ground between speech and technique, a position from which language no longer appears to be fully speech, neither fully a technique. But this, I argue, is a mistake. Instead, we should affirm both parts of language and pursue them in two different ways corresponding to the initial difference in experience. For speech, we approach language in a *hermeneutic* way, and for the technique, we approach language in a *grammatical* way. Only from the position of fully endorsing both points of view is it possible to achieve an integral concept of language.

This approach stands out against three common ways of dealing with similar distinctions. The classical way is that of Saussure. Saussure assumes that the technique (or, in his terminology, the system) makes up the core of language, and thus leaves speech aside, perhaps to be studied in a special linguistics at a later time. A similar strategy is proposed by Hjelmslev. Like Saussure, he does not dismiss a study of speech, but insists that such a study has to be modelled on an

immanent study of language as an autonomous system of pure relations. In actual practice, however, this strategy always seems to lead to an indefinite procrastination of what is to be achieved. One never reaches a time when a study of speech can commence. Thus linguistics remains stuck in a grammatical point of view.

Another way to deal with the division of language is to refute the concept of a technique (or a system, a structure, etc.) altogether. On this view, the true essence of language resides in speech, while the technique is an artificial construct created by the linguist. This line of thought has been pursued by Roy Harris, who argues that linguistics should have "the renewal of language as a continuously creative process"[1] as its subject matter. Finally, a third way is to put the distinction as such into question. The distinction, the proponents of this view argue, leads to "an internally divided grammar, a conception of language with, so to speak, a hole in the middle".[2] After the division has been established it is difficult, if not impossible, to reconstruct an integral concept of language, or so it is argued.

In contrast to these views, the present investigations proceed to study speech in a radically hermeneutic way and the technique in a radically grammatical way. These two studies of language rest on two different attitudes to language (corresponding to the experiential difference between speech and technique): the study of speech rests on the *hermeneutic attitude* to language and the study of the technique on the *grammatical attitude* to language. The hermeneutic attitude is the natural attitude, the attitude speakers have under normal circumstances, whereas the grammatical attitude is a special case, requiring a somewhat unnatural change of interest. By paying attention to the naturalness of the hermeneutic attitude, acknowledging that it is true to the linguistic experience of speakers, and by defending the grammatical change of interest, acknowledging that it is true to the underlying mechanism of speech, we can

---

[1] Harris, *Language myth*, 164.

[2] Geeraerts & Cuyckens, "Introducing cognitive linguistics", 11.

fully endorse both points of view while keeping the distinction in place.

Following the principle of separating the study of speech from the study of technique, I provide an independent description of speech and propose that speech should be analysed as comprised of three principal regions, namely *moments*, *interfaces* and *dimensions*. Moments are the primary objects of linguistic intentionality, i.e. what the apprehension of speech is primarily directed towards as an object of understanding. There are four main moments: *content* and *expression*, which make up a *sign*, and *action* and *articulation*, which make up a *gesture*. The function of a sign is to represent things and states of affairs, whereas the function of a gesture is to act in the world of social relations. While a sign presents speakers with a conceptual content, a gesture adds to this content a particular action. By saying something one is also, as Austin once stated, doing something.

Interfaces are modes of association with a context. There are three interfaces: *coexistence*, the relation between utterances, *being-about*, the relation between speech and what speech is about, and *involvement*, the relation between speech and the free activity of the speaker who is engaged in producing and understanding speech. The interfaces allow speech to participate in the world, both in the sense of being part of the world and in the sense of being a meaning about this world. In other words, they are both ways in which an utterance depends on the world outside of itself and ways in which an utterance bestows meaning upon this world, thus making the world dependent on speech.

Dimensions are composite layers of meaning in speech. There are three dimensions: *enunciation*, *text* and *sense*. Enunciation is the composite meaning of the interfaces from the point of view of the individuality of speech. Whenever language is truly understood as speech it is also understood as an event, as an irreducible *hic et nunc*, which cannot be transposed to another time and place. Text is the composite meaning of the moments from the point of view of their process. In the capacity of being a text, speech explicates meaning

that inherently belongs to speech. In short, text is speech that performs work on itself. Finally, sense is the composite meaning of speech as such. In the present thesis, *sense* is also the cover term for the kind of linguistic meaning characteristic of speech. This kind of meaning, however, cannot be described except with reference to the multitude of sources of meaning found in speech. Therefore, a general description of speech is in effect also an explication of sense.

In regard to the technique, I address the question what it entails to adopt the grammatical attitude to language. In experiencing language as speech, language is embedded in a context of practical purposes and motivations. In this capacity, language calls for our participation, compelling us to engage with or to withdraw from its demands, and it is as such a fundamental matter of living a human life. In experiencing language as a technique, we distance ourselves from this natural experience. Instead, we experience language as only *having* or *being* something, far removed from the demands of concrete thought and communication, where language rather *tells*, *wants* or *demands*. In this attitude, we no longer deal with the language of natural, lived experience, but with the language of grammatical reflection. The object of linguistic experience changes into the technique.

But this change does not lead all the way to a description of a pure technique. A pure technique is different from a merely spoken technique. The latter is the manner in which grammatical units have come to be used in speech. A pure technique, on the other hand, is not apprehended *in* speech, but as a system *for* speech – not as actual speech, but as linguistic units that may be used in speech. To describe a pure technique, we must assume three principles that allow for further grammatical abstractions: 1) The apprehension of the technique is independent. It is not guided by a hermeneutic interpretation. 2) Speakers have *a priori* knowledge of the technique. They are acquainted with it and they already know its norms. 3) The technique is already given. It is an existing set of grammatical idealities. These principles are necessary for a descrip-

tion of ideal units that are used iteratively in speech. They correspond to the *generality*, *certainty* and *norm abidance* in the speakers' use of a technique. Without them we would only able to describe units *restricted to an utterance*, units as they *could be* and units as they are *understood by an individual*. But if grammar is to describe an underlying mechanism of speech, it has to describe units *outside of any utterance*, units as they *already are* and units as they are *understood by convention*.

While this abstraction leads to the realm of pure grammatical phenomena, it does not as such provide a comprehensive description of grammatical meaning as opposed to hermeneutic meaning. The next task is to account for the generality of grammatical meaning. In regard to this issue, I argue that the generality of grammatical meaning cannot be the result of a simple generalisation from speech; rather, it is the result of the structure of the technique. The structure, in and of itself, dictates generality before any such generalisation. This view conforms with the common assumption of all structural approaches to language, namely that there is an autonomous linguistic system. Returning to some of the arguments for this assumption in structural linguistics, I elaborate on three related ideas: that a language is articulated in a unique way, that this articulation creates signs constituted by a solidarity between content and expression, and that linguistic content on this level is not identical to concepts or thoughts. In other words, a linguistic sign at the grammatical level of description is not a sound that stands for a thought or a concept. It is a unit in between the realms of sounds and thoughts.

In the final chapter, the results of the previous investigations are elaborated into a threefold integral concept of language. While this concept was already hinted at in the first chapter, it could not be fully realised before the completion of the separate investigations of speech and technique. The path we had to take runs as follows. First, we encounter language, that is we identify a certain kind of phenomena as being linguistic phenomena. Then we notice varia-

tions in the experience of these phenomena and identify two principle attitudes of linguistic experience. On basis of these attitudes we divide language into speech and technique. Finally, we relate the two parts of language to each other and notice how they support and presuppose each other, despite the sharp distinction established in the second step. Thus, the integral concept of language unfolds in three steps: 1) on basis of the similarity between speech and technique (*language pure and simple*), 2) on basis of the dissimilarity between speech and technique (*speech and technique*), and 3) on basis of the relation between speech and technique (*language in it self*).

According to this notion of language, the concepts of speech and technique does not in any way contradict each other. Rather, they are the two essential modes within the linguistic whole. Adopting the grammatical attitude to language is therefore not the same as disregarding speech. Strictly speaking, we do not at all disregard speech: we suspend the concretization of linguistic meaning in speech on basis of the capacity of the technique to be repeated in an infinite amount of speech. This grammatical stance is thus not an idealization that postulates a linguistic system beyond all connection with the actual reality of speakers. It is a reflection on the grammatical foundation of speech, a reduction to the speakers' readiness for speech.

Litteratur

Alexander, Werner, *Hermeneutica generalis: Zur Konzeption und Entwicklung der allgemeinen Verstehenslehre im 17. und 18. Jahrhundert*, M & P, Stuttgart, 1993.

Apel, Karl Otto, *Transformation der Philosophie*, 2 bd, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1976.

Ast, Friedrich, *Grundlinien der Grammatik, Hermeneutik und Kritik*, Landshut, 1808.

— *Grundriß der Philologie*, Landshut, 1808.

Aurora, Simone & Patrick Flack, ”Phenomenology and linguistics”, i *Metodo* 4:2, 2016, s. 7–12.

Austin, John, *How to do things with words: The William James lectures delivered at Harvard University in 1955* (1962), 2. utg., Harvard University Press, Cambridge, 1975.

Bachtin, Michail, *Toward a philosophy of the act*, översatt av Vadim Liapunov från *K filosofii postupka* (1919–21), University of Texas Press, Austin, 1993.

— *Speech genres and other late essays*, översatt av Vern W. McGee, University of Texas Press, 1986.

Baerman, Matthew, Dunstan Grown & Greville G. Corbett, *The syntax–morphology interface: A study of syncretism*, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.

Bally, Charles, *Traité de stylistique française* (1921), bd 1, 2. utg., Librairie Georg & Cie, Genève, 1951.

Betti, Emilio, *Allgemeine Auslegungslehre als Methodik der Geisteswissenschaften*, översatt av författaren från *Teoria generale della interpretazione* (1955), Tübingen, 1967.

— *Die Hermeneutik als allgemeine Methodik der Geisteswissenschaften*, Tübingen, 1962.

Björk, Ingrid, *Relativizing linguistic relativity: Investigating underlying assumptions about language in the neo-Whorfian literature*, Uppsala universitet, Uppsala, 2008.

Bloomfield, Leonard, *An introduction to the study of language*, Henry Holt, New York, 1914.
— *Language* (1933), 2. utg., Allen & Unwin, London, 1935.
— ”Language or ideas?”, i *Language* 12:2, 1936, s. 89–95.
— ”Philosophical aspects of language” (1942), i Bloomfield, *A Leonard Bloomfield anthology*, Indiana University, Bloomington, 1970, s. 396–399.
Blomberg, Johan, *Motion in language and experience: Actual and non-actual motion in Swedish, French and Thai*, Lunds universitet, Lund, 2014.
Blomberg, Johan & Jordan Zlatev, ”Actual and non-actual motion: Why experientialist semantics needs phenomenology (and vice versa)”, i *Phenomenology and the cognitive sciences* 13:3, 2014, s. 395–418.
Boeckh, August, *Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, 2. utg., Teubner, Leipzig, 1886.
Bouissac, Paul, *Saussure: A guide for the perplexed*, Continuum, London, 2010.
Bühler, Karl, *Sprachtheorie: Die Darstellungsfunktion der Sprache* (1934), Fischer, Stuttgart, 1982.
Bœckh, August, *Encyklopädie und Methodologie der philologischen Wissenschaften*, 2. utg., Leipzig, 1886.
Cassirer, Peter, *Deskriptiv stilistik: En begrepps- och metoddiskussion*, Almqvist & Wiksell, Göteborg, 1970.
— *Stilistik och stilanalys*, Biblioteksförlaget, Stockholm, 1986.
— *Stil, stilistik och stilanalys*, 3. utg. Natur och kultur, Stockholm, 2003.
Čermák, František, ”Synchrony and diachrony revisited”, *Folia linguistica historica* XVII:1–2, 1996, s. 29–40.
Chomsky, Noam, *Syntactic structures*, Mouton & Co, The Hague, 1957.
— *Aspects of the theory of syntax*, M.I.T. Press, Cambridge, 1965.
— *Knowledge of language: Its nature, origin, and use*, Praeger, New York, 1986.
— ”Linguistics and adjacent fields: A personal view”, i Asa Kasher (red.), *The Chomskyan turn*, Basil Blackwell, Oxford, 1991, s. 3–25.
— ”Naturalism and dualism in the study of language and mind”, i *International journal of philosophical studies* 2:1, 1994, s. 181–209.
— *New horizons in the study of language and mind*, Cambridge University Press, Cambridge, 2000.
— *The architecture of language*, Oxford University Press, Delhi, 2000.

— *Language and mind*, 3. utg., Cambridge University Press, Cambridge, 2006.
Coseriu, Eugenio, ”Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der strukturellen Semantik”, i Hartmann & Vernay (red.), *Sprachwissenschaft und Übersetzen*, München, 1970, s. 104–121.
— *Einführung in die strukturelle Betrachtung des Wortschatzes* (1970), Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1973.
— *Leistung und Grenzen der transformationellen Grammatik*, TBL Verlag Gunter Narr, Tübingen, 1975.
— ”System, Norm und Rede”, översatt av Uwe Petersen från ”Sistema, norma y habla” (1952), i *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*, s. 11–101.
— *Sprachtheorie und allgemeine Sprachwissenschaft*, Fink, München, 1975
— *Sprache: Strukturen und Funktionen: XII Aufsätze zur allgemeinen und romanischen Sprachwissenschaft*, Narr, Tübingen, 1979.
— ”Linguistic competence: What is it really?”, (The presidential address of the Modern Humanities Research Association), *The modern language review* 80:4, s. xxv–xxxv, 1985.
— ”Bedeutung, Bezeichnung und sprachliche Kategorien”, särtryck ur *Sprachwissenschaft* 12:1, 1987.
— *Formen und Funktionen: Studien zur Grammatik*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1987.
— *Einführung in die Allgemeine Sprachwissenschaft* (1988), 2. uppl., Francke Verlag, Tübingen, 1992.
— *Textlinguistik: Eine Einführung*, 4. utg., Narr, Tübingen, 2007.
— *Sprachkompetenz: Grundzüge der Theorie des Sprechens*, 2. utg., Gunter Narr Verlag, Tübingen, 2007.
Derrida, Jacques, *Husserl och geometrins ursprung*, översättning från *L'origine de la géométrie* (1962) av Hans Ruin, Thales, Stockholm, 1991.
Di Cesare, Donatella, ”Die aristotelische Herkunft der Begriffe ἔργον und ενέργεια in Wilhelm von Humboldts Sprachphilosophie”, i Harald Thun, *Energeia und Ergon: Sprachliche Variation, Sprachgeschichte, Sprachtypologie. Bd 2, Das sprachtheoretische Denken Eugenio Coserius in der Diskussion (1)*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1988, s. 29–45.
— ”Einleitung”, i Humboldt, *Über die Verschiedenheit*, 1998, s. 11–128.

Costa, Vincenzo, ”Genesis”, i Hans-Helmuth Gander (red.), *Husserl-Lexikon*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 2010, s. 120–122.

Dilthey, Wilhelm ”Die Entstehung der Hermeneutik”, i Benno Erdmann et al. (utg.), *Philosophische Abhandlungen: Christoph Sigwart zu seinem siebzigsten Geburtstage, 28. März 1900 gewidmet*, Mohr, Tübingen, 1900, s. 185–202.

— *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften* (1910). *Gesammelte Schriften.* Bd 7*,* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1927.

Dreyfus, Hubert, *Being-in-the-world: A commentary on Heidegger's Being and time*, MIT Press, Cambridge, 1991.

Drummond, John, ”Intentionality without representationalism”, i Dan Zahavi (red.), *The Oxford handbook of contemporary phenomenology,* Oxford University Press, Oxford. Hämtad från <www.oxfordhandbooks.com> 2017-03-24.

Dyvik, Helge Julius Jakhelln, *Grammatik og empiri: En syntaktisk modell og dens forutsetninger*, Oslo, 1980.

Nils Erik Envkist, ”On defining style”, i Spencer, Enkvist & Gregory, *Linguistics and style*, Oxford University Press, London, 1964, s. 3–56.

— *Stilforskning och stilteori*, Gleerup, Lund, 1974.

Eco, Umberto, *A theory of semiotics* (1976), Indiana University Press, Bloomington, 1979.

Ernesti, Johann August, *Biblical interpretation*, översatt av Charles H. Terrot från *Institutio interpretis* (1761), Edinburgh, 1832.

Evans, Vyvyan & Melanie Green, *Cognitive linguistics: An introduction*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 2006.

Fairclough, Norman, *Critical discourse analysis: The critical study of language*, 2 utg., Longman, Harlow, 2010.

Fillmore, Charles, ”On generativity”, i Stanley Peters (utg.), *Goals of linguistic theory*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, 1972, s. 1–19.

Fink, Eugen, ”Finks Beilage zum Problem des 'Unbewußten'”, i Husserl, *Krisis*, s. 473–75.

Frank, Manfred, ”Einleitung”, i Schleiermacher, *Hermeneutik und Kritik,* 1999*,* s. 7–67.

Gadamer, Hans-Georg, *Wahrheit und Methode: Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik* (1960), utg. som *Gesammelte Werke.* Bd 1*, Hermeneutik, 1*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1999.

— ”Vorwort zur 2. Auflage” (1965), i *Gesammelte Werke.* Bd 2*, Hermeneutik, 2*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1986, s. 437–448.
— ”Nachwort zur 3. Auflage” (1972), i *Gesammelte Werke.* Bd 2*, Hermeneutik, 2*, Mohr Siebeck, Tübingen, 1986, s. 449–478.
Gardiner, Alan, *The theory of speech and language* (1932), 2. utg., Clarendon Oxford, 1951.
Geeraerts, Dirk, ”Vagueness’s puzzles, polysemy’s vagaries”, i *Cognitive Linguistics* 4:3, 1993, s. 223–272.
Geeraerts, Dirk & Hubert Cuyckens, ”Introducing cognitive linguistics”, i *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, Oxford University Press, New York, 2007, s. 3–21.
Grice, Paul, *Studies in the ways of words*, Harvard University Press, Cambridge, 1989.
Habermas, Jürgen, ”Was heißt Universalpragmatik?” (1976), i *Vorstudien und Ergänzungen zur Theorie des kommunikativen Handelns*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1984, s. 353–440.
— *Theorie des kommunikativen Handelns* (1981), 2 bd. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1995.
Hansen, Erik & Lars Heltoft, *Grammatik over det danske sprog* (*GDS*), Syddansk Universitetsforlag, Århus, 2011.
Harder, Peter, *Functional semantics: A theory of meaning, structure and tense in English*, Mouton de Gruyter, Berlin, 1996.
— ”Dansk funktionel lingvistik: En introduktion”, i Engberg-Pedersen et al., *Dansk funktionel lingvistik: En helhedsforståelse af forholdet mellem sprogstruktur, sprogbrug og kognition*, Københavns universitet, København, 2005, s. 1–38.
— *Meaning in mind and society: A functional contribution to the social turn in cognitive linguistics*, De Gruyter Mouton, Berlin, 2010.
— ”Variation, structure, and norms”, i Martin Pütz et al. (red.), *Cognitive sociolinguistics: Social and cultural variation in cognition and language use*, John Benjamins, Amsterdam, 2014, s. 54–73.
— ”Substance(s) and the rise and imposition of structure(s)”, i *Acta Linguistica Hafniensia* 48:1, 2016, s. 7-34.
Harris, Roy, *The language-makers*, Cornell University Press., Ithaca, 1980.
— *The language myth*, Druckworth, London, 1981.

Haspelmath, Martin, ”Framework-free grammatical theory” i Bernd Heine & Heiko Narrog (red.), *The Oxford handbook of grammatical analysis*, Oxford University Press, Oxford, 2009.
Heidegger, Martin, *Vara och tid*, översatt av Jim Jakobsson från *Sein und Zeit* (1927), Daidalos, Göteborg, 2013.
Hirsch, E.D., ”Gadamer’s theory of interpretation” (1965), i Hirsch, *Validity in interpretation*, s. 245–264.
— *Validity in interpretation*, Yale University Press, New Haven, 1967.
— *The aims of interpretation*, University of Chicago Press, Chicago, 1976.
Hjelmslev, Louis, *Sprogsystem og sprogforandring* (1934), Nordisk sprog- og kulturforlag, Copenhague, 1972.
— *La catégorie des cas: Étude de grammaire générale* (1935–37), Wilhelm Fink Verlag, München, 1972.
— ”La structure morphologique” (1939), i *Essais linguistiques*, s. 113–138.
— ”Langue et parole”, i *Cahiers Ferdinand de Saussure* 2, 1942, s. 29–44.
— *Omkring sprogteoriens grundlæggelse*, Munksgaard, København, 1943.
— ”Linguistique structurale” (1948), i *Essais linguistiques*, s. 21–26.
— ”The content form of language as a social factor” (1953), i *Essais linguistiques*, s. 87–95.
— ”Mod en strukturel semantik”, översatt av Bjarne Jørgensen från ”Pour une sémantique structurale” (1959), i *Almen semiotik* 4, 1991, s. 8–25.
— *Essais linguistiques*, Nordisk Sprog- og Kulturforlag, Copenhague, 1959.
— *Prolegomena to a theory of language*, 2. utg., Madison, 1961.
— *Sproget: En introduktion*, Berlingske forlag, København, 1963.
Holenstein, Elmar, *Roman Jakobson’s approach to language: phenomenological structuralism*, Indiana University Press, Bloomington, 1976.
— *Linguistik Semiotik Hermeneutik*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1976.
Humboldt, Wilhelm von, ”Latium und Hellas oder Betrachtungen über das classische Alterthum” (1806), i *Gesammelte Schriften* III, utg. av Leitzmann, Behr, Berlin, 1904, s. 136–170.
— *Über die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihren Einfluß auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts* (1836), utg. av Donatella Di Cesare, Ferdinand Schöningh, Paderborn, 1998.

Husserl, Edmund, *Logiska undersökningar,* 3 bd, översatt av Jim Jakobsson från *Logische Untersuchungen* (1900–1), Thales, Stockholm, 1998, 2000 och 2002.
— *Vorlesungen zur Phänomenologie des inneren Zeitbewußtseins* (1905), Halle, 1928.
— *Einletung in die Logik und Erkenntniskritik: Vorlesungen* (1906–07), utg. som *Husserliana: Gesammelte Werke*, bd 24, Nijhoff Haag, 1984.
— ”Filosofi som sträng vetenskap”, översatt från *Philosophie als strenge Wissenschaft* (1911) av Karl Weigelt, i *Fenomenologin och filosofins kris,* Thales, Stockholm, 2002, s. 11–84.
— *Idéer till en ren fenomenologi och fenomenologisk filosofi*, översatt av Jim Jakobsson från *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie* (1913), Thales, Stockholm, 2004.
— *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*, *Buch 3: Die Phänomenologie und die Fundamente der Wissenschaften*, utg. som *Husserliana: Gesammelte Werke*, bd 5, 1952.
— ”Phänomenologie” (1927), utg. som ”Der Encyclopaedia Britannica Artikel” (med tidigare utkast) i *Husserliana: Gesammelte Werke,* bd 9, 1962, s. 237–301.
— *Formale und transzendentale Logik: Versuch einer Kritik der logischen Vernunft (1929),* utg. som *Husserliana: Gesammelte Werke,* bd 17*,* Nijhoff, Haag, 1974.
— *Cartesianska meditationer: En inledning till fenomenologin*, översatt från *Cartesianische Meditationen* (1931) av Daniel Birnbaum och Sven-Olov Wallenstein, Daidalos, Göteborg, 1992.
— ”Den europeiska mänsklighetens kris och filosofin”, översatt från ”Die Krisis des europäischen Menschentums und die Philosophie” (1935) av Jim Jakobsson och Hans Ruin, i *Fenomenologin och filosofins kris,* Thales, Stockholm, 2002, s. 85–127.
— *Die Krisis der europäischen Wissenschaften und die transzendentale Phänomenologie* (1936), utg. som *Husserliana: Gesammelte Werke*, bd 6, Nijhoff, Haag, 1954.
— *Erfahrung und Urteil: Untersuchungen zur Genealogie der Logik* (1939), 7. uppl., Meiner, Hamburg, 1999.
— ”Geometrins ursprung”, översatt från ”Die Frage nach dem Ursprung der Geometrie als internationalhistorisches Problem” (1939) av Hans Ruin, i Jacques Derrida, *Husserl och geometrins ursprung*, Thales, Stockholm, 1990, s. 175–202.

Itkonen, Esa, *Grammatical theory and metascience: A critical investigation into the methodological and philosophical foundations of 'autonomous' linguistic*, John Benjamins, Amsterdam, 1978.
— ”Jerrold Katz, Language and other abstract objects”, i *Lingua* 60:2–3, s. 238–244.
— *Causality in linguistic theory: A critical investigation into the philosophical and methodological foundations of 'non-autonomous' linguistics*, Indiana University Press, Bloomington, 1984.
— *What is language? A study in the philosophy of linguistics*, Turun yliopisto, Turku, 2003.
— ”The central role of normativity in language and linguistics”, i Jordan Zlatev et al. (red.), *The shared mind: Perspectives on intersubjectivity*, John Benjamins, Amsterdam, 2008, s. 279–306.
— ”Concerning the role of consciousness in linguistics”, i *Journal of consciousness studies*, 15:6, 2008, s. 15–33.
Jackendoff, Ray, *Patterns in the mind: Language and human nature*, Harvester Wheatsheaf, New York, 1993.
Jakobson, Roman, ”Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre: Gesamtbedeutungen der russischen Kasus” (1936), i *Selected writings II*, s. 23–71.
— ”Langue and parole: code and message” (1942), i *On language*, Harvard University Press, Cambridge, 1990, s. 80–109.
— ”On linguistic aspects of translation” (1959), i *Selected writings II*, s. 260–266.
— *Selected writings II: Word and language*, Mouton, Hague, 1971.
— *Poetik och lingvistik: Litteraturvetenskapliga bidrag*, Norstedt, Stockholm, 1974.
Jeffries Lesley & Dan McIntyre, *Stylistics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
Jäger, Luwdig, *Zu einer historischen Rekonstruktion der authentischen Sprach-Idee F. de Saussures*, Avhandling, Düsseldorf, 1975.
— ”F. De Saussures Semiologische begründung der sprachtheorie”, i *Zeitschrift für germanistische Linguistik* 6:1, 1978, s. 18–30.
Kac, Michael B., *Grammars and grammaticality*, John Benjamins, Amsterdam, 1992.
Katz, Jerrold, *Language and other abstract objects*, Blackwell, Oxford, 1981.
Kern, Iso, ”Three ways to the transcendental phenomenological reduction in the philosophy of Edmund Husserl”, i Elliston & McCormick

(red.), *Husserl: Expositions and appraisals*, University of Notre Dame Press, Notre Dame, 1977, s. 126–149.
Kristeva, Julia, ”Word, dialogue, and novel” (1966), i *The Kristeva reader*, Columbia University Press, New York, 1986, s. 34–61.
Lakoff, George, *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*, University of Chicago Press, Chicago, 1987.
Lakoff, George & Mark Johnson, *Metaphors we live by* (1980), University of Chicago Press, Chicago, 2003.
— *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to Western thought*, Basic Books, New York, 1999.
Langacker, Ronald, *Foundations of cognitive grammar: Theoretical prerequisites*, bd 1, Stanford University Press, Standford, 1987.
— ”An overview of cognitive grammar” (1988), i Rudzka-Ostyn (red.), *Topics in cognitive linguistics*, s. 3–48.
— ”A view of linguistic semantics” (1988), i Rudzka-Ostyn (red.), *Topics in cognitive linguistics*, s. 49–90.
— ”Assessing the cognitive linguistic enterprise”, i *Cognitive linguistics: Foundations, scope, and methodology*, Mouton de Gruyter, Berlin, 1999, s. 13–60.
— *Cognitive grammar: A basic introduction*, Oxford University Press, New York, 2008.
Lazard, Gilbert, ”The case for pure linguistics”, *Studies in language* 36:2, 2012, s. 241–259.
Leavitt, John, *Linguistic relativities: Language diversity and modern thought*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
Linell, Per, *Rethinking language, mind, and world dialogically: Interactional and contextual theories of human sense-making*, Information Age Publishing, Charlotte, 2009.
Lyons, John, *Semantics*, 2 bd, Cambridge University Press, Cambridge, 1977.
Malinowski, Bronisław, ”The problem of meaning in primitive languages” (1923), i Ogden & Richards, *The meaning of meaning* (1923), Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1989, s. 296–336.
Martinet, André, ”La double articulation linguistique”, i *Travaux du cercle linguistique de Copenhague* 5, 1949, s. 30–37.
Merleau-Ponty, Maurice, *Signs*, översatt från *Signes* (1960) av Richard C. McCleary, Northwestern University Press, Evanston, 1964.

Miller, Seumas, ”Speech acts and conventions”, i *Language sciences* 22, 2000, s. 155–166.

Møller, Kristen, ”Contribution to the discussion concerning ’langue’ and ’parole’”, i Hjelmslev (red.), *Recherches structurales: Interventions dans le débat glossématique*, Nordisk sprog- og kulturforlag, Copenhague.

Möttönen, Tapani, *Construal in expression: An intersubjective approach to cognitive grammar*, Unigrafia, Helsinki, 2016.

Pos, Hendrik, ”Phénoménologie et linguistique” (1939), i *Écrits sur le langage*, Sdvig Press, Genève, 2013, s. 193–206.

Putnam, Hilary, ”Vagueness and alternative logic”, i *Erkenntnis* 19, 1983, s. 297–314.

Reinach, Adolf, *Zur phänomenologie des Rechts: Die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechts* (1913), Kösel-Verlag, München, 1953.

Ricœur, Paul, *Hermeneutics and the human sciences: Essays on language, action and interpretation*, översättning av John B. Thompson, Cambridge University Press, Cambridge, 1981.

— ”Vad är en text?” (1986), i *Från text till handling*, Symposion, Stockholm, 1988, s. 29–64.

Riemer, Nick, ”Reductive paraphrase and meaning: A critique of wierzbickian semantics”, i *Linguistics and philosophy* 29, 2006, s. 347–379.

— *Introducing semantics*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

Rudzka-Ostyn, Brygida, *Topics in cognitive linguistics*, John Benjamins, Amsterdam, 1988.

Saussure, Ferdinand de, *Cours de linguistique générale: Édition critique par Rudolf Engler*, Otto Harrossowitz, Wiesbaden, 1968.

— *Cours de linguistique générale*: *Publié par Charles Bally et Albert Sechehaye; avec la collaboration de Albert Riedlinger; édition critique préparée par Tullio de Mauro*, Payot, Paris, 1972.

— *Writings in general linguistics*, översatt från *Écrits de linguistique générale* (2002) av Carol Sanders & Matthew Pires, Oxford University Press, Oxford, 2006.

— *Kurs i allmän lingvistik*, översatt av Anders Löfqvist från *Cours de linguistique générale* (1916), Cavefors, Staffanstorp, 2015.

Schleiermacher, ”Die allgemeine Hermeneutik” (1809–10), i Kurt-Victor Selge (utg.), *Internationaler Schleiermacher-Kongress Berlin 1984*, de Gruyter, Berlin, 1985, s. 1269–1310.

— *Hermeneutik und Kritik: Mit einem Anhang sprachphilosophischer Texte Schleiermachers (1838)*, 8. uppl., utg. av Manfred Frank, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1999.
Schütz, Alfred & Thomas Luckmann, *Strukturen der Lebenswelt*, UVK, Konstanz, 2003.
Searle, John R., *Speech acts: An essay in the philosophy of language*, Cambridge University Press, Cambridge, 1969.
— *Expression and meaning: Studies in the theory of speech acts*, Cambridge University Press, Cambridge, 1979
— *Intentionality: An essay in the philosophy of mind*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983.
Sechehaye, Albert, ”Les trois linguistiques saussuriennes”, i *Vox Romanica* 5, 1940, s. 1–48.
Seebohm, Thomas M., *Hermeneutics: Method and methodology*, Kluwer, Dordrecht, 2004.
Siertsema, B., *A study of glossematics: Critical survey of its fundamental concepts*, 2 utg., Nijhoff, The Hague, 1965.
Sjpet (Špet), Gustav, *Die Hermeneutik und ihre Probleme*, översatt från *Germenevtika i jejo problemy* (1918) av Erika Freiberger och Alexander Haardt, Alber, Freiburg, 1993.
Sonesson, Göran, *Tecken och handling: Från språkhandlingen till handlingens språk*, Doxa, Lund, 1978.
— *Pictorial concepts: Inquiries into the semiotic heritage and its relevance to the interpretation of the visual world*, Lund University Press, Lund, 1989.
— ”The varieties of interpretation: A view from semiotics”, i *Galáxia* 4, 2002, s. 67–99.
— ”The mind in the picture and the picture in the mind: A phenomenological approach to cognitive semiotics”, i *Lexia* 7–8, 2011, s. 167–182.
Sowinski, Bernhard, *Stilistik: Stiltheorien und stilanalysen*, Metzler, Weimar, 1999.
Spitzer, Leo, *Linguistics and literary history: Essays in stylistics*, Princeton University Press, Princeton, 1948.
Stawarska, Beata, *Saussure's philosophy of language as phenomenology: Undoing the doctrine of the course in general linguistics*, Oxford University Press, New York, 2015.

— ”Speaking subjects: Towards a rapprochement between phenomenology and structural linguistics”, i *Metodo* 4:2, 2016, s. 63–88.
Steinbock, Anthony, *Home and beyond: Generative phenomenology after Husserl*, Northwestern University Press, Evanston, 1995.
Steinthal, Heymann, ”Zur Stilistik”, i *Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* 4, s. 465–480.
Talmy, Leonard, ”The relation of grammar to cognition”, i Rudzka-Ostyn, *Topics in cognitive linguistics*, s. 165–205.
Taylor, John R., ”Cognitive semantics and structural semantics”, i Blank & Koch (red.), *Historical semantics and cognition*, Mouton de Gruyter, Berlin, 1999, s. 17–48.
— *Cognitive grammar*, Oxford University Press, Oxford 2002.
— ”Polysemy and the lexicon”, i Kristiansen et al, *Cognitive linguistics: Current applications and future perspectives*, Mouton de Gruyter, Hague, 2006, s. 51–80.
Teleman, Ulf & Anne Marie Wieselgren, *ABC i stilistik*, Liber läromedel, Lund, 1980.
Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson, *Svenska akademiens grammatik* (SAG), Norstedts, Stockholm, 1999.
Tognini-Bonelli, Elena, *Corpus linguistics at work*, Benjamin, Amsterdam, 2001.
Trabant, Jürgen, *Apeliotes oder der Sinn der Sprache: Wilhelm von Humboldts Sprach-Bild*, Fink, München, 1986.
Trubetskoj (Trubetzkoy), Nikolaj, *Grundzüge der Phonologie* (1939), 3. utg., Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1962.
Ulldal, H.J., *Outline of glossematics: A study in the methodology of the humanities with special reference to linguistics: P. 1, General theory*, 2. utg., Copenhagen, 1967.
Van der Gucht, Fieke, Klaas Willems & Ludovic de Cuypere, ”The iconicity of embodied meaning: Polysemy of spatial prepositions in the cognitive framework”, i *Language Sciences* 29, 2007, s. 733–754.
Volosjinov (Vološinov), Valentin N., *Marxism and the philosophy of language*, översatt av Ladislav Matejka och I.R. Titunik från *Marksizm i filosofija jazyka* (1929), Harvard University Press, Cambridge, 1986.
Wellmer, Albrecht, *Sprachphilosophie: Eine Vorlesung*, Frankfurt am Main, Suhrkamp, 2004.
Westman, Margareta, *Bruksprosa: En funktionell stilanalys med kvantitativ metod*, Liber läromedel / Gleerup, Lund, 1974.

Widoff, Andreas, ”Lingvistik, dialogism, hermeneutik: Om språkvetenskapens kunskapsobjekt”, i *Skandinaviske sprogstudier* 2, 2012, s. 47–93.
— ”Den konkreta texten”, i *Språk och stil* NF 22:1, 2012, s. 87–109.
Wierzbicka, Anna, *Semantics: Primes and universals*, Oxford University Press, Oxford, 1996.
Willems, Klaas, *Sprache, Sprachreflexion und Erkenntniskritik: Versuch einer transzendentalphänomenologischen Klärung der Bedeutungsfrage*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1994.
— *Kasus, grammatische Bedeutung und kognitive Linguistik: Ein Beitrag zur allgemeinen Sprachwissenschaft*, Gunter Narr Verlag, Tübingen, 1997.
— ”Die Grenzen der Ikonizität der Sprache: Saussures Konzeption des ’fait linguistique’ revisited”, i *Kodikas* 28:3–4, 2005.
— ”Meaning and interpretation: The semiotic similarities and differences between Cognitive Grammar and European structural linguistics”, i *Semiotica* 185, 2011, s. 1–50.
Wittgenstein, Ludwig, *Filosofiska undersökningar*, översatt av Anders Wedberg från *Philosophische Untersuchungen* (1953), Thales, Stockholm, 1992.
Windelband, Wilhelm, *Geschichte und Naturwissenschaft: Rede zum Antritt des Rectorats der Kaiser-Wilhelms-Universität Strassburg,* Heitz & Mündel, Strassburg, 1894.
Wolf, Friedrich August, *Encyclopädie der Philologie: Nach dessen Vorlesungen im Winterhalbjahre 1798–1799* (1831), 2. utg., Serig, Leipzig, 1845.
Zahavi, Dan, *Husserl’s phenomenology*, Stanford University Press, Stanford, 2003.
— ”Intentionality and phenomenality”, i Evan Thompson (red.), *The problem of consciousness: New essays in phenomenological philosophy of mind*, University of Calgary Press, Calgary, 2003, s. 63–92.
Zlatev, Jordan, ”The dependence of language on consciousness”, i *Journal of consciousness studies* 15:6, 2008, s. 34–62.
— ”Phenomenology and cognitive linguistics”, i Shaun Gallagher & Daniel Schmicking (red.), *Handbook on phenomenology and cognitive science*, Springer, Dordrecht, 2010, s. 415–446.
— ”From cognitive to integral linguistics and back again”, *Intellectica* 56:2, 2011, s. 125–147.

Lundastudier i nordisk språkvetenskap
Serie A

Serie utgiven av Språk- och litteraturcentrum, Humanistiska och teologiska fakulteterna vid Lunds universitet. Redaktörer: Lisa Holm och Marit Julien.

38. Nils Jörgensen. *Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidssagor*. 1987.
39. Barbro Lundin. *Bisatser i små barns språk. En analys av fem barns första bisatser*. 1987.
40. Carl-Erik Lundbladh. *Adjektivens komparation i svenskan. En semantisk beskrivning*. 1987.
41. Gertrud Pettersson (red.). *Studier i svensk språkhistoria*. 1988.
42. Lars-Johan Ekerot. *Så-konstruktionen i svenskan*. 1988.
43. Lena Ekberg. *Gå till anfall och falla i sömn. En strukturell och funktionell beskrivning av abstrakta övergångsfaser.* 1989.
44. Gunilla Byrman. *Graviditetsuttryck i svenskan*. 1989.
45. Herbert Davidsson. *Han, hon, den. Genusutvecklingen i svenskan under nysvensk tid*. 1990.
46. Gertrud Pettersson. *Lagspråk och samhällsutveckling. Studier över svenskt lagspråk efter 1734*. 1992.
47. Jan Svensson. *Språk och offentlighet. Om språkbruksförändringar i den politiska offentligheten*. 1993.
48. Gösta Holm. *Nordiska studier. Femton uppsatser om ord, namn, dialekter, filologi, stilhistoria och syntax*. Festskrift till Gösta Holm på 80-årsdagen den 8 juli 1996. Christer Platzack & Ulf Teleman (red.). 1996.
49. Cecilia Falk. *Fornsvenska upplevarverb*. 1997.
50. Magnus Olsson. *Swedish Numerals in an International Perspective*. 1997.

51. Gunlög Josefsson. *On the Principles of Word Formation in Swedish*. 1997.
52. Lisa Christensen. *Framtidsuttrycken i svenskans temporala system*. 1997.
53. Bo-A Wendt. *Landslagsspråk och stadslagsspråk. Stilhistoriska undersökningar i Kristoffers landslag*. 1997.
54. Per Lagerholm. *Talspråk i skrift. Om muntlighetens utveckling i svensk sakprosa 1800–1997*. 1999.
55. Inger Haskå & Carin Sandqvist (red.). *Alla tiders språk. En vänskrift till Gertrud Pettersson november 1999*. 1999.
56. Maria Lindgren. *Utvecklingssamtal mellan chefer och medarbetare. Undersökning av en samtalstyp i arbetslivet*. 2001.
57. Jóhanna Barðdal. *Case in Icelandic – A Synchronic, Diachronic and Comparative Approach*. 2001.
58. Henrik Rahm. *Journalistikens anatomi. Analyser av genrer och textmönster i fem strejkbevakningar i svensk dagspress 1879–1996*. 2002.
59. Maria Mörnsjö. *V1-Declaratives in Spoken Swedish. Syntax, Information Structure, and Prosodic Pattern*. 2002.
60. Katarina Lundin. *Small clauses in Swedish. Towards a Unified Account.* 2003.
61. Lena Lötmarker. *Krian i förvandling. Uppsatsämnen och skrivanvisningar för läroverkets svenska uppsatsskrivning*. 2004.
62. Henrik Rosenkvist. *The Emergence of Conditional Subordinators in Swedish – a Study in Grammaticalization*. 2004.
63. Cecilia Falk & Lars-Olof Delsing (red.). *Studier i svensk språkhistoria 8*. 2005.
64. David Håkansson. *Syntaktisk variation och förändring. En studie av subjektslösa satser i fornsvenska*. 2008.
65. Christian Waldmann. *Input och output. Ordföljd i svenska barns huvudsatser och bisatser*. 2008.
66. Anna Gustafsson. *Pamfletter! En diskursiv praktik och dess strategier i tidig svensk politisk offentlighet*. 2009.
67. Gudrun Svensson. *Diskurspartiklar hos ungdomar i mångspråkiga miljöer i Malmö*. 2009.
68. Jackie Nordström. *Modality and Subordinators in the Germanic Languages and beyond*. 2009.

70. Piotr Garbacz. *Word Order in Övdalian. A Study in Variation and Change*. 2010.
71. Johan Brandtler. *The Evaluability Hypothesis. The Syntax and Semantics of Polarity Item Licensing in Swedish*. 2010.
72. David Petersson. *The Highest Force Hypothesis. Subordination in Swedish*. 2014.
73. Ulf Teleman. *Nordister och nordistik i Lund – från 1860- till 1930-tal*. 2015.
74. Anna W. Gustafsson, Lisa Holm, Katarina Lundin, Henrik Rahm & Mechtild Tronnier (red.). *Svenskans beskrivning 34. Förhandlingar vid Trettiofjärde sammankomsten, Lund den 22–24 oktober 2014*. 2016.
75. Anna W. Gustafsson & David Håkansson. *Ord på prov. En studie av ordförståelse i Högskoleprovet*. 2017.
76. Sanna Skärlund. *Man, en och du. Generiska pronomen i svenskans historia*. 2017.